

DOKUMENTÁCIÓ,
TARTALOMFEJLESZTÉS
ÉS SZAKÍRÁS

Károli Könyvek
tanulmánykötet

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabiny Tibor, Homicskó Árpád,
Horváth Géza, Kendeffy Gábor, Kocsev Miklós, Miskolczi-Bodnár Péter,
Mogyorósi András, Pap Ferenc, Sepsi Enikő, Zsengellér József

DOKUMENTÁCIÓ, TARTALOMFEJLESZTÉS ÉS SZAKÍRÁS

SZERKESZTETTE
FÓRIS ÁGOTA ÉS BÖLCSKEI ANDREA

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2019

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Horváth Géza, a KRE BTK dékánja

Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060
Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2019
© L'Harmattan Kiadó, 2019
© Szerzők, szerkesztő, 2019

A könyv megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta.

Károli könyvek
A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén – 1. kötet
Sorozatszerkesztő: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea

Szakmai lektorok:
Klaudy Kinga
Sermann Eszter

Idegennyelvi lektor:
B. Papp Eszter

A borítón a Wikimedia Commons szabadon felhasználható fotója szerepel
Csontváry Kosztka Tivadar: Mandulavirágzás Taorminában című festményéről.

ISBN 978-963-414-557-8

ISSN 2062-9850

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu • webshop.harmattan.hu

TARTALOM

Előszó (FÓRIS ÁGOTA)	9
FÓRIS ÁGOTA – FALUDI ANDREA: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal	17
FÓRIS ÁGOTA – FALUDI ANDREA: A szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás	37
B. PAPP ESZTER: A professzionális dokumentáció a 21. században	59
BÖLCSKEI ANDREA: Mivel foglalkozik és mit tanul a műszaki szakszövegíró?	81
CZINKÓCZKI ÁGNES – FEHÉR ILDIKÓ: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa	111
DÉR CSILLA ILONA: Tudományos műfajok – szaknyelvi műfajok	131
CSONTOS NÓRA: A műszaki szöveg szövegtipológiai elemzése. A használati utasítás szövegtipológiai elemzése	147
KÓBOR MÁRTA: A weblapszövegek jellemzői és fordítási sajátosságai	169
SÓLYOM RÉKA: Fogalmi metaforák és metonímiák egy minőségirányítási rendszerrel foglalkozó szakszövegben	199
A kötet szerzői	223

CONTENTS

Preface (by FÓRIS, ÁGOTA)	13
FÓRIS, ÁGOTA – FALUDI, ANDREA: Relations of documentation and document management with terminology and translation	17
FÓRIS, ÁGOTA – FALUDI, ANDREA: Technical writing and documentation as intralingual technical translation	37
B. PAPP, ESZTER: Professional documentation in the 21 st century	59
BÖLCSKEI, ANDREA: What do technical writers do and what do they learn?	81
CZINKÓCZKI, ÁGNES – FEHÉR, ILDIKÓ: How is technical content created? The lifecycle of technical documentation	111
DÉR, CSILLA ILONA: Scientific genres – specialized genres	131
CSONTOS, NÓRA: Technical texts from the perspective of text typology. Text typology analysis of instruction manuals	147
KÓBOR, MÁRTA: Features of texts on websites and characteristics of their translation	169
SÓLYOM, RÉKA: Conceptual metaphors and metonymies in a technical text on quality management systems	199

ELŐSZÓ

A nyelv és a társadalom kapcsolatának, egymásra hatásának vizsgálata, közöttük a szaknyelvekkel kapcsolatos kérdések fontos vizsgálati tárgyát képezik az alkalmazott nyelvészeti kutatásoknak. A szaknyelvekkel foglalkozó nyelvészek egyik fontos célja és feladata annak vizsgálata, hogy melyek azok a nyelvi jellemzők, amelyek a szaknyelveket, ezen belül az egyes szaknyelvi műfajokat jellemzik.

Az automatizáció, a robotizáció és a mesterséges intelligencia (AI) elterjedése a közeli jövő tendenciája. A teljes automatizálás azonban várat magára, mert a számítógépek még nem képesek megfelelő módon értelmezni minden adatot. Az információ gépek számára értelmezhető formájúvá alakítása ezért a jövőben is kulcsfontosságú marad. A pontos nyelvleírás előfeltétele e három technológia megvalósításának, ebből következik, hogy a szaknyelvek jellemzőinek rendszerű nyelvészeti leírása a nyelvészet aktuális feladatainak egyike.

A szakírásban az ember által gyorsan felfogható és hatékonyan megtalálható információ foglal el központi helyet, ez pedig az információ megfelelő formába történő átalakítását jelenti. Újfajta szövegműfajok használata jelent meg, és fontossá vált az úgynevezett *strukturált írás*, amely elsősorban a tartalom megformálására vonatkozik. Ennek lényege, hogy a tartalom egy hierarchikus struktúrában helyezkedik el, melynek kialakításához és fenntartásához a formát és a tartalmat szét kell választani egymástól; továbbá, hogy a szöveget alkotó elemeket bizonyos mértékig szabadon lehet kombinálni egymással. Az ilyen *moduláris dokumentáció* lényege, hogy a szövegeket olyan kisebb információegységekből építik fel, amelyek önmagukban is értelmesek, és más kontextusban újrakombinálhatók egymással. E módszernek köszönhetően az egyes információegységeket újra fel lehet használni, így a dokumentációs folyamat sokkal hatékonyabbá válik.

Ez a könyv a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti

kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kari pályázatának keretében készült. A szerzők többsége a Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) keretében végzi kutatásait.

A dokumentációval, tartalomfejlesztéssel, szakírással kapcsolatos kutatásaink előzményei között a terminológiával, fordítással és szabványosítással kapcsolatos vizsgálatainkat említhetjük. A kötet elkészítésére a munkaerőpiaci igények megváltozása és az oktatásfejlesztés, konkrétan a terminológia mesterszak egyetemünkön tervezett újraindítása ösztönzött bennünket. A kutatások célja egyrészt felmérni és tételesen leírni a különböző szaknyelvi műfajok jellemzőit; másrészt részletesen jellemezni a tartalomfejlesztésnek, a dokumentációnak és a szakírásnak a terminológiával és a fordítási gyakorlattal való kapcsolatát, ezek elvi és gyakorlati vonatkozásait; harmadrészt felmérni és leírni mindezek oktatási vonatkozásait a terminológia mesterszakon hasznosítható módon.

Egyrészt az elmúlt években láttuk, hogy nagyon megnőtt az igény a munkaerőpiacon a dokumentációs szakemberek iránt, elsősorban szakírókat keresnek az álláshirdetésekben; a foglalkozást általában angolul nevezik meg: *technical writer* munkakört hirdetnek. Szakírók mindig is voltak Magyarországon, de napjainkra sok minden jelentősen megváltozott a korábbiakhoz képest: a műszaki dokumentációt azokban az országokban is többnyire angol nyelven készítik, amelyeknek nem az angol a hivatalos nyelve, és olyan szakemberek írják a szövegeket, akiknek nem az angol az anyanyelve. A felhasználók a termékinformációkat legtöbbször nem a gyártó vagy forgalmazó cég honlapján keresik meg, hanem egyszerűen csak rákeresnek a termék leírására a weben. Minden elérhető információt össze kell egymással hangolni, hogy a vásárlók mindenütt ugyanazokat az információkat találják, és úgy kell közreadni mindezt, hogy az személyre szabott, könnyen újraírható és cserélhető legyen. Ennek a módszere az, hogy az információkat modulokban tárolják és dokumentumtérképet készítenek hozzá. Főleg a fenti kérdésekkel foglalkozik a kötet első öt tanulmánya (Fóris Ágota és Faludi Andrea két írása, B. Papp Eszter, Bölcskei Andrea, valamint Czinkóczi Ágnes és Fehér Ildikó dolgozatai).

Másrészt a terminológia mesterszakon a szaklétesítés, szakindítás keretében a követelmények kidolgozása, a tematikák, óravázlatok elkészítése során láttuk, hogy a terminológia nemcsak a szakmai ismeretek oktatásában és rendszerezésében, és nemcsak a fordítás és a fordításelőkészítés fázisában van jelen, hanem a termékek és szolgáltatások soknyelvű nemzetközi piacán a teljes előkészítési, gyártási, kereskedelmi folyamat minden egyes fázisában megtalálható. A termékek és szolgáltatások komplikált és sok fázisból álló életciklusa során a költségek csökkenthetők és a hibák kiküszöbölhetők a megfelelő folyamatszabályozással, amelynek része a termékek és szolgáltatások internacionalizációja

és lokalizációja is. E nemzetközi folyamatok számos fázisában jelenik meg és játszik fontos szerepet a terminológia. A terminológiának több irányzata van. A doménorientált terminológiai munka keretében általában lexikai gyűjteményeket, szakmai szógyűjteményeket stb. szokás vizsgálni, elkészíteni vagy közzétenni. A szövegorientált terminológiai munka keretében konkrét szövegek vizsgálata és terminológiai feldolgozása folyik, ezek hatékony módja például a szakszöveg-korpuszok készítése és ezek segítségével korpuszalapú vizsgálatok folytatása. Ez utóbbi irányzat elvezet bennünket a szövegek, szövegműfajok sokrétű vizsgálati területére. Ilyen nyelvészeti típusú szövegelemzéseket teszünk közzé a kötet második felében (Dér Csilla Ilona, Csontos Nóra, Kóbor Márta és Sólyom Réka írásai).

Ez a megváltozott környezet arra indított bennünket, hogy megvizsgáljuk a dokumentáció, a fordítás és terminológia összefüggéseit és közlétegyük eredményeinket; leírjuk a dokumentáció fajtáit és a dokumentációs folyamatot; tisztázzuk a megfelelő magyar nyelvű terminusok jelentését; továbbá – az eddig többnyire köznyelvi szövegekre vonatkozó – nyelvészeti kutatási módszereket kiterjesszük a szakszövegekre. E munka első közös eredménye ez a kiadvány, amelyet – reményeink szerint – a terminológia és a fordítás oktatásában is fel lehet majd használni segédanyagként; a szövegbeli könnyebb tájékozódást félkövér kiemelésekkel szándékozunk elősegíteni.

Fóris Ágota

a Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) vezetője

PREFACE

The interconnectivity between language and society and the influence they have on one another especially in the context of questions regarding specialized languages are important subjects in applied linguistics research. One of the main goals and tasks of linguists who deal with specialized languages is to study the linguistic features characteristic of specialized languages and their separate genres.

Automation, robotization and artificial intelligence (AI) will be the norm in the near future. However, fully automated systems are yet to come, because computers cannot interpret all data accurately. Therefore, in the future, it also remains of utmost importance that we convert information into a form that can be understood by machines. The precise description of language is the prerequisite of these three technological advancements, and consequently, the systematic description of the features of specialized languages is one of the current tasks of linguistics.

In technical writing, the focus is on information that can be understood quickly and can be found effectively by humans, all of which can be achieved by converting information into the appropriate form. New genres have emerged and the so-called *structured writing*, which primarily refers to formatting the content, has become essential. This means that content is part of a hierarchical structure. In order to create and maintain this, form and content must be separated from each other, and also the elements constituting the text should be combined together freely to a certain degree. The main idea of this *modular documentation* is to build up the text from smaller information units that make sense individually and that can also be combined with each other in other contexts. In this way, each information unit can be reused allowing the process of documentation to become more effective.

This volume is published within the framework of the research program “*The Hungarian Language and Professional Culture. Hungarian linguistic research in*

the fields of content development and technical documentation” at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary. The majority of the contributors conduct their research within the Terminology Research Group (TERMIK) at the university.

As a background of our research regarding documentation, content development, and technical writing, we can mention our studies in the fields of terminology, translation and standardization. Our motivation for publishing this volume was changes in the labour market demands and developments in education, more specifically the reintroduction of the Master’s programme in Terminology. The aim of the research is firstly to assess and specify the different features of genres in specialized languages, and secondly to give a detailed description of the relationship between content development, documentation and technical writing with the practice of translation, as well as its theoretical and practical aspects. Thirdly, the goal was to assess and describe how these features could be used in the curriculum of the university’s Master’s programme in Terminology.

There is an increasing need for professionals in the field of documentation in the labour market to primarily seek *technical writers* in job advertisements, where in general the English term is used even in Hungary. Technical writers have always worked in Hungary, but the situation has recently changed considerably: Technical documentation is created mostly in English also in countries where the official language is not English and technical texts are written by professionals whose native language is not English. In most cases, the users do not search for product information on the website of the manufacturer or the distributor specifically, but they simply search for the product description on the internet. Every available piece of information should be harmonized so that the customer can find the same information everywhere and made available in a personalized manner that is easy to rewrite and be replaced. The method for this is to include the information in modules and to create document maps. The first five papers (two studies by Ágota Fóris and Andrea Faludi, and the others by Eszter B. Papp, Andrea Bölskei and Ágnes Czinkóczi and Ildikó Fehér) of the volume mostly address the above questions.

During the establishment and introduction of the Master’s programme in Terminology, and while formulating the requirements and the development of the curriculum, we could see that terminology is not only present in the teaching and systematic structuring of professional knowledge or in the phase of translation and in preparation of translation, but it also appears in the multilingual and international market of products and services at every stage of preparation, production and distribution. The lifecycle of products and services

can be complicated and can have many phases, and this is why the costs can be reduced and the potential errors can be avoided with proper process control in which the internationalization and localization of products and services is integral. Terminology plays an important role in multiple phases of these international processes. Terminology has many branches. In domain-oriented terminology work, lexical collections, technical glossaries etc. are studied, prepared or published. Text-oriented terminology studies texts and the focus is on their terminological processing. One of the effective ways for this is to create corpora of technical texts and to conduct corpus-based studies based on them. The later direction leads us to the diverse research field of texts and textual genres. In the second half of the volume we publish such linguistic text analyses (see the papers by Csilla Dér, Nóra Csontos, Márta Kóbor, and Réka Sólyom).

These changing tendencies gave us the motivation to study the correlations between documentation, translation and terminology, to publish our findings, to describe the types of documentation and its process, to clarify the meaning of the appropriate Hungarian terms, and last but not least to extend research methods to technical text that until now, were mostly used for general language texts. This monograph is the first result of the cooperative work. We hope that this volume can also be used as an educational resource in translation and terminology training.

Ágota Fóris

Head of Terminology Research Group (TERMIK)

A DOKUMENTÁCIÓ ÉS A DOKUMENTUM-MENEDZSMENT KAPCSOLATAI, ÖSSZEFÜGGÉSEI A TERMINOLÓGIÁVAL ÉS A FORDÍTÓI GYAKORLATTAL¹

FÓRIS ÁGOTA – FALUDI ANDREA

A fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszik a *dokumentáció* és a *dokumentum-menedzsment* területe. E tanulmány célja a két terület behatárolása, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása. Részletesen áttekintjük a dokumentációs munka fő fajtáit, ezek a szakírás, a szakfordítás, és a műszaki dokumentáció, és azt is bemutatjuk, hogy milyen szoftverek, szabványok segítik, és milyen törvény szabályozza a dokumentációt írók, fordítók munkáját.

Kulcsszavak: dokumentáció, dokumentum-menedzsment, szakírás, szakfordítás, terminológia

Relations of documentation and document management with terminology and translation. Documentation and document management play an important role both in translation practice and in terminology. The aim of this study is to define documentation and document management, and to present their connections with translation and terminology. The study also provides a detailed overview of the main types of documentation work, such as technical writing, technical translation and technical documentation; as well as presents software, standards, and legal regulations that apply to the work of technical writers and translators.

Keywords: documentation, document management, technical writing, technical translation, terminology

¹ Köszönetünket fejezzük ki Klaudy Kinga főszerkesztőnek, hogy hozzájárulását adta a tanulmány (újra)közléséhez. Az első megjelenés adatai: Fóris Ágota – Faludi Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.; Ezúton szeretnénk megköszönni a Language Experts Groupnál dolgozó kollégák sokéves támogatását.

BEVEZETÉS. A DOKUMENTUMOK ÉS KEZELÉSÜK

A fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszik a *dokumentáció* és a *dokumentum-menedzsment*² területe.³ E tanulmány célja a két terület behatárolása, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása.

A dokumentáció célja a tartalmat olyan formában reprezentálni (pl. írott, képi, szóbeli) és olyan médiaformátumban (dokumentum, adatbázis, épület), amely megfelel a felhasználó igényeinek (kicsoda, milyen információi vannak, mire van szüksége).

Az iratok, közokiratok, különféle dokumentumok – röviden az írott anyagok – tárolása, megőrzése, visszakereshetőségének biztosítása tudományos, közigazgatási, vállalatirányítási szempontból mindig is nagy jelentőséggel bírt. Ezeket a dokumentumokat mindig tárolták valamilyen rendszerekben. A számítógépek ilyen célokra történő felhasználása előtti időkben ezt iratkezelésnek, irattározásnak, ügyvitelnek hívták, az iratoknak különféle tartalmi és formai követelményei voltak, megőrzésük során pedig iktatással tárolták őket.⁴

Dokumentum-menedzsment

Amikor megkezdődött a számítógépek ilyen irányú alkalmazása, akkor először különböző helyeken és módokon tárolták a dokumentumokat, ezt nevezték *dokumentum-tárolásnak* (EN document storage). A dokumentum-tárolás jellemzői: hálózati meghajtók sok alkönyvtárral; hogy nincs információkezelési szabályzat;

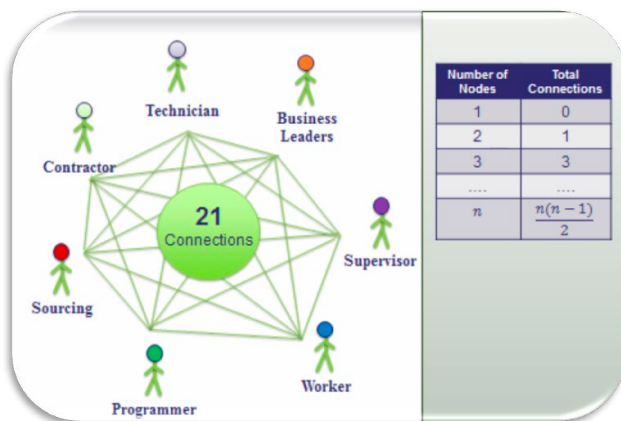
² A helyesírás kérdése: a dokumentum-menedzsment összetételt sokféleképpen írják (egybe, kötőjellel, külön), de a szakmai írásokban a kötőjeles írásmód a leggyakoribb, ezért mi is ezt az írásmódot választottuk.

³ A Károli Gáspár Református Egyetemen 2011 óta folyó terminológia mesterképzés keretében a dokumentációs ismereteket a „Terminológia-menedzsment, terminográfia és dokumentáció” tárgy három kurzusából az egyik szeminárium keretében oktatjuk. A terminológia-menedzsment és terminográfia kurzusokat 2012 óta Tamás Dóra tartotta és ő dolgozta ki a tananyagukat is. 2014-ben B. Papp Eszter a LEG Zrt. terminológusa és Kovács György, a LEG Zrt. fordítóiroda vezetője kapcsolódtak be a kurzusba úgy, hogy a dokumentáció – elsősorban a műszaki dokumentáció – területére dolgoztak ki tananyagot. Ennek részleteiről lásd Faludi Andrea – Fóris Ágota – B. Papp Eszter: A dokumentáció a terminológiában: elvek és oktatási vonatkozások, in Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.): *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*, Bicske, SZAK, 2018, 739–753.

⁴ Lásd pl. Dobay Péter: *Az iroda (Emberek, gépek, szervezet)*, Budapest, Panem–McGraw-Hill, 1996.; Sille István: *Titkári kézikönyv*, Budapest, KJK-Kerszöv, 2000.

és hogy nehéz megtalálni a dokumentumokat. Az ilyen típusú rendszerekben csak egydimenziós keresés lehetséges, pl. vagy szerző, vagy cím alapján, de összetett keresés nem lehetséges.

A *dokumentum-menedzsment* (EN document management) *rendszerek* arra lettek kifejlesztve, hogy a dokumentumokat rendszerezetten lehessen tárolni és visszakeresni, összetett (többdimenziós) kereséssel. A dokumentum-menedzsment főbb jellemzői: ellenőrzési készletek (EN set of controls) a dokumentumok életciklusának menedzselésére; támogatja, hogy információt könnyen lehessen megtalálni és közzétenni; támogatja a kollaborációt (megosztás, közös szerkesztés stb.). Ha csak egyféleképpen kategorizálunk egy dokumentumot, akkor csak *egyféle úton* lehet megtalálni (egydimenziós keresés). Ha új utakat találunk a fájlok kategorizálására, és többféleképpen csoportosítjuk őket, akkor *többféle úton* is meg tudjuk találni azokat (többdimenziós keresés). Az üzleti és ipari folyamatoknak sok résztvevője van, és az a jó, ha mindegyikük hozzáfér az adatokhoz, vagy pedig az, ha többféle adatot tesznek számukra hozzáférhetővé (lásd 1. ábra). A dokumentumokról úgynevezett *metaadatokat* tesznek közzé. A cél az, hogy leírható, kereshető tartalmat hozzanak létre.⁵ Mindenkinek másfajta információra van szüksége, és másképpen értelmezve. A lehetséges létrejövő kapcsolatok számát az 1. ábra jobb oldalán levő képlettel számolhatjuk ki.⁶

1. ábra. Dokumentum-menedzsment

⁵ Robert P. Kerner: Documentation and Document Management, Elhangzott a KRE TERMÍK előadássorozatán, Budapest, KRE BTK Terminológiai Kutatócsoport, 2015. november 20.

⁶ Uo.

A wikipedia.hu oldala szerint a tartalomkezelő rendszereknek számos fajtája van attól függően, hogy milyen munkafolyamatok támogatására alkalmasak.⁷ A *dokumentum-menedzsment rendszer* (EN document management system) a *tartalomkezelő rendszerek* (EN content management system) egyik fajtája. A vállalati tartalomkezelő rendszereknek többféle fejlettségi foka van.⁸ A dokumentumkezelő rendszert önállóan is be lehet vezetni, de része lehet akár az átfogó vállalati irányítási rendszernek. E rendszerek fejlesztése az informatika fejlődő területe, Magyarországon is számos cég kínál dokumentumkezelő, iratkezelő rendszereket (pl. DMSone, Konica Minolta, T-Systems Magyarország). Fő felhasználási területei az adminisztráció, iratkezelés, iratok elektronikus tárolása, szerződések, számlák, határidők tárolása és hozzáférhetőségének biztosítása, különböző adatok, információk elérésének biztosítása, az iratokhoz történő hozzáférések, módosítások dokumentálása stb. „A dokumentum menedzsment fogalom az iratok teljes életciklusához kapcsolódó valamennyi folyamatot magába foglalja azok előállításától (például számlázás) archiválásukon vagy elküldésükön át az esetleges nyomtatási szolgáltatásokig”.⁹ A kis- és nagyvállalatok, a közsféra és az oktatás területén egyaránt fontos a megfelelően biztonságos irattározás, a visszakereshetőség és a nyomonkövethetőség biztosítása. (A Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Karának Információrendszerek Tanszékén van pl. dokumentum-menedzsment tantárgy.)

Fordító cégek számára speciális dokumentumkezelő rendszereket fejlesztettek ki, ilyenek például a Plunet, az XTRF, a Projetex, vagy az SDL által fejlesztett SDL TMS. Az első hármat – bár kifejezetten fordítóirodák számára készült – projektvezetői rendszernek tekintik a fejlesztőik, az utóbbit viszont Translation Management Systemnek nevezik. Ezek annyiban különböznek az általános projektvezetői rendszerektől, hogy sikeresen működnek együtt a különböző fordítástámogató szoftverekkel, képesek az azok által készített analízisek feldolgozására, vagy akár a fordítandó fájlok fordítástámogató eszközökbe történő automatikus integrálására (természetesen fájlformátumtól függően).

⁷ wikipedia.hu, https://hu.wikipedia.org/wiki/Tartalomkezelő_rendszerek (Letöltés: 2017. május 18.)

⁸ Ezekről lásd részletesen Tay, Gavin – Chin, Kenneth: *Maturity Model for Enterprise Content Management*, 2011, <http://www.gartner.com/technology/media-products/reprints/emc/213197.html> (Letöltés: 2017. július 21.)

⁹ Timár Gigi: *Hogyan válasszunk dokumentumkezelő rendszert?, Piac és Profit*, 2012. október 20., <http://www.piacprofit.hu/infokom/hogyan-valasszunk-dokumentumkezelő-rendszert/> (Letöltés: 2017. május 18.)

Dokumentum-menedzsment a könyvtárakban – a „könyvtári dokumentáció”

A dokumentációval többféle megközelítésből többféle tudományterület foglalkozik. A dokumentációval kapcsolatban levő egyik jelentős tudományterület az információtudomány (más néven könyvtártudomány), amely az információk kinyerésével, gyűjtésével, tárolásával és újrafelhasználásával foglalkozik. A szakterület alapfogalmait az UNESCO által 1976-ban kiadott négy nyelvű terminológiai szótár a *Terminology of documentation* (a továbbiakban: Tod) gyűjti össze. A szótár a *dokumentáció* fogalmát az alábbiak szerint összegzi: Dokumentumok és adatok folyamatos és rendszerezett kezelése, beleértve az elhelyezést, azonosítást, feltárást, elemzést, tárolást, visszakeresést, újrafelhasználást és megőrzést a szakemberek számára.¹⁰ Ez a dokumentum elsősorban a tárolást és a visszakereshetőséget jelöli meg a dokumentáció céljaként.

A dokumentumokból kinyert információkat terminológiai egységek segítségével rendezik, az információtudománnyal foglalkozó szakemberek pedig mind az információkinyerés, mind a visszakeresés folyamatában terminológiai egységekkel dolgoznak. A szakirodalmat tanulmányozva rögtön szembetűnik, hogy a terminológia kulcsszerepet játszik a dokumentációban.

Álláspontunk szerint *a könyvtári dokumentáció a tartalomkezelő rendszerek közé sorolható*, ezen belül pedig a dokumentum-menedzsment egy speciális fajtája.¹¹

A továbbiakban a dokumentációs munka két fő fajtáját mutatjuk be részletebben: a szakírást és a szakfordítást; a tanulmány második felében pedig a műszaki dokumentáció jellemzőit tárgyaljuk.

DOKUMENTÁCIÓ ÍRÁSA ÉS FORDÍTÁSA

A terminológia nemcsak a már meglévő dokumentumok kezelésében játszik fontos szerepet, hanem már a dokumentáció készítése során is: *konzisztens dokumentáció készítéséhez szükséges, hogy a szakterület terminológiai rendszere*

¹⁰ „The continuous and systematic processing of documents or data, including e.g. location, identification, 'acquisition', analysis, storage, retrieval, circulation and preservation for the specialized information of users” (ford: F. A.): Tod = Wersig, Gernot – Neveling, Ulrich: *Terminology of documentation*, Paris, The Unesco Press, 1967.

¹¹ A könyvtári dokumentáció és a terminológia kapcsolatáról bővebben lásd Faludi Andrea: A dokumentáció mint információtudomány és a terminológia kapcsolata, *Alkalmazott Nyelvtudomány*, XVII. évf., 2017/2, <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/FaludiA.pdf>

alaposan kidolgozott legyen, amely nem csak a dokumentáció írását, szerkesztését, kezelését, feldolgozását, de esetleges későbbi fordítását is megkönnyíti. Cabré a terminológia dokumentációs célú felhasználására vonatkozóan három területet különböztet meg: (1) a szakszövegek írásában („szakírás”), (2) szakszövegek fordítása és tolmácsolása során, és (3) a műszaki dokumentáció területén.¹² Ellentétben a könyvtári, információtudományi dokumentáció készítésével, első sorban a dokumentáció írását, létrehozását tartja célnak.

A kereskedelmi dokumentáció és az információs anyagok (termékleírás, ügyfél nyelvén történő ajánlatadás, nemzetközi tevékenységet végző vállalatoknál a készletek több nyelven történő irányítása és dokumentálása) a terminológiát termelési, kereskedelmi és gazdasági tényezővé alakították – írja a *Recommandations relatives à la terminologie*.¹³ E dokumentumból egyértelműen kitűnik, hogy Nyugat-Európában már a 2000-es évek elején evidens volt a dokumentáció és a terminológiai munka gazdasági jelentősége. Napjainkra a vállalatok nagy része is belátta a terminológiai munkafolyamatok bevezetésének szükségszerűségét. 2012-ben a német terminológiai egyesület szimpóziumán elhangzott, hogy egyre elfogadottabbá válik az a tény, miszerint a terminológia hozzájárul a vállalati dokumentumok állandó magas minőségének eléréséhez, a fordítási költségek csökkentéséhez, az egységes belső terminushasználathoz és az ügyfelek elégedettségéhez.¹⁴

Szakírás

A *szakírás* – szorosabb értelemben – a műszaki dokumentáció szövegének megfogalmazását jelenti, de elválaszthatatlan a műszaki dokumentáció azon funkciójától, hogy az információ megfelelő struktúrában kerüljön leírásra, tárolásra, és újrafelhasználhatósága is könnyű legyen. Ezért célszerű készítésükhöz olyan szoftverek használata, amelyek a fentieket támogatják.

Napjainkban a folyamatok megértéséhez gyakran képeket, videókat veszünk igénybe, azonban a műszaki dokumentációk a legtöbbször ennél jóval „hagyományosabb” formákban jönnek létre. A dokumentációkhoz legtöbbször nehéz és sokszor megtévesztő szöveggel jutunk csak hozzá, és nem szokatlan, hogy a

¹² „terminology is also the basis for the writing of technical texts (technical writing), for the translation of specialized texts (technical translation and interpretation) and for the description, storage and retrieval of specialized information (technical documentation)”: Cabré, Maria Teresa: *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam, John Benjamins, 1999, 50.

¹³ *Recommandations relatives à la terminologie*. Conférence des Services de Traduction des États Européens, Groupe de travail terminologie e documentation, Berne, 2003, 9.

¹⁴ Idézi: Tamás Dóra Mária: DTT-Symposium. Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Heidelberg, 2012. április 19–21., *Magyar Terminológia*, 5. évf., 2012/2, 291–304.

dokumentációban alig találunk képet vagy audiovizuális tartalmat, amely megkönnyítené a befogadást. Sokszor problémát jelent az is, hogy a dokumentációkészítők (szakírók, EN technical writers) nem férnek hozzá közvetlenül a tervezési adatokhoz vagy a prototípusokhoz. Külön dokumentációkészítésre szakosodott vállalatok jöttek létre, amelyek gyakran a termeléstől távol (olykor más kontinensen), a megrendelő által nyújtott kép- és töredezett szövegelemekből kénytelenek összeállítani a szükséges dokumentációkat. Ráadásul a dokumentációkészítést gyakran későn kezdi meg, így az akár a termék piacra kerülését is lassíthatja. Ha pedig a terméken változtatnak valamit, akkor a dokumentáció módosítása is sok időt vehet igénybe.

Dokumentáció készítésekor az egyik legfontosabb, hogy a szöveget ne lehessen félreérteni, *egyértelmű, szakszerű és határozott* kijelentéseket tartalmazzon. Az egyértelműség és szakszerűség kulcsa *a megfelelő, pontos és konzisztens terminológia* használata.

A dokumentáció tartalmát, tagolását, formai felépítését, megjelenítését Magyarországon is bevezetett (de magyar nyelven sajnos még nem elérhető) szabványok rögzítik. A teljesség igénye nélkül például a következők: MSZ EN 62023:2001 *Műszaki tájékoztató és dokumentáció felépítése*, MSZ EN 82079-1:2013 *Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész: Általános elvek és részletes követelmények*, MSZ EN ISO 11442:2006 *Termékek műszaki dokumentációja. Dokumentumkezelés*.

Az eleve nemzetközi megjelenésre készülő dokumentációt célszerű úgy készíteni, hogy több nyelvre való fordítása a lehető legegyszerűbb legyen. Ennek fontos eleme az említett egyértelmű és pontos fogalmazás, amelynek egyik velejárója az egyszerűség is. Többszörösen összetett mondatok helyett érdemes tömondatokban, egyszerű utasításokban, a lényegre koncentrálni kifejtetni a tartalmat. Egyben kerülendő a kulturálisan meghatározott jellemzők használata. Egy egyszerű példát tekintve: nem szerencsés a pénznemek pontos összegekkel való használata, ha csak általánosságban szeretnénk kifejezni azt, hogy valamilyen szolgáltatás valamilyen összegbe kerül. Például egy nemzetközi szervizelési eljárás szervizszakemberek számára készített kommunikációs és elszámolási útmutatójában érdemes kerülni az olyan példamondatokat, mint: „A jármű átvizsgálása 6000 jenbe fog kerülni”. Ilyenkor célszerűbb egy sablont adni: „A jármű átvizsgálása XXX jenbe fog kerülni”. Így elkerülhető, hogy a fordítási munka során rengeteg, irreleváns számszerű tétel átszámolását végezze el a fordító vagy a lokalizációval foglalkozó szakember.

Továbbá szükségszerű olyan szoftverben készítenünk a dokumentációt, amely alkalmas a legkülönbözőbb írásmódok és (-jelek) megjelenítésére, akár közel- és távol-keleti (arab, japán, kínai, thai stb.) nyelvek biztonságos kezelésére. Egyéb

olyan formai jellemzők is megfontolandók, mint például a tartalom kiemelésére szolgáló különféle jelölések lokalizációs lehetőségei. Az itt említett nyelvek egyike sem használ – az európai kultúrában egyébként teljesen általános – kis- és nagybetű megkülönböztetést. Ha a forrásszöveg mégis ilyesmit tartalmaz, akkor a kiemelést a célnyelvben más eszközökkel kell érvényesíteni. Az ilyen megfontolások mind az úgynevezett *internacionalizáció* kérdéskörébe tartoznak.

A *lokalizáció* az internacionalizáció másik oldala, azaz az eredeti dokumentáció létrehozása más nyelveken.¹⁵

Szakfordítás

A szakszövegek fordításának tipikus és elterjedt változata a műszaki dokumentáció fordítása. A fordítóirodák nagy része fordítástámogató eszközöket (CAT eszközöket) használ,¹⁶ ezek között terminológiai adatbázisokat épít a fordítás támogatása, gyorsítása, a célnyelvi szövegek egységessé, koherenssé tétele érdekében.

A fordítási folyamat két részében jelenik meg markánsan a terminológia: a fordításelőkészítés során és a lektorálási-ellenőrzési fázisban. A fordításelőkészítési fázisban tekinti át a fordító, hogy a fordítandó szöveg milyen terminusokat tartalmaz a forrásnyelven, és megkeresi ezek célnyelvi ekvivalenseit. Ezért a szövegek terminológiai előkészítése jelentős fázisa a fordítói munkának.¹⁷ A fordítási munkafolyamat még egyszerűbbé, gyorsabbá és koherensebbé válik, ha – egyfajta nulladik lépésként – már az eredeti szöveget is úgy írják meg, hogy a forrásnyelvi szöveg terminológiai ellenőrzött, egységesített.¹⁸

A fordítástámogató eszközök legfontosabb eszközei, a terminológiai adatbázisokon túl, az úgynevezett fordítási memóriák (fordítómemóriák EN TM

¹⁵ Erről részletesen lásd pl. Snopek Mária: *Lokalizáció*, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 97–106.

¹⁶ Lásd pl. Ábrányi Henrietta: *Fordítási környezetek*, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 147–160.; Varga Katalin: *Fordítások technikai előkészítése és utómunkája*, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 83–96.

¹⁷ Lásd pl. Gouadec, Daniel: *Traduction, terminologie, rédaction*, in *Colloque international 2001 sur la traduction spécialisée Université de Rennes 2*, Paris, La Maison du Dictionnaire, 2002.; Kurián Ágnes: *A fordításoktatás korszerűsítése, új irányzatai*, in Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón*, Budapest, Scholastica, 2003, 22–29.

¹⁸ A terminológia fordítási folyamatban játszott szerepéről lásd pl. Fóris Ágota: *Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban*, in Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.): *Fordítás ma és holnap*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 71–90.

– Translation Memory). A fordítómemória feladata a korábbi fordítások között is előforduló szövegrészek gyors felismerése és megkeresése, illetve a korábbi fordítás visszaadása az aktuális forrásszöveg fordítása közben.

Ehhez a fordítómemóriának olyan adatbázist kell fenntartania, amelyben – megfelelő felbontással – tárolva vannak a korábbi forrásszövegek és fordításai. A fordítómemóriák a szegmentumokat fordítási egységekbe szervezik. A fordítási egység (translation unit, TU) egy forrásnyelvi szegmentum (a legtöbbször egy mondat) és CNY megfelelője által alkotott pár.¹⁹

A fordítóirodák a fordítási memóriákból kinyerhető egyezések alapján kedvezményt nyújthatnak a megrendelők számára, így a fordítástámogató eszközökbe épített információkereső rendszerek hatékonysága nem csak a dokumentáció célnyelvi verzióinak egységessége, de a költségek szempontjából is hangsúlyos. Az egyezések felhasználásával a célnyelvi verziók elkészítésére fordított idő is folyamatosan csökkenthető.

A fordítómemóriák eleinte úgynevezett karaktersorozat alapú memóriák voltak, amelyek a fordítási egységek, szegmensek hasonlóságát karakterhármasok és szókettesek összehasonlításával vizsgálták. Az ilyen memóriák hiányossága, hogy csak a teljes szegmens vizsgálatára koncentrálnak, így minél hosszabb az aktuális forrásszegmens, annál kisebb a valószínűsége, hogy az adatbázisban találunk hozzá hasonlót. Így lehetséges, hogy bár a memóriában vannak olyan szegmensek, amelyek egy része teljesen megegyezik az aktuális forrásszegmens egy részével, vagy analóg szintaxist mutatnak, és csak szókinszükben különböznek, de ez mégsem eredményez valódi találatot a fordítómemória használata közben.²⁰ Találat híján pedig marad a „nulláról” fordítás, amely nem csak a fordító munkáját nehezíti, de a dokumentáció egységességének (mind szóhasználatban, mint a mondat szerkezetet tekintve) sem kedvez. A memóriák hatékonyságának növelésére – ahogyan Kis is írja²¹ – két út marad: karaktersorozat alapú töredékkeresés; illetve nyelvi támogatású fordítómemória kidolgozása.

A részleges egyezések kinyerésére koncentrálnak többek között a TRINITY (TRanslation INduction via ITerative probabilitY estimation) is, amely egy olyan információkinyerő algoritmus, amely kifejezetten mondat szinten párhuzamosított korpuszokhoz készült, és alkalmas arra, hogy egyezéseket állapítson meg

¹⁹ Kis Balázs: *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány*, Doktori értekezés, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskola, 2008, 14.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

mondatszint alatt és ez alapján lehetséges fordításokat kínáljon fel.²² Mára a legtöbb fordítómemóriában elérhető az úgynevezett „fuzzy match” funkció, de ezek kidolgozottságának szintje és aprólékossága nagyon eltérő lehet. A TRINITY például parszolás²³ után terminus szinten párhuzamosítja a szövegegységeket, statisztikai alapon, de az egyezésvizsgálat lehetne akár tagmondatszintű is.

A fordítási folyamat költségei tovább csökkenthetők (és sebessége tovább növelhető) gépi fordítási rendszerek alkalmazásával, amelyek egy adott szakterületre (doménre) is korlátozhatók a meglévő területspecifikus fordítási memóriák és terminológiai adatbázisok használatával. A szakterületre korlátozott gépi fordító rendszerek határozott minőségbeli különbséget mutatnak az általános célokat betöltetni kívánó rendszerekkel (lásd *GoogleTranslate*) szemben. A MorphoLogic Lokalizáció Kft. például kifejezetten nagy mennyiségű többnyelvű tartalmat előállító vállalatok és nyelvi szolgáltatók számára fejlesztette ki *Globalese*²⁴ nevű rendszerét, amely neurális technológiával dolgozik, és a legnépszerűbb CAT-eszközökbe is beépíthető. A neurális technológia alapja egy olyan mesterséges neurális háló, amely – a korábbi technológiáktól eltérően – képes az úgynevezett „mély tanulásra”, sőt akár újabb és újabb neuronokat és kapcsolatokat is képes létrehozni. A Google 2016 őszén jelentette be, hogy hosszú évek munkája során kifejlesztették az úgynevezett *Google Neural Machine Translation* (GNMT) rendszert, vagyis a neurális alapú gépi fordítást. Neurális fordítási technológia létrehozásához vektoros reprezentációk (EN word embedding) alkalmazására van szükség, amelyek képesek nyers szöveges korpuszból szemantikai információk kinyerésére. Egyik legelterjedtebb képviselőjük a Word2vec, amelyet a Google Tomas Mikolov által vezetett kutatócsoportja hozott létre. A Word2vec sekély, kétrétegű neurális hálózatok modelljeinek csoportja, amelyek képesek a szavak nyelvi kontextusainak rekonstruálására. A Word2vec használatához hatalmas méretű korpuszra van szükség, melyből a program több száz dimenziós vektorteret képez.²⁵ A lexikai elemek a vektortér egyes pontjai. A vektortérben az egymáshoz szemantikailag és/vagy morfológiailag hasonló szavak egymáshoz közel, a jelentésben eltérő elemek egymástól távol esnek. A térben vektoralgebrai műveletek is alkalmazhatók, tehát két elem szemantikai hasonlósága

²² Hull, David A.: Information Extraction from Bilingual Corpora for Machine-Aided Translation, in Hiemstra, D. – De Jong, F. – Netter, K. (eds): *Language Technology in Multimedia Information Retrieval. Proceedings of the fourteenth Twente Workshop on Language Technology 14*, Enschede, Universiteit Twente, 1998, 27–36.

²³ Angolul *parsing*; számítógépes nyelvi elemzés, melynek segítségével a szintaktikai (mondattani) kapcsolatokat azonosítjuk. Lásd Szirmai Mónika: *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*, Budapest, Tinta, 2005, 38.

²⁴ www.globalese-mt.com (Letöltés: 2017. május 18.)

²⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Word2vec> (Letöltés: 2017. május 18.)

meghatározható a két vektor távolságaként. Továbbá a lexikai elemek pozícióját reprezentáló vektorok összege azok jelentésbeli összegét határozza meg.²⁶ A Word2vec szabadon hozzáférhető, azonban használatához nem csak hatalmas korpusz, hanem hatalmas számítógépes teljesítmény is szükséges. Magyarországon az MTA-PPKE Magyar Nyelvtchnológiai Kutatócsoport jelenleg is kutatja felhasználási és továbbfejlesztési lehetőségeit.²⁷

MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ

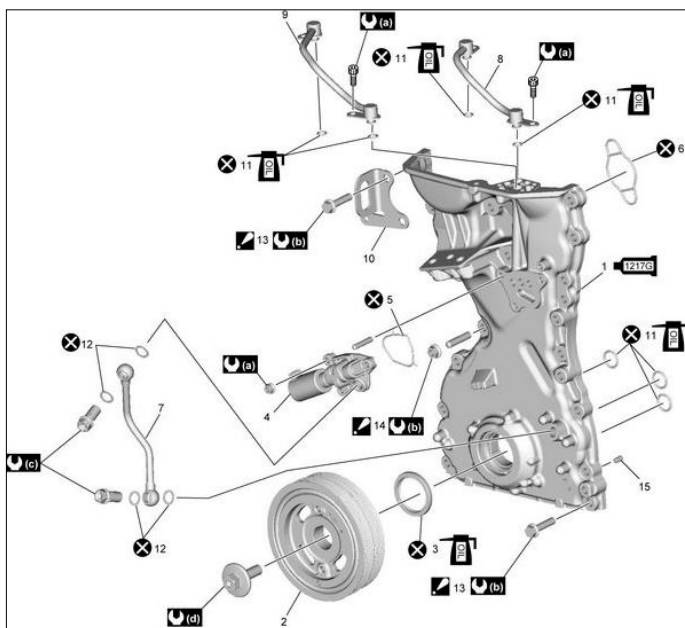
A műszaki területen dolgozó szakemberek műszaki dokumentációban rögzítik elképzeléseiket, amelynek két fő része a szöveges- és a rajzdokumentáció (pl. 2. ábra). A szöveges dokumentáció tartalmazza a szükséges engedélyeket, műszaki leírást, szakmai számításokat, építési, üzemeltetési, javítási utasításokat. A gyártó kötelezettsége elkészíteni (elkészíttetni) a műszaki dokumentációt.²⁸

Egyetlen ábra is képes egyszerre többféle információ közlésére. Az alkotóelemeken túl, az elvégzendő feladatokat is láthatjuk az ábrán: tömítés alkalmazása, olaj és egyéb kenőanyagok felvitele, szerelés, megszorítás nyomatéka stb. (2. ábra).

²⁶ Siklósi Borbála – Novák Attila: Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra, in Tanács Attila – Varga Viktor – Vincze Veronika (szerk.): *XII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia: MSZNY 2016*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, TTIK, Informatikai Intézet, 2016, 3–14.

²⁷ Pl. Siklósi–Novák: Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra; Prószyky Gábor: *Saussure és Wittgenstein a nyelvtechnológiában (Új eredmények és komoly remények a számítógépes nyelvészetben)*, Elhangzott: FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap, Budapest, ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, 2017.05.18.

²⁸ Lásd 2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.

	1. Timing chain cover : Apply sealant 99000-31260. For details, refer to Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A .
	2. Crankshaft pulley
	Oil seal 3. : Apply engine oil to oil seal lip.
	4. OCV
	5. OCV gasket
	6. O-ring
	7. Oil gallery pipe No.1

	8. Oil gallery pipe No.2
	9. Oil gallery pipe No.3
	10. Engine hook
	O-ring 11. : Apply engine oil.
	12. Gasket
	13. Timing chain cover bolt : For tightening order, refer to Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A .
	14. Timing chain cover nut : For tightening order, refer to Timing Chain Cover Removal and Installation:M16A .

2. ábra. Timing Chain Cover Components – Suzuki SX4 Service Manual AKK310/
AKK414/AKK416/AKK416D

Általános jellemzők

A műszaki dokumentáció típusai elsősorban az alapján különböztethetők meg, hogy a vállalat belső vagy külső kommunikációját segítik-e.

A belső kommunikáció dokumentációja tovább differenciálható a végfelhasználók alapján, így beszélhetünk gyártási (szervizelési) dokumentációról, vagy eladáshoz szükséges dokumentációról (sales guide) stb. A *gyártási dokumentáció* olyan műszaki okiratok (rajzok, jegyzékek, előírások stb.) gyűjteménye, amely minden szükséges és elégséges információt hordoz egy adott termék elkészítéséhez. A legtöbb esetben műszaki rajzot is tartalmaz, amely szintén komolyan szabályozott, a rá vonatkozó ismereteket, alapelveket az ICS (International Classification for Standards) szerinti 01.100-as szabványcsalád rögzíti. A rajzdokumentáció tartalmazza a gyártandó termék ábráit, amelyek alapján értelmezni lehet a kialakítandó formákat. A rajzok fajtái szakmánként különbözők lehetnek (például alap- és homlokzati rajzok, térképészeti rajzok, villamos- vagy géprajz). A műszaki rajzokon szöveges információk is elhelyezhetők, ezek elhelyezésének módját, méreteit, a vonalvastagságot, a betűk vagy szavak közötti távolságot az MSZ EN ISO 3098 szabványcsalád írja elő.

A kifelé irányuló dokumentáció legfontosabb eleme a *felhasználói dokumentáció* (*használati utasítás*), amelynek célnyelven való elérhetővé tételére a legtöbb esetben szintén jogszabály kötelezi a forgalmazót.

Amennyiben általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó európai uniós jogi aktus vagy az Európai Unió egyes termékek forgalmazásának feltételeit harmonizáló kötelező jogi aktusa rendelkezéseinek átültetése céljából elfogadott jogszabály előírja, az importőr a termékhez mellékelni a használati és kezelési útmutatót, valamint a biztonságot érintő figyelmeztetéseket magyar nyelven.²⁹

„Ha a gyártó a 8. § (5) bekezdésében vagy az importőr a 11. § (5) bekezdésében foglalt kötelezettségeinek nem tett eleget, akkor azt a forgalmazó köteles pótolni”.³⁰ A jogszabály azt is rögzíti, hogy a „használati és kezelési útmutatónak közérthetőnek és egyértelműnek kell lennie, valamint tartalmaznia kell mindazt az információt, amelyet a gyártó által csatolt idegen nyelvű használati és kezelési útmutató tartalmaz”.³¹

A felhasználói dokumentáció célja, hogy a felhasználó számára elégséges információt adjon: a berendezés elhelyezési és üzemeltetési feltételéről, bemutassa a termék alapvető funkcionális kezelőszerveit, rendeltetését, a kezeléssel, rendeltetésszerű használattal kapcsolatos tudnivalókat. Ismerteti az előírással műszaki állapot fenntartásához szükséges rendszeres ápolási, beállítási, gondozási feladatokat, azok időbeni ütemezését, továbbá a termék teljesítményére,

²⁹ 2012. évi LXXXVIII. törvény 11. § (5)

³⁰ 2012. évi LXXXVIII. törvény 13. § (3)

³¹ 2012. évi LXXXVIII. törvény 11. § (5)

energiafogyasztására, egyéb üzemi jellemzőire vonatkozó műszaki adatokat. Ezek a dokumentációk alapvetően önállóan is megállják a helyüket, mint például a karbantartási útmutató vagy a műszaki adatlap, de általában egyetlen kézikönyvbe foglalva kerülnek átadásra a berendezés megvásárlásakor más típusú dokumentációkkal (pl. garancialevél) együtt.

Mindebből következően műszaki dokumentáció készítéséhez a legtöbb esetben olyan szoftver használatára van szükség, amely nem csak a szöveges, de a képi információk kezelésére is alkalmas. A képi dokumentációk készítését támogatják az úgy nevezett CAD-ek (Computer-aided Design). Ezek között ma már olyanok is elérhetők, amelyek akár háromdimenziós képek megjelenítésére és szerkesztésére is kiválóan alkalmasak.

A háromdimenziós szerkesztés előnye, hogy a műszaki kommunikációs team tagjai úgy alakíthatják a dokumentációjukat, ahogy szükséges:

az alegységek, illetve alkatrészek könnyű mozgatásával, különböző szögből történő ábrázolásával, az összeállítások automatikus „felrobbantásával”, pillanatfelvételek készítésével, megjegyzések hozzáfűzésével, eseménytábla és folyamat-sorrendiség felállításával, képek és címkék importálásával, megjelenítési stílusok definiálásával, teljes mozgásanimációkkal stb.³²

Továbbá különböző típusú formátumokba történő exportálásra is lehetőséget ad: a nyomtatáson (EN print) túl, videóban vagy flashen is megjeleníthető. Így a dokumentáció mindenki számára egyformán elérhetővé válik, egyszerű átjárás nyílik a tervezőrészleg és a műszaki kommunikációs csoport között is.³³

Műszaki dokumentáció készítése

A dokumentáció formába öntése az úgynevezett DTP (Desktop Publishing) szakemberek, azaz kiadványszerkesztők feladata, de sok esetben ezt is a dokumentációkészítők végzik. Ha nagyobb terjedelmű dokumentációt kívánunk készíteni, akkor szükségünk lesz olyan funkciókra, amelyeket csak kiadványszerkesztő szoftverekben érhetünk el (pl. az elérhető tartalomszerző eszközök és testre szabható sablonok integrálhatósága, automatikus számozás és keresztthivatkozás-kezelés). A leggyakrabban használt kiadványszerkesztő szoftver az Adobe FrameMaker. Az Adobe FrameMaker azt is lehetővé teszi, hogy háromdimenziós modelleket, videót vagy animációt közvetlenül a PDF dokumentumokba

³² http://gyartastrend.hu/cad_cam_plm/cikk/muszaki_dokumentacio_keszitese_maskent (Letöltés: 2017. május 18.)

³³ Uo.

integráljunk. A többnyelvű dokumentáció szempontjából hangsúlyos, hogy támogatja az Unicode szövegekódolást, többnyelvű szótárakat és elválasztást támogató eszközöket is tartalmaz.

Amennyiben kifejezetten magas esztétikai igényű dokumentumok elkészítésére vállalkozunk, akkor a szintén az Adobe Systems által gyártott InDesign nevű szoftvert célszerű használnunk. Az Adobe InDesign már posztterek, szórólapok, brosrák, magazinok stb., de akár könyvek készítésére is alkalmas. Sokféle formátumba való exportálást támogat, ezért e-könyvek és digitális kiadványok is készíthetők vele, vagy akár tablet eszközökre szánt tartalmak (az Adobe Digital Publishing Suite használatával). Az InDesign használata a közel-keleti nyelvek (főként a jobbról balra író nyelvek) kezelését tekintve kifejezetten elterjedt, hiszen jóval korábban lehetőséget nyújtott rá, mint például a FrameMaker (2015 óta utóbbi is alkalmas erre a célra).

Kifejezetten információmenedzsment céljára létrehozott XML-alapú szabvány a DITA (Darwin Information Typing Architecture), amely elválasztja a tartalmat a formától, és így egyszerűbb, korszerűbb tartalomkészítési folyamatot eredményez, miközben lehetővé teszi a legújabb technológiákban való közzétételt is. Mivel XML-alapú, így használatával intelligens, sokoldalú, könnyen kezelhető, és ami a legfontosabb, hordozható tartalmat készíthetünk. Például PDF-, HTML-, PowerPoint, vagy akár mobileszközökön megjeleníthető tartalmat hozhatunk létre, anélkül, hogy a fájlok közötti átalakítás során szükségünk lenne másolásra és beillesztésre. Nő a konzisztencia, a minőség és a használhatóság, és a fordítási mennyiséget akár 80%-kal is képes csökkenteni. A DITA a tartalmat „a kőkorszakból az információs korszakba repíti”.³⁴ Eredetileg kifejezetten részletes és összetett műszaki kommunikációs tartalmakhoz használták (mint például kezelési útmutatók, online súgók, használati útmutatók), de gyorsan elterjed más területeken is, így ma már használják az oktatás, a marketing, az üzleti írás (javaslatok, „fehér könyvek”, cikkek, jelentések) területén is. Kiemelendő, hogy a DITA nem egy külön eszköz vagy szoftver, számtalan eszközben használhatjuk. A DITA a legtöbb fordítástámogató szoftver által használt XLIFF-formátumba is alakítható, továbbá beállítható az egyes tartalomegységek nyelve, és hogy ezek az egységek fordítandók-e vagy sem, az írás iránya, és olyan szabályok is, amely a végleges megjelenési formátumot határozzák meg.³⁵

³⁴ <https://techwhirl.com/what-is-dita/> (Letöltés: 2017. május 18.)

³⁵ Uo.

Műszaki dokumentáció kezelése (dokumentum-menedzsment)

A műszaki dokumentációt nem elég elkészíteni, de tárolása, újrafelhasználása, naprakésszé tétele, fejlesztése folyamatosan munkát ad a különböző szakembereknek. A létrehozott tartalmakat olyan formában kell tárolni, hogy az a vállalat egésze számára használható legyen, így elkerülhető, hogy a különböző részlegek többszörösen létrehozzák ugyanazt a tartalmat, vagy ami rosszabb, hasonló, de pontosan nem megegyező tartalmakat hozzanak létre. Továbbá kiemelendő az információ helyének, keresésének egyértelműsége, hiszen a cégek magasan képzett munkatársai értékes időt vesztegethetnek el a megfelelő dokumentum (és különösen a megfelelő verzió) megkeresésével vagy ismételten létrehozásával.

A műszaki dokumentációra vonatkozóan tehát a dokumentum-menedzsment jelenti a valós információk összeállítását, az információk tartalmi leírását, valamint azok tartalmi kezelését is. A sikeres menedzsment, az eredményes vállalati működés feltétele a hatékony és jól szervezett dokumentum-menedzsment, amely egyben a projektmenedzsment kiemelt területe is.

Nem csak a dokumentáció készítése vált mára már önálló szolgáltatássá, hanem annak teljes körű kezelése is. A szolgáltatók a műszaki dokumentáció meg-
szövegezésén túl a teljes dokumentumtár kezelésére is vállalkoznak, a tartalmak különböző formátumokban való közzétételére, kinyomtatására, archiválására, amelynek során a legkülönbözőbb szakembereket (szövegírókat, műszaki szakembereket, projektvezetőket stb.) foglalkoztatják.

A dokumentációkezelés általános feladatai, funkciói: az *ügykezelés*; az *iratkezelés* (ezen belül az átvétel, érkeztetés, iktatás, iratkeresés, szignálás, kiadományozás, expedíálás); az *irattározás* (iktatószám generálás, címkekezelés, selejtezés); a *jóváhagyás* (workflow-kezelés, verzionálás); *adminisztrációs funkciók* (pl. jogosultsági szerepkörök kezelése, teljes rendszernapló), és az ügynevezett *monitoring* (ügytörténet, irattörténet követhetősége, statisztikák). Ezekkel a feladatokkal találkozunk a projektmenedzsment területén is. Éppen ezért nem véletlen, hogy a régebbi, közfeladatokat ellátó cégeknél a mai divatos kifejezéssel a *projektmenedzsment* területébe tartozó feladatokat „szignálás”-nak nevezik. A fordítóiparban sem ismeretlen ez a gyakorlat, az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) alkalmazottai között ügynevezett „szignózó”-kat is találunk, akik feladatukra tulajdonképpen megegyezik a modern fordítóirodák projektmenedzsereinek általános feladatukréval. A szignálás során kijelölik az ügyintézés végző személyt, meghatározzák a feladatokat és határidőket. A szignálás jellemzően vezetői feladat. A vezető hatáskörébe tartozik, hogy eldöntse, mely szervezeti egység, ügyintéző illetékes az ügy intézésére. Továbbá lehetősége

van az ügy intézésénél követendő eljárás megtervezésére, utasítások adására. Tehát elsősorban munkaszervezési funkciót jelent, a munkamegosztás módjának meghatározására szolgál.

A fordítóirodák a dokumentumkezelés céljára projektvezetői rendszereket használnak (ahogy előzőleg ezt bemutattuk), ezek között van olyan, amelyet kifejezetten fordítási projektek kezelésére hoztak létre. Az online elérhető felület alkalmas a munkafolyamatok nyomon követésére, adminisztratív feladatok ellátására, fájlcsere, megrendelések, árajánlatok összeállítására, jóváhagyására, a projekt résztvevőivel, illetve az ügyféllel való kapcsolattartásra, számlák kezelésére és statisztikák, jelentések készítésére. A projektvezetői rendszerhez megfelelő jogosultságokkal hozzáférhetnek a beszállítók és akár az ügyfelek is. Tehát minden olyan funkció elérhető bennük, amellyel alkalmassá válnak a dokumentációkezelés feladatainak ellátására. A piacon több kifejezetten fordítási projektvezetői rendszer elérhető. Ilyenek a már fentebb is említett XTRE, Plunet, Projex vagy az SDL TMS.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja a fordítói gyakorlatban és a terminológiában egyaránt fontos szerepet játszó *dokumentáció* és *dokumentum-menedzsment* áttekintése, a fordítással és a terminológiával való kapcsolatának bemutatása volt. A terminológiai szakirodalomban a dokumentációs munkálatokról sok szó esik, ezek fő fajtáiként a szakírást, a szakfordítást és a műszaki dokumentációt szokták megjelölni.³⁶ A dokumentációs munkákat számos szoftver és szabvány segíti, különböző jogszabályok szabályozzák – ezek közül a műszaki dokumentációhoz kapcsolódó legfontosabb szoftvereket, szabványokat, és a 2012. évi, a termékek piacfelügyeletéről szóló LXXXVIII. törvény vonatkozó részeit ismertettük.

A tanulmányban a dokumentáció fogalmát a műszaki dokumentációval azonosítottuk – a szintén „dokumentáció” nevet viselő „könyvtári dokumentációt” pedig a dokumentum-menedzsment körébe utaltuk. A dokumentum-menedzsment (a dokumentációkezelés) fajtáiként az ügykezelést, iratkezelést, irattározást, jóváhagyást, adminisztrációs funkciókat és a monitoringot különítettük el. Megállapítottuk azt is, hogy a fordítóirodák munkafolyamataiban ezek a tevékenységek általában a projektmenedzsment területéhez tartoznak.

³⁶ Lásd Cabré: *Terminology: Theory, Methods and Applications*.

SZAKIRODALOM

- ÁBRÁNYI Henrietta: Fordítási környezetek, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 147–160.
- CABRÉ, Maria Teresa: *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam, John Benjamins, 1999.
- DOBAY Péter: *Az iroda (Emberek, gépek, szervezet)*, Budapest, Panem–McGraw-Hill, 1996.
- FALUDI Andrea – FÓRIS Ágota – B. PAPP Eszter: A dokumentáció a terminológiában: elvek és oktatási vonatkozások, in Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.): *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*, Bicske, SZAK, 2018, 739–753.
- FALUDI Andrea: A dokumentáció mint információtudomány és a terminológia kapcsolata, *Alkalmazott Nyelvtudomány*, XVII. évf., 2017/2, <http://alkalmazott-nyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/FaludiA.pdf>
- FÓRIS Ágota: Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban, in Robin Edina – Zachar Viktor (szerk.): *Fordítás ma és holnap*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 71–90.
- GOUADEC, Daniel: Traduction, terminologie, rédaction, in *Colloque international 2001 sur la traduction spécialisée Université de Rennes 2*, Paris, La Maison du Dictionnaire, 2002.
- B. HAJDU Ágnes – BABICZKY Béla: *Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába*, Budapest, Universitas, 1998.
- HULL, David A.: Information Extraction from Bilingual Corpora for Machine-Aided Translation, in Hiemstra, D. – De Jong, F. – Netter, K. (eds): *Language Technology in Multimedia Information Retrieval. Proceedings of the fourteenth Twente Workshop on Language Technology 14*, Enschede, Universiteit Twente, 1998, 27–36.
- KIS Balázs: *A fordítástechnológia és az alkalmazott nyelvtudomány*, Doktori értekezés, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskola, 2008.
- KERNER, Robert P.: Documentation and Document Management, Elhangzott a KRE TERMIK előadássorozatán, Budapest, KRE BTK Terminológiai Kutatócsoport, 2015. november 20.
- KURIÁN Ágnes: A fordításoktatás korszerűsítése, új irányzatai, in Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón*, Budapest, Scholastica, 2003, 22–29.

- PRÓSZÉKY Gábor: *Saussure és Wittgenstein a nyelvtechnológiában (Új eredmények és komoly remények a számítógépes nyelvészetben)*, Elhangzott: FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap, Budapest, ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, 2017. május 18.
- Recommandations relatives à la terminologie, Conférence des Services de Traduction des États Européens*, Groupe de travail terminologie e documentation, Berne, 2003/2014. http://www.cotsoes.org/sites/default/files/CST_Recommandations_relatives_a_la_terminologie_2014.pdf
- SIKLÓSI Borbála – NOVÁK Attila: Beágyazási modellek alkalmazása lexikai kategorizációs feladatokra, in Tanács Attila – Varga Viktor – Vincze Veronika (szerk.): *XII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia: MSZNY 2016*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, TTIK, Informatikai Intézet, 2016, 3–14.
- SILLE István: *Titkári kézikönyv*, Budapest, KJK-Kerszöv, 2000.
- SNOPEK Mária: Lokalizáció, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 97–106.
- SZIRMAI Mónika: *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*, Budapest, Tinta, 2005.
- TAMÁS Dóra Mária: DTT-Symposium. Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Heidelberg, 2012. április 19–21., *Magyar Terminológia*, 5. évf., 2012/2, 291–304.
- TAY, Gavin – CHIN, Kenneth: *Maturity Model for Enterprise Content Management*, 2011, <http://www.gartner.com/technology/media-products/reprints/emc/213197.html>
- TIMÁR Gigi: Hogyan válasszunk dokumentumkezelő rendszert?, *Piac és Profit*, 2012. október 20., <http://www.piacesprofit.hu/infokom/hogyan-valasszunk-dokumentumkezelő-rendszert/>
- VARGA Katalin: Fordítások technikai előkészítése és utómunkája, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, 83–96.

FORRÁSOK

Suzuki SX4 Service Manual AKK310/AKK414/AKK416/AKK416D, Magyar Suzuki Corporation Ltd., 2016.

ONLINE OLDALAK

Adobe FrameMaker, <https://www.adobe.com/hu/products/framemaker.html>
Corvinus Egyetem, [http://portal.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKo
d=2IR32NDK09B](http://portal.uni-corvinus.hu/index.php?id=22720&tanKo
d=2IR32NDK09B)
DMSone, <http://www.dmsone.hu>
Globalese, www.globalese-mt.com
Konica Minolta, www.konicaminolta.hu
Plunet, <http://www.plunet.com/en/>
Tod = Wersig, Gernot – Neveling, Ulrich: Terminology of documentation, Paris,
The Unesco Press, 1967.
T-Systems Magyarország, [http://www.t-systems.hu/megoldasok/infrastruktura-
megoldasok/kiszervezes/dokumentum-menedzsment](http://www.t-systems.hu/megoldasok/infrastruktura-
megoldasok/kiszervezes/dokumentum-menedzsment)
[http://gyartastrend.hu/cad_cam_plm/cikk/muszaki_dokumentacio_keszitese_
maskent](http://gyartastrend.hu/cad_cam_plm/cikk/muszaki_dokumentacio_keszitese_
maskent)
<https://techwhirl.com/what-is-dita/>
<https://en.wikipedia.org/wiki/Word2vec>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Tartalomkezelő_rendszerek

SZABVÁNYOK

MSZ EN 62023:2001 *Műszaki tájékoztató és dokumentáció felépítése.* (IEC 62023:2000)
MSZ EN 82079-1:2013 *Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész: Általános elvek és részletes követelmények.* (IEC 82079-1:2012)
MSZ EN ISO 11442:2006 *Termékek műszaki dokumentációja. Dokumentumkezelés.* (ISO 11442:2006)
MSZ EN ISO 3098-1:2015 *Termékek műszaki dokumentációja. Feliratok. 1. rész: Általános követelmények* (ISO 3098-1:2015)
DITA: *OASIS Darwin Information Typing Architecture (DITA)*, Version 1.3, OASIS Standard, approved 17 December 2015. <http://docs.oasis-open.org/dita/dita/v1.3/os/part0-overview/dita-v1.3-os-part0-overview.html>

JOGSZABÁLY

2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.

A SZAKÍRÁS ÉS A DOKUMENTÁCIÓ MINT NYELVEN BELÜLI SZAKFORDÍTÁS¹

FÓRIS ÁGOTA – FALUDI ANDREA

A tanulmány célja a szakírás és a dokumentáció mint nyelven belüli szakfordítás értelmezése és bemutatása. Elsőként a dokumentáció fogalmának hármas értelmezésével és a dokumentációs szakterület hazai terminológiájának helyzetével foglalkozunk. Ezt követően a nyelven belüli fordítás kommunikációs aktusán keresztül bemutatjuk a terminológia szerepét a szakírásban. Elhelyezzük a szakírást a dokumentáció interlingvális fordításának folyamatában, végül pedig összefoglaljuk a könnyen fordítható dokumentáció legfontosabb kritériumait.

Kulcsszavak: szakírás, dokumentáció, nyelven belüli szakfordítás, fordítás, terminológia

Technical writing and documentation as intralingual technical translation. The aim of this study is to present and interpret technical writing and documentation as intralingual technical translation. The concept of documentation was split into three different meanings and a brief picture was provided about the present situation of the Hungarian terminology of documentation. Via the communicative phenomenon of intralingual translation, the role of terminology was shown in the field of technical writing. Finally, it has been demonstrated, how technical writing affects the process of interlingual translation and localization; moreover, a few useful tips were presented about „writing for translation”.

Keywords: technical writing, documentation, intralingual technical translation, translation, terminology

¹ A tanulmány megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta.

A DOKUMENTÁCIÓ HÁRMAS ÉRTELMEZÉSE

A dokumentáció a köznyelvben több jelentéssel bír, (1) egyrészt jelenti egy meghatározott tárgykörhöz tartozó dokumentumok összességét (szakmai vagy műszaki dokumentáció), (2) jelenti ezek kezelését a létrehozásuktól egészen az archiválásukig vagy megsemmisítésükig (ezt nevezzük dokumentum-menedzsmentnek),² (3) továbbá sokszor dokumentációként utalnak magára a létrehozás folyamatára is, amit szakírásnak (technical writing) nevezünk. (Az úgynevezett könyvtári dokumentációt a dokumentum-menedzsment egy speciális fajtájának tekintjük.)³

A fordítási projektek szempontjából kiemelkedő jelentőségű a dokumentáció és a terminológia szerepe. Ez a két terület a projektmenedzsment minden elemében (4D – Define, Design, Do, Develop: igényfelvétel, tervezés, végrehajtás, fejlesztés) szerepet játszik.

Jelen tanulmány célja a dokumentáció (mint „dokumentumok összessége”) és a szakírás legfontosabb jellemzőinek, továbbá a dokumentáció írásának, készítési folyamatának mint nyelven belüli szakfordításnak a bemutatása.

A DOKUMENTÁCIÓS TERÜLET TERMINOLÓGIÁJA

A dokumentációval kapcsolatos szabványok – szinte kivétel nélkül – nem rendelkeznek magyar fordítással, így a szakterület terminológiája magyar nyelven nem kidolgozott, rögzített. Pedig a Magyarországon is bevezetett szabványcsalád részeként külön a szakszókincsre vonatkozó szabvány is elérhető: MSZ EN ISO 10209:2013: *Termékek műszaki dokumentációja. Szakszótár. Műszaki rajzokra, termékmeghatározásra és a kapcsolódó dokumentációra vonatkozó szakkifejezések*, egyelőre angol nyelven. A szabvány olyan alapfogalmak definícióját is tartalmazza, mint például a *document* ('dokumentum'), a *document type* ('dokumentumtípus'), illetve a *documentation* ('dokumentáció'). E szabvány alapján az angol *document* (magyar 'dokumentum') terminus három jelentéssel is bír, három különböző területen. A területek közül a műszaki dokumentációhoz legközelebb a dokumentum-menedzsment áll, ennek körébe utalják a *dokumentum*

² Fóris Ágota – Faludi Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.; lásd ebben a kötetben az első tanulmányt.

³ Részletesen lásd: Faludi Andrea: A dokumentáció mint információtudomány és a terminológia kapcsolata, *Alkalmazott Nyelvtudomány*, XVII. évf., 2017/2, <http://alkalmazottonyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/FaludiA.pdf>

terminus alábbi jelentését: „rögzített és strukturált információmennyiség, amely felhasználók és rendszerek között egységként kezelhető és cserélhető”.⁴ Az angol *documentation* (magyar ’dokumentáció’) terminus definíciója is szakterületenként változó, jelentése a dokumentum-menedzsmenten belül „egy adott tárgyhöz kapcsolódó dokumentumok összessége”.⁵

Dokumentációval kapcsolatos szakirodalom magyar nyelven gyakorlatilag alig található, ezek is kizárólag a könyvtár- és információtudomány területén (amely a dokumentum-menedzsment egy speciális formája), és e szakirodalmak többsége mára már elavult (döntő többségük a múlt század közepén jött létre).⁶

A magyar (nyelvű) szakirodalom és a szabványok fordításának hiánya miatt a műszaki dokumentáció és szakírás magyar nyelvű terminológiája bizonytalan, a szakmai diskurzusban itthon is inkább az angol nyelvű kommunikáció jellemző, így az esetlegesen magyar nyelven folytatott eszmecserében is az angol terminusok átvétele jellemző. (A szakíróknak szóló álláshirdetések is *technical writer* megnevezéssel jelennek meg.)

A *technical documentation* terminus magyar nyelvű megfelelője a fentieknek is köszönhetően problematikus. A *technical* szót a magyarban gyakran leszűkített jelentéssel fordítják *műszakinak*, az eredeti angol kifejezés nem ennyire speciális, lásd például a *technical translation*, *technical writing* kifejezéseket, melyek magyar megfelelői a *szakfordítás*, illetve *szakírás* lehetnek (utóbbi szintén előfordul *műszaki írásként* is). Magyar nyelven is találkozhatunk a fentiek min-tájára a *szakmai dokumentáció* megnevezéssel, de a gyakorlatban elterjedtebb a *műszaki dokumentáció* terminus, mint ahogyan az az idevonatkozó szabványok magyar címéből is látható. (Például: EN: *Technical product documentation – Vocabulary – Terms relating to technical drawings, product definition and related documentation.*; HU: *Termékek műszaki dokumentációja. Szakszótár. Műszaki rajzokra, termékmeghatározásra és a kapcsolódó dokumentációra vonatkozó szakkifejezések*, EN: *Structuring of technical information and documentation*; HU: *Műszaki*

⁴ document: „fixed and structured amount of information that can be managed and interchanged as a unit between users and systems” (ford. F. A.). ISO 10209:2012 *Technical product documentation – Vocabulary – Terms relating to technical drawings, product definition and related documentation*.

⁵ documentation: „collection of documents related to a given subject” ISO 10209:2012

⁶ Pl. Polzovics Iván: Dokumentáció és információ, *Magyar Könyvszemle*, 75. évf., 1959/4, 325–332.; Polzovics Iván: *A dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalma*, Terminológiai vita, Budapest, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1961.; Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén, Budapest, OMKDK, 1962.; Kéglí Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok, *Könyvtári Figyelő*, 55/3, 2009, 445–457., <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/hatvan-eve-alakultak-meg-a-szakmai-dokumentacios-kozpontok> (Letöltés: 2017. július 23.)

tájékoztató és dokumentáció felépítése). Igazodva a magyar szakmai nyelvhasználathoz, a továbbiakban a *szakírás* és a *műszaki dokumentáció* terminust használjuk.

A FORDÍTÁSTÓL A SZAKÍRÁSIG

A terminológia szerepe a dokumentáció írásában

A terminológia fontos szerepet játszik a dokumentációírás folyamatában. Konzisztens dokumentáció készítéséhez szükséges, hogy a szakterület terminológiai rendszere alaposan kidolgozott legyen. Ez nem csak a dokumentáció írását, szerkesztését, de kezelését, feldolgozását, továbbá esetleges későbbi fordítását is megkönnyíti. Cabré alapján⁷ a terminológia a dokumentáció három fontos területén játszik alapvető szerepet: (1) a szakszövegek írásában, (2) szakszövegek fordítása és tolmácsolása során, és (3) a szakmai (műszaki) dokumentáció területén. Cabré a harmadik kategóriát mint a szakmai információk kinyerését és tárolását definiálja. Ezt azért fontos megjegyeznünk, mert a kinyerés és tárolás lépései bizonyos szempontból már inkább a dokumentum-menedzsment területéhez tartoznak. A dokumentum-menedzsment pedig véleményünk szerint elválasztható a konkrét műszaki dokumentációtól, amelyet a fent említett ISO 10209:2012-es szabvány alapján mint a „dokumentumok összességét” értelmezünk.

Dokumentáció készítésekor az egyik legfontosabb, hogy a szövegét ne lehessen félreérteni, *egyértelmű, szakszerű és határozott kijelentéseket* tartalmazzon.⁸ Az egyértelműség és szakszerűség kulcsa a *megfelelő, pontos és konzisztens terminológia*használat.

Ebben a tanulmányban a műszaki dokumentációk rendkívül széles köréből (gyártási [szervizelési] dokumentáció, eladáshoz szükséges dokumentáció [sales guide], útmutatók stb.) a *használati és a kezelési útmutatók* kategóriáját emeljük ki.

⁷ Cabré, Maria Teresa: *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam, John Benjamins, 1999.

⁸ Várdai György: Segédlet a dokumentáció elkészítéséhez. A dokumentáció és a műszaki leírás, a további tájékoztatás kérése és a helyszíni szemle, *Közbeszerzési Közlemények*, 2003/4, <https://kozbesztars.hu/2003/04/1-a-dokumentacio-es-a-muszaki-leiras-a-tovabbi-tajekoztataskereses-a-helyszini-szemle/> (Letöltés: 2018. október 28.)

A 2012. évi LXXXVIII. törvény 11. § (5) bekezdése előírja, hogy a „használati és kezelési útmutatónak közérthetőnek és egyértelműnek kell lennie, valamint tartalmaznia kell mindazt az információt, amelyet a gyártó által csatolt idegen nyelvű használati és kezelési útmutató tartalmaz”.⁹

Vizsgáljuk meg közelebbről a törvény által előírt nyelvi feltételeket. A törvény rögzíti, hogy az útmutatónak *közérthetőnek és egyértelműnek* kell lennie. Azaz az útmutatót a célnyelven a célcsoport igényeinek megfelelően kell létrehozni, még akkor is, ha az eredeti szöveg ezt a szempontot nem vette figyelembe, vagy nem feltétlenül elégíti ki azt. Így az útmutató célnyelvi létrehozása nem csak a nyelvek közötti, de a nyelven belüli fordítás igényét is felveti.

Az Európai Bizottság által kiadott *A pontos fogalmazás művészete* kiadvány 10 pontban („tipp”-ben) összegzi a pontos fogalmazás feltételeit.¹⁰ A kiadvány az angol nyelvű *How to write clearly* fordítása, a magyar fejezetek („tippek”) teljesen megegyeznek az angol kiadványéval, illetve a példák is nagyrészt fordítások. (Tehát az Európai Bizottság kiadványa alapján a pontos fogalmazásban az alapvető szempontok nem nyelvfüggők). A „tippek” között találunk a tervezésre, formára, de a terpeszkedő szerkezet kerülésére vonatkozókat is.¹¹ A javaslatok között jó néhány terminológiai megfontolás is szerepel, bár főként más köntösben. A kiadvány a *Fogalmazunk röviden és velősen* részben tér ki a kétértelműség kerülésének fontosságára (a), valamint a „stilizálási célú” szinonimacserék (b) kerülésére. Itt egyértelműen terminológiai példákat hoz:

a) „Kérelmének beadási határideje kedd. Az említett határidő módosítására kérelmet nyújthat be. Kérelme... (de melyikről is van itt szó?)”

b) „Kérelmét keddig kell beküldenie. A bizottságnak jogában áll folyamodványát visszautasítani. (mármint a kérelmet vagy valami mást?)”

A kiadvány 9. „tippje” is terminológiai vonatkozású: „Bánjunk óvatosan a „hamis barátokkal” és a szakzsargonnal, ügyeljünk a rövidítésekre és a betűszavakra”.

Szövegtani kutatások alapján a szövegkommunikációnak legalább háromféle szabályozó elve van: a szöveg *hatékonysága*, *hatásossága* és *helyénvalósága*.¹² Egy

⁹ 2012. évi LXXXVIII. törvény a termékek piacfelügyeletéről, 11. § (5)

¹⁰ *A pontos fogalmazás művészete*, Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011, http://www.retorika.hu/rss/a_pontos_fogalmazas_muveszete_EUBiz.pdf

¹¹ Igaz, a nyelvészeti szakirodalom alapján nem egyértelmű, hogy az ún. terpeszkedő szerkezetek használata valóban növelné a feldolgozási erőfeszítést. A témáról részletesen lásd Heltai Pál – Gósy Mária: A terpeszkedő szerkezetek hatása a feldolgozásra, *Magyar Nyelvőr*, CXXIX. évf., 2005/4, 473–487.

¹² Beaugrande, Robert-Alain de – Dressler, Wolfgang U.: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*, Budapest, Corvina, 2000, 36.

szöveg *hatékony*, ha megfelel a szövegszerűség ismérveinek,¹³ ennek következtében a feldolgozási erőfeszítés mértéke optimális. A *hatásosság* a kommunikációs cél megvalósulását, a befogadóra tett hatásának mértékét jelenti. A szöveg *helyénvalósága* a szöveg és környezete kapcsolatából ered; azaz megfelelő-e a szöveg a környezet, például a résztvevők szempontjából. (Például mérnök-felhasználó [szakértő-laikus] kommunikációban nem biztos, hogy helyénvaló a mérnökök közötti tudományos-szakmai kommunikációban használt terminusok átvétele.) „A szöveg *hatékonyságát*, *hatásosságát* és *helyénvalóságát* jelentős módon befolyásolják a szövegben lévő terminusok. Ezért a szövegminősítés egyik szempontja a terminusok ilyen vonatkozású vizsgálata lehet. Például az ismert terminusok ismeretlenre történő cseréje növelheti a feldolgozási erőfeszítést, ezáltal csökkentve a kommunikáció hatékonyságát.”¹⁴

A műszaki dokumentációk írói gyakran nem a szakterület képviselői, feladatuk a hatékony, hatásos és helyénvaló kommunikáció megteremtése a szakemberek és a laikusok között, és fordítva. Így munkájuk során tulajdonképpen folyamatosan nyelven belüli (és kívüli) fordítást végeznek.

A dokumentációban elvárt egyértelműséget a megfelelő fogalmak, terminusok használata, a közérthetőséget pedig elsősorban a szakmai fogalmak megfelelő „fordítása”, vagyis az előismereteknek, képzettségi szintnek megfelelő terminusok használata biztosítja. Ezért a továbbiakban a terminológiát és a nyelven belüli fordítást érintő kérdésekkel foglalkozunk.

Nyelven belüli fordítás

A nyelven belüli fordítás egy adott szöveg ugyanazon a nyelven történő, de más jelekkel való értelmezése.¹⁵ Ez a tevékenység egyértelműen hozzájárul a sikeres és hatékony információközvetítéshez. Dobos az alábbiak szerint definiálja a nyelven belüli fordítást: „Olyan interpretatív tevékenység, amelynek eredménye egy másodlagos, azaz az elsőtől, az eredetitől függő szöveg létrehozása”.¹⁶ „Legfőbb értelme és célja a befogadás lehetővé tétele, illetve a feldolgozási erőfeszítés opti-

¹³ Szövegnek Beaugrande és Dressler azt tekinti, ami a diskurzusban elhangzik, és megfelel a szövegszerűség hét ismérvének. Ezek: a kohézió, a koherencia, a szándékoltóság, az elfogadhatóság, a hírérték, a helyzetszerűség és az intertextualitás. Beaugrande–Dressler: Bevezetés a szövegnyelvészethez, 36.

¹⁴ Fóris Ágota: Tankönyvvizsgálatok terminológiai és szövegnyelvészeti szempontból, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/2, 229–250.

¹⁵ Jakobson, Roman: Fordítás és nyelvészet, in Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításméletről irodalmából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1985, 15–20.

¹⁶ Dobos Csilla: Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, IX. évf., 2014/2, 64.

mális csökkentése, ami az egyes ekvivalencia-típusok szándékos figyelmen kívül hagyásával valósítható meg (kivételt képez a referenciális ekvivalencia).¹⁷ Dobos definíciója alapján interlingvális fordításon „azt a nyelven belüli átalakítási folyamatot értjük, amikor mondanivalónkat egymástól eltérő nyelvi eszközökkel fogalmazzuk meg. Például *lopás* helyett azt mondjuk, hogy *jogtalan eltulajdonítás*, a vonat helyett *vasúti görbüldőállományról* beszélünk, a *tavasztól őszig* kifejezés helyett pedig a *gyöngyvirágtól lombullásig* szókapcsolatot használjuk”.¹⁸

Kiemelendő, hogy Dobos (Albert alapján) úgy tartja, hogy az interpretálás és átalakítás nem fordítás: „Fontos megjegyeznünk ugyanakkor, hogy az interpretálás nem fordítás, hanem a fordítást megelőző, az adekvát fordítást lehetővé tevő, azzal együtt járó mentális folyamat, amelynek helyességétől alapvetően függ a fordítás minősége”.¹⁹ Albert és Dobos alapján tehát az interpretáció nem fordítás, viszont a fordítás interpretáció.

Ekvivalencia és fordítási műveletek a nyelven belüli fordításban

Dobos a szövegszintű kommunikatív ekvivalencia fogalmára támaszkodva megállapítja, hogy a nyelven belüli fordítás műveleteire nem jellemző az egyenértékűségre (azaz ekvivalenciára) való törekvés, ezért „bár a más szövegtől való függés mozzanata mindig jelen van, a forrásnyelvi szöveghez való kötődés lazább, mint a nyelvközi fordításnál”.²⁰

Dobos szerint tehát a forrásszövegtől való függés nyelven belüli fordítás esetén „lazább”. De mit érthetünk „lazaság” alatt? Például, hogy a nyelven belüli fordításban is hasonló folyamatok zajlanak, mint a nyelvek közötti fordítás során, azonban az előforduló átváltási műveletek száma jóval alacsonyabb,²¹ mivel a nyelv azonossága bizonyos átváltásokat feleslegessé tesz. Továbbá, hogy a szakfordításban alapvetően nem a kommunikatív ekvivalencia, hanem sokkal inkább a tartalomközpontú ekvivalencia élvez előnyt.

Zethsen négy jellemzőt határoz meg, amelyek az intralingvális fordításra hatással vannak (és egyben okai is annak). Ezek a tudás (knowledge), idő (time),

¹⁷ Dobos Csilla: A nyelven belüli fordítás különböző típusai, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, VIII. évf., 2013/2, 70.

¹⁸ Dobos Csilla: Az intralingvális fordítás sajátosságai, in Illésné Kovács M. (szerk.): *Docēre et movēre – Bölcsészeti- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 101.

¹⁹ Albert Sándor: *Fordítás és filozófia*, Budapest, Tinta, 2003, 34. idézi Dobos: Az intralingvális fordítás sajátosságai, 104.

²⁰ Dobos: Az intralingvális fordítás sajátosságai, 106.

²¹ Az átváltási műveletekről lásd Klaudy Kinga: *A fordítás elmélete és gyakorlata*, Budapest, Scolastica, 1994.

kultúra (culture) és a hely (space). Zethsen szerint az elődleges különbség az inter- és intralingvális fordítás között az utóbbi egyszerűsítésre való törekvése, továbbá a fordítási eljárások (hozzáadás, kihagyás, újrastrukturálás) radikálisabb volta. Tehát a műveletek típusai kevésbé különböznek, mértékük viszont annál inkább eltérő a fordítás e két típusa között.²²

Heltai megjegyzi, hogy a fordítói eljárások a fordítás irányának megfelelően változhatnak, például „ha a fordítás célja a feldolgozási erőfeszítés megkönnyítése (...), akkor várhatóan a redukciós stratégiák, a kihagyás és az egyszerűsítés dominálnak, és várhatóan kevesebb lesz a kifejtés vagy a kompenzáció”.²³ A nyelven belüli fordítás kétirányú lehet: szaknyelvről köznyelvre, illetve köznyelvről szaknyelvre. Szaknyelvről köznyelvre való fordítás esetén a feldolgozási erőfeszítés csökkentése a cél. Ennek eléréséhez akár a kontextuális hatás csökkenése és a szöveg funkciójának változása is megengedett. Köznyelvről szaknyelvre fordítás során nőhet a feldolgozási erőfeszítés, ám egyben a kontextuális hatás is, tehát szakmailag pontosabbá válik a szöveg.²⁴

Dobos felveti²⁵, hogy létezhetnek kizárólag a nyelven belüli fordításra jellemző fordítói eljárások, de ezek megállapításához még további kutatómunkára van szükség. Annyi bizonyos, hogy a nyelven belüli fordítás során alkalmazott átváltási műveletek a nyelvek közötti fordítás átváltási műveleteitől eltérő mintát mutatnak.

Fordítás-e a nyelven belüli fordítás?

A nyelven belüli fordítás fordításként való értelmezése nem evidens, ez jól érzékelhető abból is, hogy az 1998-as *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*²⁶ sem foglalkozik a nyelven belüli fordítás fogalmával. A fordítás meghatározásával, fajtáival foglalkozó közlemények egy része szűken értelmezi a fordítás meghatározását, más szerzők tágabban.

A szűkebb értelmezés egyik képviselője Albert Sándor, aki érzékletesen foglalja össze a fordítás besorolási problémáját. Véleménye szerint „vannak olyan tevékenységek, amelyek még „innen” vannak a fordításon, még nem fordítások (ilyen a szó szerinti fordítás, a kölcsönszó, a tükörszó, egyes morféma vagy

²² Zethsen, Karen Korning: Intralingual translation: An attempt at description, *Meta*, LIV. évf., 2009/4, 795–812.

²³ Heltai Pál: *Mitől fordítás a fordítás?*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014, 266.

²⁴ Heltai: *Mitől*.

²⁵ Dobos: Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban.

²⁶ Baker, Mona: *Routledge Encyclopedia of translation Studies*, London – New York, Routledge, 1998.

grammatikai struktúrák átkódolása stb.) és vannak olyanok, melyek már „túl” vannak rajta, már nem fordítások (ilyen az adaptáció, az átdolgozás, az összefoglalás, a kommentálás stb.).²⁷

A fordítástudományban a mai napig kérdés, hogy bírhat-e közös elmélettel a fordítás összes fajtája. A fordításkutatók legtöbbször „a fordításról” próbálnak megállapítást tenni, habár könnyen lehet, hogy a különböző típusok nem is sorolhatók egy ernyő alá. Heltai szerint a fordítás típusai olyan mértékben különböznek egymástól, hogy úgynevezett általános fordításelmélet kizárólag a „prototípuselmélet alapján képzelhető el, és a gyakorlatban több a különbség, mint a hasonlóság”.²⁸

Heltai a fordítást nem úgy értelmezi, mint egy üzenet más jelekkel való újrafogalmazását, hanem tulajdonképpen azonosítja a kommunikációval: „A fordítás kommunikáció, de ez fordítva is igaz: a kommunikáció is fordítás”.²⁹ Heltai tehát – Gutt³⁰ alapján – a jelenlegi általános felfogásnál szélesebb értelmezést nyújt a fordítás jelenségére, ezáltal lehetővé válik egy újfajta (nem feltétlenül a fordítandó szövegek műfaján alapuló) klasszifikáció létrehozása.³¹ A fordítás tágabb értelmezése mellett foglal állást: úgy véli, hogy a fordításban is a kommunikáció törvényszerűségei uralkodnak, e szerint pedig megkülönböztethetünk egy- és kétnyelvű, azaz nyelven belüli és nyelvek közötti fordítást. Gutt megállapítja, hogy a nyelven belüli és nyelven kívüli fordítás is értelmező nyelvhasználat, azaz e tekintetben hasonlóak.³² A fordítás tehát tulajdonképpen másodlagos kommunikációs helyzetben történő nyelvhasználat, amelynek szükségét a befogadók eredetitől eltérő kognitív környezete teremti meg.³³

Gutt éppen ezért úgy tartja, hogy „az ún. szolgáltató fordítások (service translations), amelyeknél nem fontos az eredeti szöveg (és szerző), és amelyet a megfelelő ismeretek birtokában eleve meg lehetett volna írni célnyelven is (például használati utasítások) nem fordítások, mert nem tartoznak az értelmező nyelvhasználat körébe”.³⁴ A lényeg bizonyos tények közlése, és nem az eredeti

²⁷ Albert: Fordítás és filozófia, 32.

²⁸ Heltai: *Mitől*, 69.

²⁹ Uo., 260.

³⁰ Gutt, Ernst-August: A theoretical account of translation - without a translation theory, *Target: International Journal of Translation Studies*, II. évf., 1990/2, 135.

³¹ „Thus the different varieties of translation can be accounted for without recourse to typologies of texts, translations, functions or the like.” Gutt: A theoretical account, 135.

³² Heltai: *Mitől*, 261.

³³ Uo., 261–262.

³⁴ Uo., 273–274.

szöveggel való ekvivalencia vagy hasonlóság. Tehát a szolgáltató fordítások esetében nem áll fenn másodlagos kommunikációs helyzet, éppen ezért nem is tekinthetők fordításnak.³⁵

A fordításelmélet mint interdiszciplináris tudományág több diszciplína eredményeit is felhasználja, és ahogy Mary Snell-Hornby is rámutat, a fordítás fajtájától függ, hogy mely tudományágak és milyen mértékben vannak hatással az adott területre.³⁶ Felmerül tehát az a kérdés, hogy hol kezdődik és hol ér véget a fordítástudomány. Sorolhatjuk-e a nyelven belüli szakfordítást a fordítástudomány körébe vagy inkább már a szakmai dokumentáció, tudásmenedzsment vagy akár a terminológia tudományának hatókörébe esik? Tulajdonképpen ezt a kérdést teszi fel Schäffner is 1999-es munkájában: „Hol van vége a fordításnak és veszi át a helyét valami más, például a szakírás vagy a kiadványszerkesztés?”³⁷ De ugyanezt látjuk a gyakorlatban is: a fordításslátszószolgáltatók nem csak fordítják és/vagy lektorálják a szövegeket, hanem megbízásuk gyakran terjed ki szövegírásra, kiadványszerkesztésre, sőt akár még a termék csomagolására és a doboz feliratozására is. Schäffner abból indul ki, hogy a folyamatos technikai újítások befolyásolják a fordítás jellegét, vagyis egyre több és több dolog fog tartozni a fordítás fogalmához; és ha ez így van, akkor a fordítás fogalmának újradefiniálására lesz szükség. Zethsen szerint nincs mit újrafogalmazni, ugyanis a mai napig nincs konszenzus a fordítás fogalmának értelmezésében. Így a valós kérdés inkább az, hogy mit is fogalmazzunk újra, mi is tulajdonképpen a fordítás?³⁸

A tanulmánynak nem célja a fenti kérdések megválaszolása, mindössze a szakirodalomban uralkodó nézetek bemutatása. A továbbiakban a dokumentációírás során létrejövő másodlagos kommunikációs helyzetet szakfordításnak és nyelven belüli fordításnak – vagyis *nyelven belüli szakfordításnak* – tekintjük.

³⁵ „Put in general terms, such instances are characterized by the fact that the receptor language text is produced and presented to the target audience not because it faithfully represents the contents of some source language original, but in its own right; the existence of a source language text in such situations is incidental rather than necessary for the interlingual communication act to succeed”. Gutt: *A theoretical account of translation*, 141.

³⁶ Snell-Hornby, Mary: *Translation Studies: An integrated approach*, Amsterdam, John Benjamins, 1995/1988, idézi Heltai: *Mitől*, 69.

³⁷ „Where does translation stop and something else take over, e.g. technical writing, or desktop publishing?” Schäffner, Christina: *Globalisation, Communication, Translation, Current Issues in Language and Society*, VI. évf., 1999/2, 100.

³⁸ Zethsen: *Intralingual translation*.

Szakfordítás nyelven belül

A szakmai információ hordozói a terminusok, ekképpen egy másodlagos szakember-laikus kommunikációban a szakember a terminusok „fordítását” hajtja végre. A „fordítás” mértéke a célközönség tudásán, ismeretein múlik. Ugyanis a nyelvhasználók már a terminusértés tekintetében sem egyformák, megkülönböztethetjük a fogalmak passzív és teljes értését. Ha passzív értéssel bírunk, az azt jelenti, hogy rendelkezünk egy hozzávetőleges elképzeléssel arról, hogy az adott fogalom hol helyezkedik el a doménben; teljes értés esetén egy fogalom más fogalmakkal való kapcsolatának pontos „helyét” is tudjuk.³⁹

Dobos megkülönbözteti az általános (vagy globális) nyelven belüli fordítást a helyi (vagy lokális) nyelven belüli fordítástól. Az általános nyelven belüli fordítás kategóriája tovább bontható teljes vagy részleges fordításra (vagy utóbbi sok-sok lokális fordításként is értelmezhető). Dobos szerint a szakszövegek átfoglalması laikusok számára jellemzően teljes fordítás, de részlegesnek minősíti azt a jelenséget, amikor csak a terminológia területét érintő nyelven belüli fordítás történik. Ez különbözik a lokális nyelven belüli fordítástól, ahol a szöveg szerzője ugyanazon szöveg egy meghatározott pontján ugyanazt a tartalmat más nyelvi eszközökkel jeleníti meg.⁴⁰

Ennek tipikus esete, amikor a szaknyelvek szókészletében már meghonosodott „idegen szavakat” (értsd: idegen eredetű szavakat) lecserélik „magyar szavakra”. Ilyenkor

a jelentés–értelem fogalmi viszony tisztázatlansága jelenik meg. Az idegen szavak sok esetben egyetlen virtuális jelentéssel rendelkeznek a befogadó nyelvben, ezért meghatározott az értelmük a szövegekben, míg a bevezetett célnyelvi megfelelőjük gyakran számos virtuális jelentéssel rendelkezik, ezért nem dönthető el a befogadó számára, mely értelemben használják az adott szövegben. Ilyenkor lép fel kétértelműség a szöveg olvasója számára.⁴¹

Ugyanez a helyzet áll fenn, ha a köznyelvi szó valamelyik jelentése alapján próbáljuk megtalálni annak szövegben realizálódó értelmét. A köznyelvi jelentés alapján való értelmezés csak akkor lehetséges egyértelműen, ha a köznyelvi és a szaknyelvi jelentés azonos (minden jelentésük azonos). Kétértelműség abból ered, hogy egy-egy szó több virtuális jelentése közül nem biztos, hogy épp azt

³⁹ Baker, Mona: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London, New York, Routledge, 1998. (Terminology, theory)

⁴⁰ Dobos: Az intralingvális fordítás sajátosságai.

⁴¹ Fóris: Tankönyvvizsgálatok, 240.

választjuk, amely az adott szöveg értelmének kinyeréséhez szükséges. A fentiek miatt is fontos az oktatás során a szakmai ismeretekkel együtt a szaknyelvi ismereteket is elsajátíttatni, a szaknyelvi normák rendszerét bemutatni. Fóris alapján, hasonló a fordító helyzete a fordítás folyamatában is, amikor a célnyelvi virtuális jelentések (lexikális jelentések) közül próbálja kiválasztani az aktuális jelentést (az értelmet), a forrásnyelvi szöveg értelméhez igazítva keresi a megfelelő célnyelvi terminust.⁴²

„A virtuális jelentés és az értelem elkülönítését a terminológia úgy fejezi ki, hogy a terminus értelme (aktuális jelentése) több komponensből összetett: a fogalom, a pragmatikai helyzet és a nyelvi megvalósítás együttesen határozza meg a terminus értelmét (aktuális jelentését)”⁴³.

Szociolingvisztikai szempontból *terminologizáció*nak nevezzük, amikor köznyelvi szó szakszóvá válik, és *determinologizáció*nak nevezzük, amikor egy szakszó köznyelvi szóvá válik.⁴⁴ A dokumentáció írásának („fordításának”) esetében azt kell megvizsgálnunk, hogy az adott célcsoportnak megfelelő szövegtípus a „terminologizáltság” mely szintjén helyezkedik el. Azaz milyen terminológiai sűrűséggel dolgozhatunk ahhoz, hogy az olvasótól elvárt feldolgozási erőfeszítés optimális legyen.

Nyelven belüli terminusfordítási stratégiák

A nyelven belüli szakfordítás során vélhetően a leggyakoribb eljárási mód a körülírás, vagy definícióval való helyettesítés, továbbá az „egyszerűsítés”, például a terminus felcserélése köznyelvi szóval.

A szakszókészlet felosztására több kísérlet is történt már. Fóris a szóalak és a jelentés (funkció), valamint a kommunikáció (a köznyelvi alapú érthetőség) szempontjai alapján három nagy csoportot különböztet meg: 1. valódi szakszó, ezen belül 1.a. konkrét szakszó és 1.b. lexikai szakszó; 2. jelentésbeli szakszó; 3. köznyelvvél közös szakszó.⁴⁵

Fóris osztályozásából kiindulva szakember-laikus típusú nyelven belüli fordítás esetén nem minden terminus „fordítandó”.

⁴² Uo., 240.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Lásd Heltai Pál: Terminus és köznyelvi szó, in Dróth Júlia (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*, Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2004, 25–45.

⁴⁵ Fóris Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, CVI. évf., 2010/4, 424–438.

A köznyelvvvel közös szakszavak fordítása például teljes mértékben szükségtelennek látszik, hiszen azt a laikus ideális esetben épp úgy ismeri, mint a szakember. Például: ⁴⁶ *erő, sebesség* (fizika); *összeg, különbség* (matematika); *sejt, bőr* (biológia).

A jelentésbeli szakszó „a köznyelvi szóval alakilag megegyezik, de egy vagy több jelentésében különbözik tőle pl. *lóerő, zöld* (az első a fizikában teljesítményt, a második egy elemi részecskét jelöl)”.⁴⁷ Tehát a jelentésbeli szakszó esetén hiába próbálunk köznyelvi megfelelőt találni, hiszen a terminus alakilag megegyezik a köznyelvi szóval, ám mégsem használhatjuk célnyelvi ekvivalensként, mert az félreértéshez vezethet.

Heltai a szóalakból kiindulva megkülönbözteti ugyanazon szó köznyelvi és terminusjelentését, amelyek között teljes és részleges elkülönülést állapít meg annak függvényében, hogy a két jelentés hat-e egymásra. Pl. világosan megkülönböztethető a *jóság* szóalak a köznyelvben és a függvények esetében, de sok esetben a köznyelvi jelentés átveheti a terminusjelentés komponenseit (pl. a *cukor* jelentésébe kezd beépülni, hogy *szénhidrát*). A köznyelvi és terminusjelentés viszonyában hierarchiát állít fel: ha a köznyelvi jelentést a terminusjelentés határozza meg, akkor a terminusjelentés dominanciájáról beszélhetünk (pl. *atom*), ha a helyzet fordított, tehát a köznyelvi jelentés határozza meg a terminusjelentést, akkor nincs értelme a két jelentés megkülönböztetésének.⁴⁸ Ez esetben a legjobb stratégia vélhetően a definíció vagy parafrázis.

A valódi szakszó jellemzője, hogy „a köznyelvi beszélő nem érti, nem ismeri fel, jelentésében és alakjában is különbözik a köznyelvi szavaktól”.⁴⁹ A valódi szakszó kategóriáját további két alkategóriára bonthatjuk: konkrét és lexikai szakszóra. A lexikai szakszó által jelölt fogalom a köznyelvben ismert, viszont más nyelvi jelölővel. Ez esetben a dolgunk tulajdonképpen egyszerű, hiszen csak a megfelelő köznyelvi szinonimát kell megtalálnunk; például *stroke* (újabban: *sztrók*) és *gutaütés, szélütés* (és mint a szakemberek figyelmeztetnek rá: véletlenül sem *agyvérzés*, hiszen az rész-egész viszonyt sugall). Előfordulhat, hogy több szinonima is rendelkezésünkre áll, és lehetőségünk van arra, hogy a befogadó kognitív környezetének megfelelően válasszunk: pl. *intralingvális fordítás – nyelven belüli fordítás – átfogalmazás*.

Konkrét szakszó esetén azonban sem a fogalom, sem a szóalak nem ismert a köznyelvben, ebből kifolyólag teljes köznyelvi szinonimát sem találhatunk, például: *differenciahányados, predikátum*.

⁴⁶ A fejezet példáit Fóris: A szaknyelv kutatás modelljei... című tanulmányából kölcsönöztük.

⁴⁷ Fóris: A szaknyelv kutatás modelljei, 434.

⁴⁸ Heltai: *Mitől*, 299.

⁴⁹ Fóris: A szaknyelv kutatás modelljei, 434.

A köznyelvi szinonimák kereséséhez a fogalomból kiindulva először definiálnunk kell a terminusokat. Lehetséges, hogy nem található megfelelő köznyelvi szinonima, ez esetben a körülírás vagy parafrázis megoldásaival élhetünk.

Az írott nyelven belüli fordítás során alkalmazott fordítási stratégiákat érdemes lenne számszerűen párhuzamos korpuszokon vizsgálni, nem írott fordítás esetén pedig pszicholingvisztikai vizsgálatokra lenne szükség. Ezek hiányában jelenleg csak megfigyelésekre és az intuíciónak hagyatkozhatunk.

A FORDÍTÁSI FOLYAMAT – A DOKUMENTÁCIÓ KÉSZÍTÉSE

A szakírás jelentősége a fordítási folyamatban

A minőségi fordítás a tartalomkészítéssel kezdődik, és szorosan összefügg az internacionalizáció mértékével.⁵⁰ Az *internationalizáció* szakterületenként eltérő jelentéssel bír. A nyelvészetben a nyelvi ideológia egyik alaptípusa, „valamilyen világnyelv bevezetését, hivatalos nyelvvé vagy az oktatás nyelvévé tételét jelenti”.⁵¹ Ez sokszor a modernizáció eszköze lehet (pl. Indiában az angol nyelv sztenderdként való használata). A gazdaságban *internationalizáció* alatt egy vállalat nemzetközi szintésre való betörését is értik. A gazdasági életben más értelemben az internacionalizáció a globalizáció első szakasza, ekkor tervezik és készítik elő a terméket oly módon, hogy az világszerte igazodjon a piacok igényeihez⁵² – ebben a tanulmányban ebben az értelemben használjuk. Az internacionalizáció során a terméket „lecsupaszítják”: úgy hozzák létre, hogy a lehető legkisebb erőfeszítéssel lehessen azt „lokalizálni”, azaz országra, kultúrára szabni.⁵³ („Minden kultúra-, nyelv- és országspecifikus tulajdonságát különválasztják a globálisan alkalmazható jellemzőktől és tulajdonságoktól, így az elkülönített tartalom könnyebben lokalizálható más kultúrákra”.⁵⁴) Az internacionalizációra tehát leginkább azért van szükség, hogy a forrás(szöveg) készen álljon arra, hogy minél könnyebben,

⁵⁰ Brown-Hoekstra, Kit: How documentation and translation processes affect each other. *Tcworld magazine for international information management*, 2010. december, <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/how-documentation-and-translation-processes-affect-each-other/> (Letöltés: 2017. május 18.)

⁵¹ Sándor Klára: Nyelvertervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006, 969.

⁵² https://hu.wikipedia.org/wiki/Kulturális_beágyazás (Letöltés: 2017. május 18.)

⁵³ GALA Globalization & Localization Association: <https://www.gala-global.org/language-industry/intro-language-industry/what-internationalization> (Letöltés: 2017. május 18.)

⁵⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Kultur%C3%A1llis_be%C3%A1gyaz%C3%A1 (Letöltés: 2017. május 18.)

olcsóbban és pontosabban lehessen egy időben nagyon sok más nyelvre fordítani. Az internacionalizációnak legalább négy szintje van, amelyeknek mindegyike hat egymásra. Ezek a *szervezet*, a *folyamat*, a *termék* és a *dokumentáció internacionalizációja*. Brown-Hoekstra alapján a legjobb, ha egy cég már a teljes stratégiai tervezés szintjén foglalkozik az internacionalizáció kérdéseivel.⁵⁵

A *lokalizáció* pedig az internacionalizáció „másik oldala”, illetve az azt követő folyamat: azaz az eredeti dokumentáció létrehozása más nyelveken. A lokalizációt általában megkülönböztetik a fordítástól: célja kifejezetten az, hogy minden szempontból a célközönség ízlésére, igényeire szabja az adott terméket vagy szolgáltatást. Tulajdonképpen a termék vagy szolgáltatás mindenre kiterjedő kulturális adaptációja, és ennek a folyamatnak a része a szövegek fordítása is.⁵⁶

A dokumentációs folyamat szempontjából az *iteráció* (újrafelhasználás, ismétlési ciklus) szempontja ugyanannyira fontos, mint a létrehozás folyamata. A dokumentációval foglalkozó szakembereknek számtalan feladata van a kutatástól kezdve a sablonok, style guide-ok,⁵⁷ glosszáriumok létrehozásáig. A legjellemzőbb probléma, hogy a dokumentációs szakember számára a fordítás a legtöbb esetben „fekete doboz”. Ez különösen azokban az esetekben van így, ahol a dokumentációkészítést integrálták a folyamatba, de a fordítói csapatot és folyamatot nem. További probléma, hogy a tartalom fordítása szintén elválzik a

⁵⁵ Brown-Hoekstra: How documentation and translation processes affect each other, web, 4. bek.

⁵⁶ A lokalizációról részletesen lásd: Snopek Márta: Lokalizáció, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 97–106.; továbbá: Sermann Eszter: A terminológiai szabványosítás a lokalizáció folyamatában, *Fordítástudomány*, XIII. évf., 2011/2, 72–87.; Brooks, David: What Price Globalization? Managing Costs at Microsoft, in Sprung, Robert C. (ed.): *Translating Into Success. Cutting-edge strategies for going multilingual in a global age*, American Translators Association Scholarly Monograph Series, Volume XI., Amsterdam – Philadelphia, Benjamins, 2000, 43–57.; A lokalizációs ipar története az 1970-as évekig nyúlik vissza: „Language localization is an industry that started about the latter half of the 1970s when independent translators or those in the academia began to offer more professional and intensive language services. These language service providers (LSPs) quickly created a niche service group of experts that offer more than translation. They offered expert services for the management of complex projects from the original publishers of the content. They translated the documents using professionally-trained translators who were also subject matter experts. They provided proofreading services and formatted the final product according to the requirements. With the availability of new software tools, they included design and publishing of the translated content in their services. In other words they could be called the pioneers of the offshoring business, since from the start the localization industry had been international by nature.” *Translation and Localization: What's the Difference Between the Two?*, 2015, by Day Translations, 2015. október 27. <https://www.daytranslations.com/blog/2015/10/translation-and-localization-whats-the-difference-between-the-two-6906/> (Letöltés: 2017. május 18.)

⁵⁷ style guide (manual of style): magyarul többféle néven nevezik, pl. szerkesztési útmutató, szerkesztési kézikönyv, útmutató a szerzőknek. A tanulmányban az angol elnevezést használjuk, mert a dokumentációs szakemberek is ezt használják.

*DTP-től (Desktop Publishing, azaz kiadványszerkesztés) és/vagy az úgynevezett file engineeringtől.*⁵⁸ A *file engineering* vagy *localization engineering* lényege, hogy szétválasztjuk a fordítandó tartalmat a hordozótól, majd a fordítás után újra egybegyűrjük. A lokalizációs mérnök munkája lehetővé teszi a fordító számára, hogy arra fókuszáljon, amihez ért: a fordításra, azaz a szöveggel találkozhasson, és ne kelljen az újabb és újabb szoftverekkel (mint kerettel), vagy akár csak szövegformátumokkal küzdenie egy-egy újabb fordítási projekt során.⁵⁹ Kiadványszerkesztésre pedig általában akkor van szükség, ha a fordítás után ugyanolyan formában szeretnénk viszontlátni a dokumentumot, ahogyan az a fordítás előtt, az eredeti nyelven is kinézett. Tehát a *file engineering* és a kiadványszerkesztés részben leveszi a terhet a fordító válláról, ugyanakkor a projektmenedzsment szerepe felértékelődik, hiszen rendkívül fontos, hogy minden résztvevő egyén és csoport megértse a folyamatban betöltött szerepét, és azt, hogy munkája hogyan befolyásolja a folyamat más résztvevőinek munkáját. További gyakori nehézség, hogy a dokumentáció elkészítését a legtöbb esetben a termék gyártásának végére tolják,⁶⁰ így mindig a lehető legrövidebb idő alatt kell létrehozni magát a dokumentációt és végrehajtani a lokalizációt.

Brown-Hoekstra alapján⁶¹ a legjobb minőségű fordítás úgy érhető el, ha a fordítási és lokalizációs folyamatot minél inkább integráljuk a dokumentációs folyamatba (ehhez természetesen szükség van a fordításszolgáltató és a megrendelő cég jó kapcsolatára, illetve egymás folyamatainak a lehető legalaposabb megértésére). Mindemellett érdemes a dokumentáció és lokalizáció folyamatából egy-két elemet kiemelni és külön kezelni, megtartva a szoros együttműködést a különböző csapatok között.

Az egyik ilyen terület a terminológiamenedzsment. Brown-Hoekstra olyan alcsoport létrehozását javasolja, amely a dokumentáció, a fordítás és a fejlesztői csapat képviselőit foglalja magában, továbbá az úgynevezett „in-country reviewer”-eket. Így nagyobb konzisztencia biztosítható a termék, a dokumentáció, a marketing és a célnyelvi termékek között.

⁵⁸ A fordítóiparban számtalan módon nevezik a különböző fájlformátumok, illetve a fordítandó tartalom és forma kezelésének, elkészítésének folyamatát, és az ezt a munkát végző szakembereket. Például *kiadványszerkesztés, tördelés, DTP, file engineering, localization engineering*; továbbá: *kiadványszerkesztő, tördelő, DTP Operator, DTP&Translation Specialist, Typesetter, Localization Engineer* vagy *lokalizációs mérnök*.

⁵⁹ Rossi, Emily: *Localization Engineers: Taking Technology Around the World*, Globalme, 2018. április 10., <https://www.globalme.net/blog/localization-engineers-taking-technology-around-the-world> (Letöltés: 2018. október 3.)

⁶⁰ Brown-Hoekstra: *How documentation and translation processes affect each other*, web.

⁶¹ Uo.

A másik fontos terület a style guide-ok és sablonok, illetve ezek internacionalizációja. Egy fordítási projektben gyakran az egyik legnagyobb költség a *fájlkezelés* (*file engineering*) és/vagy a *kiadványszerkesztés* (*DTP*). Érdemes a folyamat elején olyan sablont kialakíttatnunk, amely minden nyelvre megfelelő, így szignifikánsan csökkenthető a később felmerülő problémák száma és az ezek által keletkezett túlórákból fakadó költségek is. Ennél is jobb megoldás a *tartalomkezelő rendszerek* (*CMS*) alkalmazása, ami lehetővé teszi, hogy a folyamatban résztvevők magára a tartalom minőségére koncentráljanak. A tartalomkezelő rendszerek (*CMS*) bevezetése meglehetősen nagy költséggel jár, ezért alaposan megfontolandó, hogy pénzügyi szempontból is tényleg megéri-e áttérni ezekre. A tartalomkezeléshez tartozik az úgynevezett *modularizáció*, ami lehetővé teszi a dokumentáció részekre szedését, illetve a *CMS* segítségével lehetővé válik, hogy csak a módosított tartalom jusson el a fordítói csapathoz, de akár a közzététel is automatizálható.⁶²

A sablonok, style guide-ok és a terminológia mielőbbi áttekintésével és a mielőbbi döntések meghozásával biztosítható a projektfolyamat tisztasága és optimalizálhatók a költségek.

Brown-Hoekstra praktikákat is kínál a dokumentáció ellenőrzéséhez. Például az elkészült forrásnyelvi szövegünket érdemes előfordítani a meglévő fordítási memóriánkkal, ha ennek eredménye sok 90–95%-os találat, akkor lehetséges, hogy a szövegíró a korábbi szöveghez képest csak preferenciális változtatást hajtott végre, illetve gyanítható, hogy a szöveg részleges újrafelhasználása történt.

Emiatt is rendkívül fontos a dokumentációs csapat számára, hogy elsajátítsa a fordítási célra való szövegalkotás praktikáit. Továbbá érdemes a folyamatban részt vevők számára olyan workshopokat biztosítani, amelyben meg tapasztalhatják, hogyan hatnak a részmunkafolyamatok a folyamatok egészére. A legtöbb esetben a dokumentációs folyamatban tett apró változtatások jelentősen csökkenthetik a lokalizációs folyamat egészének költségeit, például a képszövegek tekintetében. Ha a szövegeket eltávolítjuk a képekről, és helyette ún. „legend”-et (magyarázó szöveget) használunk, akár egyetlen projektben többszázezer forint nagyságú összeget spórolhatunk. Tudnunk kell, hogy a képszövegek elkészítése minden esetben utómunkával jár, a szöveget manuálisan ki kell nyerni a képekről, majd visszahelyezni azt. Brown-Hoekstra az alábbi példát mutatja be: tegyük fel, hogy egy kép elkészítése 50 dollárba kerül, a projekt során pedig 100 képet kell fordítanunk 20 nyelvre, ez esetben 100 000 dollárba kerül a képek elkészítése. Ha a képeken hibás szöveg szerepel, és ezt nem vesszük észre a projekt korai szakaszában, akkor egy hiba későbbi javítása képeként ismét 50 dollárba kerülhet.

⁶² Uo.

Így egy kép javítása 20 nyelvre máris 1000 dollár költséget von maga után.⁶³ Minden további, fordítás előtt fel nem fedezett hiba duplázza, hárszozozza ezt a javítási költséget.

Hogyan készítsünk könnyen fordítható dokumentációt?

Nehéz összegyűjteni azt a sok szempontot, amelyek egy dokumentáció lokalizációját megkönnyítik. Elsőként mindenképp érdemes meghatározunk a célközönség(ek)et, tehát, hogy milyen nyelvű fordításokra lesz szükségünk. Több, illetve más szempontokat kell figyelembe vennünk, ha a dokumentációt ázsiai nyelvekre is lokalizálni szeretnénk, vagy ha csak európai nyelvekre.

Általános alapelveként elmondható az „egy fogalom – egy terminus” elve, tehát amennyire lehetséges, a fordítandó szövegben igyekezzünk kerülni a szinonimák használatát. Emellett rengeteg más szempont is van, amit figyelembe kell vennünk, mint például a rövidség és tömörség, amely a megértés, de a fordítás szempontjából is kívánatos (egy mondat ne legyen 12–15 szónál hosszabb). Ha lehetséges, egy mondatban egy gondolatot fejtünk ki. Javasolt kerülnünk a humort, hiszen ami az egyik kultúrában vicces, nem biztos, hogy a másikban is az lesz. Figyeljünk ez esetleges elütésekre, helyesírási és nyelvtani hibákra. Utóbbiak gyakori feltűnése könnyen elbizonytalanítja az olvasót a szöveg megbízhatóságában.

Amikor a felhasználó a dokumentációhoz fordul segítségért, vélhetően már csalódott, hiszen egy problémát nem sikerült magától megoldania, és most egy hatalmas szövegállományban próbál gyorsan megoldást keresni. Nem várhatjuk el, hogy a szöveget oldalról oldalra végigolvassa, a munkáját jól strukturált dokumentációval kell segítenünk. Ezért a dokumentáció szerkezeti szempontjából érdemes elkülönítenünk a leíró jellegű információkat az utasításjellegűektől.⁶⁴ Az átláthatóság kedvéért érdemes már a címben jelölnünk, hogy milyen információ következik: pl. *A szoftver jellemzői*, illetve *A szoftver telepítése*. (Angol nyelven jól megkülönböztethető az információ típusa, ha a leíró jellegű fejezeteknek főnévi szerkezetű címet adunk, az utasításjellegűeknek igésített: pl. „Features of CAT Tools”, vagy „Installing CAT Tools”.) Az egyes utasításokon belül is érdemes minél kisebb részgységeket létrehozunk. Általánosságban elmondható,

⁶³ Uo.

⁶⁴ Roth, Tanja: *Technical Writing for an International Audience*, Elhangzott: Open Source Summit Europe, Prága, 2017. október 23–26., https://schi.ws/hosted_files/osseu17/7a/Tech_Writing_OS_Summit_2017-10-24.pdf (Letöltés: 2018. április 10.)

hogy 7–10 lépésnél többnek a feldolgozása már jelentős erőfeszítést igényel a befogadótól. Tehát, ha egy folyamat ennél bonyolultabb, akkor érdemes kisebb egységekbe rendeznünk.⁶⁵

A dokumentáció készítése a legtöbb esetben angol nyelven történik. Az angol nyelvű dokumentációban igyekezzünk a sztenderd angol szórendet alkalmazni (SVO), használjuk a legegyszerűbb igeidőt (present tense), és a rövidebb, könnyebben feldolgozható szavakat (*utilize* helyett *use*, *indicate* helyett *tell* vagy *use*). Az angol nyelvben gyakori a hosszú főnévi összetételek használata, amely megnehezíti a feldolgozást (pl. *front passenger air bag deactivation system indicator*), ezért ajánlatos ezeket viszonyjelölővel megtörni (pl. *the indicator of the front passenger's air bag deactivation system*). A megértést segíti továbbá a vonatkozó névmások, illetve vonatkozó mellékmondatok használata (pl. *The software he licensed expires tomorrow. / The software that he licensed expires tomorrow.*). Érdemes kerülnünk a passzív szerkezeteket, ugyanis ezek „feleslegesen” bonyolítják a mondat szerkezetet, a feldolgozás megkönnyítésére az aktív mondatokat érdemes előnyben részesítenünk. Továbbá kerüljük a vonzatos ígétet (pl. *put down* vagy *put off* helyett használjuk a *place* vagy *procrastinate* ígétet) és az idiómák használatát. Utóbbiak mind megnehezítik a szöveg feldolgozását, értelmezését, és könnyen félrefordításhoz vezethetnek. A dátumok, időpontok, mértékegységek és mennyiségek pontos használatát nem lehet eléggé hangsúlyozni, továbbá feltétlenül rögzítenünk kell a style guide-ban ezek lokalizációjának módját, illetve, hogy egyáltalán használunk-e átalakítást vagy sem. Döntésünk következetes véghezvitelének hiánya komoly félreértésekhez vezethet.⁶⁶

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban részletesen vizsgáltuk a szakírás és a terminológia kapcsolatait. Vizsgáltuk a nyelven belüli fordítás fogalmát, megállapítottuk, hogy a dokumentáció írása során létrejövő másodlagos kommunikációs helyzet nyelven belüli szakfordításnak tekinthető. Bemutattuk a nyelven belüli fordítás során felmerülő terminuskezelés lehetséges stratégiáit, felhívtuk a figyelmet a pontos terminushasználat szerepére és súlyára. Végül röviden áttekintettük a dokumentációírást

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Frischknecht, Stefanie: *Writing for Translation: 10 Translation Tips to Boost Content Quality*, Lionbridge Blog, 2015. október 29., http://content.lionbridge.com/files/2016/07/Lionbridge_WritingTranslation_Top10_Infographic_Optimized.jpg (Letöltés: 2018. október 28.)

szerepét a dokumentáció és lokalizáció teljes folyamatában, kiemeltük a terminológiamenedzsment és a style guide-ok fontosságát, továbbá a fordításra szánt szövegalkotás legfontosabb szempontjait.

SZAKIRODALOM

- A pontos fogalmazás művészete*, Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2011, http://www.retorika.hu/rss/a_pontos_fogalmazas_muveszete_-EUBiz.pdf
- ALBERT Sándor: *Fordítás és filozófia*, Budapest, Tinta, 2003.
- BAKER, Mona: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London – New York, Routledge, 1998.
- BROOKS, David: What Price Globalization? Managing Costs at Microsoft, in Sprung, Robert C. (ed.): *Translating Into Success. Cutting-edge strategies for going multilingual in a global age*, American Translators Association Scholarly Monograph Series, Volume XI., Amsterdam – Philadelphia, Benjamins, 2000, 43–57.
- BROWN-HOEKSTRA, Kit: How documentation and translation processes affect each other, *Tcworld magazine for international information management*, 2010 december, <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/how-documentation-and-translation-processes-affect-each-other/>
- CABRÉ, Maria Teresa: *Terminology: Theory, Methods and Applications*, Amsterdam, John Benjamins, 1999.
- BEAUGRANDE, Robert-Alain de – DRESSLER, Wolfgang U.: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*, Budapest, Corvina, 2000.
- DOBOS Csilla: A nyelven belüli fordítás különböző típusai, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, VIII. évf., 2013/2, 61–75.
- DOBOS Csilla: Az intralingvális fordítás sajátosságai, in Illésné Kovács M. (szerk.): *Docēre et movēre – Bölcsészeti- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 101–110.
- DOBOS Csilla: Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, IX. évf., 2014/2, 63–80.
- FALUDI Andrea: A dokumentáció mint információtudomány és a terminológia kapcsolata, *Alkalmazott Nyelvtudomány*, XVII. évf., 2017/2, <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/FaludiA.pdf>

- FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.
- FÓRIS Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, CVI. évf., 2010/4, 424–438.
- FÓRIS Ágota: Tankönyvvizsgálatok terminológiai és szövegnyelvészeti szempontból, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/2, 229–250.
- FRISCHKNECHT, Stefanie: *Writing for Translation: 10 Translation Tips to Boost Content Quality*, Lionbridge Blog, 2015. október 29., http://content.lionbridge.com/files/2016/07/Lionbridge_WritingTranslation_Top10_Infographic_Optimized.jpg
- GUTT, Ernst-August: A theoretical account of translation – without a translation theory, *Target: International Journal of Translation Studies*, II. évf., 1990/2, 135–164.
- HELTAI Pál – GÓSY Mária: A terpeszkedő szerkezetek hatása a feldolgozásra, *Magyar Nyelvőr*, CXXIX. évf., 2005/4, 473–487.
- HELTAI Pál: Terminus és köznyelvi szó, in Dróth Júlia (szerk.): *Szaknyelv és szakfordítás*, Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2004, 25–45.
- HELTAI Pál: *Mitől fordítás a fordítás?*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2014.
- JAKOBSON, Roman: Fordítás és nyelvészet, in Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1985, 15–20.
- KÉGLI Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok, *Könyvtári Figyelő*, 55. évf., 2009/3, 445–457., <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/hatvan-eve-alakultak-meg-a-szakmai-dokumentacios-kozpontok>
- KLAUDY Kinga: *A fordítás elmélete és gyakorlata*, Budapest, Scholastica, 1994.
- POLZOVICS Iván: Dokumentáció és információ, *Magyar Könyvszemle*, 75. évf., 1959/4, 325–332.
- POLZOVICS Iván: *A dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalma, Terminológiai vita*, Budapest, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1961.
- POLZOVICS Iván: *Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén*, Budapest, OMKDK, 1962.
- ROSSI, Emily: Localization Engineers: Taking Technology Around the World, *Globalme*, 2018. ápr. 10., <https://www.globalme.net/blog/localization-engineers-taking-technology-around-the-world>

- ROTH, Tanja: *Technical Writing for an International Audience*, Elhangzott: Open Source Summit Europe, Prága, 2017. október 23–26., https://schd.ws/hosted_files/osseu17/7a/Tech_Writing_OS_Summit_2017-10-24.pdf
- SÁNDOR Klára: Nyelvertervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006, 958–995.
- SCHÄFFNER, Christina: Globalisation, Communication, Translation, *Current Issues in Language and Society*, VI. évf., 1999/2, 93–102.
- SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás a lokalizáció folyamatában, *Fordítástudomány*, XIII. évf., 2011/2, 72–87.
- SNELL-HORNBY, Mary: *Translation Studies: An integrated approach*, Amsterdam, John Benjamins, 1995/1988.
- SNOPEK Márta: Lokalizáció, in Horváth Ildikó (szerk.): *A modern fordító és tolmács*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, 97–106.
- VÁRDAY György: Segédlet a dokumentáció elkészítéséhez. A dokumentáció és a műszaki leírás, a további tájékoztatás kérése és a helyszíni szemle, *Közbeszerzési Közlemények*, 2003/4, <https://kozbesztars.hu/2003/04/1-a-dokumentacio-es-a-muszaki-leiras-a-tovabbi-tajekoztat-as-kerese-es-a-helyszini-szemle/>
- ZETHSEN, Karen Korning: Intralingual translation: An attempt at description, *Meta*, LIV. évf., 2009/4, 795–812.

FORRÁSOK

2012. évi LXXXVIII. törvény a termékek piacfelügyeletéről.
- GALA Globalization & Localization Association: <https://www.gala-global.org/language-industry/intro-language-industry/what-internationalization>
- ISO 10209:2012 *Technical product documentation — Vocabulary — Terms relating to technical drawings, product definition and related documentation*.
- MSZ EN ISO 10209:2013 *Termékek műszaki dokumentációja. Szakszótár. Műszaki rajzokra, termék meghatározásra és a kapcsolódó dokumentációra vonatkozó szakkifejezések*.
- Translation and Localization: What's the Difference Between the Two?* 2015, by Day Translators, 2015. október 27. <https://www.daytranslations.com/blog/2015/10/translation-and-localization-whats-the-difference-between-the-two-6906/>
- WIKIPEDIA: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kulturális_be%C3%A1gyaz%C3%A1s

A PROFESSZIONÁLIS DOKUMENTÁCIÓ A 21. SZÁZADBAN¹

B. PAPP ESZTER

A tanulmány a professzionális dokumentáció jellemzőit tekinti át a modern kor követelményeinek tükrében, és azt vizsgálja, milyen praktikus, gazdasági haszna van a jól megírt dokumentációnak. Ismerteti az információ tárolására, kezelésére, közzétételére és újrafelhasználására vonatkozó elveket, bemutatja a műszaki dokumentációra vonatkozó törvényeket, szabványokat és stilisztikai útmutatókat is. A cikk kitér a sok különböző nyelvű célpiacra szánt szövegekkel szemben támasztott követelményekre és a sok nyelvre történő fordítás miatt jelentkező elvárásokra is, különös tekintettel a fordítástámogatásra és az automatizálásra. Számos konkrét példán keresztül mutatja be, hogy milyen előnye van a megfelelő tartalomfejlesztési stratégia kidolgozásának és bevezetésének, valamint hogy ennek mire kell kiterjednie. Végül három esettanulmányon keresztül mutatja be a követhető jó gyakorlatokat.

Kulcsszavak: dokumentáció, információ, intelligens tartalom, tartalomfejlesztési stratégia, stilisztikai útmutató

Professional documentation in the 21st century. The paper surveys the modern requirements for professional documentation, and studies the practical benefits of having the right technical documentation. It starts with the legal background of technical documentation and the relevant standards and style guides. Information storage, management, publication and reuse are also touched upon. The paper also reviews the special requirements of texts written for international markets with various target languages, as well as the special considerations for translating into many languages with an emphasis on computer assisted

¹ A jelen dolgozat a 20. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadások írott változatát közreadó kötetben lévő hasonló témájú tanulmány bővített változata, vö. B. Papp Eszter: A professzionális dokumentáció gazdasági haszna, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.

translation and automation of the translation process. Several examples demonstrate the advantage of developing and implementing the appropriate content strategy, and the aspects this should include. Finally, three case studies present best practices that should be followed.

Keywords: documentation, information, intelligent content, content strategy, style guide

BEVEZETÉS

A professzionális dokumentáció sok szakember összehangolt munkájának eredményeképpen jön létre, létrehozása időigényes és költséges folyamat. A megfelelő dokumentáció több lépésben² készül el, speciális eszközök segítségével, többféle adatbázis felhasználásával. Írásomban bemutatom, hogy mitől professzionális egy dokumentáció a 21. században, mik a jellemzői, és példákkal illusztrálom, hogy miért éri meg egy szervezetnek vagy cégnek ezt a hosszadalmas és költséges folyamatot a megfelelő szakemberekkel és eszközökkel jól, a minimumkövetelményeken túl is elvégezni.

IPARI ÉS MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ

Elsőként tekintsük át, hogy mit értünk 'dokumentáció' alatt manapság az iparban és a műszaki területeken. A műszaki dokumentáció a hagyományos értelmezésben belső vagy külső kommunikációs céllal készített írott anyagok és műszaki rajzok összessége. Belső (azaz cégen belüli, szakemberek közötti) kommunikációs céllal születnek pl. a gyártási, telepítési, üzemeltetési, szervizelési, karbantartási útmutatók; külső (azaz a cég és a felhasználók, vásárlók közötti) kommunikációs céllal pedig a használati útmutatók és felhasználói kézikönyvek. A műszaki adatok, azaz technikai specifikációk dokumentálását és közreadását törvények szabályozzák, a globális piacokon tevékenykedő cégek, gyártók kötelessége ezt elkészíteni. Az Európai Unióban a 2006/42/EK irányelv, Magyarországon pedig a 2012. évi LXXXVIII. törvény a termékek piacfelügyeletéről 11. § (5) pontja szabályozza ezt a kérdést. A műszaki dokumentáción belül kiemelt szerepe van a felhasználói dokumentációnak (használati utasításnak), amelynek elkészítésére

² A dokumentációírási folyamatáról részletesen lásd Czinkóczi Ágnes és Fehér Ildikó írását ebben a kötetben: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa, in Főris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 111–130.

szintén jogszabály kötelezi a gyártót, az importőrt vagy forgalmazót pedig annak célnyelven való elérhetővé tételére: „A mellékelt használati és kezelési útmutatónak közérthetőnek és egyértelműnek kell lennie, valamint tartalmaznia kell mindazt az információt, amelyet a gyártó által csatolt idegen nyelvű használati és kezelési útmutató tartalmaz”.³

A jogi vonatkozások említésekor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a gyártó viseli a termékfelelősséget, és ebbe nemcsak magával a termékkel kapcsolatos felelősség tartozik, hanem az ahhoz tartozó dokumentációért is a gyártó felelős (a forrásnyelven és az összes célnyelven is). Ha a dokumentáció hibája vagy hiányossága miatt baleset, káreset vagy akár haláleset történik, azért a gyártó kártérítési kötelezettséget kénytelen vállalni. Ez egy hiányzó vagy elégtelen figyelmeztető címke miatt is millió dolláros összeget jelenthet.

INFORMÁCIÓ 4.0

Az ipar 4.0 megjelenése magával hozta az „információ 4.0”⁴ fogalmát is. Ennek értelmében dokumentációnak számít minden olyan információ, ami a termékről vagy szolgáltatásról elérhető, hozzáférhető, bármilyen formában, eszközön és fórumon. Általános tapasztalat – amivel a gyártóknak is tisztában kell lenniük –, hogy ha a felhasználó valamire kíváncsi egy termékkel vagy szolgáltatással kapcsolatban, általában nem a gyártó, forgalmazó vagy szolgáltató által kiadott kiadványokban néz utána, nem az ő honlapjukon keres. A felhasználó az általa ismert fórumokon, blogokon néz körül, illetve ha nincs preferenciája, akkor általában az interneten. Az információ közreadóinak azt is tudniuk kell, hogy a felhasználó mit vár el egy ilyen információkeresés eredményeképpen: naprakész, személyre szabott információt vagy segítséget, ami nagyon rövid idő alatt megoldja a problémáját vagy megválaszolja a kérdését, ingyen, és különösebb háttértudás nélkül is értelmezhetően. A ’naprakész’ alatt azt értjük, hogy pontosan arról a termékverzióról szóljon, ne valami korábbi kiadásról; a ’személyre szabott’ elvárás pedig azt jelenti, hogy csak az ő problémájáról vagy kérdéséről szóljon, ne neki kelljen kiválogatni egy hosszabb szövegből a számára releváns információt. Az időráfordítás olyannyira kevés, hogy a felhasználó csupán 8 másodpercet szán arra, hogy eldöntse, egyáltalán elolvassa-e a kapott weboldalt,⁵ majd egy,

³ 2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről, 11. § (5).

⁴ Gallon, Ray – McDonald, Andy: Content sensing and Information 4.0, *tcworld*, 2016/4. <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/content-sensing-and-information-40/> (Letöltés: 2019. február 4.)

⁵ Carlheim-Gyllensköld, Carl: Writing for Industry 4.0, *tcworld*, 2016/4, 10-13.

legfeljebb kettő percet szán a probléma megoldására vagy a kérdés megválaszolására, és amennyiben ennyi idő alatt nem kap számára kielégítő választ, kisebb értékű termékek esetén előfordul, hogy inkább félreteszi, sőt eldobja a terméket.

Könnyű belátni, hogy ezeknek az elvárásoknak a hagyományos kézikönyvek és dokumentálási módok egyáltalán nem tudnak megfelelni. Teljesen más szemléletre és dokumentációra van szükség.

Hogy jobban megértsük a kialakult helyzetet, tekintsük át, hogy miért éppen most következett be ez a fajta gyökeres szemléletváltás a dokumentáció területén. Hiszen évtizedek óta ismerős kifejezések a *tömegtermelés*, *globális piacok*, *fogyasztói társadalom*. Eddig is minden nagyobb cég számtalan célnyelvi piacra dolgozott, eddig is figyelemmel kellett lenni a különböző földrészekén lévő vásárlók kulturális különbségeire. Ami azonban ebben a folyamatban is új jelenség, az a fogyasztói szokások gyökeres megváltozása: az *online vásárlás*. A technikai újdonságokra kíváncsi fogyasztók körében általánossá vált úgy rendelni termékeket termékeket az interneten, hogy előtte soha nem fogták a kezükbe, nem kérdeztek meg róla szaküzletben eladót, sőt, akár az is előfordulhat, hogy a termék létezéséről is csak a vásárlás előtti néhány percben szereztek tudomást az interneten. Ebben a helyzetben a vásárlás mellett kizárólag az online elérhető információk alapján döntöttek. De a mobil eszközök és az internetes keresés (és az ott talált információ) nem csak online vásárláskor nélkülözhetetlenek: egy 2017-es felmérés szerint az USA-ban a vásárlók 77%-a magával viszi az okoseszközt akkor is, ha boltban vásárol, és ott helyben keres termékleírást, fogyasztói értékelést, valamint árak összehasonlítását végzi el stb. a boltban található termékekről.⁶

Tehát a vásárlóért folytatott küzdelemben az a cég képes eredményesen szerepelni, amelyik a leendő vásárló számára felkínálja mindazt, amire kíváncsi, pont úgy, ahogyan a vásárló szeretné, sőt, élménnyé tudja tenni a vásárlást és a termékhasználatot. Szintén kulcsfontosságú, hogy a webshopok számára hozzáférhetővé, feldolgozhatóvá teszi a termékét, illetve a róla szóló információkat. Hiszen egy világszerte üzemelő webshop több milliós árukészletét gondosan kell címkézni és kategorizálni, hogy a vásárló megtalálhassa, amit keres. Könnyű belátni azt is, hogy ha a vásárló egy gondosan megszerkesztett, igényes papírra nyomtatott, vagy online interaktív színes katalógusból választja ki a terméket, majd kézhezvétel után a dobozból egy fekete-fehér, apróbetűs, unalmas használati utasítás bukkan elő, az csalódást fog okozni. Joggal tűnhet számára úgy, hogy a szép és felhasználóbarát tálalás csak addig volt érdekes, amíg rávették a vásárlásra. Márpedig van egy egyre szélesebb fogyasztói réteg, akik mindig

⁶ Blum, Adriana: Augmented Reality revolutionizes the shopping experience, *tcworld*, 2018/3. <http://www.tcworld.info/e-magazine/business-culture/article/augmented-reality-revolutionizes-the-shopping-experience/> (Letöltés: 2019. február 4.)

megvásárolják a legújabb termékverziót (legyen szó mobiltelefonról, egyéb okoseszközről, televízióról, légkondicionáló berendezésről, vagy akár motorke-rékpárról), az ő esetükben pedig a gyártónak érdemes dolgoznia a márkahűség kialakításán is. Éppen ezért új tendencia, hogy a haladó szellemiségű cégek az ügyfélszolgálatot és a terméktámogatást a márkaépítés és a vásárlók megtartásá-nak eszközeként használják⁷ (a dokumentáció és ügyféltámogatás kapcsolatáról bővebben később). Tehát üzleti értéket tudnak kovácsolni abból, hogy megvála-szoljak a vásárlók, felhasználók kérdéseit, megoldják a problémáikat, hiszen az elégedett vásárló legközelebb is náluk fog vásárolni magának vagy családtagja-inak, valamint szívesen ajánlja barátainak is.

AZ INFORMÁCIÓ TÁROLÁSA, FELHASZNÁLÁSA ÉS ELÉRHETŐVÉ TÉTELE

Az információhoz való hozzáférés módja tehát mára nagyon megváltozott. Hagyományosan a használati útmutató fellapozása, esetleg PDF formátumban az internetről letölthető kézikönyvben való keresgélés volt a megoldás, most már azonban egy jóval hatékonyabb tájékozódási formára van igény. Az információ akkor lesz hatékony, ha személyre szabott, azaz pont a felhasználó kérdését vála-szolja meg; skálázható, azaz elsőre csak annyi információt nyújt, mint amennyi a kérdés megválaszolásához feltétlenül szükséges, de további érdeklődés esetén az információ mennyisége bővíthető;⁸ jól kereshető, könnyen előhívható; újrafel-használható és illeszkedik az automatizálási folyamatokba. Ez csak úgy valósít-ható meg, ha az információt nem folyó szövegben tároljuk, hanem úgynevezett moduláris szerkezetben, ahol minden egyes információmorzsa különálló, ön-magában is értelmes egység. Ezeket a kis, lényegre törő információbuborékokat kell kereshetővé és elérhetővé tenni, és egy dokumentumtérkép mentén ezekből épülhetnek fel a hagyományos kézikönyvek és útmutatók (amelyekre leginkább a fent említett törvényi követelmények miatt van szükség, hiszen a vásárlók nagy része sohasem nyitja ki azokat). Fontos, hogy ugyanaz az információbu-borék kerüljön a különféle dokumentumokba, tehát ugyanaz az adat szerepel-jen a használati útmutatóban, mint a szervizkönyvben, a telephelyen vezetett alkatrészlistában és ez álljon az ügyfélszolgálat rendelkezésére is. Fontos az is, hogy minden a központi adatbázisban legyen tárolva, ahol a cég legkülönbözőbb

⁷ Akker, Arjen van den: Technical product information impacts brand perception, *tcworld*, 2018/2. <http://www.tcworld.info/e-magazine/technical-communication/article/technical-product-information-impacts-brand-perception/> (Letöltés: 2019. február 4.)

⁸ Ilyen például a Wikipédia mobiltelefonon használva, érzékeli a képernyő méretét és csak annyi információt jelenít meg elsőre, amennyi azon kényelmesen olvasható.

részlegei és szakemberei is könnyen, gyorsan hozzáférnek, tehát megtalálják a már létező dokumentumokat és nem készítenek feleslegesen saját (megegyező vagy majdnem megegyező tartalmú) verziókat.

Ennek két fő előnye van: egyrészt bárhová fordul a felhasználó, mindenhol ugyanazt az információt kapja, másrészt pedig csak egyszer kell frissíteni, és minden helyen azonnal a naprakész információ szerepel. A költséghatékonyság szempontja is lényeges, hiszen egy cég különféle termékeire vonatkozó információk nagy átfedést mutatnak egymással. Legyen szó mosógépekről, személyautókról vagy hajszárítókról, a különböző modellek és típusok sok mindenben hasonlítanak egymásra. A következő évi verziók pedig csak kismértékben különböznek az elődeiktől. Érdemes tehát úgy megfogalmazni az információkat, hogy sok helyen felhasználható és sokszor újrafelhasználható legyen a szöveg. Egy autógyártó tízféle személygépkocsijának kezelési útmutatói például rengeteg azonos elemet tartalmaznak, és az újabb modellek kézikönyvei az előző modellekétől csak néhány százalékban különböznek. Idő, költség és humán erőforrás szempontjából is jelentős megtakarítást érhet el a gyártó, ha a lehető legtöbb szöveget újra és újra felhasználja, a forrásnyelven és a célnyelveken is. Hasonlóképpen, minden elemmel működő készülék használati útmutatójába bele kell foglalni az elemre vonatkozó figyelmeztetéseket, valamint a használt elem megfelelő ártalmatlanítási módját. Ezt elég egyszer megfogalmazni, majd ugyanazt a szöveget felhasználni minden termék összes dokumentumában.

Egy termékhez ugyanis élettartama során számos különböző dokumentum tartozik.⁹ A kutatás-fejlesztés fázistól a gyártáson át a piacra dobásig, sőt az ezt követő terméktámogatáshoz sokféle tartalom készül róla, amelyek egymással nagymértékű átfedést mutatnak. Ezeket a dokumentumokat a cég különféle részlegei, osztályai készítik, azonban nem lineárisan követik egymást és a gyártási folyamat lépéseit, hiszen a felhasználói útmutatóknak az összes célnyelven készszen kell lenniük abban a pillanatban, amikor a termék legördül a gyártósorról. Ezen kívül, ma már nincs idő végigjárni a teljes folyamatot ahhoz, hogy aztán az új fejlesztési fázisba belekezdjen a gyártó. Ugyanannak a terméknek különböző fejlettségi fázisban található verziói egymás mellett léteznek, és míg az éppen aktuális most került a boltokba, a következő verzió fordítás alatt áll, a harmadik generáció dokumentációját pedig még szövegezik a forrásnyelven. Ha minden újabb verzióhoz fel tudják használni a korábbi verziók érvényes tartalmait, információmoduljait, akkor ez a folyamat gyorsan és gördülékenyen lezajlik. Ráadásul,

⁹ Schmitz, Klaus-Dirk – Straub, Daniela: Tight budgets and a growing number of languages impede terminology work, *tcworld*, 2016/3, 22-26.

ha a szövegmodult egy helyen tárolják és onnan építik be a készülő dokumentumokba, az esetleges hibákat elég egyszer javítani, és minden felhasználási helyen azonnal frissül a tartalom.

További szempont, hogy a Z generáció azt a céget tekinti igazán felhasználóbarátnak, amelyik rövid, könnyen érthető, mobiltelefonról elérhető dokumentációt tesz közzé,¹⁰ sőt, megkérdezi a vásárlókat és felhasználókat, hogy milyen formában szeretnének találkozni az információval, és úgy kaphatják meg. A cég tehát nem egyoldalúan tájékoztat, hanem kétoldalú kommunikációt folytat velük. Vannak ugyanis vásárlók és felhasználók, akik leginkább azt értékelik, ha a termékfejlesztő mérnök rögzít egy pár perces videót a termék működéséről, mások inkább képregény formájában szeretnék megkapni a használati útmutatót. Vannak vásárlók, akiknek ez az első ilyen jellegű terméke, és számukra tényleg ott kell kezdeni a termékismertetést, hogy hogyan kell a készüléket bekapcsolni; mások az összes korábbi verziót használták már, és számukra csak az a kérdés, hogy miben különbözik ez a legutolsó modelttől – őket nagyon untatja a bekapcsolásnál kezdődő útmutató. Egy globális piacra termelő cég esetében mindegyik említett vásárlói csoport elég nagy létszámú ahhoz, hogy megérje számukra külön-külön olyan dokumentációt készíteni, amelyet igényelnek.

JÖVŐBELI TRENDEK AZ INFORMÁCIÓKEZELÉSBEN

Eddig a jelenleg széles körben tapasztalható trendekről volt szó, de most térjünk rá a legmodernebb eszközökre. Magyarországon még nem elterjedt, de Nyugat-Európában és az USA-ban jól ismert az úgynevezett kiterjesztett valóság¹¹ (augmented reality): ez okoseszközökön vagy VR szemüvegen elérhető tartalom, amely ötvözi a valóságot az online világgal. Ebben az esetben a felhasználó pl. a szemüveg viselésével maga előtt láthatja a termék működését, amelyhez az információt videofelvétel vagy legalább 3D ábra formájában kell tárolni.¹²

A technológiailag fejlettebb országokban továbbá mindennapos használati tárgynak számít az olyan interaktív, mesterséges intelligencián alapuló,

¹⁰ Weber, Gina: *Millennials Expect Less and More: Workplace Writing for Today's Workforce*, Technical Communication Capstone Course, 24. https://cornerstone.lib.mnsu.edu/eng_tech_comm_capstone_course/24 (Letöltés: 2018. szeptember 25.)

¹¹ Ennek hazánkban a legismertebb példája a Pokémon Go volt.

¹² Lumera, Jürgen: How Augmented Reality impacts technical documentation, *tcworld*, 2015/2, 13–15.

hangvezérelt¹³ személyi asszisztens, mint például az Alexa és a Google Home.¹⁴ Ez az eszköz képes feldolgozni az emberi beszédet, ezért szóban kérdezhetünk tőle, az interneten keresi meg a választ a kérdéseinkre, és szóban válaszol. Tehát vasalás közben megkérdezhetjük tőle, hogy a vasalónk melyik fokozatán kell a selyem blúzt kivasalni, és az eszköz azonnal elmondja a választ. Természetesen sem időnk, sem kedvünk nincs meghallgatni a vasalóról a teljes használati útmutatót, az egyszerű kérdésre egymondatos választ várunk. Hasonló módon akár főzés közben is megkérdezhetjük tőle, hogy fél kiló lapockához mennyi hagyma kell a pörköltbe. Ha az információ megfelelően van tárolva, az eszköz a releváns adatot közli velünk, tehát pontosan az adott húshoz szükséges hagyma mennyiségét, és nem a teljes pörkölt receptet négy főre.

Ezek a hangvezérelt személyi asszisztensek várhatóan nagyon rövid időn belül meghódítják a világot, tehát a termékek és szolgáltatások használatára vonatkozó információt leginkább gépi felhasználásra kell írni, mintsem emberi felhasználásra. Éppen ez adja a 2019-es TeKom konferencia témáját, amelynek címe: „Information zwischen Mensch und Maschine”¹⁵ (információ ember és gép között).

A gépi intelligencia számára feldolgozható tartalmat nevezzük intelligens tartalomnak. Előnyei jól láthatóak a felhasználó és a gyártó szempontjából is. A felhasználó konzisztens és magas minőségű, azaz számára releváns, jól kereshető és többféle csatornán hozzáférhető információt kap. Itt a konzisztens azt jelenti, hogy akár írásban, akár szóban, akár online, akár telefonos ügyfélszolgálaton kérjük a tájékoztatást, mindig ugyanazt az információt kapjuk. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha a gyártó aktívan tesz azért, hogy az összes létező csatornán elérhető információ valóban hiteles és aktuális legyen. A cég számára pedig az az előnye, hogy jóval kevesebb fenntartási költséggel jár, a javításra vagy frissítésre kevesebb idő és pénz szükséges (hiszen csak egyszer javítják, minden felhasználási helyen automatikusan átvezetődik a javítás), valamint sok nyelvre történő fordítás esetében is költség- és időtakarékos az eljárás. Ez utóbbi jelentőségét könnyű belátni: ha egy gyártó a terméktípusból egy tucat modellt gyárt, amelyek dokumentációját két tucat nyelvre kell fordítani, akkor minden olyan szövegrész, amely több helyen is felhasználható, hatványozott mértékű

¹³ Az Alexa 2018-ban már az amerikai jelnyelvet (ASL) is érti.

¹⁴ 2019 tavaszán 53 millió amerikai rendelkezett ilyen készülékkel (The Smart Audio Report), sorra jelennek meg más gyártók is hasonló eszközzel a piacon, és elterjedésük robbanásszerű növekedést mutat a tengerentúlon, Nagy-Britanniában és Németországban is.

¹⁵ <https://tagungen.tekom.de/f19/startseite/> (Letöltés: 2018. szeptember 25.)

költség- és időmegtakarítást jelent. Természetesen a cég szempontjából az is fontos előny, hogy a gyorsan, jó minőségben elállított dokumentáció elégedett, visszatérő vásárlót eredményez.

A PROFESSZIONÁLIS DOKUMENTÁCIÓT SZABÁLYOZÓ SZABVÁNYOK ÉS ÚTMUTATÓK

A következő részben áttekintem, hogy milyen tényezők szükségesek ahhoz, hogy valóban 'professzionális' legyen egy dokumentáció. A dokumentáció több szakember összehangolt munkájának eredményeképpen jön létre: fejlesztő és egyéb mérnök(ök), szakíró(k)¹⁶ és terminológus(ok) dolgoznak együtt. Rendelkezésükre kell állniuk a pontos, releváns műszaki adatoknak, lehetőleg a központi adatbázisból. A szövegezéshez szükség van kialakított terminológiára, szintén a központi terminológiai adatbázisban tárolva. „Dokumentáció készítésekor az egyik legfontosabb, hogy a szövegét ne lehessen félreérteni, egyértelmű, szakszerű és határozott kijelentéseket tartalmazzon. Az egyértelműség és szakszerűség kulcsa a megfelelő, pontos és konzisztens terminológiahasználat.”¹⁷ Mindezekon felül szükség van megfelelő szoftverre is (ún. authoring software), amely alkalmas egyrészt a műszaki rajzok kezelésére, másrészt a fordított (lokalizált) verziókban a többféle nyelvű betűk és írásjelek, akár eltérő szövegírányok kezelésére is. Hasznos, ha van a cégnek tartalomfejlesztési stratégiája, valamint létezik kialakított stilisztikai útmutató. Végül pedig ismerni kell a műszaki dokumentációra vonatkozó nemzetközi szabványokat. A Nemzetközi Szabványügyi Szervezetben a TC 10-es műszaki bizottság¹⁸ foglalkozik a termékek műszaki dokumentációjával, amelynek 4 albizottsága van, és összesen száznál több szabványt adott ki, pl.:

- MSZ EN 62023:2001 Műszaki tájékoztató és dokumentáció felépítése;
- MSZ EN 82079-1:2013 Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész: Általános elvek és részletes követelmények;
- MSZ EN ISO 11442:2006 Termékek műszaki dokumentációja. Dokumentumkezelés;

¹⁶ Arról, hogy ki a szakíró és mivel foglalkozik, lásd Bölcskei Andrea írását ebben a kötetben: Mivel foglalkozik és mit tanul a műszaki szakíró?, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 81–110.

¹⁷ Fóris Ágota – Faludi Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 29. (Lásd ebben a kötetben is.)

¹⁸ <https://www.iso.org/committee/45986/x/catalogue/> (Letöltés: 2018. szeptember 25.)

- MSZ EN ISO 10209:2013 Termékek műszaki dokumentációja. Szakszótár. Műszaki rajzokra, termékmeghatározásra és a kapcsolódó dokumentációra vonatkozó szakkifejezések.¹⁹

A műszaki rajzokon szereplő szöveges információk elhelyezésének módját, méreteit, formai jellemzőit pedig az MSZ EN ISO 3098 szabványcsalád írja elő.

A tartalomfejlesztési stratégia²⁰ kidolgozásakor azokat a tényezőket kell végiggondolni, hogy ki lesz a célközönség; hol és milyen formában fog a tartalom megjelenni; ki, mi alapján, milyen időközönként fogja a tartalmat frissíteni; és ha a tartalom elavult vagy már nincs rá szükség, mi történik vele. Tehát ez az a terv, amely alapján pontosan tudható, hogy mi lesz a dokumentum életciklusa. A már elkészített dokumentumok tárolása, újrafelhasználása, naprakésszé tétele, frissítése külön szakterület: ez a dokumentum-menedzsment.²¹

Ha a dokumentáció írásakor tudható, hogy a tartalmat majd számos nyelvre le fogják fordítani, akkor érdemes úgy megírni a forrásszöveget, hogy segítsük a fordítók munkáját: egyértelmű és pontos fogalmazással, rövid mondatokban, kultúrspecifikus és idiomatikus elemek mellőzésével. Ez az internacionalizáció, amelynek jele a szakmában i18n (mert az angol terminusban 'internationalisation' az i és az n között 18 betű van).

A stilisztikai útmutató a műszaki dokumentációval kapcsolatban olyan kérdéseket tisztáz, mint hogy a kezelési útmutatóban (magyar nyelven) tegezzük vagy magázzuk az olvasót, milyen számban és személyben utalunk a cégre és a termékeire, milyen nyelvváltozatot használunk, hogyan kezeljük a számokat és mértékegységeket, melyek a nem fordítandó szövegelemek és hogyan kezeljük őket stb. A nem fordítandó szövegelemek azok, amelyek a forrásnyelven (általában angolul) jelennek meg magán a terméken vagy annak kijelzőjén. Ide tartoznak a gombok és kapcsolók nevei és feliratai, a termékre ragasztott biztonsági és egyéb címkék, a kijelzőn vagy műszerfalon megjelenő visszajelző lámpák és figyelmeztető üzenetek, amelyeket a felhasználó angolul lát. A kezelési útmutatóban tehát muszáj angolul is feltüntetni ezeket. Viszont a célnyelvi piacon élő felhasználótól nem elvárható, hogy ezek jelentését ismerje, ezért valamilyen módon meg kell magyarázni, hogy mit jelentenek ezek az angol nyelvű szavak és feliratok. Számos lehetőség van erre, mindegyiknek van előnye és hátránya is. Választhatjuk azt az eljárást, hogy csak az első előfordulásnál tüntetjük fel zárójelben a célnyelvi megfelelőt. Ennek hátránya, hogy a felhasználó nem lineárisan

¹⁹ A magyar címek megtevesztők, ezek mind angol nyelven bevezetett magyar szabványok.

²⁰ O'Keefe, Sarah – Pringle, Alan S.: Transforming technical content into a business asset, *tcworld*, 2012/4. <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/transforming-technical-content-into-a-business-asset/> (Letöltés: 2019. február 4.)

²¹ Erről lásd részletesebben Fóris–Faludi: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment.

olvassa a kézikönyvet, hanem az index vagy tartalomjegyzék alapján odalapoz vagy odaugrik, ahol az őt érdeklő téma van, tehát nem valószínű, hogy találkozik vele. Választható az is, hogy minden előfordulás után odaírjuk zárójelben a célnyelvi megfelelőt, így azt biztosan megtalálja a felhasználó. Ez jól automatizálható, hiszen az adott angol szöveg után egyetlen művelettel beszűrhető a zárójeles célnyelvi megfelelő. Elektronikus formátum esetén ez működőképes megoldás, nyomtatott példány esetén viszont jelentősen megnövelheti a szöveg terjedelmét. További probléma lehet, ha egy mondatban esetleg többször is szerepel ugyanaz az angol kifejezés: a sok szükségtelen zárójeles közbeszúrás megtöri a szöveget, megnehezíti a folyamatos olvasást. A felesleges zárójeles kifejezések törlése viszont nem automatizálható, emberi beavatkozást igényel. Harmadik lehetőség, ha a könyv elejére vagy végére beillesztünk egy függelék, amely tartalmazza az összes nem fordítandó angol kifejezést és azok célnyelvi fordítását, így a felhasználó egy helyen megtalálhatja az összes kifejezést, amivel a szövegben találkozhat. Ezzel teljes mértékben elkerülhető az, hogy a szövegben zárójeles fordításokat kelljen elhelyezni.

Néhány cég belső használatú stilisztikai útmutatója szabadon elérhető az interneten. A Microsoft nyilvánossá tette az útmutatóját, ez volt a *Microsoft Manual of Style*,²² amelynek célközönsége szövegírók, szerkesztők és tartalommenedzserek, a cég összes részlegén mindenki, aki számítástechnikáról ír. Folyamatosan frissítették, négy kiadást ért meg, az utolsó 2012-ben jelent meg. Azt ismerteti, hogy a felhasználói útmutató vagy súgó írójának hogyan kell megfogalmaznia a műveletek sorrendjét, azaz hogy mit csináljon a felhasználó. Érdekes módon nem utasításokat ad a helyes stílusra vonatkozólag, hanem bemutatja, mi a Microsoft-stílus és mi nem az (lásd az 1. ábra).

²² *Microsoft Manual of Style*, 2012, The Microsoft Press Store by Pearson. (Letöltés: 2018. október 27.)

To refer to tools, use the following format: Under **x** on the **y** tab, in the **z** group, click **zz**.

Microsoft style

Under **Table Tools**, on the **Layout** tab, in the **Data** group, click **Repeat Header Rows**.

Not Microsoft style

Click the **Layout** tab under **Table Tools**, and then in the **Data** group, click **Repeat Header Rows**.

To refer to the Dialog Box Launcher, use the following format: On the **x** tab, in the **y** group, click the **z** Dialog Box Launcher.

Microsoft style

On the **Home** tab, in the **Font** group, click the **Font** Dialog Box Launcher.

Not Microsoft style

Click the **Home** tab, and click the **Font** Dialog Box Launcher in the **Font** group.

On the **Home** tab, in the **Font** group, click the **Font** box down-arrow.

1. ábra. Részlet a Microsoft angol nyelvű stilisztikai útmutatójából

Az útmutató tehát a mondat szintaxisát szabályozza, hogy a lehetséges megfogalmazások közül melyiket kell használni, másrészt a kiemelések használatát, hogy a felhasználó könnyen át tudja futni a szövegrészt és gyorsan megtalálhassa a keresett információt. Ez a felhasználó dolgát is megkönnyíti, hiszen miután megtanulta a szokásos mondatszerkezetet, már nem kell elolvasnia az egész mondatot, csak a menüpontok neveit, mivel azok a műveletek sorrendjében szerepelnek a mondatban. Ez az egységesített fogalmazásmód a fordítások elkészítését is nagymértékben meggyorsítja és megkönnyíti; a mondatstílusok használata jelentősen csökkenti a fordító hibázási lehetőségeit, valamint a fordítástámogató szoftverek is könnyebben dolgoznak vele. Az útmutató negyedik kiadása már ezernél is több kifejezés, (többnyire, de nem kizárólag számítástechnikai és cégspecifikus) terminus és rövidítés megfelelő alakját, használatát és definícióját is tartalmazza, valamint kitér a számok és mértékegységek kezelésére is. Ezen kívül külön fejezetet szentel a nemzetközi közönségnek (azaz egyrészt a nem angol anyanyelvű olvasóknak, másrészt a száznál több célnyelvre történő fordítás jellemzőinek), a blogok, wikik és a közösségi média tartalmának, valamint az akadálymentesített online tartalomra vonatkozó elvárásoknak is.

2018-ban teljesen átdolgozták a stilisztikai útmutatót, új címet is kapott: *Microsoft Writing Style Guide*.²³ A kiadvány terjedelme a korábbi többszörösére duzadt és meghaladja az ezer oldalt. 2018 januárjában tették közzé online, havonta

²³ *Microsoft Writing Style Guide*, 2018. <https://docs.microsoft.com/en-us/style-guide/welcome/> (Letöltés: 2018. október 27.)

többször frissítik, és a legújabb kiadás elején pontosan követhető, hogy mikor milyen kiegészítések vagy módosítások történtek benne: pl. 2018 februárjában került bele a glosszáriumba a GDPR terminus. Az újonnan tárgyalt témák a csetbotok, az interaktív tartalom, a felhő alapú számítástechnika, és már van szó benne tartalomfejlesztési stratégiáról is.

Az Apple stilisztikai útmutatójának első verziója az *Apple Publications Style Guide* nevet viselte, de a szövegek céljának bővülésével, valamint az online tartalom megjelenésével már nemcsak a kiadványok szövegezésére használják, hanem minden céges dokumentum²⁴ írására, ezért a nevét *Apple Style Guide*-ra módosítottak.²⁵ Ezen újabb kiadás humoros módon a belső borítóján egy szótári definíciót tartalmaz, amelyből megtudhatjuk, hogy az angol 'style' szónak 15 jelentése (és azon belül számos aljelentése) van, és ebben a kiadványban a hetedik jelentés érvényes: nyomtatott anyag szokványos tálalási módja, beleértve a nyelvhasználatot, központosítást, helyesírást, tipográfiát és a szöveg elrendezését²⁶ (B. Papp E. fordítása).

A majdnem kétszáz oldalas kiadvány nagyobb részét maga a stílusra és nyelvhasználatra vonatkozó útmutató teszi ki témánként betűrendbe rendezve. Vannak kifejezések, amelyek csak a helyesírásuk miatt kerültek a listába, pl. kis- vagy nagybetűvel kell írni, illetve hogy egy szóba, kötőjellel vagy több szóba (az angol nyelvben nincsenek általános helyesírási szabályok erre vonatkozólag). Stílusa nagyon határozott, felszólításokat tartalmaz arra nézve, hogy mit kell és mit nem szabad használni (lásd 2. ábra).

²⁴ A marketinganyagokhoz létezik egy külön útmutató is, az *Apple Marketing Communications Style Guide*.

²⁵ *Apple Style Guide*, 2019, <https://help.apple.com/applestyleguide/> (Letöltés: 2019. szeptember 27.)

²⁶ A customary manner of presenting printed material, including usage, punctuation, spelling, typography, and arrangement.

click and drag Don't use. You either *click* or *drag*.

Correct: Drag the icon to the Trash.

Incorrect: Click and drag the icon to the Trash.

click and hold Don't use. *Click* means to press and quickly release the mouse or trackpad button. Use *hold down* when you mean *press and hold down the mouse button*. See also **hold down**; **press**.

click in You *click in* a window or other area of the screen, such as an image; you *click* other onscreen elements, such as icons and buttons. See also **click**.

click on Don't use; use *click*. See also **click**.

Click Wheel The combined touch wheel and buttons on some iPod models. Not *Apple Click Wheel* or *touch wheel*.

client Software that uses the services of another program; also the computer using the client software. The computer can be called the *client computer*, *client system*, or *client*.

client/server Note slash.

2. ábra. Részlet az Apple angol nyelvű stilisztikai útmutatójából

Ezt követően külön fejezetekben tárgyalja a számok, mértékegységek használatát, az Apple termékneveinek írásmódját, valamint egy-egy rövid útmutatót arra, hogy hogyan kell az elkészült dokumentumhoz glosszáriumot és tartalomjegyzéket összeállítani, valamint zárásként szól a nemzetközi stílus kialakításáról.

Ezek a stilisztikai útmutatók sok évtized tapasztalatai alapján készültek, emiatt kiváló példaként szolgálhatnak minden olyan vállalat és szervezet számára, amelyek most kezdenek bele egy hasonló útmutató írásába.

MEGLEVŐ TARTALOM KEZELÉSE AZ ÚJ ELVÁRÁSOK FÉNYÉBEN

Miután áttekintettük, milyennek kellene lennie a professzionális dokumentációnak, nézzük, mit tehetünk a már meglévő tartalmakkal. A legtöbb cég és szervezet esetében, ha van is tartalomfejlesztési stratégia, arra ritkán tér ki, hogy mi történik a dokumentummal annak élettartama után. Ez azt jelenti, hogy a már szükségtelen dokumentumok törlése, archiválása, elérhetővé tételének megszüntetése nem történik meg. Könnyű belátni, hogy idővel emiatt kezelhetetlen mennyiségű, már nem megfelelő tartalmú és minőségű dokumentáció halmozódik fel, amelyek között nehéz vagy akár lehetetlen megtalálni az aktuálisan érvényes verziót.

Ebben a kiindulási helyzetben nagyon fontos, hogy alaposan tekintsük át a meglévő tartalmakat. Már az is nehéz döntés, ki a kompetens személy elvégezni

a feladatot. Akár heteket is időbe vehet, míg kilistázzák a meglévő tartalmakat, de ez elengedhetetlen, mert csak a pontos információk alapján lehet eldönteni, mi szükséges belőle, és mit kell eltávolítani. A megtartani kívánt tartalmakat ezután el kell látni metaadatokkal (honnan származik, mikor készült, ki készítette, hányadik verzió, mikor és ki frissítette stb.).

Amennyiben át kell dolgozni a meglévő tartalmakat, fontos, hogy előbb elkészüljön a fent részletezett stilisztikai útmutató, amelynek használatával kialakítható egy egységes stílus, és elkerülhetők a dokumentumok közötti nyelvhasználati különbségek. Lényeges továbbá a tartalmak címkézése, kategorizálása, hogy a felhasználó biztosan megtalálja a keresett dokumentumot és benne a kérdésére a választ.²⁷ Szintén fontos lépés annak kidolgozása, hogy hogyan tudjuk mérni a közreadott tartalmak látogatottságát és hasznosságát, valamint hogy mit kezdünk ezzel az információval.

ESETTANULMÁNYOK

Végül tekintsünk át néhány példát arra, hogyan működik ez a gyakorlatban, és mit remélhetünk ettől az erőfeszítéstől. Sajnos nem sok cég és szervezet osztja meg a tapasztalatait, az elérhető esettanulmányok így különösen értékesek.

Az első példa egy észak-amerikai felsőoktatási intézmény esete. A Columbia College (Chicago) honlapján annak elindulása óta gyűjtötték a tartalmakat. Ez kb. 36 000 oldalra rúgott, amikorra teljesen áttekinthetetlen lett a honlap, és a megújítás mellett döntöttek. Alaposan átvizsgálták az oldalakat, és kiderült, a tartalmak döntő többsége elavult vagy haszontalan. Végül 944 oldalt tartottak érdemesnek arra, hogy megtartsák. Az átalakítás után a hallgatók gyorsan felfedezték, hogy az új honlapon könnyű kiigazodni, és duplájára nőtt a hallgatói aktivitás mennyisége. Ez azt jelenti, hogy kétszer annyi hallgató találta érdemesnek a honlapon keresni a választ a kérdésére, és feltehetően meg is találta, azaz kétszer annyi hallgató tudott megfelelően tájékozódni az egyetemi tanulmányaival kapcsolatban, és nem a tanárokat vagy a tanulmányi osztályt terhelte kérdéseivel.

A következő esettanulmány a Mozilla tapasztalata.²⁸ A Mozilla cég felismerte, hogy a honlapon található sugó funkciót nem szívesen veszik igénybe a felhasználók, mert nagyon nehezen találják meg rajta a keresett információt, és csak időpocsékolásnak bizonyul megnyitni.

²⁷ Ez a SEO (search engine optimisation, azaz keresőoptimalizálás).

²⁸ Pratt, Ellis: The changing nature of content, *tcworld*, 2014/3. <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/the-changing-nature-of-content/> (Letöltés: 2019. február 4.)

Komoly munkával átdolgozták a súgót, aminek eredményeképpen 13,1%-os növekedés volt tapasztalható a használatában. Ez évi 800 ezerrel több keresést jelent. Ezek a felhasználók mind megtalálták a választ a kérdéseikre, azaz egyrészt elégedettebbek lettek a szolgáltatással, másrészt nem az ügyfélszolgálatot hívták fel a kérdéseikkel. Azaz egyszeri, bár jelentős, erőfeszítéssel tartósan csökkenteni tudták az ügyfélszolgálat leterheltségét.

A harmadik esettanulmány²⁹ a műszaki dokumentáció területéről származik. Egy dán vállalat dán munkatársai angolul írták a műszaki dokumentációt, ami teljesen szokványos gyakorlat, sok kisebb vagy nagyobb cég dokumentál angolul világszerte.³⁰ Sajnos ez nem csak akkor van így, ha a szakírónak kifogástalan az angoltudása, így a műszaki dokumentációk jelentős részében számos nyelvtani hibát vagy megfogalmazásbeli furcsaságot követ el a nem anyanyelvű író, ami néha a megértést is akadályozza. Ezt a problémát már régen felismerték, és megoldására évtizedek óta léteznek szakkönyvek³¹ az angolul dokumentáló nem anyanyelvi szakírók számára. Manapság pedig akár online webináriumok vagy pár napos képzések³² is rendelkezésre állnak erre a célra. Mégis előfordulhat, ami a példabeli dán vállalatnál történt: számos nyelvi hibával és inkonzisztens nyelvhasználattal, bármiféle kidolgozott terminológia nélkül írták a dán szakírók a szövegeket angolul. Ez, azon túl, hogy a forrásnyelven is nehezen értelmezhető szövegeket eredményezett, a fordítást is nagyon megnehezítette. A lokalizációs költségeket ugyanis nagy mértékben növeli, ha ugyanazt a tartalmat más-más módon fogalmazza meg az egyes szakírók (azaz inkonzisztens a forrásszöveg), a fordításhoz szükséges időt pedig az is növeli, ha a fordítók csak nehezen tudják értelmezni a szöveget, esetleg sorozatos kérdésekkel kell fordulniuk a megbízóhoz a szöveg értelmezésével kapcsolatban. Azt is hozzá kell tenni, hogy rosszul megírt forrásszöveg fordítása nagyon demotiváló, ha rendszeresen előfordul, akár rombolhatja is a fordító munkamorálját, hiszen ha azt tapasztalja, hogy

²⁹ Cremers, Lou: English as a global language, *tcworld*, 2016/3. <http://www.tcworld.info/e-magazine/technical-communication/article/english-as-a-global-language/> (Letöltés: 2019. február 4.)

³⁰ Ugyanez zajlik az Európai Unióban is: a tagországok politikusai általában angolul írják meg a dokumentumokat, időnként megfelelő angoltudás nélkül. Ezért az EU Fordítási Főigazgatósága, a GDT bevezette az angol nyelvű dokumentumok szerkesztését (Editing service) azzal a céllal, hogy a nem anyanyelvi képviselők által írt szövegeket kijavítsák. Lásd: Jancsi Beáta: *Öt évvel a csatlakozás után: fordítás az Európai Bizottságnál*, Elhangzott a Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciáján, 2009. szeptember 25. Budapest.

³¹ pl. Huckin, Thomas N. - Olsen, Leslie A.: *Technical Writing and Professional Communication: For Nonnative Speakers of English*, New York, McGraw-Hill College, 1991, első kiadás.

³² <https://www.tonex.com/training-courses/technical-writing-for-non-native-speakers-of-english/> (a kétnapos képzés ára 1699 dollár az USA-ban); a Society for Technical Communication pedig online webináriumokat hirdet. (Letöltés: 2018. október 27.)

a forrásszöveg nincs gondosan megírva, akkor arra a következtetésre is juthat, hogy ugyanez elég lesz a célnyelven is. Továbbá vannak olyan fordítók, akik nem hajlandók rosszul megírt szövegekkel vesződni, így a megbízó a gyenge minőségű forrásszöveg miatt el is veszítheti a jó lokalizációs szakembereket.

Mindezek a problémák akkor váltak nyilvánvalóvá és tarthatatlanná az említett dán vállalatnál, amikor bevezették a lokalizációs folyamatba a gépi előfordítást. Ez a számítógéppel támogatott fordítás (CAT) azon lépése, amikor a CAT eszköz mondatról mondatra összeveti a fordítandó dokumentumot a korábbi fordításokból gyűlt fordítási memóriával, és a memóriában megtalálható szövegrészeket, szegmenseket összepárosítja az eltárolt korábbi célnyelvi fordításokkal. Ez természetesen csak akkor működik zökkenőmentesen, automatikusan (azaz gyorsan), ha a korábban lefordított szövegek teljes mértékben (azaz névelőkre és írásjelekre is kiterjedően) azonosak az új dokumentumban szereplő szegmensekkel. Ez akkor valósul meg, ha az egyszer (jól) megírt szövegrészeket, információbuborékokat újra felhasználják a későbbi dokumentáció írásakor. Ez elvileg nagyon kézenfekvő, hiszen egy cég termékei között általában nagy a hasonlóság, minden hajszárító fajta, mosógép típus vagy személygépkocsi modell dokumentációja jelentős mértékben egyezik a többivel, illetve az új modellek dokumentációja nagy átfedést mutat a korábbi modellekével. Mégsem általános gyakorlat a szövegek újrahasznosítása, egyszerűen azért, mert központi, kereshető adatbázis és megfelelő képzés híján az új dokumentáció írója nem találja a korábbi verziókat.

A megoldáshoz több lépésben jutott el az esettanulmányban szereplő dán cég. Először is képzésben részesítették a szövegírókat a dokumentum megfelelő szerkezetéről és a megfelelő fogalmazásmódról. Ezzel viszont nem kezelték a hiányzó terminológiai adatbázis jelentette problémákat, valamint a nyelvtani és stilisztikai hibákat. A lehetőségeket felmérve négy alternatívát találtak: i) alkalmazzanak angol anyanyelvű szakírót; ii) iskolázzák be a dán szakírókat angol nyelvtanfolyamra; iii) írják a szövegeket dánul; iv) használjanak kontrollált nyelvet (controlled language). Ez utóbbi megoldást választották.

A kontrollált természetes nyelv valamelyik természetes nyelv (jelen esetben az angol) nyelvtanilag és szókincsében is szabályozott, korlátozott verziója. A korlátozás vonatkozhat a mondat hosszára, a használt igeidőkre és szerkezetekre, szókincsre stb. Léteznek szoftverek, amelyek segítenek betartani a felállított szabályokat, az esettanulmányban a dán vállalat a MAXit Simplified Language nevű eszközt használta, ami 10 szabály mentén ellenőrzi a készülő szöveget, és színekkel hibáüzeneteket ad, ha a fogalmazásmód nem megfelelő, valamint megoldást is javasol az észlelt problémára. További előnye, hogy a szoftverbe beépíthető egy szótár, azaz bekapcsolható a munkába terminológiai adatbázis.

A szoftver által alapbeállításként tartalmazott szabályok alapján rövid, nem összetett, kijelentő módú mondatokat kellett írni, amelyek mondatonként egy gondolatot tartalmaznak és a jóváhagyott terminológiát, valamint a rövidítések jegyzékét használták. Kerülni kellett a passzív szerkezeteket, a gerundot és egyéb igeneveket, a feltételes módot és a főnévi csoportokat. A szoftver bevezetését tehát a terminológiai adatbázis kidolgozásával, feltöltésével kellett kezdeni, majd a nyelvtani szabályokat kellett kiegészíteni olyan módon, hogy a dán anyanyelvűek által gyakran elkövetett, interferenciából fakadó hibát is ki tudja szűrni. Végül pedig be kellett tanítani a szoftver működését a szakíróknak. Itt elérkeztünk egy pszichológiai tényezőhöz. A korábban lehetőségként felmerült angol nyelvtanfolyamot is azért kellett elvetni, mert a szakírók nem akarták beismerni, hogy nekik erre szükségük van, azaz nem tudnak elég jól angolul. A szoftver – mint minden új folyamat – bevezetése ellenállást vált ki a dolgozók egy részéből, mert valami újat kell megtanulni, nem lehet rutinból dolgozni, ami az elején megnehezíti a feladatukat. Ráadásul arra lehetett számítani, hogy kezdetben igen sok hibaüzenetet fognak kapni, amíg el nem sajátítják a szabályokat. Tehát a dolgozók képzése arra is irányult, hogy csökkentsék az ellenállásukat a szoftverrel kapcsolatban.

Az eredmények azonnal nagyon látványosak lettek. A forrásszöveg jobb minőségű, nyelvtanilag helyes lett, következetes terminológiát alkalmazott, így újra-hasznosíthatóvá váltak a szövegek, ezáltal a gépi fordítástámogatás hatékonysága jelentős mértékben növekedett. Bár nem volt feladat a korábbi szövegeket az új eljárással átdolgozni, egyszer próbaképpen újraírtak egy dokumentumot, és azt tapasztalták, hogy 35%-kal kisebb szószámra volt csak szükség. Ez nyomtatási és fordítási költségekben is hatalmas mennyiség, a cégnek tehát egyértelműen anyagilag is megérte végigcsinálni a fent ismertetett folyamatot, arról nem is beszélve, hogy nem csak olcsóbb és gyorsabb, hanem sokkal jobb minőségű is lett mind a forrásszöveg, mind a célnyelvi verziók. Mindez növeli a fogyasztók elégedettségét és végső soron javítja a vállalat megítélését.

Természetesen a szoftver használatának vannak árnyoldalai. Mivel a szoftver nem mérlegel, ezért rugalmatlan és minden egyes esetben jelez, amikor eltérnek a szabálytól (márpedig nem lehet mindent pl. kijelentő módban megfogalmazni). A használata eleinte nehézkes, ezért az új eljárással született első szövegek nagyon lassan készültek el. Ha a szakíró maximálisan meg akar felelni az új elvárásoknak, elveszik a hibaüzenetek között és túl sok időt tölt olyan mondatok újra- és újrafogalmazásával, amelyekre nincs igazán szükség. Ezen kívül azt is megfigyelték, hogy néhány szakíró hajlamos vakon elfogadni a szoftver által javasolt megoldást, ami nem minden esetben helyes.

ÖSSZEFOGLALÁS

Írásomban bemutattam a jelenleg tapasztalható és a közeljövőben várható trendeket és elvárásokat a dokumentáció, elsősorban a műszaki dokumentáció területén. Bemutattam az információ tárolásának, kezelésének, közzétételének és újrafelhasználásának módjait. Ismertettem a professzionális dokumentáció jellemzőit és gazdasági előnyeit, a rá vonatkozó törvényi előírásokat, szabványokat és szemléltem néhány követhető stilisztikai útmutatót. Végül három esettanulmányon keresztül mutattam be, hogy miért éri meg megfelelő tartalomfejlesztési stratégiát kidolgozni és bevezetni, és hogy mit várhatunk ettől a munkától.

SZAKIRODALOM

- AKKER, Arjen van den: Technical product information impacts brand perception, *tcworld*, 2018/2, <http://www.tcworld.info/e-magazine/technical-communication/article/technical-product-information-impacts-brand-perception/>
- B. PAPP Eszter: A professzionális dokumentáció gazdasági haszna, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, Budapest, megjelenés alatt.
- BLUM, Adriana: Augmented Reality revolutionizes the shopping experience, *tcworld*, 2018/3, <http://www.tcworld.info/e-magazine/business-culture/article/augmented-reality-revolutionizes-the-shopping-experience/>
- BÖLCSKEI Andrea: Mivel foglalkozik és mit tanul a műszaki szakíró?, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 81–100.
- CARLHEIM-GYLLENSKÖLD, Carl: Writing for Industry 4.0, *tcworld*, 2016/4, 10-13.
- CREMERS, Lou: English as a global language, *tcworld*, 2016/3, <http://www.tcworld.info/e-magazine/technical-communication/article/english-as-a-global-language/>
- CZINKÓCZKI Ágnes – FEHÉR Ildikó: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 111–130.

- FALUDI Andrea – FÓRIS Ágota – B. PAPP Eszter: A dokumentáció a terminológiában: elvek és oktatási vonatkozások, in Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.): *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*, Bicske, SZAK, 2018, 739–753.
- FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.
- GALLON, Ray – McDONALD, Andy: Content sensing and Information 4.0., *tcworld*, 2016/4, <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/content-sensing-and-information-40/>
- HUCKIN, Thomas N. – OLSEN, Leslie A.: *Technical Writing and Professional Communication: For Nonnative Speakers of English*, New York, McGraw-Hill College, 1991.
- JANCSI Beáta: *Öt évvel a csatlakozás után: fordítás az Európai Bizottságnál*, Elhangzott a Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciáján 2009. szeptember 25. Budapest.
- LUMERA, Jürgen: How Augmented Reality impacts technical documentation, *tcworld*, 2015/2, 13–15.
- O’KEEFE, Sarah – PRINGLE, Alan S.: Transforming technical content into a business asset, *tcworld*, 2012/4, <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/transforming-technical-content-into-a-business-asset/>
- PRATT, Ellis: The changing nature of content, *tcworld*, 2014/3, <http://www.tcworld.info/e-magazine/content-strategies/article/the-changing-nature-of-content/>
- SCHMITZ, Klaus-Dirk – STRAUB, Daniela: Tight budgets and a growing number of languages impede terminology work, *tcworld*, 2016/3, 22–26.
- The Smart Audio Report*, Spring 2019. <https://www.nationalpublicmedia.com/smart-audio-report/latest-report/>
- WEBER, Gina: *Millennials Expect Less and More: Workplace Writing for Today’s Workforce*, Technical Communication Capstone Course, 24 https://cornerstone.lib.mnsu.edu/eng_tech_comm_capstone_course/24

FORRÁSOK

2006/42/EK irányelv.

2012. évi LXXXVIII. törvény - a termékek piacfelügyeletéről.

Apple Style Guide, 2019. <https://help.apple.com/applestyleguide/>

<https://www.iso.org/committee/45986/x/catalogue>

<https://www.tonex.com/training-courses/technical-writing-for-non-native-speakers-of-english/>

Microsoft Manual of Style, 2012. The Microsoft Press Store by Pearson, <https://docs.microsoft.com/en-us/teamblog/style-guide>

Microsoft Writing Style Guide, 2018. <https://docs.microsoft.com/en-us/style-guide/welcome/>

tekom konferencia: <https://tagungen.tekom.de/f19/startseite/>

MIVEL FOGLALKOZIK ÉS MIT TANUL A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGÍRÓ?¹

BÖLCSKEI ANDREA

A dolgozat először a műszaki szakszövegíró tevékenységét jellemezi, feladatkörét írja le a rendelkezésre álló szakirodalom, illetve munkaköri leírások alapján; majd a műszaki szakszövegek készítésének főbb lépéseit elemezi. Ezután számba veszi, melyek azok a készségek és képességek, amelyek a munkakör betöltésére az egyént alkalmassá teszik; s megvizsgálja, hogy jelenleg milyen a munkaerőpiaci kereslet e szakma tekintetében. A szerző az elérhető internetes források, honlapok alapján azt is áttekinti, hogyan történik a nyugati, erősen infokommunikációs társadalmakban a műszaki szakszövegírók képzése a felsőoktatásban, valamint a szakmai (tovább)képzések, illetve az önképzés keretei között.

Kulcsszavak: műszaki szakszövegíró, műszaki kommunikáció, felsőoktatás, szakképzés, munkaerőpiac

What do technical writers do and what do they learn? The paper first describes technical writers' job tasks and the range of their duties and responsibilities at work, based on the relevant literature and web descriptions; then goes on to discuss the essential stages in technical writing. Abilities and competences needed to fill a technical writer position are enumerated; and the demand for technical writers at the labour market is also examined. Relying on internet sources and web pages, the author also overviews how technical writers are

¹ A tanulmány elkészítését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta. A jelen dolgozat a 20. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadások írott változatát közreadó kötetben lévő hasonló témájú tanulmány bővített változata, vö. Bölcskei Andrea: Egy modern alkalmazott nyelvészeti foglalkozás: a műszaki szakszövegíró, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.

trained in higher education in the Western infocommunication societies, and what role vocational training and self-instruction play in their professional knowledge.

Keywords: technical writer, technical communication, higher education, vocational training, labour market

BEVEZETÉS

Az információs társadalom számos új, közöttük nyelvi, nyelvészeti vonatkozású kihívás elé állítja az egyént. Az emberi tudás elemeit hordozó információk létrehozása, terjesztése, megértése, használata, rendszerezése és tárolása jellemzően a nyelven keresztül, a nyelv segítségével történik; az információ birtoklása pedig jelen körülmények között sajátos hatalmi pozíciót eredményez. Mindezek tükrében a nyelvi készségek felértékelődnek, s olyan új szakmák jönnek létre, amelyek fókuszában a hatékony nyelvi információközvetítés áll. Ilyen szakma az Egyesült Államokban és Kanadában a 20. század közepén megjelenő, majd Nyugat-Európában is egyre keresettebbé váló műszaki szakszövegíró (*technical writer*, rövidítve: *techwriter*/*TW*, azaz *szakíró*). A műszaki szakszövegírók munkájára különösen nagy igény mutatkozik ma az informatika, az elektronikai és a műszaki termékek előállítására és használata, a gyógyszeripar, a pénzügyi szolgáltatások terén.

A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGÍRÓ

A műszaki eszközök, az informatika jelenléte mindennapjainkban meghatározóvá vált. A technológia és a felhasználók között a közvetítő szerepét egy új, jellegzetesen 21. századi munkakörben tevékenykedő szakember, a **műszaki szakszövegíró** tölti be.² A műszaki szakszövegírók készítik, frissítik azokat a dokumentumokat – így például kézikönyveket, összeszerelési útmutatókat, oktatási anyagokat, online segítséget nyújtó magyarázatokat –, amelyek a korszerű, egyre összetettebb feladatokat ellátni képes műszaki termékek, eljárások és szolgáltatások használatát lehetővé teszik, segítik a felhasználók számára. Információs anyagaik laikus vagy éppen szakemberként dolgozó célközönségnek egyaránt

² A műszaki szakszövegírók munkájáról részletekbe menően tájékozódhatunk a *TecCOMFrame* honlapján, a munkakör leírása főként az ott közzétett információkon alapul (vö. *TecCOM Frame* website, *Job*, <https://www.teccom-frame.eu/job>). (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

szólhatnak (pl. otthoni, illetve ipari használatra szánt eszközök, gépek esetében); s a termék életciklusának minden fázisára (összeszerelés, üzembe helyezés, használat, karbantartás, javítás stb.) kiterjednek.

Fontos, hogy a műszaki szakszövegíró megértse a termék, eljárás, szolgáltatás működését és ezt pontosan el is tudja magyarázni úgy, hogy közben végig szem előtt tartja, hogy a felhasználónak előzetes ismeretei alapján vélhetően mely és milyen mélységű információkra lesz szüksége a használat során. Figyelembe kell vennie továbbá a jogi és a szabványügyi háttér kívánalmait, munkája így módon kapcsolódik a minőségbiztosítás és a fogyasztóvédelem területéhez is. **Közvetítő (mediátor) szerepköre** több téren is megnyilvánul: a cégen belüli belső (pl. információk összegyűjtése különböző részlegektől) és a felhasználók felé történő külső kommunikációnak (lásd fent) egyaránt aktív résztvevője, utóbbi kapcsán gyakran akad a marketing tevékenységgel összefüggő feladata is.

A műszaki szakszövegírók ismeretei, készségei ennek megfelelően változatosak és alapvetően **interdiszciplináris** jellegűek: erős műszaki affinitás és a befogadó igényeit szem előtt tartó médiakommunikációra való képesség egyaránt jellemzi őket; tisztában vannak a dokumentáció készítésének tartalmi elemeivel, folyamatával, valamint a kivitelezést segítő informatikai eszközök használatával is. Jól ismerik a hagyományos(abb) információátadás lehetőségeit (pl. nyomtatott, weboldalon elérhető dokumentumok) és a legújabb, multimédiás tartalomkezelő rendszereket, az okos alkalmazásokat, s képesek mindig a célközönség igényeinek leginkább megfelelő médiumot használni a tájékoztatásra. Az információk továbbításakor nemcsak azok pontosságára, hanem az információk adott körülmények között való könnyű fellelhetőségére is figyelemmel kell lenniük. A műszaki szakszövegírók lehetséges feladatainak sokrétűsége az egyén számára szükségessé teszi bizonyos mértékben a szakosodást: munkája eltolódhat akár a nyelvi (pl. szövegalkotás, fordítás, nyelvi lektorálás), akár az informatikai oldal felé (pl. html lapok szerkesztése, infografika készítése, programozás, szakmai lektorálás), előzetes tanulmányai, illetve személyes érdeklődése szerint.

A műszaki szakszövegírók számára elengedhetetlen, hogy rendelkezzenek a nyelvi, műszaki és társas kompetenciák egyfajta sajátos kombinációjával. A **nyelvi kompetenciák** kiterjednek az angol és egy (néhány) másik idegen nyelv, valamint az anyanyelv kiművelt használatára; a jó íráskészségre; az információk világos és pontos, dinamikus közlésének, valamint magyarázatok, meggyőző érvelések készítésének a képességére; továbbá a soknyelvű munkakörnyezetben való eredményes tevékenységek kivitelezésére. A **műszaki kompetenciák** magukban foglalják az elemző gondolkodásmódra való képességet és az absztrakciós készséget; a sokoldalú műszaki ismeretek birtoklását; a multimédiás bemutatási módok és a műszaki újítások iránti érdeklődést. A **társas kompetenciák** pedig

főként a személyek közötti kommunikációs képességeket; a célközönség kommunikációs igényei iránt tanúsított empátiát; a csapatmunkára való hajlandóságot; a munkával összefüggő rugalmasságot és a magabiztos fellépést érintik. Fontos megkívánt tulajdonság továbbá a folyamatos **önálló tanulásra való készség** és képesség.

A műszaki szakszövegírókat foglalkoztató cégek, vállalatok a munkakör megnevezésére különféle megjelöléseket alkalmaznak: a műszaki kommunikációs szakember (*Technical Communicator*) gyűjtőkategórián belül információs mérnököt (*Information Engineer*), dokumentációs mérnököt (*Documentation Engineer*), információtervezőt (*Information Architect*), dokumentációs szakértőt (*Documentation Expert*), lokalizációs szakembert (*Localization Specialist*), műszaki szerkesztőt (*Technical Editor*), műszaki szerzőt (*Technical Author*), fordítási menedzsert (*Translation Manager*), műszaki dokumentációs menedzsert (*Technical Documentation Manager*) keresnek, akiknek tényleges feladatai a munka során azonban nagyon hasonlóak.

A munkatapasztalattal rendelkező műszaki szakszövegírók fizetése Kanadában, az Egyesült Államokban és a nyugat-európai országokban lényegében a mérnökök fizetésével egyenlő.³ A tényleges fizetést ugyan több tényező befolyásolja (pl. a cég mérete, tevékenysége, helye, a betöltött pozíció), nagy különbségek azonban nem látszanak e tekintetben a fenti országok között. A műszaki szakszövegírók esetében a szakmai fejlődésre változatos lehetőségek mutatkoznak. Számos munkaköri feladatból választhatnak, és időről időre válhatnak is a feladatkörök között: egy munkahelyen belül (pl. különböző munkaterületekre kéri magukat), de szektorok vonatkozásában is (pl. mozoghatnak iparágak között vagy szakosodást követően elmehetnek a tanácsadás, az oktatás irányába is). Pályafutásuk alakulhat úgy is, hogy csapattagokból csoportvezetőkkel válnak az évek során, feladataik változatossága azonban nem szükségszerűen függ össze a pozíciójukkal. Munkájuk jellegénél, összekötő szerepükénél fogva ugyanis bizonyos értelemben kívül esnek a szokványos céges hierarchián, így felsővezetőkkel például ritkán válnak (leginkább a szolgáltató szektorban akad erre példa). Egyes projektek koordinálása, illetve a szakmai tapasztalatok cseréje megkívánhatja ugyan az utazást, ám az nem szükségszerű összetevője munkájuknak. A munkakörülmények és a munkaidő a foglalkoztatóktól függ, elvben lehetséges, hogy a műszaki szakszövegírók bizonyos esetekben otthonról dolgozzanak.

³ Egy 2016–2017-es felmérés adatai szerint a nyugat-európai országokban a beosztottként dolgozó műszaki szakszövegírók éves átlagkeresete 53 369 euró, a vezetői feladatokat ellátó műszaki szakszövegíróké pedig 71 711 euró volt (vö. tekem Europe European Association for Technical Communication website, *Lateral entrants*, <https://www.technical-communication.org/career-education/lateral-entrants.html>). (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

Ma az egyetemről kikerülő, műszaki szakszövegíróként elhelyezkedő pályakezdők egy része műszaki tanulmányokat folytatott, ezért megfelelő elméleti ismeretekkel rendelkezik; más részük nyelvi képzésben részesült, ezért kommunikációs készségei erősek. Az utóbbi években kifejezetten műszaki kommunikáció szakos hallgatók is végeznek jó néhány egyetemen, akik képzését az érintett felsőoktatási intézmények igyekeznek a munkaadók és a társadalom folyamatosan változó kívánalmaihoz igazítani. Az egyetemi képzésben a nyelvi, műszaki, módszertani ismeretek elsajátításán túl jellemzően a szakmai gyakorlat is helyet kap, amely biztosítja, hogy a végzetek megfelelő tapasztalatokkal rendelkezzenek munkába állásuk idejére.

A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGEK KÉSZÍTÉSÉNEK FŐBB LÉPÉSEI

Bár a műszaki szakszövegek erősen formális írásként, ezek elkészítése, a **műszaki írás**⁴ komoly intellektuális kihívás és meglehetősen kreatív munka, amelynek főbb lépései – általánosságban szólva – a vonatkozó szakirodalom szerint a következők (a műszaki szakszövegek készítésének részletes leírását lásd Czinkóczi Ágnes és Fehér Ildikó írásában, a jelen kötetben):⁵

1. az igények, a közönség és a hatókör felmérése,
2. tervezés,
3. kutatás és tartalomfejlesztés,
4. tesztelés / lektorálás és átdolgozás,
5. kivitelezés / kiadás,
6. visszajelzések és értékelés,
7. rendelkezések (átdolgozás, archiválás, megsemmisítés).⁶

⁴ Az angol *technical writing* terminus magyar megfelelőjeként a *szakírás* és a *műszaki írás* kifejezések egyaránt jelentkeznek a nyelvhasználatban, ebben a műszaki dokumentációk készítésével foglalkozó szakemberekről szóló dolgozatban a *műszaki írás* változatot használtam. Az angol *technical communication* terminus magyar megfelelőjeként pedig a *műszaki kommunikáció* kifejezés használata mellett döntöttem, mivel a kérdéses angol terminus egy másik, tágabb értelmű angol szakkifejezés, a *professional communication* (magyarul: *szakmai kommunikáció*) hiponimája.

⁵ Czinkóczi Ágnes – Fehér Ildikó: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa, in Főris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 111–129.

⁶ TECHwhirl, *What is Technical Writing*, <https://techwhirl.com/what-is-technical-writing> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

A **célközönség** azonosítása, igényeinek felismerése ki kell, hogy terjedjen annak végiggondolására, felmérése, hogy ki, mit, miért, mikor, milyen körülmények között (lásd a felhasználás várható tér- és időbeli körülményeit) akar majd gyorsan megtudni a dokumentációból, mivel ezek a tényezők alapvetően meghatározzák a leírás tartalmát, szerkezetét és a kivitelezést. Figyelembe kell venni a felhasználók munkakörét, előképzettségét, tapasztalatait, életkorát, az általuk ismert és használt szaknyelv jellemzőit, sőt, a kedvelt formátumokat is, hogy a dokumentáció a lehető legkönnyebben legyen értelmezhető a célközönség tagjai számára.

A célközönség vélt és felmért igényeinek megfelelően a **dokumentumtervezés** során történik meg a dokumentum tartalmának és felépítésének a kialakítása. Ezután következik a dokumentum tartalmának elkészítéséhez szükséges **információk összegyűjtése és rendszerezése**. A szakszövegíró az információkat több forrásból nyeri: meglévő anyagokat tanulmányoz (korábbi dokumentációk, nyomtatott anyagok, web); szakmai interjúkat készít a terméket, eljárást, szolgáltatást jól ismerő szakemberekkel; empirikus tapasztalatokat szerez a termék, eljárás, szolgáltatás használata során.

A szükséges információk összeállítása után következhet a **dokumentum megírása**. A dokumentum bizonyos sajátosságai igen nagy jelentőségűek annak hasznosíthatósága szempontjából: így az elrendezés (világos dokumentumszerkezet); a kiemelések (a fontos információk, pl. figyelmeztetések, tippek, példák megfelelő elhelyezése és vizuális kiemelése a szövegben); az információk (a gyors, világos, pontos, egyértelmű műszaki kommunikáció megvalósítása); a tömörség (a tartalom és a vizuális megjelenítés tekintetében egyaránt); a hangnem (a dokumentum szövegtípusához és a célközönséghez illő stílus alkalmazása) és a szellemiség, etika (a szöveg hitelességének megjelenítése) olyan jellemzők, amelyek megfelelő kialakítására a szakszövegírónak különösen nagy gondot kell fordítania. Az információk elrendezésére, a használt nyelvezetre, a vizuális kialakításra vonatkozóan általános irányelvek, szabványok is segíthetik a szakszövegírók munkáját. Markel–Selber szerint a műszaki dokumentáció nyolc alapvető tulajdonsága a következő: őszinte, világos, pontos, érthető, hozzáférhető, tömör, professzionális kivitelezésű, szabatos.⁷

Az elkészült dokumentumot jellemzően magasabb beosztásban lévő munkatársak ellenőrzik: a **műszaki lektorálás** a szöveg pontosságának és teljességének ellenőrzésére; a **szerkesztői lektorálás** pedig a stílus, a nyelv, az érthetőség, az olvashatóság, az arculat ellenőrzésére terjed ki. A lektorálást, ha szükséges, **át-dolgozás** követi; majd esetenként az anyag olvasóközönségen való **tesztelésére**

⁷ Markel, Mike – Selber, Stuart A.: *Technical Communication*, 12th edition, Boston – New York, Bedford/St. Martin's, 2017, 7–9 (idézi: Wikipedia, *Technical writer*, https://en.wikipedia.org/wiki/Technical_writer). (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

is sor kerül. Ezután a dokumentumot **kiadják**, ám életciklusa ezzel nem ér véget. A dokumentum hasznosíthatóságát a felhasználók visszajelzései alapján **értékelik**, és **rendelkeznek** az anyag további sorsáról: átdolgozhatják, archiválhatják, esetleg megsemmisíthetik a dokumentumot.

A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGÍRÓ ISMERETEI, KÉSZSÉGEI ÉS KÉPESSÉGEI

A *Technical Communication Competence Framework (TecCOMFrame)* elnevezésű webhely igen részletes képet ad a műszaki szakszövegírók európai felsőoktatásban való képzésének már megvalósult, illetve lehetséges kereteiről és kívánalmairól; az alábbi szakasz szövege a webhelyen olvasható információk alapján készült.⁸ A munkáltatói elvárások alapján a *TecCOMFrame* projektben részt vevő intézmények képviselői hat, a műszaki szakszövegírók oktatásában fontos ún. **dimenziót** határoztak meg: felsőoktatási perspektíva, kommunikáció és kultúra, tartalom, menedzsment, technológia és média, transzverzális (azaz átfelölő, szinergikus) kompetenciák. Ezek mindegyike többféle elsajátítandó ismeretet, kialakítandó képességet, készséget foglal magában, melyek tantárgyi keretek között fejleszthetők, önállóan vagy bizonyos kombinációkban. Az egyes dimenziók ugyanakkor több ponton kapcsolódnak egymáshoz, összefonódnak, sőt, határozott átfedések is vannak közöttük.

A **felsőoktatási perspektíva** dimenzió elsősorban tudományos, kutatómódszertani és etikai ismeretek oktatására szolgál. A műszaki szakszövegek készítésének elmélete főként azok számára fontos, akik a tevékenység szakmaként, illetve diszciplínaként való elismertetésén fáradoznak. Valamennyi műszaki szakszövegírónek ismernie, illetve értenie kell ugyanakkor – általánosságban véve és a saját szakterülete vonatkozásában is – a tudományos kutatás alapfogalmait, célkitűzéseit, módszereit, eszközeit, folyamatát, következményeit, az eredmények közzétételének és alkalmazásának lehetőségeit, s ezeket az ismereteket alkotó módon fel is kell tudnia használni a mindennapi tevékenysége során (önálló kutatómunkára való képesség adott témakörben); tájékozottnak kell lennie mind a kommunikáció, mind pedig a műszaki tudományok terén

⁸ Vö. TecCOM Frame website, *The Academic Competence Framework*, <https://www.teccom-frame.eu/competence-framework/overview>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.) A műszaki szakszövegírók európai felsőoktatásban történő képzésének rendezését célzó, 2015 és 2018 között futó *Technical Communication Competence Framework (TecCOMFrame)* elnevezésű KA2 típusú Erasmus+ projekt részleteihez lásd a 6.1.3.-as pontot.

újabban megnyilvánuló trendek, elért eredmények tekintetében; továbbá tisztában kell lennie a technológia, valamint a kommunikáció egyénre és társadalomra gyakorolt hatásával, s e tekintetben is etikus módon kell eljárnia munkájában.

A **kommunikáció és kultúra** dimenzió a kommunikáció elméletének és modelljeinek, az interkulturális ismereteknek, a többnyelvű munkafolyamatok kivitelezésének és a terminológiának az oktatására ad alkalmat. A műszaki szakszövegek készítésében komoly szerep jut a kommunikációs kontextus felmérésének, hiszen a sokszor igen összetett műszaki jellegű információkat mindig az adott körülmények között kell eredményesen továbbítani a felhasználók számára. A műszaki szakszövegíróknak szükséges továbbá érteniük, hogy a szaktudás egyes elemei hogyan kategorizálhatók, tárolhatók, nevezhetők meg és közvetíthetők nyelvi formában a leghatékonyabb módon a műszaki kommunikáció egy-, illetve soknyelvű közegében, a helyi sajátosságoknak megfelelően; s mindennek kivitelezéséhez megfelelő nyelvi készségekkel kell rendelkezniük. Azaz a műszaki szakszövegírók nemcsak a befogadót központba állító kommunikáció alapfogalmaival, elméletével és gyakorlatával vannak tisztában, de ismerik a kultúra és a kommunikációs helyzet megértésre gyakorolt hatását, valamint az információk hatékony közvetítésének módját és sikeres feldolgozásának folyamatát is. Megfelelő ismeretekkel rendelkeznek a fordítást és a lokalizációt illetően is, s tudják használni az ezeket támogató informatikai eszközöket. Tudják, hogy tevékenységük a belső, szervezeti kommunikáció része, de szorosan kapcsolódik a külső, marketinges kommunikációhoz is.

A **tartalom** dimenzió keretein belül az értékelés és a felhasználói tapasztalatok, az információs architektúra, a tartalomfejlesztés, az adatbányászat, a jogi és szabványosítási ismeretek, az oktatási és e-learning anyagok készítése, a dizájn és szemléltetés témakörök oktatására kerülhet sor. A műszaki szakszövegek központi része kétségtelenül a figyelmet lekötő tartalom, amely válogatott információk megfelelő rendben, módon, helyen és időben való közlésével állítható elő. A tartalom tervezése, fejlesztése, rendszerezése, szemléltetése és értékelése kreatív tevékenység, amely erős logikai és nyelvi készségeket igényel. A tartalom felépítése különösen nagy szerepet kap a weboldalak készítésekor, illetve bizonyos oktatási formák esetében (pl. e-learning anyagok kialakítása), de a tartalom szerkezetének ismerete az információk kinyerésekor is fontos tényező (pl. kutatómunka, adatbányászat során). A tartalomépítés és -elemzés folyamatát számos informatikai eszköz segíti, melyek használata a műszaki szakszövegírói munka során nélkülözhetetlen; a tartalommal kapcsolatos tevékenységek eredményességéről pedig végső soron a szakértői és felhasználói visszajelzések és értékelések alapján kaphatunk képet. A műszaki kommunikáció szükségszerűen érint bizonyos jogi (pl. szerződési kötelezettségek, szerzői jogok, adatbiztonság),

illetve szabvány- és minőségügyi (pl. megfelelőség-értékelés, termékbiztonság, vállalati szabványok) kérdéseket is.

A **management** dimenzió a szervezeti irányítás alapelveivel, az információ-, a projektmenedzsment és a minőségirányítás kérdéseivel foglalkozó tantárgyak oktatását tartalmazza. Elméleti szinten az alapfogalmak, megközelítésmódok és módszerek megismerésére, különösképpen a műszaki kommunikációs tevékenységek során alkalmazható stratégiák, döntéshozatali mechanizmusok, tervezési, szervezési, értékelési és irányítási folyamatok, beszámolási technikák elsajátítására kerül sor. Gyakorlati szinten a projekt-, kockázat- és időmenedzsment különféle tényezőket (pl. személyi állomány, anyagok, technológiák, anyagi lehetőségek, információk) figyelembevevő lépéseinek, illetve az e folyamatok kivitelezésében segítséget nyújtó, egyre kifinomultabbá váló informatikai eszközök kezelésének oktatása folyik. A cél olyan műszaki szakszövegírók képzése, akik felismerik és tudják kezelni a műszaki kommunikáció problémás területeit szervezeti szintén; erős, szükség esetén kulturális különbségeket is áthidaló együttműködési készségekkel bírnak; stratégiai szemléletmóddal rendelkeznek a szervezet helyzetét (pl. ügyfelek, kapcsolatépítés, versenytársak terén), céljainak elérését, a jelenbeli és a jövőbeni kihívásokra adható válaszokat illetően.

A műszaki szakszövegek készítése a gyakorlatban nemcsak azért kíván kifejezetten jó irányítási készségeket, mert a dokumentáció elkészítéséhez szükséges információk a cég különböző egységeiben dolgozó kollégáktól szerezhetők be, hanem azért is, mert a megszerzett információkat különböző összeállításban, más-más céllal és módon kell „kifelé” (pl. a beszállítók, az alvállalkozók, a szolgáltatók, a vásárlók felé) közvetíteni. A termékekhez, szolgáltatásokhoz, eljárásokhoz kapcsolódó dokumentumok összegyűjtése, osztályozása, tárolása, archiválása és a hozzáférési jogosultságok kialakítása szintén fontos részét képezi a munkának.

A **technológia és média** dimenzió keretein belül a szaktudás elmélyítésével és a tartalom átadásával, az információs technológiákkal kapcsolatos tantárgyak oktatása folyik. A dokumentációs szakszövegek készítése szükségszerűen feltételez bizonyos fokú érdeklődést egyrészt a műszaki és természettudományok, valamint az informatika, másrészt a kiadványszerkesztés iránt. A műszaki szakszövegíróknak munkájuk során mérnökökkel, szoftverfejlesztőkkel, kutatókkal, gazdasági szakemberekkel kell egyeztetniük, tőlük nyert vagy nekik szánt információkat kell közvetíteniük, ezért az alapok ismerete és az önképzésre való képesség a fenti tudományágakkal kapcsolatban elengedhetetlen. A műszaki kommunikációnak is megvan továbbá a maga informatikai támogatottsága, melyet a szakszövegíróknak tudniuk kell használni (pl. a tartalom létrehozására fejlesztett eszközök és rendszerek, adatbázis-készítési és programozási alapelvek,

jelölőnyelvek, automatizálási módszerek, internet technológia, okos alkalmazások, a közösségi média által kínált lehetőségek). A kiadványszerkesztéssel kapcsolatban pedig ismerniük kell a közzététel folyamatát, követelményeit, legyen szó akár hagyományos, nyomtatott dokumentumról, akár digitális, illetve ún. intelligens tartalomkiadásról.

A műszaki szakszövegírók talán leginkább kíváncsúak a nyelv. **transzverzális kompetenciák** dimenziójába esnek, melynek keretében a képzés a nyelvi készségek és bizonyos személyiségjegyek fejlesztésére, megerősítésére törekszik. A műszaki szakszövegírók akkor fogják tudni munkájukat eredményesen végezni, ha a műszaki érdeklődés, a jó nyelvi, kommunikációs készségek és a kritikai gondolkodás képessége kombinálódik személyiségükben. Esetükben az anyanyelvi kompetencia mellett fontos az idegen nyelv(ek), különösen a műszaki és az üzleti angol ismerete, hiszen munkájuk jó részét ez utóbbi nyelvi változatok bevonásával végzik. Az általános nyelvi kompetenciákon túl a műszaki kommunikáció lehetséges színtereihez kötődő pragmatikai tudatosság, illetve a szaknyelvi regiszterek sajátosságainak, terminológiájának ismerete is az elvárt kommunikációs készségek közé tartozik. Egyes személyiségjegyek, így például a jó feladat- és problémamegoldó képesség; az ügyes szervezési, szükség esetén döntéshozatali készség; az innovativitás; a minőségigény; a logikus gondolkodás; az együttműködési hajlandóság; az önálló tanulásra és az autonóm munkavégzésre való alkalmasság szintén nagyban hozzájárulnak a műszaki szakszövegírók hatékonyságához, sikerességéhez.

A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGÍRÓK IRÁNTI MUNKAERŐPIACI KERESLET

A műszaki szakszövegírók nyugat-európai munkakörülményeiről beszédes adatokat olvashatunk a *tekom* és a *TecCOMFrame* honlapján.⁹ Egy németországi felmérés szerint a műszaki szakszövegírók 90%-a az **iparban és szoftverfejlesztő cégeknél**, 10%-a a **szolgáltatásban** dolgozik. A cégek méretétől függően változó, hogy szabadúszóként, műszaki kommunikációs csoport vagy egyéb részleg tagjaként, illetve marketing osztályon alkalmazzák-e őket. A magánszektoron kívül a **közszférában** és az **oktatásban** is dolgoznak néhányan közülük.

A felmérésben a műszaki szakszövegírók általában arról számoltak be, hogy munkahelyükön érdekes és változatos feladatokat kapnak, különféle témákon

⁹ Lásd *tekom* Europe European Association for Technical Communication website, *Lateral entrants*, <https://www.technical-communication.org/career-education/lateral-entrants.html>; *TecCOM Frame* website, *Workplace*, <https://www.teccom-frame.eu/workplace>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

dolgoznak; jellemzően más tudományterületekről érkező szakemberekkel működnek együtt, s egyenrangú partnerként tekintenek rájuk; munkaidejük rugalmas. A dokumentáció elkészítésén túl felelősségi körük kiterjed a jogi követelményeknek és a szabványoknak való megfelelés ellenőrzésére, fontosságának tudatosítására; a fogyasztóvédelemre; a vásárlói elégettség mérésére; a fordítási hatékonyság biztosítására; a termék, szolgáltatás kapcsán a média valamennyi formájának kézben tartására. A műszaki eszközök, az informatika fejlődésének 21. századi intenzitása mellett a műszaki szakszövegírók joggal érzik úgy, hogy foglalkoztatási biztonságuk hosszabb távon is magas; s a szakmába később érkező, 45 év feletti kollégák munkába állási esélyeit is jónak ítélik. A megkérdezett műszaki szakszövegírók 84,2%-a úgy nyilatkozott, hogy elégedett vagy igen elégedett a munkájával.

Németországban a jelenlegi műszaki szakszövegírók mintegy 20%-a részesült a felsőoktatásban kifejezetten e pályára felkészítő képzésben, közel 80%-uk más típusú végzettséggel rendelkezik. Azaz a munkaerőpiaci igényt a német felsőoktatás műszaki szakszövegírókat képző programjai pillanatnyilag nem tudják kielégíteni. A mérnöki, gépipari, fordítói, média és kommunikációtudományi tanulmányokat folytató hallgatóknak így különösen jó esélyük van arra, hogy a szükséges ismeretek elsajátítása után műszaki szakszövegíróként helyezkedjenek el. Ezzel együtt a *tekom* honlapja 2016-ban mintegy 3700 betöltetlen műszaki szakszövegírói állással számolt az országban.

Néhány további munkaerőpiaci becslés: „Magyarországon jelenleg nagyjából 300–400 szakszövegíró dolgozhat, Angliában ezzel szemben körülbelül 6000–9000 ember van ezen a területen, míg a szakma hazájában, az Egyesült Államokban 50 000 ez a szám (és világszerte összesen 350 ezer ember)”.¹⁰ Egy egyesült államokbeli statisztika szerint egyébként a műszaki szakszövegíró a „legjobb kreatív és média foglalkozások” listáján jelenleg az első helyet foglalja el. Egyes előrejelzések szerint a műszaki termékek, szolgáltatások sokasodásával az Egyesült Államokban 2016 és 2026 között mintegy 5700 új műszaki szakszövegírói állást is meghirdethetnek, a kereslet a professzionális szakírók iránt az országban várhatóan az átlagos munkaerőpiaci bővüléshez képest jobban nő majd a közeljövőben.¹¹

¹⁰ Grannatik. website, „...ez hogy is van magyarul?” – interjú Sanyó Ádámmal a *technical writing*ről és *hazai viszonylatairól*, <https://grannatik.wordpress.com/2014/01/13/ez-hogy-is-van-magyarul-interju-sanyo-adammal-a-technical-writingrol-es-hazai-viszonylatairól> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

¹¹ U.S. News & World Report website, *Money, Best Jobs Rankings, Technical Writer Overview*, <https://money.usnews.com/careers/best-jobs/technical-writer> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

Az európai műszaki szakszövegírók legjelentősebb szakmai szervezete a *tekomp Europe e.V. European Association for Technical Communication*,¹² amelynek jelenleg tizenkét országban, közöttük Magyarországon is van helyi leánytestülete.¹³ A 2003 óta működő, stuttgarti székhelyű szervezet a műszaki írás társadalmi jelentőségének elismertetésével, oktatási formáinak kidolgozásával, (tovább)képzések szervezésével, kiadványokkal, tanúsítások kibocsátásával, konferenciák rendezésével, információk nyújtásával, állásközvetítéssel járul hozzá a műszaki szakszövegírók érdekképviseletéhez, folyamatos szakmai fejlődéséhez. Az 1950-es évektől formálódó *STC Society for Technical Communication*¹⁴ elnevezésű szakmai szervezet pedig elsősorban a Kanadában és az Egyesült Államokban dolgozó műszaki szakszövegírókat fogja össze, hasonló célokkal. Ez utóbbi társaság érdeme, hogy 2009-től az Egyesült Államok munkaügyi statisztikai hivatala önálló foglalkozásként ismeri el és követi nyomon a műszaki szakszövegírók tevékenységét.

A MŰSZAKI SZAKSZÖVEGÍRÓK KÉPZÉSE

A műszaki szakszövegírók (tovább)képzése jelenleg több szintén is folyik: egyes felsőoktatási intézmények a képzés különböző szintjein más-más formában megvalósuló oktatási programokat kínálnak a szakmán kívül álló érdeklődőknek. A műszaki szakszövegírókat tömörítő szakmai szervezetek honlapjai pedig szervezett, csoportos továbbképzéseket, önképzésre szolgáló online kurzusokat, rendszeres webináriumokat ajánlanak az ismeretek gyarapítására, a jó gyakorlatok elsajátítására, elsősorban a tagság számára.

Felsőoktatás

Kanadában és az Egyesült Államokban, valamint több nyugat-európai országban egyes felsőoktatási intézmények alap- és mesterképzésben is kínálnak műszaki írással foglalkozó hagyományos és online kurzusokat, akár más fókuszú programok részeként, akár kifejezetten műszaki szakszövegírókat képző, teljes vagy részmunkaidőben végezhető önálló oktatási programmá, szakká állítva össze a

¹² Vö. *tekomp Europe e.V. European Association for Technical Communication* website, <https://www.technical-communication.org>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

¹³ Lásd *tekomp Magyarország* website, <https://www.technical-communication.org/hu/technical-communication-magyarorszag.html>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

¹⁴ *STC Society for Technical Communication* website, <https://www.stc.org> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

megfelelő tematikájú felkínált kurzusokat. Európában a műszaki szakszövegírók felsőoktatásbeli minőségi képzésének egységesítésére, fejlesztésére és kiterjesztésére mutatkoznak törekvések.

Kanada és az Egyesült Államok

A növekvő munkaerőpiaci kereslet tükrében nem meglepő, hogy a *Society for Technical Communication* nevű szakmai szervezet honlapja mintegy 180, főként egyesült államokbeli és kanadai felsőoktatási intézményt sorol fel, ahol valamilyen formában angol nyelven oktatnak műszaki írást.¹⁵ A honlap tanúsága szerint különböző szintű, szakképesítést nyújtó, **önálló felsőoktatási programokat** találunk az Egyesült Államokban, többek között, a sacramentoí American River College (Kalifornia), a mesai Arizona State University (Arizona), az auburni Auburn University (Alabama), a chicagói Illinois Institute of Technology (Illinois), az indianapolisi Indiana University–Purdue University (Indiana), az amesi Iowa State University (Iowa), a harrisonburgi James Madison University (Virginia), a minneapolisí University of Minnesota (Minnesota); Kanadában az ottawai Algonquin College (Ontario) és a torontói Seneca College (Ontario) intézmények szakkínálatában. A műszaki írás **specializációként** van jelen például az austini Austin Community College (Texas) főiskolán; **minor szakként** ajánlják fel a clarksville-i Austin Peay College (Tennessee) és a bellinghami Western Washington University (Washington) intézményekben.

Más felsőoktatási intézmények néhány kurzust szentelnek a műszaki szakszövegek készítésével kapcsolatos ismereteknek, melyeket más képzési célú szakok, programok tantervébe illesztenek be. Így oktatnak műszaki írást például a boone-i Appalachian State University (Észak-Karolina) retorikát és fogalmazást oktató programjában, a cullowhee-i Western Carolina University (Észak-Karolina) angol alapképzésében vagy a Salt Lake City-i Westminster College (Utah) kommunikáció mesterképzésében.

Az alábbiakban röviden áttekintünk két oktatási programot, melyeket az igen tekintélyes, egyesült államokbeli **Berkeley Egyetem** (hivatalos nevén: University of California, Berkeley Extension) alakított ki műszaki szakszövegírók képzésére. Az egyik képzésük, *Professional Sequence in Technical Communication* ('Szakmai továbbképzés a műszaki kommunikáció területén') elnevezéssel, egyfajta szakirányú továbbképzés, amely 120 kontaktóra teljesítésével, 1–3 év alatt végezhető

¹⁵ STC Society for Technical Communication website, *Academic Database*, <https://www.stc.org/wiki/academic-database> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

el a képzési formától függően (teljes, illetve részidős képzésben).¹⁶ Formális be-
meneti követelmény nincs, de elvárás a jó szerkesztési készség és a részletekre
való odafigyelés képessége. A hallgatóknak négy kötelező kurzust kell teljesí-
tenie, melyek a jelen írás elkészítésének időpontjában a következők: *Grammar*,
Mechanics and Usage for Editors ('Nyelvtan, működés és használat szerkesz-
tőknek'); *Technical Communication I* ('Műszaki kommunikáció I. '); *Technical*
Communication II ('Műszaki kommunikáció II. '); *Visual Design for Technical*
Communication ('Vizuális dizájn a műszaki kommunikációban'); s melyeket az
itt feltüntetett sorrendben kell elvégezni.

Az egyes kurzusok leírása röviden bemutatja az elsajátítandó ismereteket és
megadja a kurzus teljesítéséhez szükséges kötelező szakirodalmat. A kurzusok
érzékeltetően sokat építenek az egyéni, önálló tanulásra (pl. házi feladatok,
beadandó projektmunkák készítése, zárthelyi dolgozatokra való felkészülés),
valamint a csoportmunka során történő ismeretszerzésre. A program első kur-
zusa a leírás szerint az angol nyelv alapvető grammatikai, szintaktikai jellem-
zőit tárgyalja; tudatosítja a mondszerkezetek és a kötőszavak által kifejezett
logikai viszonyoknak, a szavak megválasztásának és a megfelelő központozás
alkalmazásának a jelentőségét a jelentés közvetítésében; valamint megtanítja,
hogyan szerkeszthetők meg mások írásai a pontos értelemkövetítés jegyében.
A kötelező olvasmányok között, egyebek mellett, megtalálunk több, az angol
nyelv észak-amerikai változatára vonatkozó fontos referenciaművet (pl. szerkesz-
tői kézikönyvet, szótárat);¹⁷ valamint egy, a közérthető angol nyelv sajátosságait
tárgyaló útmutatót.¹⁸

A két műszaki kommunikációval foglalkozó kurzuson a hallgatók elsajátít-
ják a dokumentáció elkészítésének elméletét és gyakorlatát. Az első kurzuson
olyan alapelveket, technikákat tárgyalnak, készségeket fejlesztenek, eszközöket
mutatnak be, amelyek lényegében szakterülettől függetlenül (így például a mér-
nöki, természet-, társadalom- és egészségtudományok területén, az iparban, a
tudományban, a kormányzati szférában) alkalmazhatók a szakszövegek, szakmai
prezentációk készítésekor. Különös hangsúlyt fektetnek a dokumentumtervezés,
a tartalomfejlesztés és az információkezelés témaköreinek oktatására, valamint

¹⁶ UC Berkeley Extension website, *Professional Sequence in Technical Communication*, <https://extension.berkeley.edu/public/category/courseCategoryCertificateProfile.do?method=load&certificateId=17211&selectedProgramAreaId=15550&selectedProgramStreamId=15615> (Letöltés: 2019. február 3.)

¹⁷ *The Chicago Manual of Style*, 17th edition, Chicago, University of Chicago Press, 2017; Mish, Frederick C. (ed.-in-chief): *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, Springfield, Massachusetts, Merriam-Webster Inc, 2003.

¹⁸ O'Connor, Patricia T.: *Woe Is I: The Grammarphobe's Guide to Better English in Plain English*, 3rd edition, New York, Riverhead Books, 2010.

a tájékoztatás, oktatás és meggyőzés során használatos hatékony eljárások megtanítására. A második kurzuson különféle, nyomtatásban vagy online felületen megjelenő dokumentumtípusok elkészítésének a gyakorlása történik, szövegrészek megírásával. A hallgatók elsajátítják, miként kell figyelembe venniük a célközönség igényeit, a dokumentum célját és a közzététel formáját a szöveg elkészítésekor; megismerkednek azokkal az eszközökkel, eljárásokkal, webes felületekkel, formázási nyelvekkel, amelyek munkájukat segíthetik. Kötelező irodalomként a legismertebb releváns, modern elméleti és gyakorlati kézikönyvek szolgálnak.¹⁹

A negyedik kurzus a vizuális megjelenítés alapelveit és eljárásait tárgyalja. A hallgatók megismerkednek a különféle típusú dokumentumok (pl. könyvek, beszámolók, hírlevelek, brosúrák, weboldalak, adatbázisok, multimédiás bemutatók) képi kialakításának kívánalmaival és lehetőségeivel, miközben oldalakat, táblázatokat, képernyőképeket, folyamatábrákat, gráfokat terveznek és készítenek. A képi gondolkodás készségének fejlesztése elősegíti, hogy a hallgatók a kivitelezés alapelveit hatékonyan tudják átültetni a gyakorlatba bármely közegben és felületen a szakszövegek készítésekor is.

A programban felkínált kurzusok pontos címe és tananyaga – nyilván a tanári kapacitás függvényében is – időről időre némiképp változhat ugyan, de természetesen mindig az adott témakörön belül marad. A műszaki kommunikáció témakörében egyébiránt más-más félévekben az egyetem négy további tárgyat is oktat. A *Technical Writing* ('Műszaki írás') című kurzus központi témaként az információk kreatív előállítása és szerkesztése szolgál kézikönyvek, újságcikkek, beszámolók, egyéb műszaki kiadványok készítése céljából; a hallgatók megismerkednek továbbá a dokumentumtervezés és -kivitelezés alapelveivel, a számítógépes interaktív dokumentációval, a kiadványszerkesztés és a nyomdai előkészítés folyamatával. A *Technical Editing* ('Műszaki szerkesztés') című kurzus a különböző típusú, világos és pontos műszaki dokumentumok készítésének részletkérdéseivel foglalkozik: így tárgyalja például a szakszavak helyes használatának; a szerkesztési alapelvek, útmutatók, stíluslapok, korrektúrajelek alkalmazásának; a tipushibák (pl. következetlenségek, kétértelműségek, helytelen központosítás) azonosításának és javításának kérdéseit.

A *Software Technical Writing* ('Szoftver és műszaki írás') című tárgy betekintést nyújt a műszaki szakemberek számára írott szoftverdokumentáció készítésének folyamatába, s megtanítja, hogyan használhatók fel a műszaki írás technikái a szoftverek alkalmazásához és fejlesztéséhez készített szövegekben,

¹⁹ Pl. Markel–Selber: *Technical Communication*; Williams, Robin: *The Non-Designer's Design Book*, 3rd edition, San Francisco, Peachpit Press, 2008.

az API-dokumentációkban, a program- és szkriptnyelvek leírásában, valamint a rendszergazda eszközök dokumentációiban. A *Principles of Information Architecture* ('Az információs architektúra alapelvei') című tárgy pedig olyan témaköröket érint, mint az információk tervezése, elrendezése, címkézése; az információk közlésének módja nyomtatott, online és mobil eszközökön használatos dokumentumokban, illetve a többféle formátumban is megjeleníthető információk tervezése; az információk megtalálásának útvonala a felhasználó számára; az információs architektúra felismerése és kialakítása adott témákkal összefüggésben.

A kaliforniai Berkeley Egyetem műszaki írást (is) oktató másik képzése a *Specialized Program in Professional Writing* ('Professzionális írás specializáció') elnevezésű specializáció, melyet leginkább alapképzésben már részesült hallgatók számára terveztek.²⁰ A program célja, hogy olyan, az írással hivatásszerűen foglalkozó szakembereket képezzen, akik akár az iparban vagy az üzleti életben, akár a szórakoztató irodalom terén képesek hatásos, meggyőző, magával ragadó szövegeket készíteni, a legváltozatosabb műfajokban. A program 2–3 év alatt végezhető el, és 5 kötelező és egy választható kurzusból áll.

A kötelező tárgyak közül négy kurzus lényegében az íráskészség fejlesztésével foglalkozik: az általános bevezetés után (*Writing Skills Workshop* ['Íráskészség műhelymunka']) a munkahelyi környezetben (*Effective Writing in the Workplace* ['Hatékony írás a munkahelyen']), a reklámcéllal (*Introduction to Public Relations Writing* ['Bevezetés a közönségszolgálat számára való írásba']) és a közösségi média számára (*Writing for Social Media: Prose That Works for Web 2.0* ['A közösségi média számára készített írások: a web 2.0-ra megfelelő szöveg']) készített írások jellemzőit oktatja; egy tárgy pedig tulajdonképpen orientációs szakmai gyakorlat, amely abban segíti a hallgatókat, hogy szabadúszó íróként elindulhassanak a pályájukon (*Fundamentals of Freelancing* ['A szabadúszás alapjai']). A választható kurzusok témaköre szerteágazó: egy részük az íráshoz kapcsolódó munkakörök betöltéséhez szükséges általános, főként informatikai és értékesítési ismereteket nyújt (pl. adatelemzés, html és css, marketing), más részük műfajspecifikus íráskészséget fejleszt (pl. újságírás, forgatókönyvírás, szépirodalmi írás, kreatív non-fiction írás, pályázatírás, tudományos írás), illetve a választható kurzusok keretén belül lehet műszaki írást is tanulni, a fent részletesebben is bemutatott tárgyak közül választva (pl. műszaki kommunikáció, műszaki szerkesztés).

²⁰ UC Berkeley Extension website, *Specialized Program in Professional Writing*, <https://extension.berkeley.edu/public/category/courseCategoryCertificateProfile.do?method=load&from=courseprofile&certificateId=17210&> (Letöltés: 2019. február 3.)

Európai országok

Szak(szöveg)írókat képeznek egyes, főként nyugat-európai országok felsőoktatási intézményeiben is, különböző szinteken, formában és oktatási rendben.²¹

Alapképzésben, nappali tagozaton ilyen jellegű képzést németországi, ausztriai, franciaországi és svájci felsőoktatási intézmények nyújtanak, akár humán (pl. alkalmazott nyelvészet, fordítás, multimédiás kommunikáció), akár műszaki tudományágakhoz (pl. információ- és terméktervezés, mérnöki tudományok) kapcsolódóan, azaz kimenetként vagy BA (Bachelor of Arts), vagy BSc (Bachelor of Science), illetve BEng (BSc in Engineering) típusú képzettséget adnak. Az alapképzési szakok elnevezése igen változatos: pl. *Internationale Fachkommunikation und Übersetzen* ('Nemzetközi szakmai kommunikáció és fordítás' BA, Hochschule Magdeburg-Stendal, Németország), *Internationale Fachkommunikation* ('Nemzetközi szakmai kommunikáció' BA, Fachhochschule Flensburg, Németország), *Multimediale Kommunikation und Dokumentation* ('Multimédiás kommunikáció és dokumentáció' BSc, Hochschule Aschaffenburg, Németország), *Produktdesign und technische Kommunikation* ('Terméktervezés és műszaki kommunikáció' BSc in Engineering, Fachhochschule Oberösterreich, Ausztria), *Bachelor's information desing and technical writing* ('Információtervezés és műszaki írás' BA, Université de Limoges, Franciaország), *Angewandte Sprachen mit Vertiefung Technikkommunikation* ('Alkalmazott nyelvészet műszaki kommunikáció szakiránnyal' BA, ZHAW Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften, Svájc).

Mesterképzésben, nappali tagozaton műszaki szakszövegírókat németországi, franciaországi, hollandiai, írországi felsőoktatási intézményekben is képeznek. Ezeknek a programoknak sem egységes a tudományterületi besorolása: inkább MA (Master of Arts) kategóriájúak, de MSc (Master of Science) minősítéssel is találkozunk, pl. *Technische Redaktion und Multimediale Dokumentation* ('Műszaki szerkesztés és multimédiás dokumentáció' MA, Technische Hochschule Mittelhessen, Németország), *Internationale Fachkommunikation – Sprachen und Technik* ('Nemzetközi szakmai kommunikáció – nyelvek és technológia' MA, Universität Hildesheim, Németország), *Internationale Fachkommunikation* ('Nemzetközi szakmai kommunikáció' MA, Fachhochschule Flensburg, Németország), *Technische Kommunikation* ('Műszaki kommunikáció' MA, Universität Rostock, Németország), *Master 2 TC Conception de Documentation Multilingue et Multimédia* ('Műszaki kommunikáció mesterképzés: többnyelvű és multimédiás

²¹ Vö. TecCOM Frame website, *Programs*, <https://www.teccom-frame.eu/programs>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.) A felvételt hirdető felsőoktatási programok kínálata időről időre változik.

dokumentáció tervezése' MA, Université Paris Diderot, Franciaország), *Technical Communication and Localization* ('Műszaki kommunikáció és lokalizáció' MA, Université de Strasbourg, Franciaország), *Communication Studies with Specialization in Technical Communication* ('Kommunikációs tanulmányok műszaki kommunikáció szakiránnyal' MSc, University of Twente, Hollandia); *Technical Communication & E-Learning* ('Műszaki kommunikáció és e-learning' MA, University of Limerick, Írország).

Műszaki írást oktatnak mérnökök és fordítók számára **specializációként**; illetve néhány kurzus elejéig más, tematikusan kapcsolódó tanulmányok mellett (pl. szoftverlokalizáció, terminológia, nyelvtechnológia, nemzetközi műszaki kommunikáció) további mintegy 20 európai felsőoktatási intézményben. A teljesség igénye nélkül egy-egy példa Nagy-Britanniából, Franciaországból és Finnországból műszaki írás specializációra: fordítói képzésben, pl. *Translation Studies* ('Fordítói tanulmányok', műszaki írás specializációval, University of Portsmouth, Nagy-Britannia), *Master mention Traduction et Interprétation: Parcours Rédacteur/Traducteur* ('Fordítás és tolmácsolás mesterképzés: szerkesztő/fordító tanfolyam', műszaki írás specializációval, l'Université de Bretagne Occidentale, Franciaország); műszaki kommunikáció szakon, pl. *Technical Communications Programme* ('Műszaki kommunikáció program', műszaki írás specializációval; University of Tampere, Finnország).

Műszaki írást más típusú képzésekben is tanítanak az európai felsőoktatásban, így például médiaismereti tanulmányok mellett, pl. *Technische Redaktion und Medienmanagement* ('Műszaki szerkesztés és médiamediaedzsmen't' BEng, Fachhochschule Südwestfalen, Németország), *Technische Kommunikation und Medienmanagement* ('Műszaki kommunikáció és médiamediaedzsmen't' MSc, Donau-Universität-Krems und tecteam Bildungsinstitut, Ausztria), *Internationale Medienkommunikation & Technikkommunikation* ('Nemzetközi média- és műszaki kommunikáció' BA, Hochschule für Angewandte Sprachen – Fachhochschule des SDI, Németország); e-learning tanulmányok mellett, pl. *Technische Redaktion und E-Learning-Systeme* ('Műszaki szerkesztés és e-learning rendszerek' BEng, Hochschule Merseburg, Németország); fordítói tanulmányok mellett, pl. *Translation Studies for Information Technologies* ('Fordítói tanulmányok az információs technológiák terén' BA, Universität Heidelberg und Fachhochschule Mannheim, Németország); műszaki tanulmányok mellett, pl. *Fachkommunikation – Softwarelokalisierung* ('Szakmai kommunikáció – szoftverlokalizáció' BSc, Hochschule Anhalt, Németország).

A fenti képzések közül, oktatási vonatkozásainál fogva, példaként nézzük meg részletesebben is az írországi **Limerick Egyetem** *Technical Communication & E-Learning* ('Műszaki kommunikáció és e-learning') mesterképzésének

tanmenetét.²² A képzés nappali tagozaton teljes munkaidejű képzésben egy, részidős képzésben két év alatt végezhető el, az osztálytermi és az online oktatási formákat vegyítve. A képzés posztgraduális, bármely szakterületen szerzett korábbi diplomát elfogadnak, a jelentkezőknek ezenkívül kiváló angol nyelvi és megfelelő informatikai ismeretekkel kell rendelkezniük (az Office alkalmazások, az internet, az elektronikus kommunikációs eszközök használata terén).

A mesterképzési program célja, hogy multimédiás tartalmak tervezéséhez és fejlesztéséhez szükséges ismereteket nyújtson. A képzés különlegességét az adja, hogy a végzetek nemcsak műszaki dokumentáció készítésére, hanem online oktatási anyagok fejlesztésére szolgáló kompetenciákkal is rendelkeznek, így változatos munkakörök betöltésére válnak alkalmassá (pl. műszaki szakszövegíró, digitális tananyagfejlesztő, webtervező, tartalomfejlesztő, kiadványszerkesztő, újságíró). Munkaköri feladataik kiterjedhetnek e-learning tananyagok kialakítására; oktatási eszközök és programok értékelésére; szoftverapplikációk tervezésére és fejlesztésére; multimédiás applikációk kialakítására; használati utasítások készítésére; összetett szövegalkotási és kivitelezési projektek megvalósítására; világos és pontos tartalom készítésére; az online és személyes kommunikáció gondozására; a Web 2.0 technológiák közösségi használatára.

Az ilyen típusú feladatok ellátásához szükséges ismeretek és készségek kialakítását szolgálják a program modulokban oktatott tantárgyai. A műszaki kommunikációval foglalkozó modul három kurzust tartalmaz: *Principles of Professional and Technical Communication and Information Design* ('A szakmai és műszaki kommunikáció, valamint az információtervezés alapelvei'), *Theory of Technical Communication* ('A műszaki kommunikáció elmélete'), *Workplace Issues in Technical and Professional Communication* ('Műszaki és szakmai kommunikáció a munkahelyen'); az e-learning témakörére koncentrálnak modul négy kurzusból áll: *Instructional Design* ('Oktatástervezés'), *E-Learning Theories and Practices* ('Az e-learning elmélete és gyakorlata'), *Interactive Courseware Workshop* ('Interaktív oktatószoftver műhelymunka'), *Learning and Collaboration Technologies* ('Tanulási és együttműködési technológiák'); egy kurzus pedig kutatómódszertani tematikájú: *Research Methodology in Applied Language Studies* ('Kutatómódszertan az alkalmazott nyelvészetben'). A tanulmányokat szakdolgozat, illetve szakmai projekt elkészítése zárja: *Dissertation/Project* ('Szakdolgozat/Szakzáró projekt').

A Limerick Egyetem képzése nagy hangsúlyt helyez a legkorszerűbb multimédiás technológiák oktatására, így az érettebb korosztály új hivatást választó tagjai

²² UL University of Limerick website, *Arts, Humanities & Social Sciences: Technical Communication & E-Learning MA*, <https://www.ul.ie/graduateschool/course/technical-communication-e-learning-ma> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

száma is ideális lehetőségeket kínál a szakmai kiteljesedés megalapozására. A képzés során kiemelt szerepet kap az egyéni és a csoportmunka, a munkahelyi környezetben később elvégzendő feladatokra történő felkészítés. A program tantervi tárgyai erősen gyakorlati jellegűek, a tanulmányok során nincsenek vizsgák; a képesítés megszerzése teljes egészében írásbeli feladatok elkészítésével történik, így a végzettség a diploma mellett rögtön a munkájuk minőségét illusztráló portfólióval is rendelkeznek, melynek jó hasznát vehetik az állásinterjújukon.

TecCOMFrame

Az európai országokat illetően a műszaki szakszövegírók felsőoktatásban történő képzésének egységesítésére, megfelelő irányban való további fejlesztésére, kiterjesztésére, koordinálására vonatkozó tervek kidolgozására a *tekom Europe* szakmai szervezet vezetésével – nyolc, a témakörben jelentős tapasztalatokkal rendelkező európai felsőoktatási intézmény: a KU Leuven (Belgium), a University of Aarhus (Dánia), az Uni Paris Diderot (Franciaország), az Uni Twente (Hollandia), a University of Limerick (Írország), a University of Szczecin (Lengyelország), az FH Karlsruhe (Németország) és az Universitatea Politehnica din București (Románia) részvétele mellett – 2015 és 2018 között kerülhetett sor a *Technical Communication Competence Framework (TecCOMFrame)* elnevezésű projekt keretein belül, amely az Erasmus+ program anyagi támogatásával valósult meg, „KA2: Együttműködés az innováció és a bevált gyakorlatok cseréje terén” típusú stratégiai partnerségi együttműködésben.

A *TecCOMFrame* projekt a műszaki szakszövegírók képzésének terén a felsőoktatási lehetőségeket és a munkáltatói kívánalmakat törekedett összehangolni. A projekt keretében a résztvevők összeállították az európai országokban jelenleg működő műszaki kommunikációs felsőoktatási képzések listáját; új, az európai felsőoktatási rendszerbe illeszkedő műszaki kommunikációs képzések megalapozására, s a már meglévő képzések korszerűsítésére tettek kísérletet a munkaerőpiaci elvárásokhoz igazított tantervi tervezetek kidolgozásával; megtörtént a műszaki kommunikációs foglalkozások betöltéséhez szükséges szakmai ismeretek és kompetenciák körének azonosítása és leírása; valamint elindult a projekt eredményeit a téma iránt érdeklődők számára információs célzattal közreadó honlap.²³ Fontos szempont volt a munka során, hogy a projekt végső eredményeiből a későbbiekben európai szintű oktatási szabványt lehessen kialakítani.

A műszaki szakszövegírók képzésével összefüggésben a *TecCOMFrame* projekt fő célja olyan mintaként használható tantervek kidolgozása volt, amelyek

²³ TecCOM Frame website, <https://www.teccom-frame.eu> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

megfelelnek az Európai Képesítési Keretrendszer²⁴ 5–7 szintje kívánalmainak és kellően rugalmasak ahhoz, hogy az egyes felsőoktatási intézmények a saját lehetőségeikhez igazíthassák őket, figyelembe véve az adott ország munkaerőpiacának keresletét, valamint a műszaki szakszövegírókkal szemben támasztott, az állandó műszaki fejlődés eredményeként gyorsan változó munkáltatói követelményeket is.

Azoknak az európai országokban található felsőoktatási intézményeknek a számára, amelyek műszaki kommunikációt oktató képzést kívánnak indítani vagy a már meglévő ilyen típusú képzésüket kívánják korszerűsíteni, szinttől és jellegtől függően hat különböző mintatantervi tervezetet kínál a *TecCOMFrame* webhelye. A műszaki kommunikációt (1) teljes alapképzésben, (2) az alapképzés utolsó évében szakirányként, (3) műszaki kommunikáció szakos alapképzésre épülő mesterképzésben, (4) egyéb szakos alapképzésre épülő mesterképzésben, (5) nyelvi, nyelvészeti mesterképzésben részt vevő hallgatók számára kialakított specializáció keretében, (6) mérnöki mesterszintű tanulmányokat folytató hallgatók számára kialakított specializáció keretében oktató vagy oktatni kívánó intézmények számára készített mintatantervek közös vonása, hogy a szaktárgyak oktatását az egyes szakmai kompetenciák (vö. a 4. pontban tárgyalt dimenziók) megalapozására kialakított modulokban kezelik.

A mintatantervek a modulokhoz a képzés jellegéhez mérten kreditértéket és a kijelölt tanulási céloknak megfelelően tárgyköröket és tantárgyakat rendelnek. A felsőoktatási intézmények saját tanmenetük kialakításakor képzési céljaiknak és intézményi lehetőségeiknek megfelelően válogathatnak a felsorolt tárgykörök és tantárgyak közül. A mintatantervek értelemszerűen nem térnek ki az egyes tantárgyak tematikájára, a kötelező, illetve ajánlott szakirodalomra és az értékelés módjára, mivel ezek erősen nyelvtől, szakmai kultúrától és oktatási intézménytől függő részletek, melyek ráadásul nemcsak térben, de időben is igen változékonyak. A képzések lenti leírása, a mintatantervi tervezetek bemutatása a *TecCOM Frame* webhelyének adatai alapján készült.²⁵

A műszaki kommunikáció szakos **teljes alapképzés** hat féléves, 180 kredites program, amely főként a szoftverfejlesztési és az ipari szektor számára képez a műszaki kommunikáció több területén való tevékenységre képes szakembert, illetve a mesterképzésben való tanulmányok megkezdésére készíti fel a hallgatókat. Bemeneti kívánalomként erős anyanyelvi íráskészség és a műszaki témák, a műszaki eszközök használata iránt való érdeklődés várható el a jelentkezőktől. A hallgatók tanulmányaik végére elsősorban tartalomfejlesztéssel,

²⁴ European Qualifications Framework (EQF)

²⁵ TecCOM Frame website, *Teaching*, <https://www.teccom-frame.eu/teaching> (Letöltés: 2018. augusztus 30.)

e-learning formájú oktatási anyagok készítésével, szabványok alkalmazásával és projektmenedzseléssel kapcsolatos feladatok ellátására lesznek alkalmasak, főként csoportmunka keretei között. A képzés inkább a műszaki kommunikáció sokszínűségének tudatosítására, műfajainak, eszközeinek oktatására, mintsem az ismeretek elmélyítésére fókuszál. Mintatantervébe a műszaki kommunikáció, valamint a műszaki és természettudományok alapjaival foglalkozó modulokon kívül információtervezést, szakszövegírást, szemléltetést, médiatechnológiát oktató, valamint egyes oktatási, jogi, szervezési és fordítási kérdéseket tárgyaló kurzusok kerültek be. A harmadik évben gyakornoki munka, valamint a szakdolgozat elkészítése zárja a tanulmányokat.

A műszaki kommunikációt **az alapképzés utolsó évében**, 60 kredit értékben oktató szakirányt olyan, bármely tudományterületen tanuló hallgatók számára állították össze, akik műszaki kommunikációval kívánnak foglalkozni a jövőben. Bemeneti követelményként a hallgatók részéről sajátos, tudományágakon átívelő kompetenciák, valamint jó angol és anyanyelvi tudás meglétével számolnak. A végzettek hasonló munkakörök betöltésére lesznek alkalmasak, mint a műszaki kommunikáció szakos teljes alapképzésben részt vevők, önállóságuk – alaposabb szakmai ismereteik miatt – akár nagyobb is lehet az előbbi csoportba tartozókhoz képest a munkájuk során. Mintatantervükben az oktatás az alábbi modulokra épül: kommunikáció és nyelv, szabályozás és szabványok, tartalom, megjelenítés és értékelés, eszközök és kivitelezés, menedzsment, oktatás és e-learning, filozófia; tanulmányaik zárásaként pedig választhatnak a szakmai gyakorlat, a gyakornoki munka, a záródolgozat vagy a projektmunka között.

A **műszaki kommunikáció szakos alapképzésre épülő** azonos szakos **messterképzés** két szemeszter időtartamú, 90 kredit értékű program, amely során a hallgatók olyan ismeretekre, készségekre és képességekre tesznek szert, melyek információmenedzsmenttel kapcsolatos (projekt)vezetői feladatok elvégzésére teszik alkalmassá a végzetteket különféle vállalatoknál és szervezeteknél. A gyakorlati készségek fejlesztésén túl a képzés során nagy hangsúlyt kap az elméleti ismeretek elsajátítása, az angol és az anyanyelvi kompetencia formálása, valamint a műszaki affinitás elmélyítése. A nemzetközi tapasztalatszerzés, a külföldi tanulmányút javasolható a képzés során. A végzett hallgatók középvezetői állásokra pályázhatnak tartalomfejlesztői, marketing és műszaki kommunikációs területeken szoftverfejlesztő cégeknél, mérnöki irodákban és az iparban, vagy doktori (PhD-) képzésben folytathatják tanulmányaikat. Mintatantervükben tartalomfejlesztéssel, kommunikációval és kultúrával, menedzsmenttel, technológiával és médiával, tudományos kutatással és transzverzális kompetenciákkal kapcsolatos modulokat találunk.

Az **egyéb szakos alapképzésekre épülő** műszaki kommunikáció szakos **mesterképzés** 90 kredites, egyéves program, amely bármely tudományterület alapképzéséről várja a műszaki kommunikáció iránt érdeklődő hallgatókat. A tanulmányok megkezdéséhez ezúttal is tudományágakon átívelő kompetenciák, valamint jó angol és anyanyelvi tudás megléte szükséges; a tanmenet kombinálja az alapszak szakirányú képzésének a gyakorlati és a mesterképzésnek az elméleti irányultságát. A végzett hallgatók így olyan készségekkel rendelkeznek, mint a műszaki kommunikációs alapképzési szakirányon végzett társaik, elhelyezkedési lehetőségeik is hasonlóak; ám alaposabb elméleti ismereteik miatt tanulmányaikat doktori (PhD-) képzés keretei között tovább folytathatják. A mintatantervi modulok szinte azonosak az alapszakos szakirányú képzés moduljaival, ugyanakkor minőségirányítással, szervezeti menedzsmenttel és kutatómódszertannal kapcsolatos kérdéseket oktató kurzusok csak a mesterképzés mintatantervében jelentkeznek.

A **nyelvi, nyelvészeti mesterképzésben** részesülő hallgatók számára kialakított műszaki kommunikációs **specializáció** 30 kredit értékű, egy vagy két szemeszter alatt elvégezhető program, amely főként a felhasználóknak szánt dokumentáció készítésével kapcsolatos ismereteket oktat fordítástudományi, alkalmazott nyelvészeti és kommunikáció szakos képzésben részt vevő hallgatók számára. A specializációt elvégző hallgatók az alapként szolgáló mester szak jellegének megfelelően fordítóként vagy kommunikációs szakemberként tudnak elhelyezkedni, s munkájukkal hatékonyan képesek segíteni a műszaki kommunikációs feladatokat teljesítő kollégákat, mivel azok feladatkörével tisztában vannak, sőt, a dokumentációs alapfeladatokat megfelelő irányítás mellett át is tudják venni tőlük. A műszaki kommunikációval kapcsolatos ismereteiket a végzettek megfelelő mesterképzésben vagy szakmai kurzusokon gyarapíthatják. Mintatantervükben a tartalom tervezésével, létrehozásával, ellenőrzésével, s a folyamatok segítségével foglalkozó tárgyakból kialakított modulokat, továbbá a nyelvi, jogi és szervezeti háttér ismeretével, valamint projektmenedzsmenttel kapcsolatos kurzusokat találunk.

A **mesterképzésben mérnöki** tanulmányokat folytató hallgatók számára kialakított műszaki kommunikációs **specializáció** szintén 30 kredites, s az alaptanulmányok mellett három szemeszter alatt javasolják a program elvégzését. Ez a specializáció az információs technológiák használatával kapcsolatos kommunikációs feladatok ellátására készít fel, így az internetes és multimédiás tartalomfejlesztés, dizájn és tudásmegosztás témaköreinek oktatására esik a legnagyobb hangsúly. A műszaki kommunikációs munkakörben ellátandó feladatokkal szakmai gyakorlaton ismerkednek meg a hallgatók. A végzettek digitális marketing szakemberként, közösségi média szakértőként, projektmenedzserként,

tanácsadóként vagy belső ellenőrként helyezkedhetnek el. A képzés a munkafolyamatok holisztikus megközelítésére irányuló szemlélet, valamint a vezetői képességek kialakítására, erősítésére is törekszik, melyeknek a végzettek vállalati környezetben vagy saját vállalkozásuk irányításában is hasznát vehetik. Mintatantervük a szervezeti kommunikáció nyelvi és kulturális sokszínűségével, a műszaki kommunikációs eszközök használatával, a digitális tartalmak létrehozásával, a tudásmegosztás módjaival foglalkozó kurzusokból összeálló modulokból építkezik.

A hatféle mintatantervet összevetve könnyen felismerhető, hogy azok szakmailag releváns **modulok**, tárgykörök és tantárgyak előre meghatározott köréből válogatnak adott kreditértékben a képzés szintje és jellege szerint. A hat mintatantervben összesen mintegy huszonöt modul kerül elő, melyek ábécérendben a következők: *Academic Perspective* ('felsőoktatási perspektíva'); *Catching the Context* ('a kontextus megragadása'); *Communication* ('kommunikáció') és változatai: *Communication and Culture* ('kommunikáció és kultúra'), *Communication and Language* ('kommunikáció és nyelv'); *Content* ('tartalom') és változata: *Corporate Content* ('szervezeti tartalom'); *Creating and Testing* ('alkotás és ellenőrzés'); *Domain Knowledge* ('szakmai ismeretek'); *Information Design* ('információtervezés'); *Internship or Apprenticeship or Dissertation or Project* ('szakmai gyakorlat, záródolgozat vagy projekt'); *Knowledge Sharing* ('tudásmegosztás'); *Management* ('menedzsment'); *Managing Projects* ('projektmenedzsment'); *Media Technology* ('médiatechnológia'); *Philosophy* ('filozófia') és változata: *Research and Philosophy* ('kutatás és filozófia'); *Planning* ('tervezés'); *Regulations and Standards* ('szabályozások és szabványok'); *Supporting Planning and Creation* ('a tervezés és alkotás támogatása'); *Technical Communication* ('műszaki kommunikáció'); *Technical Writing* ('műszaki írás'); *Technologies for TC* ('műszaki kommunikációs technológiák'); *Technology and Media* ('technológia és média'); *Thesis* ('szakdolgozat'); *Tools and Delivery* ('eszközök és kiadás'); *Training and e-learning* ('oktatás és e-learning'); *Transversal Competencies* ('transzverzális kompetenciák'); *Visualisation* ('szemléltetés') és változata: *Visualisation and Evaluation* ('szemléltetés és értékelés').

Az egyes modulokat a mintatantervekben az alábbi, szintén ábécérendben felsorolt **tárgykörök** különféle összetételei alkotják: *Academic Research* ('tudományos kutatás'); *Communication and Culture* ('kommunikáció és kultúra'); *Communication Theory* ('kommunikációelmélet') és változata: *Communication Theory and Models* ('kommunikációelmélet és kommunikációs modellek'); *Content Delivery* ('tartalomszolgáltatás'); *Content Development* ('tartalomfejlesztés'); *Corporate Management Principles* ('szervezetirányítási alapelvek'); *Domain Knowledge* ('szakmai ismeretek') és változata: *Domain Knowledge (computer*

science) ('szakmai ismeretek [számítástechnika]'); *Evaluation and User Experience* ('értékelés és felhasználói tapasztalatok'); *Information Architecture* ('információs architektúra'); *Information Management* ('információmenedzsment'); *Information Mining* ('információbányászat'); *Information Technology* ('információs technológia'); *Interculturality* ('interkulturalitás'); *Language Skills* ('nyelvi készségek') és változatai: *Language Skills: Foreign Language* ('nyelvi készségek: idegen nyelv'), *Language Skills: Native Language* ('nyelvi készségek: anyanyelv'); *Legal Requirements and Standards* ('jogi kívánalmak és szabványok'); *Multilingual Workflow* ('soknyelvű munkafolyamatok'); *Personal Competencies* ('személyes kompetenciák'); *Philosophy and Ethics* ('filozófia és etika'); *Project Management* ('projektmenedzsment'); *Quality Management* ('minőségirányítás'); *Regulations and Legal Issues* ('szabályozások és jogi kérdések'); *Sciences* ('tudományok'); *Standards and Normative Requirements* ('szabványok és normatív kívánalmak'); *Terminology* ('terminológia'); *Training and e-learning* ('oktatás és e-learning'); *Visualisation* ('szemléltetés').

A mintatantervek közreadják a tárgyköröket oktató lehetséges **tantárgyak** listáit is, melyeken összesítve mintegy 150 tantárgy van felsorolva, ezek közül az intézmények saját lehetőségeik és a képzés jellege szerint válogathatnak. Például: a *Terminológia* tárgykör oktatása kapcsán a műszaki kommunikáció szakos alapképzés és a kétféle mesterképzés mintatanterveiben a következő tantárgyak kerülnek elő: *Field-specific terminology* ('szakterületi terminológia'); *Legal aspects of terminology* ('a terminológia jogi vonatkozásai'); *Terminology management systems (terminology database)* ('terminológiamenedzsment rendszerek [terminológiai adatbázisok]'); *Terminology principles* ('terminológiai alapelvek'); *Terminology search* ('terminológiai keresés'); *Terminology tools* ('terminológiai eszközök'); *Terminology management in companies* ('vállalati terminológiamenedzsment', a mérnöki tanulmányokat kiegészítő specializációban is szerepel); *Terminology process and workflow* ('terminológiai módszerek és munkafolyamatok', az alapképzési szakirányban is helyet kapott); *Terminology theory* ('terminológiaelmélet', szintén helyet kapott az alapképzési szakirányban is).

Szakképzés és szakmai továbbképzések

A tanfolyamok keretében megvalósuló szakképzést és a folyamatos szakmai továbbképzést alapvetően a műszaki kommunikációval foglalkozó szakmai szervezetek biztosítják az érdeklődők számára. A *Society for Technical Communication* azonos érdeklődésű csoportjai és helyi szervezetei például számos online kurzust és élő webináriumot adnak közre a társaság honlapján, melyek között a pályakezdők ugyanúgy megtalálják a számukra hasznosat, mint a gyakorlott műszaki

szakszövegírók. Az **online kurzusok** egy adott téma köré szerveződnek, több héten keresztül tartanak, egy részük tanúsítványt is nyújt a tanfolyam elvégzéséről. Néhány kurzus címe az elmúlt fél esztendőből: *TechComm Fundamentals: Bootcamp; Designing Powerful and Compelling Infographics; Beyond the Content: Advanced Topics to Develop Your TC Career; Technical Editing Foundations*.²⁶ Az élő **webináriumok** egy óra időtartamúak, változatos témákat mutatnak be, különböző szinteken, havonta megújuló kínálatban.²⁷ Ezenkívül a társaság éves **konferenciáján** hagyományos módon is zajlik továbbképzés, szekció-előadások sorozata formájában, több napon keresztül.

Nyugat-Európában a műszaki szakszövegírók gyakran **karrierváltók**, más szakterületekről érkeznek. Számukra a munkaadó cégek legkevesebb fél év időtartamú szakképzést írnak elő, az előzetes munkatapasztalatoktól függően teljes vagy részmunkaidőben, miközben gyakornoki lehetőséget biztosítanak. A *tekomp Europe* honlapján több mint húsz németországi, egy svájci és egy ausztriai intézmény van felsorolva, melyek műszaki kommunikációs szakképzést nyújtanak. A megfelelő tematikájú tanfolyamok a *tekomp Europe* által akkreditálthatók, ebben az esetben a szakmai szervezet által is jóváhagyott igazolás adható ki a

²⁶ Lásd STC Society for Technical Communication website, *Online Courses*, <https://www.stc.org/education/online-courses>: *A műszaki kommunikáció alapjai: Bootcamp; Hatékony és magával ragadó infografika tervezése; A tartalom túl: a műszaki kommunikációs karrier építésével kapcsolatos témák haladóknak; A műszaki szerkesztés alapjai*.

²⁷ Lásd STC Society for Technical Communication website, *Live Webinars*, <https://www.stc.org/live-webinars>. (Letöltés: 2018. augusztus 30.) Néhány webinárium címe a közelmúltból: *How to Super Charge Your Project Analysis through Google Event Tracker* ('Hogyan árazd túl a projektelemezésedet a Google eseménkövetője segítségével'); *Cognition, Usability, and Design: The Psychology of Design and Use* ('Megismerés, használhatóság és dizájn: a dizájn és használat pszichológiája'); *Publishing Tools for Product Manuals, Distribution and Transition of Manuals from Paper to Other Media* ('Kiadói eszközök termékek kézikönyveihez, a papíralapú kézikönyvek átalakulása és osztása az egyéb típusú médiában'); *Documented Disconnect: Gender Bias in Onboarding Technical Documents* ('Dokumentált elkülönítés: nemekre szabott műszaki dokumentumok kezdőknek'); *Improving Organizational Performance* ('A szervezeti teljesítmény javítása'); *Creating a Contemporary Print PDF Design* ('Modern nyomtatott PDF dizájn kialakítása'); *Editing for Academics with English as a Second Language (ESL)* ('Szöveggondozás nem angol anyanyelvű egyetemi oktatók, tudósok számára'); *Professional Technical Writer Skills for Improving your Work Process with Data Science Support* ('Professzionális műszaki szakszövegírói készségek a munkafolyamatok adattudományi támogatottsággal való fejlesztésére'); *English Localization: Forever Separated by that Common Language?* ('Angol lokalizáció: a közös nyelv örökre elválaszt?'); *Seven Things a Technical Communicator Should Never Say* ('Hét dolog, amelyet műszaki kommunikációs szakembernek soha nem kellene mondania'); *Working with SMEs: Putting the "Communication" in your SME Interviews* ('A szakemberekkel való munka: a „kommunikáció” a szakemberekkel való interjúk során').

végzettségről. Az írországi Limerick Egyetemen **távoktatás** keretében (is) tanítanak műszaki kommunikációt azok számára, akik nem tudják vállalni a hagyományos egyetemi képzést.

A *tekomp Europe* honlapján található, főként a német nyelvű országokban dolgozó műszaki szakszövegírókra vonatkozó statisztika szerint jelenleg mintegy 17%-uk rendelkezik műszaki kommunikációs és dokumentációs alapképzettséssel; közel 46%-uk korábban mérnöki vagy egyéb műszaki tanulmányokat folytatott, mintegy 17%-uk bölcsészettudományi (ezen belül főként nyelvészeti, fordítói, kultúratudományi) alapvégzettséggel rendelkezik, közel 7%-uk természettudományi képzésben részesült, s mintegy 13%-uk egyéb típusú (így kommunikáció-, társadalomtudományi, gazdasági, kereskedelmi, pedagógiai, pszichológiai, tervezőgrafikai) képzésből érkezett.²⁸ Németországban a karrierváltók ismereteik és előzetes munkatapasztalataik alapján három lépésben (tanácsadás, tanfolyam, vizsga) a *tekomp Europe* által kiállított tanúsítványt szerezhethetnek, amely szakmai tudásuk mélysége alapján műszaki kommunikációs szakembernek (első szint), illetve szakértőnek (második szint) minősíti őket.

Mivel a műszaki szakszövegírók munkája alapvetően az innovációhoz kötődik, különösen fontos számukra a folyamatos **szakmai továbbképzés**. A *tekomp Europe* ezt évente két, egy vegyes tematikájú és egy adott témának szentelt konferencia és vásár rendezésével; az angol nyelvű *tcworld magazine* és a német nyelvű *technische kommunikation* online szakfolyóiratok, valamint szakkönyvek, konferenciakötetek, referenciaművek, útmutatók kiadásával; a legfrissebb híreket továbbító webportál kialakításával; vezetői képzések, egyéb szemináriumok, illetve továbbképzések szervezésével segíti.

A vállalatirányítási szoftvereiről ismert németországi *SAP (Systeme, Anwendungen und Produkte in der Datenverarbeitung)* cég 2013 óta működő *openSAP* webhelye a Massive Open Online Courses (MOOCs) rendszert használva szintén kínál szabad hozzáférésű, társas interakcióra építő, rugalmas időbeosztásban végezhető, ingyenes kurzusokat.²⁹ A kurzusok jó része a SAP-termékek használatának elsajátításával kapcsolatban nyújt hasznos információkat, de néhány általános tematikájú kurzussal is találkozunk (pl. *Object-Oriented Programming in Java; Basics of Design Research; Climate Change, Risks, and Challenges; Information Security Management in a Nutshell*).³⁰ Témánk

²⁸ Vö. *tekomp Europe* European Association for Technical Communication website, *Further Education*, <https://www.technical-communication.org/career-education/further-education.html>.

²⁹ *openSAP* website, <https://open.sap.com> (Letöltés: 2019. február 3.)

³⁰ Lásd *openSAP* website, *Courses*, <https://open.sap.com/courses>: *Objektumorientált programozás Javában; A dizájn kutatás alapjai; Éghajlatváltozás, kockázatok és kihívások; Az információbiztonság kezelése dióhéjban*.

szempontjából különösen érdekes a *Copywriting: Improve User Experience One Word at a Time* ('Szövegírás: a felhasználói tapasztalatok javítása szóról szóra') című, **önképzésre** szolgáló online kurzus,³¹ amely a szoftveripari dokumentáció szövegének a jelentőségére irányítja a figyelmet: a felhasználó igényeihez illeszkedő logikus, következetes és személyes szöveg ugyanis jelentős mértékben hozzájárul a termék sikeréhez. A kurzus képet ad arról, hogy e szövegek készítése miként illeszthető be a szoftverfejlesztés folyamatába; valós példák, esettanulmányokon, a jó gyakorlatok megosztásán keresztül szemlélteti, hogyan lehet eredményes a dokumentáció; a panelbeszélgetések révén szakmai ismeret-segeket, a megoldandó feladatok segítségével pedig gyakorlati tudást is nyújt.

ÖSSZEGZÉS

A műszaki szakszövegíró jogilag egyelőre kevésbé körülhatárolt, ám a gyakorlatban nagyon is létező új munkakör, melynek elismertsége – gyakorlati jelentőségénél fogva – napjaink információs társadalmában egyre nagyobb. A műszaki szakszövegíró közvetít a „műszaki világ” és az „emberi világ” között; feladatai ennek megfelelően széles spektrumot ölelnek fel és erősen interdiszciplináris jellegűek. A gépi és az emberi információátadás mechanizmusainak összehangolása sajátos ismeretek, készségek és képességek birtoklását kívánja meg, melyek elsajátítására kifejezetten e célra kidolgozott oktatási programok keretében van lehetőség. Az innováció, a technikai fejlődés folytonossága valószínűsíti, hogy a közeljövőben egyre több műszaki szakszövegíróra, illetve a már munkában lévő szakemberek folyamatos továbbképzésére lesz szükség. Erre a munkaerőpiaci igényre reagál(hat)nak a felsőoktatási intézmények is, szakmailag igényes műszaki kommunikációs képzések kialakításával.

Kanadában és az Egyesült Államokban a hivatásszerű írásra – a műfajok sokszínűsége miatt – potenciális szabadúszó foglalkozásként tekintenek, így a műszaki írással foglalkozó kurzusok gyakran a professzionális írást általánosságban oktató felsőoktatási programokban kapnak helyet, így a szabadúszó író a későbbiek során eldöntheti, hogy milyen mértékben használja fel, illetve gyarapítja műszaki szakszövegírói ismereteit foglalkozási profiljában. Ezzel szemben a nyugat-európai országok felsőoktatási intézményei célzottan a munkáltatók kívánalmainak megfelelő (tovább)képzésben igyekeznek részesíteni a hallgatókat, ezért az oktatási programok tartalmát is úgy alakítják ki, hogy a műszaki

³¹ openSAP website, *Copywriting: Improve User Experience One Word at a Time (Repeat)*, <https://open.sap.com/courses/cwr1-1> (Letöltés: 2019. február 3.)

szakszövegírói munkakör betöltéséhez szükséges lényeges szakmai ismeretek, készségek elsajátítására legyen mód; az íráskultúra, a kiadványszerkesztés egyéb összetevőinek, lehetőségeinek az ismertetését kevésbé érintik a kötelező kurzusok. Ez utóbbi szemlélet jellemzi a szakképzést és szakmai továbbképzést nyújtó hagyományos és online formában elérhető tanfolyamokat is.

Műszaki szakszövegírók, dokumentációs szakemberek – különbözőképpen megnevezett munkahelyi pozíciókban – Magyarországon is egyre többen dolgoznak, sokszor formális szakmai képzés, iskolai képzettség nélkül, a munkához szükséges ismereteket céges tanfolyamokon vagy önképzés során sajátítva el. Ugyanakkor a műszaki és nyelvi, nyelvészeti képzést nyújtó felsőoktatási intézményekben rendelkezésre áll a tudományos háttér, az ebből nyerhető szakmai ismeretek, sok esetben az infrastrukturális eszközállomány és a munkaerőpiaci kapcsolatrendszer is adott, melyek segítségével a műszaki szakszövegírókat képző különböző szintű felsőoktatási programok – a más országokban megfigyelhető trendeket, szabályozási kísérleteket figyelembe véve – nálunk is kialakíthatóak lennének.

SZAKIRODALOM

- BÖLCSKEI Andrea: Egy modern alkalmazott nyelvészeti foglalkozás: a műszaki szakszövegíró, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai, 2019, megjelenés alatt.*
- CZINKÓCZKI Ágnes – FEHÉR Ildikó: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa, in Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2019, 111–129.*
- MARKEL, Mike – SELBER, Stuart A.: *Technical Communication*, 12th edition, Boston – New York, Bedford/St. Martin's, 2017.
- MISH, Frederick C. (ed.-in-chief): *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, Springfield, Massachusetts, Merriam-Webster Inc, 2003.
- O'CONNOR, Patricia T.: *Woe Is I: The Grammarphobe's Guide to Better English in Plain English*, 3rd edition, New York, Riverhead Books, 2010.
- The Chicago Manual of Style*, 17th edition, Chicago, University of Chicago Press, 2017.
- WILLIAMS, Robin: *The Non-Designer's Design Book*, 3rd edition, San Francisco, Peachpit Press, 2008.

FORRÁSOK

- Grannatik. website, „...ez hogy is van magyarul?” – interjú Sanyó Ádámmal a technical writingről és hazai viszonylatairól, <https://grannatik.wordpress.com/2014/01/13/ez-hogy-is-van-magyarul-interju-sanyo-adammal-a-technical-writingrol-es-hazai-viszonylatairol>
- openSAP website, *Copywriting: Improve User Experience One Word at a Time (Repeat)*, <https://open.sap.com/courses/cwr1-1>
- STC Society for Technical Communication website, <https://www.stc.org>
- STC Society for Technical Communication Puget Sound Chapter website, *What is Technical Writing?*, <https://www.stc-psc.org/what-is-technical-writing>
- TecCOM Frame website, <https://www.teccom-frame.eu>
- TECHwhirl website, *What is Technical Writing?*, <https://techwhirl.com/what-is-technical-writing>
- tekom Europe European Association for Technical Communication website, <https://www.technical-communication.org>
- tekom Magyarország website, <https://www.technical-communication.org/hu/technical-communication-magyarorszag.html>
- U.S. News & World Report website, *Money, Best Jobs Rankings, Technical Writer Overview*, <https://money.usnews.com/careers/best-jobs/technical-writer>
- UC Berkeley Extension website, *Professional Sequence in Technical Communication*, <https://extension.berkeley.edu/public/category/courseCategoryCertificateProfile.do?method=load&certificateId=17211&selectedProgramAreaId=15550&selectedProgramStreamId=15615>
- UC Berkeley Extension website, *Specialized Program in Professional Writing*, <https://extension.berkeley.edu/public/category/courseCategoryCertificateProfile.do?method=load&from=courseprofile&certificateId=17210&>
- UL University of Limerick website, *Arts, Humanities & Social Sciences: Technical Communication & E-Learning MA*, <https://www.ul.ie/graduateschool/course/technical-communication-e-learning-ma>
- Wikipedia, *Technical writer*, https://en.wikipedia.org/wiki/Technical_writer

HOGYAN KÉSZÜL A MŰSZAKI SZAKSZÖVEG?¹

A MŰSZAKI DOKUMENTÁCIÓ ÉLETCIKLUSA

CZINKÓCZKI ÁGNES – FEHÉR ILDIKÓ

A műszaki szakszövegírás Magyarországon egyelőre kevésbé közismert szakma, a felsőoktatásban önálló képzésként nem jelenik meg, elmélete és gyakorlata is kevésbé kutatott. Fontosnak tartjuk ezek miatt, hogy a különböző műszaki dokumentációs területeken szerzett gyakorlati tapasztalatainkat megosszuk, és párbeszédet kezdeményezzünk a témában. Ennek első lépéseként készítettük el a tanulmányunkat, amelyben bemutatjuk, hogyan készülnek a műszaki szakszövegek, és részletesen áttekintjük a tartalomkészítés folyamatának egyes lépéseit.

Kulcsszavak: műszaki dokumentáció, műszaki szakszöveg, műszaki szakszövegíró, felhasználó, célközönség

How is technical content created? (The lifecycle of technical documentation)

Technical writing is a profession not so well-known in Hungary. It is not present in higher education as a separate university course, and both its theory and practice rarely serve as the subject of academic research. For these reasons, we think it is important to share our practical experience in the various fields of technical communication, and start a dialogue between interested parties. As a first step, in this article we discuss how technical documentation is created and take a closer look at the different steps of technical content creation.

Keywords: technical documentation, technical content, technical writer, user, target audience

¹ A jelen dolgozat a 20. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadások írott változatát közreadó kötetben lévő tanulmány másodközlése. Köszönetünket fejezzük ki a szerkesztőknek és a kiadónak a hozzájárulásukhoz. A tanulmány első megjelenésének adatai: Czinkóczi Ágnes – Fehér Ildikó: Hogyan készül a műszaki szakszöveg? A műszaki dokumentáció életciklusa, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.

BEVEZETŐ

A műszaki szakszövegírás Magyarországon még kevéssé közismert szakma, a felsőoktatásban önálló képzésként nem jelenik meg. Elmélete és gyakorlata is kevéssé kutatott tudományos körökben, ami valójában nemcsak Magyarországra, hanem bizonyos mértékben egész Európára jellemző. Ahogy Patricia Minacori és Lucy Veisblat írják², számos különbség fedezhető fel a műszaki kommunikációs szakma kialakulása és fejlődése között az Egyesült Államokban, illetve Európában. Európa mintegy 50 év késésben van az USA-hoz képest. Magyarországon még ennél is nagyobb a lemaradás, de ma már szemmel láthatóan fejlődésben van a szakma, egyre több szakember dolgozik műszaki kommunikációs területen, és egyetemi területen is érdeklődés mutatkozik iránta.

Jelen tanulmánnyal célunk elsősorban az, hogy a különböző műszaki dokumentációs területeken szerzett gyakorlati tapasztalatainkat megosszuk a tudományos élet képviselőivel, egyfajta párbeszédet kezdeményezve a tudományos és az üzleti szféra között. Bízunk benne, hogy ez az első lépés egy sikeres együttműködés kezdete lehet.

Tanulmányunkban egy általánosított és egyszerűsített folyamaton keresztül bemutatjuk, hogyan készülnek a műszaki szakszövegek, és hogy milyen általános életciklust követhetünk nyomon a műszaki tartalmak esetében. Csak magát a tartalomkészítés folyamatát vizsgáljuk, áttekintést nyújtva ezzel a folyamat főbb lépéseiről.

Nem célunk bevezetést adni a szövegírás olyan részleteibe, mint például szövegalkotási módszerek és eszközök, minőségbiztosítás vagy projektvezetés.

Definíciók

Mielőtt végignézzük a műszaki szakszövegírás folyamatának egyes lépéseit, szükséges néhány, a későbbiekben sűrűn használt dokumentációs alapfogalmat definiálni.

Műszaki tartalom, műszaki dokumentáció. Műszaki tartalomnak vagy dokumentációnak nevezzük a műszaki termékek, illetve szolgáltatások használatát segítő szöveges és vizuális tartalmak összességét. A műszaki dokumentáció célja, hogy a termék rendeltetésszerű használatában segítséget nyújtson, a felhasználó számára szükséges valamennyi információt tartalmazza. A minőségét az

² Minacori, Patricia – Veisblat, Lucy: Translation and Technical Communication: Chicken or Egg, *META*, 55. évf., 2010/4, 752–768. <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2010-v55-n4-meta4003/045689ar/>

határozza meg, hogy mennyire jól használható, vagyis a felhasználás céljának milyen mértékben felel meg. Ez a használhatóság három fő összetevőre bontható: a megbízhatóságra, az áttekinthetőségre és az érthetőségre.

Műszaki dokumentáció lehet például felhasználói kézikönyv, specifikáció, szöveges és/vagy videós útmutató, termékleírás. Jelen tanulmányunkban elsősorban szoftverdokumentációval foglalkozunk, és az elemzés során legtöbb esetben a műszaki szakszövegekre koncentrálnunk.

Műszaki szakszöveg. A szaknyelvi kommunikáció egy bizonyos formája, melyet sok esetben speciális szakemberek, úgynevezett *műszaki szakszövegírók* készítenek. A műszaki szakszöveg a szakmai nyelvhasználat speciális megnyilvánulása, amely specifikus beszédszándék által meghatározott, rendszerint többféle csatornán keresztül megnyilvánuló közlés. Általában bizonyos konvenciók alapján kialakított kommunikációs szerepnek tesz eleget, és ilyen formában teljes mértékben illeszkedik a *Magyar nyelv*³ című kötet által használt szakszöveg definícióba. A műszaki szakszöveg nyelvi szervezettsége magas fokú, stílusa formális és funkcionális.

Műszaki szakszövegíró. A műszaki szakszövegíró a szakfordítóhoz hasonlóan tartalomközpontú szövegekkel foglalkozik, olyan dokumentációt ír, amely segíti egy adott termék vagy szolgáltatás megértését és alkalmazását. A szövegíráshoz az írónak először be kell fogadnia, meg kell értenie és rendszereznie kell a termékhez kapcsolódó információkat, majd a műszaki szakszöveget megfelelően meg kell fogalmaznia. A szövegírást a fordításhoz hasonló pontosságot és alaposságot igénylő folyamat.⁴ A műszaki szakszövegíró nemcsak szöveget ír, hanem megtervezi és ütemezi a műszaki dokumentáció készítésének folyamatát, kutatást és információgyűjtést végez, szakértőkkel egyeztet, sokszor teszteli is a terméket, így nem csak az íráshoz szükséges alapkészségekkel kell rendelkeznie. A magabiztos szaknyelvi- és íráskészség mellett hasznos kompetenciák és készségek a szakmai háttérismeretek, az informatikai ismeretek, az analitikus, rendszerszintű gondolkodás, jó kommunikációs készség, kezdeményezőképeség, problémamegoldó képesség, belső motiváció és a nyitottság új dolgok megtanulására.

³ Kurtán Zsuzsa: Szaknyelv, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai, 2006, 932–957.

⁴ Sichel, Barb: Planning and Writing for Translation Guide to Writing for Translation, Getting Started: Guide, *MultiLingual*, October/November 2009, <https://multilingual.com/core-focus/> (Letöltés: 2018. október 20.)

Felhasználó, célközönség. A műszaki dokumentáció felhasználója, azaz célközönsége az az olvasó, az ő az információs igényeinek a kielégítésére készül a műszaki dokumentáció. A felhasználónak célja lehet bizonyos feladat elvégzése, egy probléma megoldása, valamint a termék vagy funkció jobb megismerése.

Elméleti háttér

A műszaki dokumentáció készítése egy adott termék tervezésével, fejlesztésével és kiadásával párhuzamosan zajlik, így szorosan követi a termék életciklusát, beleértve a további fejlesztéseket és javításokat is. A műszaki dokumentáció tehát folyamatosan követi a termék változásait és mindig a termék aktuális állapotát kell tükröznie.

Műszaki szakszöveg sokféle módon készülhet, azzal azonban szinte minden szakszövegíró egyetért, hogy a tartalom készítésének egy előre meghatározott és jól definiált folyamatot és módszertant kell követnie. A műszaki tartalom készítésének folyamatát különböző szakaszokra, fázisokra oszthatjuk fel.

A fázisok bizonyos esetekben élesen elhatárolhatók egymástól (pl. tartalomkészítés és ellenőrzés), más esetekben (pl. információgyűjtés és tartalomkészítés) a határvonal kevésbé éles, és a két fázis akár össze is mosódhat. A folyamatot záró publikálás nem csak valami végét, hanem valami kezdetét is jelenti, hiszen a kiadott tartalom életre kel, elérhetővé válik a felhasználók számára. Mindemellett újabb fejlesztések, illetve a termék különböző javításai a dokumentációt is érinthetik, újraindítva ezzel a dokumentáció készítésének folyamatát. A dokumentáció készítése tehát ciklikus folyamat, amely együtt él a termék fejlesztésével.

A folyamat számos megközelítésben vizsgálható, a szakaszaira különböző felosztások és modellek léteznek, melyek közül kettőt mutatunk be röviden, mielőtt az általunk használt modellt részletesen kifejténénk.

Prewrite – Write – Rewrite. Sharon J. Gerson és Steven M. Gerson⁵ a műszaki kommunikáció folyamatát három részre osztják: „előírás” (*prewrite*) – „írás” (*write*) – „újraírás” (*rewrite*). Bár a három szakasz egymástól jól megkülönböztethető, ők is kiemelik, hogy a műszaki szakszövegírás dinamikus folyamat, a lépések sokszor párhuzamosan, egymás mellett zajlanak.

A **prewrite** szakasz feladata a célközönség igényeinek a felmérése, információgyűjtés, a műszaki kommunikáció céljainak és csatornáinak meghatározása. Ezek közül is különösen nagy hangsúlyt fektetnek a kommunikáció céljának

⁵ Gerson, Sharon J. – Gerson, Steven M.: *Technical Communication, Process and Product*, Ninth Edition, Pearson, 2017.

alapos vizsgálatára, hiszen az nagymértékben meghatározza annak formáját és nyelvezetét. A kommunikációnak négy különböző típusáról beszélnek ez alapján: *meggyőzés, utasítás, tájékoztatás és bizalomépítés*.

A **write** szakasz során kerül sor a prewrite fázisban gyűjtött adatok rendszerezésére és rendezésére. Ebben a fázisban elkészül egy első piszkozat (draft), ami nagyon fontos alapja és kiindulópontja a végleges műszaki tartalomnak. Gerson és Gerson kiemelik, hogy a műszaki dokumentációval szemben támasztott egyik legfőbb kíváncsi a könnyen érthetőség és használhatóság. Ezt pedig nagymértékben elősegíthetjük jól strukturált és logikusan felépített tartalommal. A műszaki dokumentáció szerkezetét kialakíthatjuk térbeliség, időbeliség, illetve fontosság alapján. Bármelyiket is választjuk, fontos, hogy azt mindvégig konzekvensen kövessük.

A **rewrite** szakasz fő célkitűzése, hogy az elkészült tartalmat véglegesítsük és tökéletesítsük. Ennek főbb módszerei a *használhatósági tesztelés (usability testing)* és a *korrektúraolvasás (proofreading)*. A használhatósági tesztelés során olyan kérdésekre keresünk választ, mint például hogy milyen gyorsan és könnyen talál meg a felhasználó bizonyos információkat, mennyire gyorsan és könnyen érti meg azt, pontos-e a szövegben elérhető információ, illetve, hogy a felhasználó könnyen megérti és megtanulja-e az olvasottakat. A korrektúra fontosságát Gerson és Gerson több példán keresztül is bemutatja, hangsúlyozva, hogy a legkisebb pontatlanságnak is komoly anyagi vonzata lehet.

ALASKA-modell. A Britta Görs⁶ által leírt ALASKA-modell egy speciális konfliktusmegelőző és -kezelő módszer, a mediáció (közvetítés) folyamatának lépéseit ülteti át a műszaki kommunikáció területére. Hat fázist különít el az alábbiak szerint:

- Auftragsklärung: A rendszer tisztázása, az információs termék típusa és céljai;
- Listen: Résztvevők, keretfeltételek, témák összegyűjtése;
- Analyse: A termék és célcsoportok elemzése;
- Strukturieren, Schreiben: Szerkezet kialakítása, szöveggészítés;
- Korrektur, Kontrolle: Ellenőrzés, javítás;
- Abschluss: Fordítás, kiadás.

⁶ Görs, Britta: *Erstellungsprozess Technischer Anleitungen ALASKA-Modell*, https://www.tekom.de/uploads/media/208/TUT1_Goers_2019.pdf (Letöltés: 2018. október 20.)

Ez a modell a műszaki dokumentáció készítést szolgáltatásként értelmezi, így magában foglalja az ügyfelet, a szolgáltatót és a műszaki szakszövegíró is. Magát a folyamatot egyszerű és átlátható módon vázolja fel, a műszaki szakszövegírás elsődleges céljaként pedig az ügyfél igényeinek kielégítését tekinti.

FOLYAMAT

Nézőpontunk szerint a műszaki szakszöveg készítésének folyamata ciklikus, a ciklusban állandó visszacsatolások jelentik a kapcsolatot az egyes szakaszok között. A termékfejlesztési folyamatról függően akár kisebb körök is létrejöhetnek a nagy cikluson belül, amelyre tipikus példa az agilis szoftverfejlesztéshez igazodó dokumentációs folyamat.

A műszaki dokumentáció készítésének folyamatát mindvégig a műszaki szakszövegíró szemszögéből tárgyaljuk. Egy adott termék dokumentációján dolgozhat egy szakszövegíró, vagy szakszövegírók csoportja is, ez azonban nincs hatással a folyamat különböző szakaszaira és azok jellemzőire, így a továbbiakban erre nem térünk ki.

A műszaki szakszöveg készítésének folyamatát mi is, az ALASKA-modellhez hasonlóan, hat fő fázisra osztjuk fel, de egy kicsit más hangsúlyokkal. Az általunk definiált fázisok a következők:

- tervezés,
- információgyűjtés,
- tartalomkészítés,
- ellenőrzés,
- fordítás,
- kiadás.

A következő fejezetekben áttekintjük ezen fázisok főbb jellemzőit. Az elemzés során minden fázist azonos szempontok alapján vizsgáltunk meg, melyek a következők voltak:

- Mi a fázis bemenete?
- Mi a fázis kimenete?
- Kik vesznek részt a fázis munkafolyamataiban?
- Milyen feladatokat kell elvégezni a fázis során?
- Milyen lehetséges buktatókkal kell számolni a munka során?

Tervezés

A tartalomkészítés mindig valamilyen tervezéssel kezdődik, amely során elkészül egy dokumentációs terv. Ez többféle formában is megvalósulhat, a projekt komplexitásától függően lehet nagyon egyszerű vagy összetett dokumentum is.

Bemenet. A tervezési fázis bemenetei a különféle termék- és projekttervek. Ezek magukban foglalhatnak követelményleírásokat, műszaki specifikációkat és a termékhez kapcsolódó kiadási tervet (release schedule) is.

Kimenet. A bemeneti források segítségével a dokumentációs projekt vezetője elkészít egy dokumentációs tervet, ami egyben projektterv is. Ez a dokumentum több részből, esetenként több kisebb dokumentumból tevődik össze. A dokumentációs projektvezető (aki kisebb volumenű projekteknel lehet maga a műszaki szakszövegíró is) az alábbiakat tervezi meg a projekttervben:

- kommunikációs és kapcsolati háló,
- leszállítandó dokumentációs elemek,
- elvégzendő feladatok,
- munka ütemezése a kitűzött határidők szerint,
- felhasználásra kerülő munka- és állapotkövető sablonok,
- szükséges erőforrások,
- szállítási célnyelvek,
- szállítási csatornák.

A projektterv mindezek mellett tartalmazhat konfigurációs és tartalmi terveket. Fontos, hogy ez a dokumentum referenciaként szolgál a projekt során, és tulajdonképpen minden későbbi fázis általános bemenetének is tekinthető.

Résztvevők. A tervezésben mind a dokumentációs projekt, mind a termékfejlesztés oldaláról a főbb döntéshozók és egyéb érdekelt felek vesznek részt.

Feladatok. A fázis során a dokumentációs projektvezető feladata a teljes dokumentációs folyamat megtervezése és egy dokumentációs terv elkészítése, ami tulajdonképpen a követelményspecifikációk projekttervvé való átalakítását jelenti. A projektvezető egyik fontos feladata a termék nagy vonalakban történő megismerése, emellett azonosítani kell a célközönséget, fel kell mérni információs igényeiket, és össze kell gyűjteni a bemeneti információs forrásokat és a kulcsfontosságú tárgyi szakértőket. Fontos feladat a leszállítandó dokumentációs termékek (dokumentumtípusok, terjedelem, szerkezet), a felmerülő dokumentációs feladatok és a közreműködő erőforrások megtervezése is. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a dokumentációs projektekben, csakúgy, mint a fejlesztési oldalon, sok minden változhat a munka során, így kellő rugalmassággal kell a terveket kezelni, és minden esetben igazodni kell a szoftverfejlesztés üteméhez.

Buktatók. A tervezési fázisnak számos buktatója van, ezek közül talán a leggyakoribb a dokumentációs szempontból nehezen követhető szoftverfejlesztési határidők. De problémához vezethet az is, ha a leszállítandó dokumentációs termékek megtervezésénél nem veszik figyelembe a célközönség információs igényeit. Ehhez kapcsolódhat az a probléma, ha a projektvezető nem gondolja át alaposan a célokat és nem mérlegeli, hogy milyen dokumentációs megoldásokkal lehet ezeket a célokat a legjobban és a leghatékonyabban elérni.

Információgyűjtés

Bemenet. Az információgyűjtési fázis bemenetei mindazok a potenciális információforrások, amelyek a műszaki szakszövegíró rendelkezésére állnak a téma feltérképezéséhez, és a megfelelő mennyiségű és minőségű információs elem összegyűjtéséhez és feldolgozásához. Ezek például a következők lehetnek:

- műszaki specifikációk és egyéb belső, a termékfejlesztéshez kapcsolódó dokumentumok,
- tesztesetek leírásai,
- termékhez kapcsolódó oktatási anyagok,
- elektronikus levelezés és interjúk a kijelölt szakértőkkel,
- felhasználói felületi tervek,
- külső információs források.

Kimenet. Az információgyűjtés kimenete az összegyűjtött információk összessége. Ezek az információk bizonyos esetekben csak strukturálatlan információhalmazt alkotnak, de ha átesnek bizonyos mértékű szűrésen, osztályozáson és feldolgozáson, akkor kategorizált formában gondolatterképpé, vagy akár részletes dokumentációs szerkezeti és tartalmi tervvé is összeállhatnak.

Résztvevők. Az információgyűjtés a műszaki szakszövegíró feladata, és ebben a korábban feltérképezett kapcsolati háló szakemberei is segítségére vannak. A kulcsfontosságú szakértők és egyéb dokumentációt támogató szakemberek a termékfejlesztési, mérnöki, tesztelési csapatokból hasznos információkkal szolgálhatnak az író számára, de emellett természetesen az írásos források áttekintése is elengedhetetlen.

Feladatok. A feladat a készülő dokumentáció szempontjából releváns információk összegyűjtése és feldolgozása. A feldolgozás az összegyűjtött információs elemek és adatok szelektálását, szűrését és rendszerezését jelenti. Fontos lépés még a hiányzó információk beazonosítása és egy második körben történő begyűjtése. Az esetek nagy többségében az információgyűjtés során a folyamatokra helyezzük a hangsúlyt, hogy később a dokumentáció segítségével a felhasználó az adott szoftver kínálja funkciókat megértse és a szükséges folyamatokat el tudja végezni.

Buktatók. Az információgyűjtés és az ezzel együtt járó együttműködés a résztvevő felek számára meglehetősen időigényes, az intenzitása pedig nem egyenletes, hanem hullámzik a folyamat során. Az információgyűjtési fázis sikere tehát egyrészt a rendelkezésre álló időn múlik. Emellett nagyon fontos az is, hogy a tárgyi szakértők elkötelezettek legyenek és segítsék az író munkáját.

A gondos tervezés és egyeztetések ellenére is előfordulhatnak nehézségek, ilyen lehet például a termékfejlesztésben történő változások nyomán követése. Mivel a fejlesztés tárgya és részletei változhatnak a projekt során, a dokumentációs terv, az összegyűjtött információk, illetve később az elkészített tartalom sincs kőbe vésvé a projekt ideje alatt, hanem folyamatosan nyomon kell követni a változásokat, és felmérni ezek hatását a készülő dokumentációra. Így például az összegyűjtött információk is módosulhatnak, illetve sokszor újabb és újabb információgyűjtési köröket kell beiktatni.

Előfordulhat továbbá, hogy a szakértőktől nem megfelelő fókuszú információt kapunk, például az túlságosan technikai jellegű, ami a felhasználók számára nem használható.

Tartalomkészítés

Bemenet. A tartalomkészítési fázis bemenete mindig az információgyűjtés során elkészült kimeneti termék, ami a következő lehet:

- strukturálatlan információhalmaz,
- gondolattérkép,
- részletes dokumentációs szerkezeti és tartalmi terv.

Kimenet. A tartalomkészítési fázis kimenete az ellenőrzésre váró műszaki tartalom a tervezett formátumokban, mint például *html* vagy *pdf*. Fontos, hogy a tartalom az összes támogatott formátumban elkészüljön, mert később a tartalom minden formátumban ellenőrzésre kerül, az adott formátumok jellemzőinek figyelembevételével.

Résztvevők. A tartalomkészítés a műszaki szakszövegíró feladata, és ebben a korábban feltérképezett kapcsolati háló szakemberi is segítségére vannak. A tárgyi szakértők mellett műszaki szakszövegíró kollégák és a dokumentációs projekt egyéb résztvevői, például grafikusok, multimédiás szerkesztők is szerepet kaphatnak a műszaki dokumentáció elkészítésében.

Feladatok. A tartalomkészítés során a legfontosabb feladat a pontos, egységes, megbízható és áttekinthető tartalom létrehozása. Ha korábban még nem került rá sor, akkor mindenképpen a dokumentum struktúrájának kialakításával érdemes kezdeni, és kiemelt figyelmet kell fordítani a terminológia definiálására és konzisztens használatára. A tartalom készítésekor figyelni kell a szövegre és

a vizuális tartalomra vonatkozó céges stílusútmutatók követésére is. Az információgyűjtési és tartalomkészítési szakasz sokszor nem különül el egymástól élesen, hanem a tartalomkészítéssel párhuzamosan folytatódik az információgyűjtés is, mivel ilyenkor is derülhetnek ki hiányosságok és pontatlanságok, illetve merülhetnek fel újabb információs igények.

Buktatók. A magas minőségű és jól használható tartalom elkészítésének kiindulópontja a célközönség figyelembe vétele, hiszen a tartalomnak a felhasználói igényeket kell kielégítenie. Sajnos előfordulhat, hogy az írónak nincs lehetősége megismerni vagy információt szerezni a felhasználók információs igényeiről. Ilyen esetekben kiemelten fontos a kiadás utáni nyomon követés, mind a használati statisztikák figyelésében, mind pedig felhasználói vélemények és visszajelzések formájában.

Problémát jelenthetnek a túl bonyolult, követhetetlen szerkezet, a tartalmi és stilisztikai következetlenségek, a nem megfelelő nyelvezet használata. Fontos odafigyelni arra is, hogy például használati útmutatók esetében az instrukciókat tesztelni kell, valamint példák és vizuális segédeszközök biztosításával is segíteni lehet a megértést.

Elengedhetetlen a projekt során megváltozó követelmények követése, mert ha a változásokat figyelmen kívül hagyják, akkor a tartalom és a termék nem lesz szinkronban.

Ellenőrzés

A tartalomkészítés következő fázisa az ellenőrzés. Beszélhetünk a teljes tartalom ellenőrzéséről, de gyakran előfordul, hogy a műszaki szakszövegíró nem várja meg, hogy egy adott dokumentum teljesen elkészüljön, hanem amint egy-egy önmagában is értelmes és használható rész elkészül, azt elküldi ellenőrzésre. Ez tipikusan akkor fordul elő, ha a különböző tartalmi egységek logikailag egymásra épülnek; így viszonylag korán ki lehet szűrni az esetleges hiányosságokat és pontatlanságokat, amelyek újabb és újabb tartalmi pontatlanságok forrásai lehetnek a dokumentum további részeiben. Miután a dokumentum részei külön-külön ellenőrzésre kerültek, ugyanúgy szükség van a teljes dokumentum ellenőrzésére, hogy a tartalom egészében és egységében is helyes legyen.

Bemenet. Az ellenőrzés bemenete a tartalomkészítési fázis során létrejött, ellenőrzésre váró műszaki tartalom a tervezett formátumokban, mint például *html* vagy *pdf*. Fontos, hogy a tartalom az összes támogatott formátumban elérhető legyen, hiszen az adott formátum sajátosságai mentén is ellenőrzésre kerül a

dokumentum. *Html* formátumban a linkek helyességéről is meg kell győződünk minden kiadás során, míg *pdf* dokumentumok esetén a formázás különböző eszközeit – mint például a fejléc, lábléc, margó – is ellenőrizzük.

Kimenet. Az ellenőrzés kimenete a végleges és egyben jóváhagyott műszaki tartalom az összes tervezett formátumban. Ez a javított és jóváhagyott tartalom az, amit a szakszövegíró átad fordításra.

Résztvevők. Az ellenőrzés folyamatában sok terület résztvevője képviselteti magát; így sokféle szempont mentén kerül ellenőrzésre az elkészült tartalom. Első körben műszaki szakszövegíró kollégák nézik át az elkészült dokumentumot. Az ő feladatuk, hogy a tartalmat nyelvileg ellenőrizzék. Ezt követően az adott terület tárgyi szakértői ellenőrzik a műszaki tartalmat. Végül a döntéshozók és egyéb érdekelt felek nézik át a dokumentáció egészét és hagyják azt jóvá.

Feladatok. Az ellenőrzés célja a műszaki tartalom ellenőrzése és véglegesítése. Az ellenőrzésnek része a tartalom javítása az észrevételek alapján, ha kell újabb ellenőrzést is beiktatva. Mint ahogy a résztvevők bemutatásánál is jeleztük, az ellenőrzésnek számos fajtáját különböztethetjük meg. Ezek közül most hármat emelnénk ki, amelyek tipikusan ebben a sorrendben követik egymást.

Nyelvi ellenőrzés. Az elkészült műszaki tartalmat először nyelvi és stilisztikai szempontok alapján ellenőrzik műszaki szakszövegíró kollégák. Az ellenőrzés célja, hogy könnyen érthető, világos, konzisztens, pontos, logikailag jól felépített és a megkövetelt stílust használó tartalom készüljön el. A nyelvi ellenőrzést különféle helyesírás-ellenőrző szoftverek támogatják, de nem helyettesíthetik. A nyelvhelyesség mellett ugyanolyan fontos, hogy a dokumentáció a megfelelő terminológiát és az előre definiált stíluselemeket és nyelvi formulákat konzisztensen használja. A nyelvi ellenőrzés feladata erre is kitérni.

Tartalmi ellenőrzés. Miután a szakszövegíró meggyőződött róla, hogy a műszaki tartalom nyelvileg és stilisztikailag megfelel az előírt követelményeknek, következik a tartalmi ellenőrzés. Ennek során a tárgyi szakértők – tipikusan azok, akik már az információgyűjtés fázisában együtt dolgoztak az íróval – azt ellenőrzik, hogy műszakilag is pontos és teljes legyen a dokumentáció. A tartalmi ellenőrzés nagyon hasznos és sokat használt fajtája a tesztelés. Általában instrukciókat, illetve lépéssorokat tartalmazó dokumentumokat szoktak tesztelni. A tesztelést azonban nem tárgyi szakértők – akik már alapos ismeretekkel rendelkeznek a termékről – végzik, hanem olyan kollégák, akik legjobban reprezentálják a célközönséget termékismeret és technikai háttértudás szempontjából. Tesztelés során a feladatsorokat tartalmazó dokumentumokon lépésről lépésre végigmennek a tesztelők, úgy, hogy közben a lépéseket végre is hajtják. Így a

legapróbb pontatlanságok is azonnal kiderülnek, ha a folyamat elakad vagy hibát eredményez. Tesztelendő dokumentumokra jó példák az installálási és konfigurálási dokumentumok.

Holisztikus ellenőrzés. A nyelvi és tartalmi ellenőrzés és javítás után következik a műszaki tartalom holisztikus ellenőrzése. Ennek az ellenőrzés típusnak az a célja, hogy a dokumentációt teljes egészében, a termékmenedzsmentet és marketingstratégiát is figyelembe véve vizsgáljuk meg. Az ellenőrzésben részt vevő döntéshozók és egyéb érdekelt felek arról győződnek meg, hogy a dokumentáció könnyen használható legyen, és a célközönség minden információs igényét lefedje. A holisztikus ellenőrzés sokszor magában foglalja az úgynevezett jóváhagyást („sign-off”-ot), ami bizonyos dokumentumok esetén előfeltétele a kiadásnak.

Buktatók. Az ellenőrzés sikeressége a résztvevő felek együttműködésén múlik. Ezért nagyon fontos, hogy már a tervezés fázisában megegyezzenek a résztvevők, hogy melyik területnek ki lesz a szakértője, azaz ki fog információkat adni és az elkészült tartalmat ellenőrizni. Ezenkívül célszerű egy időbeli ütemezésben is megegyezni, hogy senkit se érjen meglepetésszerűen az ellenőrzés feladata. A gondos tervezés és egyeztetés ellenére is előfordulhatnak buktatók, nehézségek, amelyekre jó, ha előre felkészül az író. Ezek közül a leggyakrabban az alábbiak merülnek fel:

- A szakértőknek nincs elég idejük, vagy egyéb, magasabb prioritású feladataik vannak.
- A visszajelzés túl későn érkezik; az írónak nincs már elég ideje azok alapján módosítani a dokumentációt.
- Egymásnak ellentmondó észrevételek érkeznek különböző szakértőktől.
- A visszajelzés túl általános, nem elég konkrét.
- Nagyon sok észrevétel, extra információ érkezik, aminek tipikusan az információgyűjtés szakaszában kellett volna felmerülnie.
- A szerepek nem tisztázottak: nem egyértelmű, hogy ki melyik terület szakértője és ki az, aki a végleges tartalmat jóváhagyja. Továbbá az is előfordulhat, hogy tárgyi szakértők nem a műszaki tartalmat ellenőrzik, hanem nyelvi és stilisztikai fókusszal nézik át az elkészült dokumentumokat.

Fordítás

Az ellenőrzést és a műszaki tartalom véglegesítését követi a fordítás. Nem minden esetben, és nem feltétlenül minden szöveg kerül fordításra. A tervezés fázisának feladata, hogy a döntéshozók a fordítási igényeket és feladatokat tisztázzák, és a dokumentációs vagy lokalizációs tervben az alábbiakat rögzítsék:

- fordításra kerülő tartalmi részek,
- célnyelvek,
- fordítás ütemezése,
- fordítói erőforrások,
- lefordított tartalom tesztelésének részletei.

Bemenet. A fordítás bemenete a végleges, azaz ellenőrzött és jóváhagyott műszaki tartalom a forrásnyelven.

Kimenet. A fordítás kimenete a lefordított végleges műszaki tartalom a célnyelveken.

Résztvevők. A fordítás folyamatában fordítók és a célnyelveket anyanyelvi szinten beszélő szakértők, lektorok vesznek részt. Minden esetben kulcsfontosságú a kommunikáció és a sikeres együttműködés a műszaki szakszövegíróval, amely nélkül szinte lehetetlen a magas színvonalú fordítás elkészítése.

A szakértők az elkészült fordításokat tesztelik a célnyelveken, meggyőződve annak nyelvi és tartalmi helyességéről is.

Feladatok. Ennek a fázisnak a célja a műszaki tartalom lefordítása az adott célnyelvekre. A fordítás folyamata több lépésből áll, ezek tipikusan a következők:

Fordítandó szakszöveg átadása. A műszaki szakszövegíró előre egyeztetett időpontban átadja a véglegesített és jóváhagyott szöveget a fordítónak. Ideális esetben a fordítók a nyersszöveg-fájlokat kapják meg abban a formátumban, amiben a műszaki szakszövegírók megírták, például *xml*-ben vagy *doc/docx* formátumban. Amennyiben van rá mód, célszerű a fordítóknak és szakszövegíróknak ugyanazt a szerkesztő és tartalomkezelő rendszert használniuk. Így sokkal könnyebben és gyorsabban tudnak egymás között tartalmat cserélni.

A nyers fájlokon kívül természetesen érdemes a teljes dokumentációt a tervezett szállítási formákban (például *html* vagy *pdf*) is átadni a fordítóknak, hogy lássák milyen formában fog a tartalom publikálásra kerülni.

Referencia dokumentumok átadása. A fordítóknak nagyon gyakran nincs hozzáférésük a termékhez, amelynek a dokumentációját fordítják, és előzetes ismereteik sincsenek róla. A műszaki szakszövegírók feladata, hogy segítsenek a fordítóknak abban, hogy olyan szinten megismerjék és megértsék a termék működését, amely lehetővé teszi a dokumentáció jó minőségű fordítását. Ez történhet többféle módon is. Szoftver esetén a fordítók is kaphatnak hozzáférést a teszt rendszerekhez, vagy ha ez nem megoldható, akkor képernyőképek (screenshot) formájában kaphatnak információkat a rendszer felületeiről. Emellett egyéb belső, de a fordítóval megosztható információkkal segítheti az író a fordító munkáját, mint például specifikációk, design dokumentumok, tesztelések, promóciós videók stb.

Mindemellett fontos még, hogy az író elérhető legyen a fordító számára, legyen ideje a fordító kérdéseinek megválaszolására, szükség esetén adott szövegrészletek tisztázására.

Műszaki tartalom ellenőrzése a célnyelveken. Miután a fordítások elkészültek, tárgyi szakértők ellenőrzik azokat a célnyelveken. Ők mind tartalmi, mind nyelvi szempontból átnézik a lefordított tartalmat, adott esetben az eredeti tartalommal összehasonlítva azt.

Buktatók. A fordításnak is, akárcsak az ellenőrzésnek, számos buktatója lehet. Ezek általában vagy a rendelkezésre álló idő szűkösségéből vagy a nem megfelelő együttműködésből adódnak. A teljesség igénye nélkül, néhány tipikus példa a fordítás során felmerülő problémákra:

- A tartalom nem készül el időben a forrásnyelven.
- A fordítók – egyéb prioritások miatt – kifutnak az időből. A fordítók általában párhuzamosan több projekten, dokumentáción dolgoznak. Gyakran előfordul, hogy valamelyik projektben változnak a határidők vagy esetleg a fordítás volumene, ami negatívan érintheti az egyéb fordítási munkákat.
- A fordítás során kiderülhet, hogy a fordítandó tartalommal problémák vannak. A gondos ellenőrzés mellett is előfordulhat, hogy a fordítandó tartalommal kapcsolatban technikai vagy tartalmi kérdések merülnek fel. Például a fordítás során derül ki, hogy egyes szövegrészletek nem világosak és nem érthetők. Szoftver dokumentáció esetén előfordulhat, hogy egyes – a felhasználói felületen megjelenő – szövegek nem fordíthatók. Ez általában azt jelenti, hogy bizonyos szövegek a kódba be vannak „égetve”, azaz nem fognak soha a fordítók keze közé kerülni. Sokszor az is problémát jelent, hogy a szövegek a célnyelveken hosszabbak, mint a forrásnyelven, így nem férnek ki a felhasználói felületre. Ilyen típusú problémák esetén bizonyos szövegrészleteket újra kell írni és ellenőriztetni, amire a projektnek ebben a fázisában már nem biztos, hogy van idő.

Kiadás

Az általunk felállított dokumentációs életciklus utolsó fázisa az elkészült műszaki tartalom, vagyis a termékdokumentáció kiadása. Mielőtt az utolsó fázis részleteire térnénk, fontos megemlíteni, hogy a dokumentáció kiadása nem jelenti azt, hogy a publikált tartalommal többet nem foglalkozunk. A műszaki dokumentáció terén is kiemelten fontos, hogy használhatósági statisztikákat és visszajelzéseket gyűjtsünk a felhasználóktól. Ezek alapján igyekszünk a tartalmat továbbfejleszteni, még pontosabbá és könnyebben használhatóvá tenni. Továbbá,

amint elkezdődik a termék következő verziójának a fejlesztése, a dokumentációs csapat is elkezd a dokumentáció frissítésén és következő kiadásán dolgozni.

Bemenet. A kiadás során a bemenet a végleges műszaki tartalom a forrás- és célnyelveken, a tervezett formátumokban belső használatra.

Kimenet. A kimenet pedig a végleges műszaki tartalom a forrás- és célnyelveken, a tervezett formátumokban a felhasználók számára is elérhető módon.

Résztvevők. A publikálás során nem igazán van jelentősebb együttműködés a különböző felek között. A kiadásért felelős személy vagy dokumentációs csoport feladata, hogy az előre egyeztetett időpontban a végleges tartalmat a felhasználók számára a tervezés során meghatározott publikációs technológiát és csatornákat használva elérhetővé tegye.

Feladatok. Ennek a fázisnak az a célja, hogy a teljes műszaki tartalom kiadásra kerüljön a tervezett formátumokban és csatornákon. Általában ugyanaz a tartalom kiadásra kerül többfajta formátumban (például *html*-ként és *pdf*-ben), számos csatornán (például letölthető dokumentumként vagy online portálon), és tartalombeli variációkkal (például a különböző operációs rendszerekhez igazodva).

Buktatók. A kiadás során viszonylag ritkán fordulnak elő problémák, de a teljesség igénye nélkül egy pár buktatót itt is megemlítenénk:

- Technikai problémák miatt hibás fájlok készülnek a kiadás során. Ezt megelőzendő, érdemes még a publikálás előtt legenerálni a szükséges fájlformátumokat, hogy legyen idő az esetleges problémák orvoslására.
- Ha egyszerre több verzióban is elérhető ugyanaz a tartalom, előfordulhat, hogy nem a helyes verzió kerül kiszállításra.
- A termék kiadási dátuma sokszor az utolsó időpontban módosul, amit természetesen a dokumentáció kiadási dátumának is követnie kell. Ha nincs megfelelő és gyors kommunikáció a termék kiadásáért és a dokumentáció publikálásáért felelős kollégák között, előfordulhat, hogy a dokumentáció késve, vagy éppen a terméket megelőzve kerül kiszállításra. Mindkét esetben jogi problémákat vethet fel, ezért nagyon fontos a jól működő kommunikáció a két fél között.

ALAPSZABÁLYOK

Mint ahogy azt az előzőekben bemutattuk, a műszaki szakszöveg készítése többféle modellt és módszertant is követhet. Ezenkívül a műszaki tartalom nagyon széles spektrumot lefed a műszaki leírásoktól, a beépített sűgőkon át a felhasználóknak szánt pár perces videóig. Azonban függetlenül attól, hogy milyen

műszaki tartalmat készítünk milyen módszertant követve, vannak a műszaki dokumentációnak általános érvényű szabályai. Ezek közül röviden bemutatnánk az általunk legfontosabbnak ítélt három alapszabályt.

A műszaki dokumentáció a termék szerves része

A műszaki dokumentáció, illetve bármilyen a termékhez kapcsolódó műszaki tartalom (például beépített súgó, termékdokumentáció, grafika és videó), a termék szerves és nagyon fontos részét képezi. Szoftverfejlesztés esetén ez azt jelenti, hogy a termék a kódból és a műszaki tartalomból tevődik össze. Ezt törvényi előírások is megkövetelik és szabályozzák, mint például a 2012. évi LXXXVIII. törvény 7. bekezdése:⁷ „A gyártó feladata elkészíteni a termékre a jogszabályban előírt műszaki dokumentációt, elvégezni vagy elvégeztetni az alkalmazandó megfelelőségértékelési eljárásokat.”

A műszaki tartalom kiszállításra kerülhet a termékkel együtt vagy attól külön. Mindez azonban nem befolyásolja azt, hogy a műszaki dokumentáció a termék szerves része, elengedhetetlen alkotóeleme. Pár szempont mentén nézzük meg mit is jelent ez pontosan, és miért olyan fontos ez.

1. A dokumentáció jogilag kötelező érvényű a termékre nézve. Ez azt jelenti, hogy a dokumentációban leírt funkciókat a terméknek biztosítani kell, úgy ahogy az le van írva. Ha a termék nem tudja mindazt, amit a vele együtt kiszállított dokumentáció ígér, a terméket gyártó cég ellen jogi lépések tehetők. Ezért is olyan fontos a műszaki dokumentáció szakértők általi ellenőrzése, majd a döntéshozók jóváhagyása.
2. A műszaki dokumentáció célja, hogy a termék beüzemeléséhez és rendeltetésszerű használatához szükséges valamennyi információt tartalmazza. Ha a termékdokumentáció nem pontos és teljes körű, az megnehezítheti, akár meg is akadályozhatja a termék biztonságos és rendeltetésszerű használatát. A termék dokumentációjának, illetve fordításának a pontatlansága és hiányossága komoly anyagi károkat okozhat a termék használójának, akár balesetet és halálesetet is okozhat. Ezek mind jogi lépéseket vonhatnak maguk után a terméket gyártó vagy forgalmazó céggel szemben.
3. A termékdokumentáció hozzájárul a termék minőségéhez és használhatóságához. Ez különösen igaz – szoftverek esetén – a felhasználói felületen megjelenő szövegekre és hibaüzenetekre. Ha ezek tartalmi, nyelvi vagy stilisztikai problémákat tartalmaznak, az megkérdőjelezheti a termék egészének minőségét. Ha a felhasználó azzal kénytelen szembesülni, hogy

⁷ 2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.

a termék készítőinek gondot okoz a pontos és helyes szövegezés, akkor könnyen megrendül a bizalma a termékkel kapcsolatban, és igencsak megfontolja, hogy egy ilyen termékre bízjon olyan személyes információkat, mint például lakcím vagy bankkártyaszám.

4. Egy jól megírt és karbantartott dokumentáció a termék támogatását is megkönnyíti. Az ügyfélhívásokat fogadó kollégáknak nagy segítséget jelent a műszaki szakszövegírók által írt termékdokumentáció, amelyben a felmerülő kérdések jelentős részére választ találhatnak. Egy mindent lefedő, jól strukturált és pontos dokumentáció – ahol a felhasználók megtalálják mindazt az információt, ami a termék használatához szükséges – csökkentheti is az ügyféltámogatói központokba (call center) érkező hívások számát.

Ismerd meg a célközönséget

A célközönség tulajdonképpen a felhasználók azon csoportja, akiket a dokumentációs tartalommal el szeretnénk érni, akiknek az igényeihez és tevékenységeihez igazítjuk a műszaki dokumentáció tartalmát.

Ez a célcsoport a befogadóknak az a köre, amelyet elsődlegesen meg kívánunk szólítani. Miért lényeges tudni, hogy ki a felhasználó? Azért, hogy a műszaki tartalom szintjét, részletességét, a használt csatornákat és a kommunikáció egyéb jellemzőit az ő igényeikre szabhassuk. Tehát a célcsoport előzetes meghatározása, a célközönség igényeinek felmérése rendkívül fontos a megfelelő tartalom kialakításához.

Fogalmazz tömören és egyszerűen

A jó műszaki dokumentáció pontos, jól strukturált, érthető, könnyen használható és felhasználó-központú. A tartalomkészítés mind a hat fázisa is ezt a célt igyekszik szolgálni. Mivel azonban a műszaki dokumentáció alatt alapvetően írott szöveget értünk, a nyelvi és stilisztikai eszközök fontos szerepét sem kerülhetjük meg.

Nézzük meg, melyek azok a legfontosabb irányelvek, amelyeket a műszaki tartalom készítése során mindig szem előtt tartunk:

1. Írj, úgy mintha beszélnél!⁸

Az írott szöveg, amennyire csak lehetséges, hasonlítson a szóbeli kommunikáció stílusához és hangzásához. Legyen természetes hangzású, ezzel is segítve a megértést.

2. Használd gyakori szavakat és kifejezéseket!⁹

A célközönség gyakran nem anyanyelvi szinten beszéli a dokumentáció nyelvét, így kerüljük a túlságosan és szükségtelenül bonyolult és ritka szavak használatát.

3. Használd rövid mondatokat és egyszerű mondszerkezeteket!

Legyen mindig egyértelmű, hogy ki a cselekvés alanya és mire irányul maga a cselekvés.

4. Fogalmazz jelen időben és aktív szerkezetben!

Hacsak nincs valami, ami kifejezetten szükségessé tenné a jövő illetve a múlt idő használatát, legyen a cselekvés jelen idejű. A szenvedő mondszerkezet kerülendő, mivel megnehezíti a szövegértést.

5. Fogalmazz pontosan és tömören! – „A kevesebb több”

Pontosan annyi információt tartalmazzon a műszaki szakszöveg, ami az adott feladat elvégzéséhez szükséges; se többet, se kevesebbet. A cél, hogy a felhasználó minél gyorsabban megtalálja és megértse az adott pillanatban számára szükséges információt.

SZAKIRODALOM

CZINKÓCZKI Ágnes – FEHÉR Ildikó: Hogyan készül a műszaki szakszöveg?

A műszaki dokumentáció életciklusa, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.

GERSON, Sharon J. – GERSON, Steven M.: *Technical Communication, Process and Product*, Ninth Edition, New Jersey, Pearson, 2017.

⁸ Microsoft's brand voice: Above all, simple and human, <https://docs.microsoft.com/en-us/style-guide/brand-voice-above-all-simple-human> (Letöltés: 2018. október 20.)

⁹ Kohl, John R.: *The Global English Style Guide: Writing Clear, Translatable Documentation for a Global Market*, SAS Institute, 2008.

- GÖRS, Britta: *Erstellungsprozess Technischer Anleitungen ALASKA-Modell*, https://www.tekom.de/uploads/media/208/TUT1_Goers_20819.pdf
- KURTÁN Zsuzsa: Szaknyelv, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai, 2006, 932–957.
- KOHL, John R.: *The Global English Style Guide: Writing Clear, Translatable Documentation for a Global Market*, hn., SAS Institute, 2008.
- MINACORI, Patricia – VEISBLAT, Lucy: Translation and Technical Communication: Chicken or Egg, *META*, 55. évf., 2010/4, 752–768. <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2010-v55-n4-meta4003/045689ar/>
- SICHEL, Barb: Planning and Writing for Translation; Writing for Translation, Getting Started: Guide, *MultiLingual*, October/November 2009, <https://multilingual.com/core-focus/>

FORRÁSOK

2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.
- Microsoft's brand voice: Above all, simple and human, <https://docs.microsoft.com/en-us/style-guide/brand-voice-above-all-simple-human>

TUDOMÁNYOS MŰFAJOK – SZAKNYELVI MŰFAJOK¹

DÉR CSILLA ILONA

A tanulmány egyfelől a tudományos műfajok meghatározásával és egymástól való elhatárolhatóságának nehézségeivel foglalkozik, másfelől e műfajoknak a különböző szakmai és más diskurzusokban történő használatával. Az előbbin keresztül kitér a tudományos diskurzusnak a szaknyelvi diskurzusokhoz való viszonyára is, illetve a tudományos műfajok szaknyelvi műfajokként való leírhatóságára. Az elemző rész a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) tudományos műfajokra vonatkozó rendszerezését és terminológiáját tekinti át, megmutatva, hogy a problémák nagy részét a különböző érintett szakmák – könyvtártudomány, tudományértékelés, az adott tudományterület – szempontjainak keveredése, a köztük lévő eltérések okozzák.

Kulcsszavak: tudományos műfajok, szaknyelv, terminológia, felsőoktatás, kutatás

Scientific genres – specialized genres. The paper deals with the difficulties in defining and delimitating scientific genres and with the usage of these genres in different professional discourses. It discusses the relation of scientific discourse to specialized/professional discourses and the description of scientific genres as specialized/professional genres. It also reviews the systematization and the terminology of scientific genres in Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT, Database of Hungarian Scientific Works), showing that most of the problems are caused by the mixing of aspects of various professions concerned (library science, scientometrics, the given discipline) and the differences between them.

Keywords: scientific genres, specialized discourse, professional discourse, terminology, higher education, research

¹ A tanulmány megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta.

BEVEZETÉS

Az alábbi tanulmány egyfelől a tudományos műfajok meghatározhatóságának és egymástól való elhatárolhatóságának nehézségeivel foglalkozik, másfelől e műfajoknak a szakmai diskurzusokban történő használatával, s ezen keresztül a tudományos diskurzusnak a szaknyelvi diskurzusokhoz való viszonyával, végső soron pedig a tudományos műfajok szaknyelvi műfajokként (szakszövegtípusokként) való leírhatóságával.

Elsőként a tudományos diskurzusnak más, kapcsolódó diskurzusokhoz való viszonyát kíséreljük megragadni, ezt követően a tudományos műfajok sajátosságaira térünk ki. Végül a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) tudományos műfajokra vonatkozó rendszerezését és terminológiáját tekintjük át, választ keresve arra a fő kérdésre, hogy az utóbbiban szereplő műfajok mely szakmák szempontjait és hogyan tükrözik.

TUDOMÁNYOS DISKURZUS – SZAKMAI DISKURZUS

A tudományos nyelvhasználat elhelyezésének és jellemzésének megkísérlése során elsőként abba a problémába ütközünk, hogy a tudományos diskurzus számos más diskurzussal szoros kapcsolatban áll, pontosabban azok szerves részét alkotja. Ennek megértéséhez az egyes kommunikációs területek rendszerezésével kell először megismerkednünk. A kommunikációs területek következő felsorolása azt mutatja, hogy a tudomány legalább egy másik areához igen szorosan kapcsolódik: 1. hétköznapi; 2. tömegkommunikáció; 3. közigazgatás; 4. gazdaság és kereskedelem; 5. jog és igazságszolgáltatás; 6. vallási élet; 7. oktatás; **8. felsőoktatás és a tudományok**; 9. orvostudomány; 10. sport; 11. politika; 12. katonai élet.² Hozzá kell tennünk, hogy a nyolcason kívüli összes területnek is mind megvan a maga tudományos vetülete, hiszen létezik jog-, politika-, kommunikációtudomány stb., az orvostudomány pedig önálló kategóriát kapott.

Jól látszik, hogy a tudomány területe szorosan kötődik a felsőoktatáshoz, hiszen elsősorban az utóbbiban zajlik a tudományos eredmények oktatása, illetve az új tudósgenerációk kinevelése is. A tudományos életnek azonban más meghatározó szinterei is vannak a felsőoktatási intézményeken kívül: Magyarországon

² Bodnár Ildikó: A vállalati kommunikáció tipikus nyelvi és stilisztikai formái, (Szövegfajták, szakszövegek tipologizálása, elemzés.) *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, VII. évf., 2012/1, 51–63.; vö. Kurtán Zsuzsa: Szaknyelv, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai, 2006, 932–957., a saját kiemelésem.

ilyenek az MTA tudományos kutatóintézetei, de ugyanúgy szintérnek tarthatók az egyes tudományos kiadók, folyóiratok, konferenciák, ülések stb. is, a tudománykommunikáció pedig több egyéb területre is kiterjed.³

Az előbb felsorolt kommunikációs területek, így az egyes tudományterületek szakmai és szaknyelvi területek is, fenti felosztásuk a szaknyelvi szempontú statikus horizontális osztályozások egyik lehetséges változata.⁴ A szakmai nyelvhasználat statikus vertikális rendszerezése a **szaknyelvhasználati rétegeket** foglalja magában,⁵ így a nyelvhasználati környezetet (elméleti alaptudományok, kísérleti tudományok, alkalmazott tudományok és technika, anyagi termelés, fogyasztás), a kommunikáció résztvevőit (tudósok, tudományos-műszaki segédmunkatársak, mesterek, szakmunkások, fogyasztók), az absztrakció mértékét (a legmagasabbtól a legalacsonyabbig) és a használt nyelvi formákat.

A tudományok nyelvének szaknyelv voltával kapcsolatban több álláspont létezik, mi az alábbiakban Sturcz megközelítését követjük, aki a műszaki tudományok és szaknyelvek felől indulva a „közel szinonima” álláspontot veszi fel,⁶ azzal érvelve, hogy a szakemberek a szakmai identitásuk részeként kezelik a szaknyelvet, ezért a szaknyelvként történő megközelítés autonóm módon tekint az előbbi fogalomra, és az egyes tudományok vagy alterületek szaknyelvéről beszélnek, míg a *tudományos nyelv* megnevezés esetében az általánosítás a cél. A különböző tudományok, tudományterületek nyelvét tehát szaknyelvekként kezeljük.

Parodi⁷ az akadémiai⁸ és szakmai diskurzus egymáshoz való viszonyát taglaló tanulmányában a nyelvi egységeket kulturális és társas kontextussal bíró elemekként határozza meg, amelyeket a beszélők és a hallgatók mindig sajátos kontextusban, adott céllal használnak, diskurzusokat hozva létre; a szövegek pedig jelentésadó folyamatként értelmezhetők, a kontextus és kogníció termékeként, amely mások számára teszi lehetővé a jelentéskonstruálást, akárcsak a saját környezet és a világ megkonstruálását. Parodi szerint a tudományos diskurzus (*scientific discourse*) mint metadiskurzus (az iskolai metadiskurzussal együtt

³ Egyed László – Mécs Anna – Neumann Viktor – Palugyai István: *A tudománykommunikáció nem hagyományos színterei*, Budapest, ELTE, 2012. <http://elte.prompt.hu/sites/default/files/tananyagok/TudomanykommunikacioNemhagyomanyosSzinterei/book.pdf> (Letöltés: 2018. október 27.)

⁴ Kurtán: *Szaknyelv*, 2006.

⁵ Hoffmann 1984 alapján Kurtán 2006: 953.

⁶ Sturcz Zoltán: Megállapítások és felvetések a műszaki tudományok nyelvéről, in Dobos Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció*, Miskolc – Budapest, Miskolci Egyetem – Tinta, 2010, 421.

⁷ Parodi, Giovanni: Written genres in University Studies: Evidence from an Academic Corpus of Spanish in Four Disciplines, in Charles Bazerman et al. (eds): *Genre in a changing world*, Colorado, WAC Clearinghouse, 2009, 484.

⁸ Az akadémiai (*academic*) jelző a felsőoktatási és kutatási szférára összefoglalóan vonatkozó kifejezés, sokszor a *tudományos* jelző szinonimájaként használatos magyar kontextusban is.

és ahhoz kapcsolódva) számos más diskurzussal áll kapcsolatban: közvetlenül a **munkahelyi szakmai diskurzussal** (*professional discourse*) és a **felsőoktatási diskurzussal** (*academic university discourse*), az előbbieken keresztül pedig a **középiskolai szakmai diskurzussal** (*technical professional high school discourse*).⁹ Ez a megközelítés a fent vázolt kettős kapcsolatot (felsőoktatás és tudomány között) tehát komplexebben látja, hármas viszonyként gondolja el, amelyben a **szakmai kommunikáció** vetülete is megjelenik. A munkahelyi szakmai, illetve a felsőoktatási diskurzus abban tér el a tudományos metadiskurzustól, hogy az előbbieken szigorúan véve nem csak tudományos diskurzus folyik.

A TUDOMÁNYOS MŰFAJOK

Változó, hogy a tudományos műfajok esetében melyeket fogad el a legtöbb tudomány(terület) önállóan létező műfajként, és melyeket nem. A **tudományos műfaj** elnevezést a **tudományos szövegtípusokkal** (kvázi)szinonim értelemben használjuk. A *műfaj* (genre, zsáner) terminus mellett a témát tárgyaló szociolingvisztikai és pragmatikai, valamint a kimondottan a tudományos műfajokra koncentráló kutatásokban való elterjedtsége miatt döntöttünk, továbbá a beszélt nyelvi műfajokra is alkalmazható.¹⁰

A tudományos műfajokat először a fent említett **háromféle diskurzus (felsőoktatási, tudományos, szakmai)** mentén érdemes szemügyre venni, illetve használatukat az egyes diskurzusokban összevetni. A felsőoktatási diskurzusban nemcsak tudományos műfajokkal lehet találkozni, mivel abban **pedagógiai-didaktikai és intézményi** szempontok is meghatározó szerepet játszanak – Parodi az akadémiai diskurzus kommunikatív makrocéljának egyenesen a didaktikai célt tartja. Egyetemeken, főiskolákon nemcsak a tudományos élet későbbi képviselőinek kinevelése folyik, hanem egy szakma gyakorlati szakembereinek a képzése is (pl. általános vagy középiskolai tanároké, alkalmazott területeken dolgozó szakembereké, pl. fordítóké, mérnököké). Ezenkívül a felsőoktatásban

⁹ Parodi (2007: 484–485) az akadémiai diskurzus (*academic discourse*, AD) és a szakmai diskurzus (*professional discourse*, PD) fölél rendelt kategóriaként nevezi meg a specializált diskurzust (*specialized discourse*, SD); az utóbbi egy kontinuumként gondolható el, az alacsony fokútól a magas fokú specializációig. Az angol *specialized* kifejezés szintén visszaadható a *szak(mai)* jelzővel, de ez esetben nem tudnánk elkülöníteni a *professional* magyar változatától.

¹⁰ Szövegtípus és műfaj viszonyához lásd Hámori Ágnes: Diskurzusműfaj, séma és forgatókönyv: A „vicc” műfaj sémájának jellemzői és kiépülési dinamikája a társas interakciókban, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 311–329; Kuna Ágnes – Simon Gábor: Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban, Bevezetés, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 257–275.

folyó tevékenységekhez mint munkafajtákhoz (pl. oktatási vagy hallgatói ügyek szervezése) kapcsolódó egyéb folyamatok is jelen vannak, amelyeknek mind megvannak a maga sajátos (pl. hallgatói kérelem, kiküldetési nyilatkozat, záróvizsgatételsor) és általánosabb, más szakmákkal is átfedő műfajai (pl. készpénzfizetési számla, adóelőleg-nyilatkozat, körlevél). Így a tudományos mellett mindenképpen pedagógiai jelentősége is van az olyan felsőoktatási műfajoknak, mint a hallgatók által készített szemináriumi (házi) dolgozat vagy műhelymunka. Ezek csak igen ritka esetben képezik későbbi tudományos publikáció alapját, fő céljuk a tudományos kutatás módszertanának és a tudományos nyelvhasználatnak az elsajátítása és gyakorlása. A szakdolgozat már szolgálhat későbbi publikáció anyagául, le is hivatkozható, de tudományos értékű publikációnak, közlésnek általában még nem minősül, ritka eseteket leszámítva.¹¹ Ugyanakkor a fenti műfajok tudományos munkáknak, műveknek számítanak olyan értelemben, hogy a tudományos nyelvhasználatot reprezentálják, vagy annak a normáinak igyekeznek megfelelni. Nem véletlen, hogy éppen a doktori képzésekben igyekeznek világossá tenni, mi fogadható el és mi nem tudományos publikációként, ugyanis ezek válnak majd az egyéni tudományos teljesítmény mérőszámává.

A fenti tipikusnak nevezhető, írott nyelvi egyetemi tudományos műfajokon kívül számos további is létezik, mint például a témavezetői, illetve a bírálói vélemény a szakdolgozatról, de maga a témavezetés, a vizsgáztatás, a konzultáció is mind önálló műfajnak tartható, ahogyan a szaktanári ajánlások, a doktori és vizsgabizottsági felkérések, vagy egy megtartott szeminárium is. Ezek azonban sosem jelennek meg a tudományos fórumok (tudományos folyóiratok, konferenciák stb.) elemeiként, így csak a felsőoktatáshoz kapcsolódva értelmezhetőek. Felmerül a kérdés, hogy mi és miért számít tudományos műfajnak a fent említettek közül. Csak azok, amelyek tudományos publikációként fogadhatók el, vagy mindegyik? Az MTMT-ben használt tudományos műfaji osztályozás kapcsán visszatérünk erre a témára.

¹¹ Lásd Fóris Ágota: *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008, 143–183, <http://mek.oszk.hu/18000/18088/18088.pdf> (Letöltés: 2018. október 30.); Havasréti József: *Tudományos írásmű*, Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006, <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Altalanos%20bolcseszet/32Havasr%E9ti/Tudom%E1nyos%20EDr%E1sm%FB%201.pdf> (Letöltés: 2018. október 27.); Bejó László: *Tudományos publikációk készítése*, Doktori iskola jegyzet, Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem Faipari Mérnöki Kar, 2013, https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0018_kotet_18_bejo_laszlo/adatok.html (Letöltés: 2018. október 27.), ill. az egyes egyetemek doktori iskoláinak idevágó kritériumrendszerét, pl. a Debreceni Egyetemét: *A tudományos publikációk köre*, <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Doktor%20k%C3%A9pz%C3%A9s/Doktori%20k%C3%A9pz%C3%A9s%20-%20let%C3%B6lthet%C5%91%20dokumentumok/Publik%C3%A1ci%C3%B3s%20k%C3%B6vetelm%C3%A9nyek.pdf> (Letöltés: 2018. október 27.)

Az egyes tudományos műfajok, azon belül is a tudományos publikációként releváns műfajok eddig viszonylag kevés nyelvészeti kutatás alapját képezték. Kivételnek tekinthetők John M. Swales munkái, elsősorban két monográfiája,¹² amelyekben akadémiai és kutatói kontextusokban használatos műfajokat vizsgál behatóan. Második könyvében már egyenesen a **kutatási műfajokról** (*research genres*) mint a tudományos műfajok egy alcsoportjáról ír, amelyek természetesen nemcsak írott nyelvi, de beszélt nyelvi műfajokat is magukban foglalnak. Legrészletesebb elemzése a tudományos cikk (*research article*) műfajáról szól, de tárgyalja az absztraktokat (*abstracts*), a tudományos előadásokat (*research presentations*), az ösztöndíjpályázatokat (*grant proposals*), a doktori védéseket, a disszertációkat, a kutatási megbeszéléseket (*research talks*; ezen belül a kutatócsoport-találkozók, a konferencia-előadások és a kollokviumok szerepelnek alműfajokként), illetve az újranyomási kérelmeket (*reprint requests*). Fontos megemlíteni, hogy Swales diskurzusközösségeként tekint a tudományos közösségre, és az általuk gyakorolt kommunikatív események egy osztályaként szemléli a műfajt.¹³ Ezeknek az eseményeknek egy gyűjteményét a közösség közös kommunikatív céljainak egy készlete alakítja műfajjává, mely műfajok a prototipikalitásuk mentén variálódhatnak, és egymástól tartalommal, formával és a pozicionálás mentén térnek el.

Látható tehát, hogy miért tarthatók tudományos műfajnak az írott nyelvi megvalósulásokon, például egy doktori disszertáción (értekezésen) kívül az olyan jelenségek is, mint magának a disszertációnak a megvédése (doktori védés). A továbbiakban ilyen tág értelemben használjuk mi is a műfaj fogalmát. A következőkben a (tudományos) cikk és a (tudományos) konferencia példáján mutatjuk meg röviden a műfaji elhatárolások konkrétabb nehézségeit.

A **tudományos cikk (folyóiratcikk)** az a műfaj, amelyet a tudományos diskurzusközösség tagjai egyöntetűen tudományosnak tartanak; és ellentétben más, ugyancsak tudományos folyóiratokban megjelenő hasonló műfajokkal, érdemi tudományos publikációnak számít. Ugyanakkor a felsőoktatásban is bevett műfaji kategória,¹⁴ mivel az oktatásnak szerves részét képezi a tudományos cikkek több szempontú feldolgozása. Swales a tudományos cikkek általa kijelölt három nagyobb egysége (bevezető, módszerek, eredmények-megvitatás-konklúziók) mentén végezte idevágó elemzéseit, ez a saját empirikus kutatást, kísérletet tartalmazó cikktípusra jellemző felosztás, de nem minden, az adott műfajhoz

¹² Swales, John M.: *Genre analysis: English in academic and research settings*, New York, Cambridge University Press, 1990; Swales, John M.: *Research genres. Explorations and applications*, New York, Cambridge University Press, 2004.

¹³ Swales 1990: 45.

¹⁴ Vö. Parodi 2009.

sorolható változatra igaz, így az irodalomfeldolgozásra is kevésbé (bár mindegyik – de nem csak tudományos – műfaj esetében elkülöníthető a jól ismert bevezetés – tartalmi rész – lezáró rész hármassal). Ez jól rávilágít arra, hogy a tudományos műfajok meghatározásánál elengedhetetlenül tekintettel kell lennünk az egyes tudományágak és -területek sajátosságaira, különbségeire, és lehetnek olyan műfajok is, amelyek csak bizonyos területeken honosak (pl. a véletlenszerű klinikai próba/teszt). Nemcsak a szerkezeti eltérések feszíthetik szét az adott műfaj keretét, hanem mint a következő fejezetben látni fogjuk, a tudományosság kritériumainak való megfelelésben megfigyelhető differenciák is. Az alapkérdés az, hogy ezek a különbségek mindössze almműfajok kiválásához és elhatárolásához vezetnek-e vagy másfajta következményekkel is járnak.

Swales a tudományos műfajokat tehát kommunikációs gyakorlatokhoz kapcsolja. A tudományos közösség tipikus gyakorlatai közé tartoznak olyan események és aktivitások, mint a tudományos találkozók, azon belül is jellemzően a konferenciák és műhelyek (workshopok), a doktori, habilitációs, illetve nagydoktori védések, a kutatócsoportok megbeszélései, a tudományos publikálás, a pályázás, valamint a különböző bizottsági ülések. Egyetlen eseményen számos műfaj megjelenhet (pl. egy konferencián a szekciókban elhangzó előadások, a műhelyek, vagy a dialógusokkal kísért poszterek), de akár maguk az események is tarthatók egy- vagy többfajta műfajnak (lásd korábban a doktori védés példáját). A döntő az, hogy az adott esemény milyen további egységekre osztható: önállóan megálló tudományos produktumnak számít egy plenáris vagy szekcióelőadás egy konferencián belül, míg egy doktori védésen önmagában a doktorjelölt válasza az opponensi véleményekre még nem, az csak egy része a védésnek. De a műfaji határok itt sem rögzítettek és mozoghatnak is: az opponensi tevékenység részeként megszülető opponensi vélemény akár önálló műfajnak is tartható, ahogyan a doktorjelölt írásos válasza is ezekre a véleményekre (amelyeket a felek a védésen felolvasnak, illetve rugalmasan alakíthatnak). Ebben azonban annak is szerepe van, hogy az írásba foglalt, jól elhatárolt részekkel bíró, a lezártág érzését nyújtó produktumokat inkább tartjuk önálló műfajoknak, mint ezek szóbeli változatait, főként, ha azok egy saját struktúrával bíró esemény (jelen esetben: a doktori védés) részeként, „felvonásaiként” jelennek meg.

Visszatérve a tudományos konferenciák példájára: ebben az esetben annak eldöntése, hogy egyetlen műfajról van-e szó, vagy sokról, nagyban azon múlik, hogy a konferenciák részét alkotó egységek önmagukban bírják-e tudományos relevanciával, a korábban már említett kifejezést használva: **tudományos értékű** produktumnak tekinthetők-e vagy sem. Ennek köszönhető, hogy az olyan kategóriák, mint a már említett poszter és előadás mindenképpen önálló műfaj státusúak, míg az ezekhez kapcsolódó olyan események, mint a szekciók

felvezetése és moderálása már kevésbé, ahogyan a konferenciaszervezés egyes állomásai (levelezés az előadókkal, az absztraktok bírálóival, a tudományos és szervezőbizottsági tagokkal) sem. Vannak azonban itt is olyan jelöltek, amelyek státusa kétséges: az absztrakt és handout (kiosztmány) önálló műfajnak tűnik, de nincs tudományos relevanciájuk abban az értelemben, hogy nem számítanak tudományos értékű alkotásnak. Eltekintve az olyan rövidebb, lényegében cikk jellegű absztraktoktól, amelyek konferenciakötetekben jelennek meg (*conference proceedings*); ezek esetében olyan, mintha átmeneti műfajról lenne szó, mivel a hosszabb terjedelmű tanulmányoknál rövidebbek, de az absztraktoknál hosszabbak. A *konferenciakötet* (szemben az angol *conference handbook*-kal) kifejezés a magyarban többértelmű, mert jelentheti a konferenciaabsztraktok gyűjteményét, de egy, a konferencián elhangzott előadások írott változataiból készült szerkesztett gyűjteményes kötetet is (a következő fejezetben ennek a kategóriának a jelentésére még visszatérünk).

Mivel a 2. fejezetben a tudományterületek nyelvhasználatát Sturcz nyomán szakmai nyelvhasználatként határoztuk meg, a tudományos műfajokat szakmai műfajoknak is tartjuk. Ez mindig azzal jár, hogy az egyes tudományterületek mint szakmák felől („alulról”) nézve számos sajátos műfajjal találkozhatunk (lásd a fentebb is említett klinikai próbát), amely csak egy vagy néhány területen honos.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰVEK TÁRA (MTMT) ÉS A TUDOMÁNYOS MŰFAJOK RENDSZERE

Az alábbiakban a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) szereplő besorolások alapján kíséreljük meghatározni, hogy milyen tudományos (al)műfajokat tekinthetünk elfogadottnak, „kanonizált”-nak ma Magyarországon és miért. Vizsgálódásunk alapjául azért az MTMT-t választottuk, mert fő funkciója a magyar kutatóintézetekben és felsőoktatási intézményekben dolgozók tudományos alkotásainak rögzítése, s ennek részeként azokat műfajokhoz kapcsolja. Swales meglátása szerint a műfajok meghatározásában az adott diskurzusközösség műfajokra vonatkozó saját nomenklatúrája igen lényeges forrás,¹⁵ ezért az MTMT műfaji kategóriái jó orientációs pontot jelentenek elemzésünk számára.

Kettős módszert fogunk használni: egyfelől elméleti oldalról nézzük meg az MTMT-beli tudományos műfajok rendszerét (alapkérdés: könyvtártudományi,

¹⁵ Swales 1990: 45.

tudományometriai vagy milyen más szempont jelentkezik esetükben?), másfelől gyakorlati oldalról, a saját tudományos alkotását besorolni igyekvő kutató szem-
szögéből is szemügyre vesszük ezeket a műfajokat.

Az MTMT célja a magyarországi tudományos szakirodalmi teljesítmény re-
gisztrálása és láthatóvá tétele a különböző pályázatokon induló (ösztöndíjakra,
támogatásokra, tisztségekre és címekre pályázó) kutatók és bírálók, illetve a
döntéshozók számára,¹⁶ ebből fakadóan igen nagy jelentősége van, hogy ebben az
adattárban milyen kategóriák jelennek meg és ezek mögött milyen kritériumok
állnak. Az MTMT tehát kiindulási és igazodási alapként szolgál, az értékelések
legitimációjának színtere.

Dudás Anikó, az MTMT Bibliográfiai Szakbizottságának elnöke szerint az
MTMT speciális nemzeti bibliográfia, amely nemcsak a tudományos alkotásokat,
de az azokra történő hivatkozásokat (független és függő citációkat) is tartalma-
za, mintegy 30 ezer regisztrált szerző anyagát.¹⁷ Ezek minősége és mennyisége a
döntő tehát pályázatok, címek stb. elnyerésekor, az egyes műfajok esetében pedig
értékbeli hierarchiáról beszélhetünk: egyes műfajok bibliometriai – publikációs
és hivatkozási, azaz citációs – szempontból értékesebbnek minősülnek, mint
mások (pl. egy könyv vagy könyvfejezet egy konferenciakötetbeli tanulmányhoz
képest). Nemcsak a műfaj számít azonban, hanem a produktum megjelenési he-
lye is: ugyanazon, Q1- vagy Q2-es nemzetközi folyóiratokban¹⁸ publikált idegen
nyelvű folyóiratcikk értékesebb tudományos szempontból, mintha egy belföl-
di szaklapban megjelent teljesen azonos változata lenne. A Scimagótól eltérő
folyóiratértékelési rendszert használ az ERIH Plus referenciaindex,¹⁹ melyben a
korábbi A, B, C és D kategóriákat az INT (nemzetközi folyóiratok) és NAT (re-
gionális/nemzeti folyóiratok) csoport váltotta fel, az előbbibe a nemzetközileg
ismert, jelentős, rendszeresen idézett kiadványok kerültek, az utóbbiba a tudo-
mányterületen jelentős, meghatározott területen ismert periodikumok, melyek
célközönsége főként a hazai tudományos közösség.²⁰

¹⁶ Kollár István: Az MTMT-adatbázisról és hatékony feltöltéséről. Hozzászólás Scheuring István cikkéhez, *Magyar Tudomány*, 2012/11, 1383–1388. <http://www.matud.iif.hu/2012/11/17.htm> (Letöltés: 2018. október 27.)

¹⁷ Dudás Anikó: *Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben: a Bibliográfiai Szakbizottság munkája*, Előadás az Informatio Scientifica – Informatio Medicata (IX.) c. konferencián, Budapest, PPKE, 2012. IX. 26–28.

¹⁸ Lásd Journal Citation Ranking and Quartile Scores. https://researchassessment.fbk.eu/quartile_score; Scimago Journal & Country Rank. <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?area=1600> (Letöltés: 2019. november 2.)

¹⁹ ERIH PLUS, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringsskanaler/erihplus/> (Letöltés: 2019. február 4.)

²⁰ Dudás Anikó: Folyóirat – ismertség, elismertség, indexelés, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 62. évf., 2015/7–8, 257–258. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/236/10463> (Letöltés:

Az MTMT-ben a szerzők munkáikat kétféle szempont szerint sorolják be: az első a „**Jelleg**” szerinti, ez alapján az lehet tudományos, oktatási, ismeretterjesztő, közérdekű, műszaki, művészeti és nem besorolt jellegű (ezeket részletesebben lásd lentebb). A másik szempont a „**Főtípus**”, vagyis a fő dokumentumtípus szerinti besorolás, melyek a következők lehetnek: Folyóiratcikk, Könyvrészlet, Könyv, Egyéb konferenciaközlemény, Oltalmi formák, Disszertáció, Egyéb, Alkotás, Tudományos adat. **Műfajok** alatt azonban nem az előbbieket értik, hanem az ezek alá tartozó, a főtípusokra „jellemző” egyes altípusokat,²¹ így a folyóiratcikk esetében megkülönböztetik az alábbiakat: Szakcikk, Összefoglaló cikk, Rövid közlemény, Esszé, Forráskiadás, Konferenciaközlemény, Ismertetés, Hozzászólás, helyreigazítás, Sokszerzős vagy csoportos szerzőségű közlemény, Műkritika, Recenzió/kritika, Jelentés, Absztrakt, Personalia, alkalmi megemlékezés, Publicisztika, Bibliográfia, repertórium és Nem besorolt (ezek műfaj vagy alműfaj jellegével most behatóan nem foglalkozunk).

Mivel az adatbeviteli felületen a kategóriaelnevezéseket rövidítik (a „Jelleg” esetében is), ahhoz, hogy az egyes műfajokat jobban azonosítani és értelmezni tudjuk (pl. hogy mi a különbség a Műkritika és a Recenzió/kritika között), egy ún. **besorolási alapidokumentum (Jelleg, Típus, Besorolás v4.2)**²² tartalmazza ezek pontosabb jelentését (magyar és angol nyelvű megnevezését, további magyar és angol nyelvű megnevezéseit, ill. a magyarázatukat). A továbbiakban a célból, hogy megértsük, mi számít tudományos (és nem tudományos) alkotásnak az MTMT-ben, illetve milyen műfajokat miért különítenek el, a besorolási alapidokumentum bizonyos tételeit vizsgáljuk meg.

A „tudományos” jellegről a következőket olvashatjuk: „A szaktudomány normáinak megfelelő formában, tárgyalásmóddal és ellenőrzési eljárással készült, tudományos közösségnek szánt, publikálás esetén tartós hordozón tárolt és a nyilvánosság számára hozzáférhető mű, kiadvány, közlemény, amely témájában rendszerint: a) eredeti elméleti vagy empirikus kutatási eredményről számol be vagy: b) meglévő eredményeket dolgoz fel, szintetizál, értékeli; vagy: c) a szakirodalomban való eligazodást, tartalomfeltárást szolgálja”.²³ A nem tudományos, vagyis oktatási (educational), közérdekű (of public interest) vagy ismeretterjesztő

2019. február 4.). Az INT két alcsoportja (INT1 és INT2) között elsősorban az idézettség rendszeressége mentén van különbség.

²¹ Dudás 2012, ill. Dudás Anikó: Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben: a Bibliográfiai Szakbizottság munkája, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf., 2014/1. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5868&issue_id=555.html (Letöltés: 2018. október 27.)

²² MTMT Bibliográfiai Szakbizottság: *Jelleg, Típus, Besorolás. Tudományos adat főtípussal bővített verzió*, 2018. https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_besorolas_20180918_4.3.pdf (Letöltés: 2018. október 29.)

²³ Uo., 4.

(popular science) jellegű alkotások esetében vagy **a cél**, vagy **a célközönség** tér el az előbb megadottól: az oktatási jellegű munkák didaktikai szempontok szerint vannak összeállítva a tudományterület elsajátítása céljából, az ismeretterjesztők a nagyközönség számára teszik hozzáférhetővé a tudományos szakmai ismereteket, a közérdekűek a sajtóban jelentek meg társadalom- vagy szakmapolitikai témában értelmezési-meggyőzőési szándékkal. A műszaki jellegű munkák közé az „alkalmazott, alkalmazható vagy megvalósítható mérnöki, technikai jellegű” (uo.), a művésziek közé „az alkotói kifejezésmóddal élő” művek kerülhetnek be, a nem besorolt jellegűek közé a szabványok tartoznak.

E világos kategóriameghatározások általában jó eligazítást jelentenek, mivel azonban a fentebb már említett tudományos cikk (folyóiratcikk) és lényegében az összes tudományos szintet elérő alkotás szolgálhat didaktikai célokat is (vagy főleg azokat, pl. abban az esetben, ha rajtuk keresztül nem annyira a jó szakmai-tudományos megoldásokat, hanem például módszertani hibákat szemléltet az oktató), mégsem kerülhetnek a tudományostól eltérő kategóriába (és, mint látni fogjuk, ez egyébként nem is lesz érdeke a szerzőknek). Ugyanakkor egy tudományos cikk megírásához felhasznált felsőoktatási tankönyv mindig is az oktatási kategóriában fog maradni. Vagyis egyértelműen érvényesül egy hierarchia esetükben: bármennyire is – akár saját – új kutatásokon alapuló eredményeket tartalmazzon egy tankönyv, sosem fogja elérni a tudományos jelleget, akkor sem, ha számtalan további, egyébként tudományos jellegű kutatás hivatkozik a benne leírtakra. Így a tudományos és az oktatási jellegű műfajok erős szétválasztása ellentmondásokhoz (és egyéb negatív következményekhez) vezet (pl. nem lesz cél egy összefoglaló monográfiát tankönyvként meghatározni).

A „Főtípusok”-nál – vagyis az MTMT létrehozói szerint a műfajoknál eggyel magasabb szinten lévő kategória esetében – még bonyolultabb a képet láthatunk: már-már klasszikusnak mondható probléma a tanulmányok besorolási nehézsége. A kutatónak azt kell ugyanis mérlegelnie, hogy műve megjelenési helye és terjedelme alapján milyen (al)műfajnak minősül. A megjelenési hely eldöntése tűnik a legegyszerűbbnek, de valójában mégsem az: ha könyvben jelenik meg a kutató írása, döntenie kell a „Könyvrészlet” és az „Egyéb konferenciaközlemény” között, az utóbbi konferenciaanyagot jelent, de ISBN- vagy DOI-azonosító nélkül. Mitévő legyen, ha a kötetnek, amelyben a tanulmánya meg fog jelenni, van bevett azonosítója, lektorált, és konferenciaanyagról van szó?²⁴ Könyvrészlet csak meghatározott terjedelmű, illetve önálló, kisebb egység (szócikk, fejezet, rész)

²⁴ Az egyes konferenciakiadványok között nagy különbségek lehetnek a tekintetben, hogy lektorált-e vagy van-e azonosítójuk (a bölcsészettudományi területeken jellemzően a lektorált, azonosítóval bíró változatok elterjedtek), tudományos színvonaluk így változó lehet, ez az eltérés azonban nem jelenik meg az adatbázisban.

lehet az MTMT leírása szerint. Létezik egy „Egyéb konferenciaközlemény” kategória, de „konferenciaközlemény” önmagában nem (egész konferenciakötetek esetében ugyanakkor lehet választani a „Könyv jellegű kiadvány” és az „Egyéb konferenciakötet” között).²⁵ Így a kisebb lélegzetvételi (a terjedelem az MTMT-ben nincs rögzítve, de saját tapasztalat alapján jellemzően az egy szerzői ívnél rövidebb munkák számítanak ilyennek), de konferenciaanyagként létrejött írott munkák sokszor a könyvrészlet kategóriában landolnak, a mennyiségi eltérés és a keletkezés körülményeinek ellenére. Ugyanitt említhetők az emlékkötetekben megjelenő írások is. Valójában a „könyvrészlet” mint műfaj nincs kellően szabatosan meghatározva, illetve – mint láttuk – a konferenciaközlemények esetében hiányzik egy köztes kategória.

Az előbbi problematika köszön vissza a periodikákban megjelenő írások esetében is. Ezek közül tudományos szempontból a legértékesebb a „szakcikk” (*article*, *research article*), amely „teljes” terjedelmű (a *teljes* jelentése nincs meghatározva az alapidokumentumban), szakfolyóiratban jelent meg és jellemezhető a fentebb már említett, *tudományos* jelzöt megkapó munkák valamelyik (a, b vagy c) kritériumával. Azonkívül, hogy esetében a terjedelem nincs számszerűen meghatározva (tkp. a „Folyóiratban, periodikumban megjelent” főtípuson belül a két oldalnál hosszabb elemző munkákat mind be lehet a szakcikk alá sorolni, nemcsak a kevésbé értékes publikációnak számító „Konferenciaközlemény” alá), további nehézségek is felmerülhetnek egy folyóiratban megjelent konkrét alkotás besorolásánál. A lektorálás szempontja ugyanis csak a szakcikk esetében jelenik meg, holott egyéb folyóiratműfajok esetében is releváns (számos folyóirat ugyanúgy lektoráltatja a rövid közleményeket, de akár a recenziókat is, mint bármelyik szakcikket). Ez azért is különös, mert az, hogy milyen folyóiratban jelenik meg egy mű, nagyon is számít, nem véletlen, hogy bár a tudományos levél (*research letter*) műfaja nem számít teljes közleménynek, a tudományos szempontból legelőkelőbb folyóiratok (pl. *Nature*) esetében mégis annak minősül.²⁶

Tudományometriai szempontból tehát lényeges, hogy az adott írásos mű miként jelenik meg a fentebb már említett műfajokkal kapcsolatos hierarchia miatt: egyes megjelenési formák, tehát műfajok értékesebbek, mint mások, és ezek időben változhatnak is (ahogyan ez a szakcikkek és a tanulmánykötetekben megjelent tanulmányokkal történt, történik: megjelenési sebességük miatt az előbbieké az utóbbi években magasabb lett). A kutatók abban motiváltak, hogy a saját alkotásaikat minél nívósabb kategóriába sorolják az MTMT-ben, a műfajok

²⁵ Létezik a „Konferenciaközlemény” önálló kategóriája, de a folyóirat-besorolások között, a Főtípusoknál nem, és más a jelentése, mint a fent említett hiányzó kategória esetében lenne.

²⁶ MTMT Szerzői felület (útmutató) https://www.mtmt.hu/system/files/szerzoikutmutato_v1_2.pdf (Letöltés: 2018. október 27.)

közötti döntést azonban az egyes szempontok (tartalmi jelleg, terjedelem, lektorált-e, ISBN- vagy DOI-azonosító megléte, eredet, pl. konferenciaanyag) keveredése vagy hiánya igen nehezíti teszi. Például NKFI- (régábbi nevén: OTKA-) pályázatok esetében az ún. OTKA-táblázatban csak a tudományos jellegű közleményeket összegzi az MTMT programja, tehát a tankönyvek nem kerülnek bele (lásd fentebb is).

Bármennyire is szabályozottnak gondoljuk, a tudományos szakmai nyelvhasználatban igen gyakori a műfajok esetében a pontatlan terminushasználat. Ennek egyik érthető oka az, hogy sokszor valóban nincs szükség az adott publikáció pontos körülhatárolására, ha pl. egy kutató általánosságban utal egy cikkére vagy tanulmányára egy szakmai diskurzusban. De akár ez is vezethet félreértésekhez, hiszen ha *cikket* említ, akkor sem biztos, hogy folyóiratcikkre (*journal article*) gondol, lehetséges, hogy csak egy meghatározatlan hosszúságú, esetleg rövidebb írására; ha pedig *tanulmányt*, akkor szerkesztett kötetbeli írásos művet ért-e alatta, mert a *tanulmány* kifejezés takarhat hosszabb lélegzetvételű munkát is, referálhat folyóiratban megjelent szakcikkre is stb.

Az MTMT nem használja önmagában a *cikk* és a *tanulmány* kifejezéseket, csak összetételi tagként vagy jelzővel kiegészítve, pl. *műhelytanulmány*, *összefoglaló cikk*. Ez abból a tényből fakad, amiről az előző fejezetekben is írtunk, tudniillik hogy az egyes tudományterületek különböző szakmákat is reprezentálnak és a műfajok szakmai megközelítése másfajta műfaji felosztáshoz vezet(het). Erre utal Dudás is, amikor így fogalmaz: „az egyes tudományterületeken a más-más szóhasználattal megállapodott, a tudományos tevékenység mérlegelésénél pedig más-más súllyal és minőséggel látba vetett műfajok megkülönböztetésére, elkülöníthető kezelésére hangsúlyozott igény mutatkozott, ezért ezek külön-külön kerültek be a szótárba.”²⁷

A tudományos műfajok terminusainak jelentése tehát nem mindig egyértelmű, és változó. Egy további jellemző példán szemléltetve: a nyelvészet tudományterületén belül a *közlemény* kifejezés gyakorlatilag bármilyen hosszúságú és sokféle jellegű folyóiratcikket takarhat. Így például a *Magyar Nyelv* esetében az első publikációkként szereplő hosszabb írásoknak nincs rovata és rovatneve sem a folyóiraton belül (ugyanaz áll pl. a *Nyelvtudományi Közleményekre* is); ezt követik a „Kisebb közlemények”, majd a „Szó- és szólásmagyarázatok”, az „Élő nyelv”, a „Tudománytörténet”, a „Szemle”, a „Társasági ügyek”, végezetül a

²⁷ Dudás 2014.

„Nyelvtörténeti adatok” rovatai. Megesik, hogy „a Kisebb közlemények”-be került írás terjedelme hosszabb, mint a fő tanulmányok közé került egyes cikkeké (még úgy is, hogy az előbbi esetében a betűmértet kisebb).²⁸

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS

Láthattuk, hogy az erősen szabályozott közeg ellenére a tudományos műfajokkal kapcsolatban többféle ellentmondás figyelhető meg, amelyek jelentős része nagyban az egyes érintett szakmák – könyvtártudomány, tudományértékelés, az adott tudományterület – szempontjai közti eltéréseknek, tisztázatlanságoknak, illetve keveredéseknek a következménye. A másik fő ok a számtalan műfaj megléte maga, illetve az újabbak keletkezése, amelyeket a már meglévő rendszerezésbe bele kellene tudni illeszteni. Érdekes módon bármennyire nehezen választható el egymástól a felsőoktatási és a tudományos diskurzus, az oktatásban (is) használt műfajok zöme jobban körülhatárolható, mint az azokon kívüli tudományos műfajok, melynek oka az egyértelműbb funkciókhoz és képzésbeli fázisokhoz való kapcsolódásuk lehet (pl. szemináriumok teljesítéséhez zárthelyi és szemináriumi dolgozat elkészítése szükséges, szakzáráshoz szakdolgozat, doktori fokozathoz doktori disszertáció).

Fontos, hogy a tudományértékelés az utóbbi évtizedekben vált komolyabb szemponttá a bölcsész- és társadalomtudományi területek esetében is, így az egyes tudományos műfajok publikációs és citációs értéke is lényeges lett, amely természetszerűleg visszahat magukra a műfajokra, meghatározásukra is. Elsősorban olyan módon, hogy kutatói érdeké vált az adott tudományos produktum minél pontosabb műfajhoz rendelése, s ezen keresztül a tudományos műfajok precízebb el- és körülhatárolása.

További kiterjedt vizsgálatokra lenne szükség az egyes tudományterületek gyakorlatközösségeinek a körében a célból, hogy megtudjuk, szakmai szempontból mely tudományos műfajokat és miért tekintik relevánsnak, és ezt célszerű volna összevetni az MTMT-beli meglévő kategóriákkal egy egyértelmű(bb) tudományos műfaji kánon kialakítása céljából.

²⁸ Lásd pl. a Magyar Nyelv 2015. őszi számát.

SZAKIRODALOM

- BEJÓ László: *Tudományos publikációk készítése*, Doktori iskola jegyzet, Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem Faipari Mérnöki Kar, 2013. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0018_kotet_18_bejo_laszlo/adatok.html
- BODNÁR Ildikó: A vállalati kommunikáció tipikus nyelvi és stilisztikai formái, Szövegfajták, szakszövegek tipologizálása, elemzés, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, VII. évf., 2012/1, 51–63.
- DUDÁS Anikó: *Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben: a Bibliográfiai Szakbizottság munkája*, Előadás az Informatio Scientifica – Informatio Medicata (IX.) c. konferencián, Budapest, PPKE, 2012. IX. 26–28.
- DUDÁS Anikó: Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben: a Bibliográfiai Szakbizottság munkája, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf., 2014/1. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5868&issue_id=555.html
- DUDÁS Anikó: Folyóirat – ismertség, elismertség, indexelés, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 62. évf., 2015/7–8, 251–274. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/236/10463>
- EGYED László – MÉCS Anna – NEUMANN Viktor – PALUGYAI István: *A tudomány-kommunikáció nem hagyományos színterei*, Budapest, ELTE, 2012. <http://elte.prompt.hu/sites/default/files/tananyagok/TudomanykommunikacioNemhagyomanyosSzinterei/book.pdf>
- FÓRIS Ágota: *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008. <http://mek.oszk.hu/18000/18088/18088.pdf>
- HÁMORI Ágnes: Diskurzusműfaj, séma és forgatókönyv: A „vicc” műfaj sémájának jellemzői és kiépülési dinamikája a társas interakciókban, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 311–329.
- HAVASRÉTI József: *Tudományos írásmű*, Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Altalanos%20bolcsesz/32Havasr%E9ti/Tudom%E1nyos%20EDr%E1sm%FB%201.pdf>
- KOLLÁR István: Az MTMT-adatbázisról és hatékony feltöltéséről. Hozzászólás Scheuring István cikkéhez, *Magyar Tudomány*, 2012/11, 1383–1388. <http://www.matud.iif.hu/2012/11/17.htm>
- KUNA Ágnes – SIMON Gábor: Műfaj, szövegtípus, szövegfajta. Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban, Bevezetés, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 257–275.
- KURTÁN Zsuzsa: Szaknyelv, in Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai, 2006, 932–957.

- PARODI, Giovanni: Written genres in University Studies: Evidence from an Academic Corpus of Spanish in Four Disciplines, in Charles Bazerman et al. (eds): *Genre in a changing world*, Colorado, WAC Clearinghouse, 2009, 483–502.
- STURCZ Zoltán: Megállapítások és felvetések a műszaki tudományok nyelvéről, in Dobos Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció*, Miskolc – Budapest, Miskolci Egyetem – Tinta, 2010, 421–446.
- SWALES, John M.: *Genre analysis: English in academic and research settings*, New York, Cambridge University Press, 1990.
- SWALES, John M.: *Research genres. Explorations and applications*, New York, Cambridge University Press, 2004.

FORRÁSOK

- Debreceni Egyetem: A tudományos publikációk köre, <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Doktor%20k%C3%A9pz%C3%A9s/Doktori%20k%C3%A9pz%C3%A9s%20-%20let%C3%B6lhet%C5%91%20dokumentumok/Publik%C3%A1ci%C3%B3s%20k%C3%B6vetelm%C3%A9nyek.pdf>
- ERIH PLUS, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/>
- Journal Citation Ranking and Quartile Scores. https://researchassessment.fbk.eu/quartile_score
- MTMT = Magyar Tudományos Művek Tára, <https://mtmt.hu/>
- MTMT Bibliográfiai Szakbizottság: *Jelleg, Típus, Besorolás. Tudományos adat főtípussal bővített verzió*, 2018, https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_besorolas_20180918_4.3.pdf
- MTMT Dokumentumok, <https://www.mtmt.hu/mtmt-dokumentumok> (Hozzáférés: 2018. október 27.)
- MTMT Szerzői felület (útmutató), https://www.mtmt.hu/system/files/szerzoiutmutato_v1_2.pdf
- Scimago Journal & Country Rank. <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?area=1600>

A MŰSZAKI SZÖVEG SZÖVEGTIPOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE¹

A HASZNÁLATI UTASÍTÁS SZÖVEGTIPOLÓGIAI ELEMZÉSE

CSONTOS NÓRA

A tanulmány a funkcionális kognitív szövegtipológia elméletét és a pragmatikai szemléletmód eredményeit felhasználva a műszaki szöveg szövegtipológiai vizsgálatának lehetőségét egy szövegtípus elemző bemutatásán keresztül végzi el. Az elméleti háttér áttekintése után először a vizsgálat alapját képező korpuszt, és ahhoz kapcsolódóan az elemzés módszerét ismerteti. Mivel a korpusz alapján megállapítható, hogy a műszaki szövegek nem alkotnak homogén kategóriát, ezért a tanulmány a műszaki szöveg mint diskurzustartomány értelmezése mellett érvel. Majd ezen diskurzustartományból kikerülő tipikus kategóriák közül a *használati utasítást* vizsgálja részletesen.

Kulcsszavak: szövegtipológia, műszaki szöveg, kognitív nyelvészet, pragmatikai szemléletmód, műszaki diskurzustartomány, használati utasítás

Technical texts from the perspective of text typology. Text typology analysis of *instruction manuals*. This paper describes a method for studying text typological features of technical texts using the findings of the theory of functional cognitive text typology and the pragmatic perspective of analysing a text type. After examining the theoretical background, the corpus which the research is based on and the method of the analysis are presented. Since on the basis of the corpus it can be established that technical texts cannot be considered a homogeneous category, the paper argues that technical texts should be understood as a discourse domain. Next, from the typical categories emerging from the discourse domain, the *instruction manual* will be analysed in details.

Keywords: text typology, technical texts, cognitive linguistics, pragmatic perspective, technical discourse domain, instruction manual

¹ A tanulmány megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta.

A SZÖVEGTIPOLÓGIA KUTATÁSOK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A szövegek elemzésének egyik lehetséges módja a szövegtípusok vizsgálata. A szövegtipológiai kutatások nem alkotnak homogén kategóriát: köztük aszerint lehet különbséget tenni, hogy miként közelítik meg magát a szöveget, illetve a vizsgálathoz milyen elméleti megközelítést alkalmaznak.

1. A szövegtipológiai kutatások a 20. század hetvenes éveitől két fő irányra oszthatók.² Az egyik irány nyelvészeti és nyelvészeti pragmatikai elvek alapján **szövegtípus-kritériumokat** állít fel, ezek felhasználásával kívánja jellemezni a szövegtípusokat.³ Az elméletek közös pontja az, hogy a kritériumrendszer segítségével leírhatónak és elkülöníthetőnek tartják az egyes szövegtípusokat. Sandig (1972) tipológiájának tipikus jegyei például: +/- beszélt, +/- spontán, +/- monologikus. Véleménye szerint e három fő jellemző kombinációjának alapján leírhatók a hétköznapi szövegek.⁴ A későbbiekben a három jegy még eggyel bővül: +/- hagyományos. Vater (1992) a következő kritériumok alapján különíti el a szövegtípusokat: tárgy és cél; a szövegben előforduló részszovegek típusa; kommunikációorientált szempontok.⁵

A szövegtípus fogalmának meghatározásában is érvényesül ez a fajta leírási mód. Lux (1981) szerint például a szövegtípus „formálisan jegyek kombinációjaként írható le (melyeknek száma szövegfajtánként állapítható meg)”.⁶

Ezen elméleti megközelítés kritikája lehet, hogy ez a fajta besorolási mód több olyan szövegtípust azonosnak minősít, amelyek nyilvánvalóan különböznek egymástól. Például az elmélet alapján egy csoportba kerülne a levél (hivatali és

² Jelen tanulmány a szövegtipológiai megközelítések, elméletek összegző leírását adja. A mai szövegtipológiai irányzatok részletes ismertetését lásd Heinemann, Wolfgang: *Aspekte der Textsortendifferenzierung*, in Brinker, Klaus – Antos, Gerd – Heinemann, Wolfgang – Sager, Sven Frederik (Hrsg.): *Text- und Gesprächslinguistik, Ein internationales handbuch zeitgenössischer Forschung*, HSK 16.1., Berlin – New York, Walter de Gruyter, 2000, 523–546; Uő.: *Textsorte – Textmuster – Texttyp*, Uo., 507–523; Kocsány Piroska: A szövegtipológia eredményei és/vagy eredménytelenségei, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és szövegtípus, Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 17–26; tudománytörténetét pedig lásd Fehér Erzsébet: *Szövegtipológia a retorikai hagyományban*, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és szövegtípus, Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 27–63.

³ Lásd pl. Vater, Heinz: *Einführung in die Textlinguistik*, München, W. Fink, 1992; vö. még Sandig, Barbara: *Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten in Deutschen*, in Gülich, E. – Raible, W. (Hg.): *Textsorten Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*, Frankfurt, Athenäum, 1972, 113–124; Ermert, Karl: *Briefsorten, Untersuchungen zur Theorie und Empirie der Textklassifikation*, Tübingen, Niemeyer, 1979; Lux, Friedemann: *Text, Situation, Textsort*, Tübingen, Narr, 1981.

⁴ Sandig, B.: *Zur Differenzierung*, 113–124.

⁵ Vater, H.: *Einführung*.

⁶ Lux, F.: *Text*, 273.

magán), a hivatalos irat, a határozat, a hír, a glossza, a kommentár, a vezércikk, a tanulmány, a lexikon, a szótár stb., hiszen ezek mind – a fenti kritériumokat működtetve – írottak, monologikusak, tervezettek és hagyományosak. Továbbá ez az elmélet ugyan valamilyen szinten bevonja a pragmatikai szempontot, de még ezzel együtt is a kritériumok merev érvényesítését vallja, ezáltal **statikus** leírását adja a szövegeknek, illetve a szövegtípusoknak.

A második irányt Beaugrande–Dressler (1981) nyitja meg azzal, hogy a fentebb említett statikus kritériumrendszeren alapuló szövegtípust és szövegtipológiát az **intertextualitás** fogalmának bevonásával a dinamikus megközelítés felé mozdítja el. Elméletük a szövegtípus értelmezését a szövegek közötti összefüggésekre építi. Mindez azt jelenti, hogy elismerik, a szövegek nem önmagukban, hanem egymással érintkezve, más szövegekkel kapcsolatban jelennek meg. Egy szöveg, illetve szövegtípus nem azáltal válik szöveggé, illetve szövegtípussá, mert önmagában hordoz csak rá jellemző jegyeket, hanem éppen azáltal, hogy más szövegekhez hasonlítva eltéréseket vagy hasonlóságokat mutat.⁷ Mindez – előreutalva a későbbi szövegtipológiai megközelítésekre – egyfelől azt jelenti, hogy a szövegalkotás és -befogadás során képesek vagyunk a szövegre jellemző sajátosságokat előhívni, mert a megismert szövegek összehasonlításával az elménk tárolni képes azt, mi jellemez bizonyos szövegfajtákat; másfelől a szövegek és a szövegtípusok az egymással való kölcsönös viszonyban nem alkotnak merev kategóriát, az intertextualitás miatt a szövegtípusok határai elmosódottak: lehetséges, hogy egy szöveg egyszerre több szövegtípusba is sorolható (lásd bővebben 2.).

Beaugrande–Dresslerhez hasonlóan Gülich (1986) is **dinamikus szövegtipológiai** megközelítést hoz létre azáltal, hogy elméletében a pragmatikai tényezők domináns bevonása válik meghatározóvá. Amint írja:

(...) azért foglalkozom a szövegfajtákkal, mert úgy vélem, hogy a szövegfajták közötti különbségtevés a kommunikációban részt vevők számára fontos, és mert a különböző szövegtípusok jellemzőiről való tudás e résztvevők mindennapi tudásához tartozik.⁸

2. A fentebb röviden bemutatott dinamikus szövegtipológiai irányhoz sorolható a **kognitív szemléletű** szövegtipológia is. Mint minden szövegtipológiát, a kognitív szemléletűt is az határozza meg, miként értelmezi a szöveget. A szöveg ebben az elméleti keretben értelmi egységnek tekinthető, mely – amellett, hogy társas kapcsolatok felvételét és fenntartását teszi lehetővé – összetett világrészletet, tudást, tapasztalatot reprezentál fogalmilag többé-kevésbé

⁷ Beaugrande, Robert-Alain de – Dressler, Wolfgang, U.: *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, Niemeyer, 1981, magyarul: *Úők: Bevezetés a szövegnyelvészetre*, Budapest, Corvina, 2000.

⁸ Idézi Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*, Budapest, Tankönyvkiadó, 2001, 334.

konvencionalizált nyelvi eszközök által.⁹ A szöveg ezáltal egyfelől produktum és produkció, másfelől művelet és szerkezet. Produktum, mert egy nyelvi interakcióban létrehozott emberi terméknek tekinthető, de ezzel egyidejűleg produkció, amely létrehozói és megértői folyamatként, műveletként értelmezhető. Továbbá művelet és szerkezet, mivel a szövegalkotó az általa kifejezni szándékozott fogalmi tartalmat jeleníti meg nyelvi eszközök által, annak keres kifejező nyelvi formát és formai szerkezetet. A szöveg formája és szerkezete, a benne található nyelvi eszközök alkalmazása tehát annak az eredménye, hogy a szövegalkotó megjelenítse azt a tartalmat, melyet céljai elérésének érdekében az adott beszédhelyzetben a befogadó elvárásaival összhangban kifejezésre kíván juttatni. Egy fogalom, a tudás, a tapasztalat nyelvi konstruálása többfajta módon is végbe mehet, és mindezzel együtt a figyelem irányításával is jár. A szövegalkotó a befogadóval interaktív viszonyban nyelvi eszközök által jelentéseket tesz hozzáférhetővé, melynek eredményeképpen a szöveg egy-egy összetevője kerül a figyelem előterébe, és ezzel együtt a befogadó figyelmét egy-egy összetevőre irányítja.¹⁰

A szövegekre jellemző, hogy fizikailag valamilyen formában valósulnak meg (írott vagy beszélt), egyediek, történeti jellegűek, jellegzetesek (hasonlítanak vagy különböznek korábbi szövegektől), létrehozásuk tudatossága eltérő mértékű, különböző mértékben összetettek és a jelentések valamilyen szerkezetben elrendezve jelennek meg bennük.¹¹

A kognitív megközelítésben a szövegtípusok olyan kognitív minták, sémák, amelyek bizonyos kommunikatív helyzethez, beszédeseményhez kötődnek, abból kiindulva jönnek létre, a kommunikatív igényekhez igazodva rögzülnek, konvencionalizálódnak vagy módosulnak, alakulnak. A szövegek az alkotás és a befogadás folyamata során ugyanis a tipikus beszédhelyzetre jellemzővé válnak. A szövegalkotó, illetve a befogadó, azaz a cselekvők a beszédhelyzetben képesek válnak arra, hogy aktivizálják az adott kommunikatív helyzethez szükséges szövegalkotási és -befogadási stratégiákat, cselekvéseket. A cselekvések részét képezi a már felismert és az elmében tárolt tudás, mely az adott szövegre az adott beszédhelyzetben jellemzővé vált. Vagyis mind a szövegalkotónak, mind a befogadónak van valamilyen szövegtípustudása.¹²

⁹ Vö. Tolcsvai Nagy Gábor: A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus*, 64–90.

¹⁰ Lásd Tolcsvai Nagy: A magyar nyelv szövegtana, 13–14, 38–54, 62–64.

¹¹ Tolcsvai Nagy: A szövegtipológia megalapozása, 73–75.

¹² Vö. Heinemann: *Aspekte*, 517.

Ez a tudás a forgatókönyv¹³ fogalmával írható le. A nyelvészetben a forgatókönyv a nyelvi cselekvésekhez, kommunikatív helyzetekhez, beszédeseeményekhez kapcsolódó tudás leírásához, működtetéséhez kapcsolódik, annak ismerete, hogy 'mi hogyan zajlik, történik' egy adott beszédeseemény során. A szövegtípus a tipikus beszédhelyzetre alkalmazható forgatókönyvek ismeretét jelenti, tehát annak tudását, hogy a szövegalkotás és -befogadás folyamatában az adott helyzetben 'mit hogyan kell tenni'.¹⁴

A szövegtípus létrejöttében kiemelkedő szerepe a beszédhelyzetnek, az abban résztvevők szándékainak, elvárásainak, mentális állapotainak van, illetve annak a célnak, amelyet az interakciókban résztvevők végre kívánnak hajtani. De ezek mellett a résztvevők között lévő társadalmi viszony, illetve szociokulturális meghatározottságuk is befolyásoló tényezővé válik. Mindezen tényezők a beszédhelyzetre jellemző tranzakciókat és interakciókat ölelik fel, tehát a tudás átadását és a tudás átadásának módját.

A kognitív szemléletű szövegtipológia számára a tipikus beszédhelyzetekben létrejövő szövegek kategóriákba sorolhatók.¹⁵ A besorolás alapja a tapasztalat, tehát a már meglevő tudás aktivizálása, bizonyos összetevők felismerése egy szöveget illetően. A kategóriák működtetése egyaránt érinti a szövegalkotás- és befogadás folyamatát.

A tapasztalati alapú mindennapi megismerés, illetve kategorizáció ugyanakkor nem a priori, nem szükséges és elégséges feltételekkel dolgozik, legalábbis nem mindig. Erre a megismerési módra az alábbiak jellemzők:

- felismert tulajdonságok alapján sorolódnak be példányok a kategóriákba;
- a besorolás fő elve a családi hasonlóság, tehát addig sorolhatunk egy szöveget egy szövegtípusba, ameddig a kategória legalább egy jellemzőjéhez hasonlít;

¹³ A forgatókönyv fogalmára lásd bővebben Fillmore, Charles: *Scenes-and-frames semantics*, in Zampolli, Antonio (ed.): *Linguistic structures processing*, Amsterdam–New York, North Holland Publishing Company, 1977, 55–81; Nothdurft, Werner: *Das Muster in Kopf? Zur Rolle von Wissen und Denken bei der Konstitution interaktiver Muster*, in Kallmeyer, Werner (ed.): *Kommunikationstypologie, Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*, Düsseldorf, Schwann, 1986, 92–116; Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T.: *Kognitív pszichológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.

¹⁴ Vö. Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L.: *Speech act metonymies*, in Lieber, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*, Current Issues in Linguistic Theory, 151, Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins, 1997, 205–219; Uő: A cognitive approach to inferencing in conversation, *Journal of Pragmatics*, 30, 1998, 755–769.

¹⁵ Tolcsvai Nagy: A szövegtipológia megalapozása, 51–52; Uő.: Gondolatok a szövegtípus és a szövegműfaj fogalmáról és egymáshoz való viszonyáról, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 302–310.

- a kategóriába sorolás fokozat kérdése, vannak középponti, „jó” példányok, és vannak kevésbé jók, amelyek kevesebb tulajdonságnak felelnek meg;
- a kategóriák körvonalai nem határozottak, egymást átfedhetik.¹⁶

A kategóriákba addig sorol be valaki valamit, amíg annak valami okát látja, azaz olyan tulajdonságot fedez fel a dologban, ami a kategóriára általában jellemző. A tulajdonságok mentális feldolgozása tapasztalati alapú. A kategória központi példányai általában a legtöbb felismert tulajdonságnak megfelelnek, míg a szélső példányok kevesebb tulajdonsággal rendelkeznek. A kategória tartalmazhat prototipikus példányt (ez minden tulajdonságnak megfelel), vagy legjobb példányt (ebben az esetben a prototípus helye üres). Kognitív pszichológiai kísérletek azt jelzik, hogy a természetes kategóriákban érvényesülő prototípuselv a mesterséges kategóriákban is működik. Szövegek vagy szövegtípusok kognitív leírásakor ezért a tapasztalati alapú, prototípuselvű kategóriaelméletet jól lehet alkalmazni.¹⁷ A kognitív szemléletű szövegtipológia ezért a szövegtípusokat nem mint szükséges és elégséges feltételekkel leírható, hanem egymással érintkező, elmosódott határú kategóriaként kezeli. A szövegtípus mint kategória jellemzését a prototipikus vagy tipikus példány(ok) leírásával lehet megtenni, de az attól való eltérés nem jelenti azt, hogy az adott szöveg nem tartozhatna az adott kategóriába. Mindezek alapján ez az elméleti megközelítés is számol az intertextualitás fogalmával. A szövegek ugyanis egymáshoz való viszonyukban sorolódnak kategóriákba, mindeközben folyamatos kölcsönviszonyba kerülnek egymással.

SZÖVEGFAJTA, SZÖVEGTÍPUS, MŰFAJ

A szövegtipológiai kutatások releváns kérdése, hogy mit tekintenek szövegtípusnak. A fentiekben már ugyan olvasható volt, hogy egyes elméleti megközelítésekben miként válik értelmezhetővé a szövegtípus, de a fogalom alkalmazásához a vele szoros kapcsolatban álló *szövegfajta*, illetve *műfaj* fogalma kérdéseket vethet fel. Az elméleti megközelítések, illetve a szövegtipológiával foglalkozó

¹⁶ Lásd Tolcsvai Nagy: A szövegtipológia megalapozása, 49; vö. még Rosch, Eleanor: Human Categorization, in Warren, N. (ed.): *Studies in Cross-Cultural Psychology*, Vol. I., London, Academic Press, 1977, 1–49; Eysenck, M. W. – Keane, M. T.: Kognitív pszichológia, 280–287; Taylor, John R.: *Linguistic Categorization*, Oxford, Clarendon Press, 1991; Geeraerts, Dirk: *Diachronic prototype semantics, A contribution to historical lexicology*, Oxford, Clarendon Press, 1997, 10–22; Lakoff, George: *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago, The University of Chicago Press, 1987, 5–154; Kiefer Ferenc: *Jelentéselmélet*, Budapest, Corvina, 2000, 92–119.

¹⁷ Tolcsvai Nagy: A szövegtipológiai megalapozása, 49.

tanulmányok több esetben eltérő módon értelmezik e három fogalmat; megfigyelhető a *szövegfajta* és a *szövegtípus* terminológiai keveredése, illetve a *szövegtípus* és a *műfaj* egymáshoz való viszonya is sokszor tisztázatlan.

A német szakirodalomban például általában a *Textsorte* ('szövegfajta') és a ritkábban használt *Texttyp* ('szövegtípus') terminus keveredik.¹⁸ Angolul a *text-type* és a *szövegfajta* (*kind*) fogalom is létezik, leggyakrabban mégis a *genre*, *discourse genre* (magyarul: *műfaj*, *beszédműfaj*, *zsáner*)¹⁹ kifejezések használatosak.

A nemzetközi szakirodalomban számos tanulmány sürgeti a *texttype* és a *genre* fogalmi és terminológiai elkülönítését²⁰, de a magyarban is a kérdések központjában áll e terminológiai probléma. Kocsány Piroska (2002) például a *szövegfajta* és a *szövegtípus* meghatározására koncentrál, egymáshoz kapcsolódó viszonyukat előtérbe állítva határozott definíciót alkot, alkalmazásukra világos és átlátható rendszert javasol.²¹ Hasonlóan jár el Kuna Ágnes és Simon Gábor (2017), akik tanulmányukban szintén felhívják a figyelmet a szövegtipológiához kapcsolódó terminológiai kérdésekre, elsősorban e három fogalom tisztázatlan kapcsolatára, váltakozó alkalmazásukra. A *műfaj* és a *szövegtípus* lényegileg azonos voltára rámutatva javaslatot tesznek e három fogalom újraértelmezésére.²² Tolcsvai Nagy Gábor (2017) a *kategorizáció* és a *szövegfogalom* funkcionális értelmezése felől megközelítve a *műfaj* és a *szövegtípus* fogalmát amellet érvel, hogy a funkcionális kognitív nyelvelírás számára a lényegi különbség nem a műfaj és a szövegtípus, hanem a kategorizáció klasszikus, szükséges és elégséges kritérium-rendszert felállító, illetve a humán perspektívát érvényesítő (lásd bővebben 1.2.), prototipikussággal is számoló, tapasztalati alapú megközelítése között van.²³

¹⁸ Vö. pl. Sandig, Barbara: *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin–New York, de Gruyter, 1986; Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv szövegtana*, 334.

¹⁹ Bartha Csilla: *A szociolingvisztika alapjai*, Budapest, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1998.

²⁰ Vö. pl. Biber, Douglas: *Variation across speech and writing*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988; Biber, Douglas – Conrad, Susan: *Register, genre, and style*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989; Paltridge, Brian: Genre, text types, and the language class room, *ELT Journal* 50. évf., 1996, 237–243; Lee, David: Genres, registers, text types, domains, and styles: clarifying the concepts and navigating a path through the BNC jungle, *Language Learning and Technology*, 5. évf., 2001/3, 37–72; Taavitsainen, Irma: Changing conventions of writing: the dynamics of genres, text type, and text traditions, *European Journal of English Studies*, 5. évf., 2001/2, 139–150; Heinemann, W.: *Textsorte–Textmuster–Texttyp*, 507–523.

²¹ Kocsány Piroska: *Szöveg, szövegtípus, jelentés. A mondas mint szövegtípus*, Budapest, Akadémiai, 2002.

²² Lásd Kuna Ágnes – Simon Gábor: *Műfaj, szövegtípus, szövegfajta, Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban*, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 257–275. A műfaj és a szövegtípus lényegileg azonos jellegét hangsúlyozza továbbá Tátrai Szilárd: Esti Kornél és a beégés, *Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásához*, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 290–301.

²³ Tolcsvai Nagy: *Gondolatok a szövegtípus és a szövegműfaj fogalmáról*, 302–310.

Jelen tanulmány a műszaki szöveg, ezen belül a *használati utasítás* szövegtipológiai megközelítésére vállalkozik, ezért a szövegtípussal érintkező *műfaj* és *szövegfajta* terminológiai kérdésének elemzését nem tekinti feladatának. Azért viszont, hogy a tanulmányban feloldja a három fogalom közötti terminológiai problémát, illetve főként azért, hogy megfogalmazza, mit is ért „szövegtipológiai megközelítésen”, szükséges határozottá tennie, milyen értelemben használja a *szövegtípus* fogalmát.

A tanulmány a műszaki szöveg sajátosságát korpusz alapján vizsgálja. Ezért a szövegtípus fogalmát – szoros kapcsolatban a kognitív szemléletű szövegtipológiával – a szövegek megjelenési formáiból visszakövetkeztetett és általánosított tudásnak tekinti. E tudás összetételével kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy a szövegtípus bizonyos interaktív célok megvalósításához felhasznált kognitív minták nyelvi manifesztációinak, bizonyos jegyek összjátékából létrejövő, szövegpéldányok mentén kialakuló kategóriának tekinthető. E típusokat tehát nemcsak formai és szerkezeti jegyek határozzák meg, hanem igen széles értelemben felfogott kontextusok és beszédhelyzetek. Ezekhez tapadva mint kommunikatív funkciók prototipikus reprezentációi rögzülnek, illetve a kommunikációs összetevők alakulásával változhatnak. Utóbbi miatt sem képeznek egységes rendszert, hanem nyitott sort alkotnak. Az egyes szövegtípusok közötti eltérés lehet alapvető és feltűnő, tehát olyan, amelyet lényeges és kiugró jegy határoz meg, de lehet minimális is, ezért különböző szempontból vizsgálva különböző szövegtípusok mutathatnak hasonlóságot egy-egy eltérő hipotetikus rendszerben. Ezért a kategóriákat egyfelől meghatározza az a diszciplína, amely a vizsgálatot végzi, másfelől az egyes típusok a tapasztalati alapú kategorizációval (lásd 1.2.) jellemezhetőek.

A VIZSGÁLAT ANYAGA ÉS MÓDSZERE

A vizsgálat a műszaki szövegek sajátosságait reprezentatív korpuszon elemezte. A korpusz egyaránt magában foglalt interneten és nyomtatásban elérhető műszaki szövegeket. A komplex elemzési szempontok érvényesítésének érdekében a korpusz alapját a műszaki tárgyra való irányultság határozta meg. Tehát minden olyan szöveg részét képezte a korpusznak, amelynek központi figurája egy MŰSZAKI TÁRGY,²⁴ illetve a szöveg annak valamely részét dolgozza ki, írja le, illetve működését teszi hozzáférhetővé.

²⁴ A kognitív nyelvészeti jelölést követve a fogalmakat a tanulmány teljes terjedelmében kiskapitális jelöli.

Az elemzés egy irányított és a spontán korpussszal is dolgozott. Az irányított korpusznál a szövegek kiválasztása a fenti tényezők figyelembevételével történt. A spontán korpusz összeállítását az indokolta, hogy a fenti tényezők bizonyos fokon meghatározzák, mit tudunk a műszaki szövegről, illetve mit tud egy nem műszaki tárggyal foglalkozó ember ezekről a szövegekről. Ezért olyanoktól kértem vizsgálati anyagot, akik műszaki szöveggel foglalkoznak (műszaki emberek, fordítók, szakszövegírók). Az általuk küldött nyelvi anyag – kontrollcsoportként működve – alkotta a spontán korpuszt.

A szövegtipológiai elemzést a szövegpéldányok kvalitatív vizsgálata képezte. A vizsgálat elméleti alapjának egyfelől a kognitív megközelítésű szövegtipológiát, másfelől a pragmatikai szemléletmódot²⁵ tekintette, a szövegtipológiai elemzést a kogníció, illetve tipikus beszédhelyzetek felől közelítette meg. A vizsgálat a szövegeket az alábbi tényezők mentén elemezte:

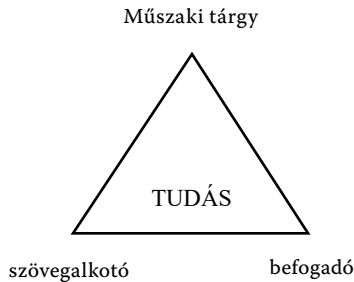
- a) a szövegeket jellemző diszkurzív viszony, ehhez kapcsolódva a résztvevői szerepek (a szöveg szakembernek vagy nem szakembernek (felhasználónak, fogyasztónak) szól; kifelé vagy befelé irányuló kommunikáció része; a résztvevői szerepekhez köthető szándékok, igények, elvárások, mentális állapotok);
- b) figyelemirányítás; ezzel szoros összefüggésben
- c) a szövegekben működő fogalmi sémák és forgatókönyvek;
- d) a szövegben megjelenő MŰSZAKI TÁRGY, a MŰSZAKI TÁRGY összetettsége (összetett tárgy (*berendezés*) vagy egyszerű tárgy (*vasaló*));
- e) a szöveg célja, és az ezzel kapcsolatban megvalósuló beszédcselekvés, illetve annak tipikus nyelvi konstruálása;
- f) a szövegeket jellemző tartalmi egységek, és ezeknek szerkezeti és nyelvi reprezentációi;
- g) kidolgozottság mértéke;
- h) a nézőpont jelöltsége;
- i) konvencionalizáltság mértéke.

A MŰSZAKI DISKURZUSTARTOMÁNY

A korpusz elemzése után megállapítható, hogy a műszaki szövegek nem alkotnak homogén kategóriát. A szövegek közös jegye a figyelem előterében, központjában álló (a) MŰSZAKI TÁRGY, illetve (b) a MŰSZAKI TÁRGY-ra (annak összetételére

²⁵ Lásd Verschueren, Jef: *Understanding pragmatics*, London, New York, Sydney, Auckland, Arnold, 1999; Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába*, Budapest, Tinta, 2011; Uő.: *Pragmatika*, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 899–1058.

és/vagy működésére) irányuló TUDÁS megosztása. Az ekképp meghatározható műszaki szöveg nem tekinthető egyetlen szövegtípusnak, hanem diskurzustartományként²⁶ értelmezhető.

1. ábra. A műszaki diskurzustartomány

A műszaki diskurzustartomány sematikus ábráján (1. ábra) látható, hogy az adott beszédhelyzetben a TUDÁS megosztása a szövegalkotó és befogadó interakciójában jön létre. A kettejük között létrejövő közös figyelmi jelenetben a figyelem a TÁRGY-ra és az ahhoz kapcsolódó TUDÁS-ra irányul. A diskurzustartomány magába foglalja azokat a tipikus összetevőket, melyek az egyes műszaki szövegek alkotásánál, de akár befogadásánál működésbe lépnek. A műszaki szövegek bizonyos beszédhelyzetekben másként konstruálhatják meg ezen jegyeket, a TÁRGY-ból, illetve a hozzá kapcsolódó TUDÁS-ból más kerülhet a figyelem középpontjába, illetve eltérő módon tehetik hozzáférhetővé a TÁRGY-at és az ahhoz kapcsolódó TUDÁS-t.

A HASZNÁLATI UTASÍTÁS MINT MŰSZAKI SZÖVEGTÍPUS

A műszaki diskurzustartomány tipikus kategóriájának tekinthető a *használati utasítás*. Ez a szövegtípus a kifelé irányuló kommunikáció jellemző kategóriája. A továbbiakban elsősorban a fogyasztóknak szóló *használati utasítást* elemzi a tanulmány.

²⁶ Vö. Taavitsainen, Irma – Jucker, Andreas H.: Trends and developments in historical pragmatics, in Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma (eds.): *Historical pragmatics*, Handbooks of pragmatics 8., Berlin – New York, De Gruyter Mouton, 2010, 3–30.

1. A *használati utasítás* a műszaki diskurzustartományból a (műszaki)²⁷ tárgyat és annak működését állítja a **figyelem központjába**. A TÁRGY-hoz kapcsolódó TUDÁS-ból elsősorban a MŰKÖDÉS, HASZNÁLAT dolgozódik ki, a szövegtípus a 'hogyan kell használni, működtetni' **forгатókönyv**vel összegezhető. A szövegalkotó és a befogadó közötti interaktív viszonyban a TUDÁS kérdése tehát a TÁRGY HASZNÁLAT-ára irányul. A cél pedig a TÁRGY rendeltetésszerű MŰKÖDTETÉS-e.

2. A szövegek tartalmát és felépítését nagyban meghatározza a szövegalkotó és befogadója közötti **diszkurzív viszony**. E viszonyt alapvetően a szándék és a cél: a TÁRGY működésével kapcsolatos TUDÁS megosztása a rendeltetésszerű HASZNÁLAT érdekében, határozza meg. A TUDÁS a szövegalkotónál van, a diskurzus során ennek részeit osztja meg a befogadóval. A TUDÁS megosztásának módját meghatározza, hogy a szövegalkotó a TUDÁS szempontjából – bár a befogadók heterogén csoportot alkothatnak – objektivizált, homogén, felhasználói befogadócsoporttal számol, ezért a szövegben mindent nyelviileg explicitté tesz, ami a tárgy rendeltetésszerű és biztonságos működéséhez, használatához elengedhetetlen.

3. A szövegtípusokra általában jellemző, hogy vannak **címei** vagy **címszerű elnevezései**, melyek egyrészt segítik a szövegtípus azonosítását, másrészt metonimikusan képviselik is a kategória meghatározó jegyeit²⁸ (jelen esetben *használati* és *utasítás*). A cím vagy a címszerű elnevezés ezáltal a szöveg létrehozását és megértését is segítik, mivel általuk aktivizálódhatnak az elmében tárolt, a kategóriához már társított forгатókönyvek, illetve szövegtípusstudások.

A *használati utasítás* lehetséges megnevezései: *használati utasítás*, *használati útmutató*, *kezelési útmutató*, *felhasználói kézikönyv*, *kezelési kézikönyv*, *használati kézikönyv*. Mindezen elnevezések nem csupán címként funkcionálnak, hanem reprezentálják azt, hogy a műszaki diskurzustartomány összetevőinek konstruálása során mi kerül a figyelem központjába, mire helyeződik a figyelem.

A *használati*, *felhasználói* és *kezelési* mellékneveket összevetve az mondható el, hogy a *felhasználói* a használatot végző SZEMÉLY-t helyezi a figyelem előterébe, míg a *használati* és a *kezelési* magát a TÁRGY-at. Két utóbbi között csak árnyalati különbség van. A *használati* jelentése 'valaminek a használatával kapcsolatos, valaminek a használatára vonatkozik. Valamely eszközhöz, készülékhez, szerhez, szerkezethez mellékel, használatát, kezelését megmagyarázó szöveg', a *kezelési*

²⁷ A tanulmány figyelembe veszi azt is, hogy nemcsak műszaki tárgyhoz készülhet *használati utasítás*. A későbbiekben ezért feladatának tekinti, hogy nem műszaki tárgyra irányuló használati utasításokat vessen össze a műszakiakkal, felfedve, hogy a TÁRGY miképp határozza meg e szövegtípus működését.

²⁸ Vö. Tolcsvai Nagy: A magyar nyelv szövegtana, 325–330.

'kezeléséhez tartozó, kezelésére vonatkozó, valamely megszabott ügyintézésre vonatkozó'. A két jelentés közti különbség az igei szótő jelentésével jobban elérhetővé válik: *használ* 'alkalmaz, igénybe vesz', *kezel* 'keze munkájával működtet'.²⁹

Még inkább látható e két melléknév között a különbség, ha megnézzük, hogy a korpuszban mikor jelenik meg az egyik, mikor a másik elnevezés. Bár sok esetben ugyanahhoz a tárgyhoz tartozóan is megjelenhet mindkét forma,³⁰ de releváns különbség mutatkozik a befogadói pozíció és a TÁRGY dimenziójában. A szakembernek szóló szövegek több esetben kapják a *kezelési* melléknevet. Ha egy szövegben megjelenik mindkét befogadónak (szakembernek és fogyasztónak) szóló szövegrész, akkor a *kezelési* rész a szakembereknek, a *használati* rész a felhasználónak szól.³¹ A TÁRGY-at illetően megfigyelhető továbbá az is, hogy a gépjárművek és egyéb tárgyak között van releváns különbség: a gépjárművekhez készült szövegekben legtöbb esetben a *kezelési* melléknév jelenik meg.

A cím, illetve a címszerű megnevezés második összetevőjének alkalmazására ennél egyszerűbb szemantikai magyarázat adható. Az *utasítás* kiemeli, hogy a szöveg leginkább közvetlen direktívumok alkalmazásával reprezentált instrukciók által írja le a MŰKÖDÉS-t (lásd bővebben 5.5.1.). Az *útmutató* a lehetséges útvonalak közül jelöl ki egyet. Ezekhez képest a *kézikönyv* a terjedelemre utal: az *utasítás*nál/*útmutató*nál nagyobb terjedelmű szövegeket jeleníthet meg ez a megnevezés. Ugyanakkor itt jegyezném meg, hogy elsősorban az *útmutató* és az *utasítás* elnevezéseket a szövegpéldányok szinonimaként alkalmazzák: a magyarban feltehetően fordítás eredményének tekinthető a két szó váltakozó alkalmazása.

4. A *használati utasítás* tipikus **tartalmi és szerkezeti sémával** jellemezhető. Ezeket a szövegben a címmel ellátott, fejezetként funkcionáló szövegrészek jelenítik meg. A fejezetek és címeik által a 'hogyan kell használni, működtetni' forgatókönyvből mindazon lépések válnak nyelvileg explicitté, melyek a TÁRGY biztonságos és rendeltetésszerű HASZNÁLAT-ához elengedhetetlenek.

4.1. A *használati utasításoknak* kötelezően tartalmaznia kell azokat az információkat, melyekkel a befogadónak rendelkeznie kell a TÁRGY rendeltetésszerű és biztonságos HASZNÁLAT-ához. A szövegtípus a **konvencionizáltság** magas fokával jellemezhető. Tagolását, tartalmát, megjelenítését ugyanis egyfelől a Magyarországon is bevezetett, de magyar nyelven még nem elérhető MSZ EN

²⁹ Vö. Bárczi Géza – Országh László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapest, Akadémiai, 1959–1962.

³⁰ Lásd pl. [http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_\(pn9373420019-v1hu\).doc](http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_(pn9373420019-v1hu).doc) és <http://klima.hu/wp-content/uploads/2018/06/CH-Alpha-Veritas-serias-Owners-Manual-HU.pdf> (Letöltés: 2018. október 15.)

³¹ Vö. pl. <http://www.kazanpont.hu/dokumentumok/Gepkonyv.pdf> (Letöltés: 2018. október 15.)

82079-1:2013 szabvány rögzíti, másfelől a 2012. évi LXXXVIII. törvény több pontja is e szövegtípust szabályozza. A törvény 11. § 5. bekezdése kimondja: „a használati és kezelési útmutatónak közérthetőnek és egyértelműnek kell lennie, valamint tartalmaznia kell mindazt az információt, amelyet a gyártó által csatolt idegen nyelvű használati és kezelési útmutató tartalmaz”, ha pedig „a gyártó a 8. § (5) bekezdésében vagy az importőr a 11. § (5) bekezdésében foglalt kötelezettségeinek nem tett eleget, akkor azt a forgalmazó köteles pótolni”.³² Továbbá a törvény értelmezői rendelkezésének 13. pontja ezt írja: „használati vagy kezelési útmutató: maradandó formában a fogyasztó vagy a felhasználó számára a gyártó által rendelkezésre bocsátott tájékoztatás a termék rendeltetésszerű és biztonságos használatának, eltarthatóságának és kezelésének módjáról”.

4.2. A szövegtípus tartalmi egységei aszerint különülnek el, hogy a TÁRGY-hoz (egyszerű vagy összetett) kapcsolódó TUDÁS-ból a MŰKÖDÉS érdekében mi dolgozódik ki, mi kerül a figyelem előterébe, illetve ez milyen forgatókönyv által valósul meg. E tematikus részek a szövegtípus szerkezeti sémájára is jellemzővé válnak.

A használati utasítás mint szövegtípusban a következő **tartalmi egységeket** lehet elkülöníteni: (a) **utasítás**, mely a MŰKÖDÉS-hez szükséges TUDÁS-t jeleníti meg, mindezt CSELEKVÉS-ek által teszi elérhetővé (tehát azt mondja ki, 'mit kell csinálni'). Ide sorolható a **tiltás**, mely funkcionálisan szintén azt a TUDÁS-t jeleníti meg, mely a TÁRGY rendeltetésszerű és biztonságos MŰKÖDÉS-ét teszi elérhetővé, csak tiltásként (tehát azt, 'mit ne csinálj', 'mit tilos csinálni'), illetve a figyelmeztetéseket is. A **figyelmeztetések** olyan eljárásokat jelölnek, melyek helytelen végrehajtása – nagy valószínűséggel – a felhasználó és/vagy a szervizszemélyzet halálát, komoly sérülését okozza vagy okozhatja, illetve vagyoni kárt okozhatnak (a szövegben *Vigyázat, veszély!*; *Figyelem!*; *Vigyázat!*³³ nyelvi eszközök által válnak felismerhetővé). Az utasításhoz szorosan kapcsolódik (b) a használati **lehetőség**. Ez a TUDÁS-ból a működéshez kapcsolódó LEHETŐSÉG-et teszi hozzáférhetővé ('mit lehet csinálni') és (c) a **megfelelő használatot megerősítő leírás**, mely a TÁRGY rendeltetésszerű és biztonságos működésének eredményeként létrejövő ÁLLAPOT-ot jeleníti meg (tehát azt, 'ha jól csináltad, ez történik, ez látható'). Továbbá (d) a **műszaki jellemzés**, mely a TÁRGY működéséhez elengedhetetlen RÉSZ-eket és JELLEMZÉS-üket tartalmazza.

³² 2012. évi LXXXVIII. törvény, 13. § (3).

³³ A *Vigyázat, veszély!* olyan eljárásokat jelöl, melyek helytelen végrehajtása nagy valószínűséggel a felhasználó vagy a szervizszemélyzet halálát vagy komoly sérülését okozza; a *Vigyázat!* olyan eljárásokat jelöl, melyek helytelen végrehajtása esetleg a felhasználó halálát vagy komoly sérülését okozhatja; a *Figyelem!* olyan eljárásokat jelöl, melyek helytelen végrehajtása a felhasználó személyi sérülését vagy esetleg vagyoni kárt okozhatnak.

Az 1. táblázatban három, felhasználónak szóló *használati utasítás* szerkezeti felépítését közli a tanulmány. Az első (*Kezelési kézikönyv*) és a második (*Használati útmutató*) ugyanazon tárgyhoz (*légkondicionáló*), a harmadik (*Használati útmutató*) ezektől eltérő tárgyhoz (*mikrohullámú sütő*) készült.

1. táblázat. A felhasználónak szóló használati utasítás szerkezeti felépítése

Kezelési kézikönyv*	Használati útmutató**	Használati útmutató***
Biztonságtechnikai figyelmeztetések	Figyelmeztetések	A tárgy használat előtt Biztonsági tudnivalók A főzőedények alkalmazásának vizsgálata Az ételek biztonsága Sütőedények és tartozékok
A tárgy szolgáltatásai és funkciói Az alkatrészek neve	Alkotóelemek nevei	Műszaki adatok
Előkészületek		Előkészületek az üzembehelyezéshez Kicsomagolás Elhelyezés Csatlakoztatás a hálózathoz
Kezelés	Üzem módok, funkciók	Hogyan működik a tárgy?
Az időzítés működtetése		Fő részek megnevezése és funkciói
A levegőbefúvás irányának állítása		Forgótányér behelyezése
Automatikus légterelés		Kezelőpanel
Kézi működtetés	Távírányítók Felhasználói segédlet Távírányító elemcsere	Mikrohullámú főzés
		Mikrohullámú teljesítmény táblázat Főzés grillel Sütés mikrohullám és grill kombinálásával Javaslatok grillel való főzéshez Javaslatok mikrohullámmal és grillel való sütéshez
Tisztítás és ápolás	Tisztítás, karbantartás	Mikrozási tanácsok
		Tisztítás és ápolás
		Belső és külső

Hibakeresés	Hiba azonosítás Hibakódok	Üzemzavarok és pótalkatrészek
Tippek az üzemeltetéshez		
	Jótállási jegy	Jótállás

* [http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_\(pn9373420019-v1hu\).doc](http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_(pn9373420019-v1hu).doc) (Letöltés: 2018. október 15.)

** http://klima.hu/wp-content/uploads/2018/06/CH-Alpha_Veritas-series-Owners-Manual-HU.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

*** https://www.markabolt.hu/files/30/484/d_00000484.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

A tartalmi egységek a *használati utasítások szerkezeti sémáját* is meghatározzák. A szövegtípus a konvencionalizáltság magas foka miatt (vö. 5.3.1.) tartalmaz kötelező, a MŰKÖDÉS-hez elengedhetetlen részeket, de emellett – mint az a táblázatból látható – szerkezetiileg megjelennek fakultatív részek is. A szövegtípus szerkezeti sémájának **kötelező részei**: *a berendezés elhelyezési és üzemeltetési feltételei; a termék alapvető funkcionális kezelőszerveinek bemutatása, rendeltetései; a kezeléssel, rendeltetésszerű használattal kapcsolatos tudnivalók; az előírt műszaki állapot fenntartásához szükséges rendszeres ápolási, beállítási, gondozási feladatok leírása, azok időbeni ütemezése; mindezekhez kapcsolódva, külön megjelenítve figyelmeztetések; továbbá a termék teljesítményére, energiafogyasztására, egyéb üzemi jellemzőire vonatkozó műszaki adatok.* Ezen részek kidolgozottsága a szöveg befogadója és a TÁRGY összetettsége szerint változhat. Emellett megjelenhetnek **fakultatív részek**: *javaslat, tanácsok, megjegyzés* (a jobb működés, a hosszabb élettartam, az energiafelhasználás csökkentése stb. érdekében). A *használati utasítás* részévé válhat továbbá a *jótállás/garancialevél/szervizelés* is.

A fakultatív részekhez kapcsolódóan érdemes még egyről beszélni: a **meggyőzésről**. A használati utasításokba olykor a TÁRGY-at, és főként az adott MÁRKÁ-t előtérbe helyező, a befogadó választását elismerő, a jó választást hangsúlyozó, pozitív attitűdöt kialakító szövegrész ékelődhet. Ez a rész – mely jellemzően a *használati utasítás* elején található – mind a felhasználóknak, mind a szakembereknek szóló szövegekben megjelenhet. Például:

Gratulálunk az új mikrohullámú sütő megvásárlásához. Köszönjük, hogy az (cégnév) termékét választotta. Meggyőződésünk, hogy nagyon hasznosnak találja majd az új mikrohullámú sütőt, amely nagyszerű segítőtársa lesz. Mint minden konyhai készülék,

ez is megköveteli, hogy megismerje a fő részeket és azok funkcióit, mivel a készülék nélkülözhetetlen lesz majd az Ön számára (*Használati útmutató* mikrohullámú süthöz);³⁴

A karbantartás csak a szűrő cseréjével lesz teljeskörű, ügyfelei pedig azonnal tapasztalhatják annak pozitív hatását (...) Széleskörű előnyök a műhely számára...

- kiegészítő bevételi forrás,
- hangsúlyozza a szervíz szakértelmét az ügyfelek szemében,
- a karbantartás egyszerűen végezhető
- ... valamint a járműtulajdonosok számára
- még kényelmesebb vezetés, nagyobb biztonság
- környezetvédelem
- költségmegtakarítás. (*Útmutató a gépjármű klímaberendezések diagnosztikájához*).³⁵

5. A *használati utasításokat* a **kifejtettség** jellemzi: bennük minden olyan információ nyelvileg explicitté válik, mely a rendeltetésszerű és biztonságos HASZNÁLAT-hoz elengedhetetlen. A funkcionálisan elkülönülő tartalmi egységek (lásd 5.4.2.) eltérő **nyelvi megformáltsággal** jellemezhetők.

5.1. A *használati utasítás* kötelező részei és az abból is kiemelkedő kezeléssel kapcsolatos rész a szövegtípus központi beszédaktusát: az **utasítást** valósítják meg. Az utasítások direktívumként³⁶ működnek. Az utasításokat reprezentáló nyelvi eszközök: felszólító mód, deontikus modalitás, kijelentő mód.

A felszólító módú igék a közvetlen direktívumot valósítják meg. Ez a nyelvi eszköz jeleníti meg az utasítások legnagyobb részét. A felszólító mód kombinálódhat kijelentő móddal, illetve a *ha* – (*akkor*) szerkezettel. Előbbi esetben jellemzően akkor élnek, mikor a MŰKÖDÉS-hez szükséges utasítások elő-, illetve utóidejűsége kerül a figyelem előterébe, sematikusán 'csinálja ezt, ez történik', pl. „Nyomja meg a START/STOP gombot. A beltéri egység működésjelző lámpája (vörös) világítani kezd. A légkondicionáló működni kezd”.³⁷ Utóbbi alkalmazása a lehetőségek közötti választás esetében jelenik meg ('ha ezt választja / ha ezt akarja, akkor ezt csinálja'), pl. „Ha az időzítést törölni akarja, nyomja meg a DELETE gombot” (vö. 5.3.).

³⁴ https://www.markabolt.hu/files/30/484/d_00000484.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

³⁵ http://www.metker.hu/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/Utmutato_a_gepjarmu_klimaberendezesek_diagnosztikajahoz_kicsi.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

³⁶ Searle, John: *Elme, nyelv és társadalom*, Budapest, Vince, 2000, 147–152; a direktívumok forogatókönyvére l. Panther, K.-U. – Thornburg, L. L.: *Speech act metonymies*, 208.

³⁷ http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

Az utasításokat megjelenítő deontikus modalitás³⁸ nyelvi kifejezőeszközei: *kell* + főnévi igenév, *tud* + főnévi igenév, *szükséges* + főnévi igenév, *szükségessé válik*, pl. „A villásdugót olyan megfelelő konnektorba kell csatlakoztatni, ami a helyi szabályoknak és rendeleteknek megfelelően került kialakításra”,³⁹ „ezzel be tudja kapcsolni a gyerekszár”, „szükségessé válik a légkondicionáló rendszer felülvizsgálata”.⁴⁰

Néhány esetben az utasítások kijelentő módban is megjelenhetnek, pl. „ha ismételten legalább 2 másodpercig megnyomja ezeket a gombokat, akkor kikapcsol a gyerekszár”.⁴¹

5.2. Az utasításokkal szoros kapcsolatban levő **tiltások** (‘mit ne csinálj’) szintén megjelenhetnek közvetlen direktívumként. Ezekben az esetekben a tiltást kifejező (*soha*) *ne* után felszólító mód áll: „Ne próbálja egyedül telepíteni a távirányítót”, „Ne dugja be az ujjait, de semmilyen tárgyat sem a vezérlő belsejébe”⁴², „Soha ne használjon maró tisztítószer”.⁴³ Emellett deontikus modalitás jeleníti meg ezeket a részeket: (*nem*) *szabad* + főnévi igenév, *tilos* + főnévi igenév, pl. „A készüléket új csövek segítségével kell a vízhálózatra csatlakoztatni. A régi csöveket nem szabad újra felhasználni”.⁴⁴

5.3. A működéshez kapcsolódó **lehetőségek** (bizonyos funkciók fakultatív használata, több lépés közötti választás lehetősége) tipikus nyelvi kifejezőeszköze a deontikus modalitás: *lehet* + főnévi igenév, *-hat/-het*, pl. „a szűrő megtisztítása után a jelzés az alábbi módon törölhető”.⁴⁵

Mindkét nyelvi eszköz kombinálódhat a *ha* – (*akkor*), *amennyiben* – (*akkor*) szerkezettel azokban az esetekben, mikor az adott szövegrész elő-, utóidejűséget kíván kifejezni. Ilyen esetekben a LEHETŐSÉG-et megjelenítő nyelvi eszköz legtöbbször kijelentő móddal társul, pl. „ha nyomva tartja a gombot, az aktuális időt 10 perces lépésekben változtathatja”.⁴⁶

³⁸ Kiefer Ferenc: *Lehetőség és szükségszerűség*, Budapest, Tinta, 2005, 60.

³⁹ Használati utasítás, Gorenje, GV53214, 1.

⁴⁰ http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴¹ http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴² http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴³ http://www.masinak.hu/upload_files/documents/hasznalati_3838942053917.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴⁴ Használati utasítás, Gorenje, GV53214, 20. (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴⁵ [http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_\(pn9373420019-v1hu\).doc](http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_(pn9373420019-v1hu).doc) (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴⁶ http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

5.4. A megfelelő működés leírását tartalmazó, a tárgynak a megfelelő cselekvés eredményeképpen létrejövő ÁLLAPOT-át megjelenítő rész jellemző nyelvi kifejezőeszköze a kijelentő mód, mely legtöbbször – az előidejű CSELEKVÉS-t és az utóidejű ÁLLAPOT-ot kifejezve – *ha – (akkor)* szerkezettel társul, pl. „Amikor a működési idő be van állítva, a (jelzés ábrája) jelenik meg”.⁴⁷

5.5. A műszaki jellemzés a TÁRGY összetevőit jeleníti meg. A leírás – amennyiben az szövegesen is megjelenik – kijelentő módú igék alkalmazásával történik, pl. „A fagyasztó hőfokának digitális kijelzője a beállított hőmérsékletet mutatja, -16°C és -24°C között”.⁴⁸

6. A nézőpont jelöltségére jellemző, hogy az aktuális beszélő nem jelöli magát nyelvi eszközzel, hiszen a figyelem fókuszában a TÁRGY és annak HASZNÁLAT-a áll. A szövegtípus egy (fakultatív) részében figyelhető meg, hogy az aktuális beszélő önmagát is jelöltté teheti, ez pedig a meggyőzés funkciójára használt szövegrész. Ebben a részben ugyanis TÁRGY, illetve annak MÁRKÁ-ja kerül a figyelem előterébe. Itt megjelenhet a T/1 személyű 'mi', ami ebben az esetben a gyártó céget jeleníti meg, pl. „Köszönjük a bizalmat, amit a termék megvásárlásával irántunk tanúsított. Kívánjuk, hogy sok örömben legyen része a készülék használata során”.⁴⁹

A szövegalkotó (aktuális beszélő) és befogadója közötti interperszonális viszonyra jellemző, hogy a szövegtípus E/3 (*Önöző*) formában teszi hozzáférhetővé a releváns információkat. A kettejük közötti diszkurzív viszony olykor előtérbe kerülhet a befogadót jelölő megszólítás által (*Ön*), pl. „Az összes utasítás az Ön biztonságát szolgálja”.⁵⁰

7. A használati utasítások ábrákkal is kiegészülhetnek. Az ábrák TUDÁS átadását, illetve a megértést és értelmezést segítik azáltal, hogy a sematikus képi megjelenítés a világ egy entitását képes a diskurzus részévé tenni, ezáltal – a deixis műveletét is megvalósítva⁵¹ – az utasítások, és az állapotok, műszaki jellemzők leírása során közvetlen rámutatással történhet meg a TÁRGY vagy annak egy részének azonosítása és az ahhoz kapcsolódó CSELEKVÉS megértése.⁵²

⁴⁷ http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴⁸ www.parafalo.hu_fhe_302_iw.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁴⁹ http://www.masinak.hu/upload_files/documents/hasznalati_3838942053917.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁵⁰ https://www.markabolt.hu/files/30/484/d_00000484.pdf (Letöltés: 2018. október 15.)

⁵¹ Vö. Tátrai: Pragmatika, 953–955.

⁵² A szövegbe ágyazódó kép értelmezésére lásd Csontos Nóra: A kép mint narratíva, in Tóth Szergej (szerk.): *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) Budapest–Szeged, MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2013, 135–144.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány a műszaki szöveg szövegtipológiai vizsgálatát a kognitív nyelvészet és a pragmatika mint szemléletmód elméleti keretébe ágyazva, a kogníció és a beszédhelyzet előtérbe helyezésével, műszaki szövegeket tartalmazó korpuszon végezte. A korpusz elemzése után megállapította, hogy a műszaki szövegek nem alkotnak homogén kategóriát. A bennük megjelenő közös jegyek a MŰSZAKI TÁRGY-ra irányuló TUDÁS megosztása. Ezért a tanulmány a műszaki szöveg *diskurzustartományként* történő értelmezése mellett érvelt. A műszaki diskurzustartományból kikerülő szövegek aszerint alkotnak tipikus kategóriákat, hogy a szövegek a TUDÁS-ból mit helyeznek előtérbe, mit dolgoznak ki, és ezt miként teszik elérhetővé. A műszaki diskurzustartomány működését a tanulmány egy lehetséges szövegtípus, a *használati utasítás* elemző bemutatásán keresztül vizsgálta. Megállapította, hogy a *használati utasítás* a szövegalkotó és a befogadója között létrejövő diskurzus során a MŰSZAKI TÁRGY-ra irányuló TUDÁS-ból a rendeltetésszerű és biztonságos MŰKÖDÉS-hez, HASZNÁLAT-hoz szükséges információkat osztja meg a 'hogyan kell működtetni' forgatókönyv által. A szövegtípust a résztvevői szerepek, a figyelemirányítás, a műveleti és szerkezeti jellemzők, a nyelvi megformáltság, a konvencionalizáltság mértéke és a nézőpont jelöltiségének kérdése mentén elemezte.

SZAKIRODALOM

- BARTHA Csilla: *A szociolingvisztika alapjai*, Budapest, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1998.
- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapest, Akadémiai, 1959–1962.
- BEAUGRANDE, Robert-Alain de – DRESSLER, Wolfgang, U.: *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen, Niemeyer, 1981.
- BEAUGRANDE, Robert-Alain de – DRESSLER, Wolfgang, U.: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*, Budapest, Corvina, 2000.
- BIBER, Douglas: *Variation across speech and writing*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.
- BIBER, Douglas – CONRAD, Susan: *Register, genre, and style*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- CSONTOS Nóra: A kép mint narratíva, in Tóth Szergej (szerk.): *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a*

- Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) Budapest – Szeged, MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2013, 135–144.*
- ERMERT, Karl: *Briefsorten, Untersuchungen zur Theorie und Empirie der Textklassifikation*, Tübingen, Niemeyer, 1979.
- EYSENCK, Michael W. – KEANE, Mark T.: *Kognitív pszichológia*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.
- FEHÉR Erzsébet: Szövegtipológia a retorikai hagyományban, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és szövegtípus, Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 27–63.
- FILLMORE, Charles: Scenes-and-frames semantics, in Zampolli Antonio (ed.): *Lingustic structures processing*, Amsterdam–New York, North Holland Publishing Company, 1977, 55–81.
- GEERAERTS, Dirk: *Diachronic prototype semantics, A contribution to historical lexicology*, Oxford, Clarendon Press, 1997.
- GÜLICH, Elisabeth: Textsorten in der Kommunikationspraxis, in Kallmeyer, W (Hg.): *KommunikationsTypologie, Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*, Düsseldorf, Schwann, 1986, 15–46.
- HEINEMANN, Wolfgang: Aspekte der Textsortendifferenzierung, in Brinker, Klaus – Antos, Gerd – Heinemann, Wolfgang – Sager, Sven Frederik (Hrsg.): *Text- und Gesprächlinguistik, Ein internationales handbuch zeitgenössischer Forschung*, HSK 16.1., Berlin – New York, Walter de Gruyter, 2000, 523–546.
- HEINEMANN, Wolfgang: Textsorte – Textmuster – Texttyp, in Brinker, Klaus – Antos, Gerd – Heinemann, Wolfgang – Sager, Sven Frederik (Hrsg.): *Text- und Gesprächlinguistik, Ein internationales handbuch zeitgenössischer Forschung*, HSK 16.1., Berlin – New York, Walter de Gruyter, 2000, 507–523.
- KIEFER Ferenc: *Jelentélmélet*, Budapest, Corvina, 2000.
- KIEFER Ferenc: *Lehetőség és szükségszerűség*, Budapest, Tinta, 2005.
- KOCSÁNY Piroska: *Szöveg, szövegtípus, jelentés, A mondás mint szövegtípus*, Budapest, Akadémiai, 2002.
- KOCSÁNY Piroska: A szövegtipológia eredményei és/vagy eredménytelenségei, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és szövegtípus, Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 17–26.
- KUNA Ágnes – SIMON Gábor: Műfaj, szövegtípus, szövegfajta, Nézőpontok, kategóriák, modellek a szövegnyelvészeti kutatásban, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 257–275.
- LAKOFF George: *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago, The University of Chicago Press, 1987.

- LEE, David: Genres, registers, text types, domains, and styles: clarifying the concepts and navigating a path through the BNC jungle, *Language Learning and Technology*, 5. évf., 2001/3, 37–72.
- LUX, Friedemann: *Text, Situation, Textsort*, Tübingen, Narr, 1981.
- NOTHDURFT, Werner: Das Muster in Kopf? Zur Rolle von Wissen und Denken bei der Konstitution interaktiver Muster, in Kallmeyer, Werner (ed.): *Kommunikationstypologie, Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*, Düsseldorf, Schwann, 1986, 92–116.
- PALTRIDGE, Brian: Genre, text types, and the language class room, *ELT Journal*, 50. évf., 1996, 237–243.
- PANTHER, Klaus-Uwe – THORNBURG, Linda L.: Speech act metonymies, in Lieber, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*, Current Issues in Linguistic Theory 151, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins, 1997, 205–219.
- PANTHER, Klaus-Uwe – THORNBURG, Linda L.: A cognitive approach to inferencing in conversation, *Journal of Pragmatics*, 30. évf., 1998, 755–769.
- ROSCH, Eleanor: Human Categorization, in Warren, N. (ed.): *Studies in Cross-Cultural Psychology*, Vol. I., Academic Press, London, 1977, 1–49.
- SANDIG, Barbara: Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten in Deutschen, in Gülich, E. – Raible, W. (Hg.): *Textsorten Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*, Frankfurt, Athenäum, 1972, 113–124.
- SANDIG, Barbara: *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin–New York, de Gruyter, 1986.
- SEARLE, John: *Elme, nyelv és társadalom*, Budapest, Vince, 2000.
- TAAVITSAINEN, Irma: Changing conventions of writing: the dynamics of genres, text type, and text traditions, *European Journal of English Studies*, 5. évf., 2001/2, 139–150.
- TAAVITSAINEN, Irma – JUCKER, Andreas H.: Trends and developments in historical pragmatics, in Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma (eds.): *Historical pragmatics*, Handbooks of pragmatics 8., Berlin–New York, De Gruyter Mouton, 2010, 3–30.
- TÁTRAI Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába*, Budapest, Tinta, 2011.
- TÁTRAI Szilárd: Esti Kornél és a beégés, Megjegyzések a műfajiság pragmatikai vonatkozásához, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 290–301.
- TÁTRAI Szilárd: Pragmatika, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 899–1058.
- TAYLOR, John R.: *Linguistic Categorization*, Oxford, Clarendon Press, 1991.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A magyar nyelv szövegtana*, Budapest, Tankönyvkiadó, 2001.

- TOLCSVAI NAGY Gábor: A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben, in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus, Szövegtipológiai tanulmányok*, Budapest, Tinta, 2006, 64–90.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: Gondolatok a szövegtípus és a szövegműfaj fogalmáról és egymáshoz való viszonyáról, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2017/3, 302–310.
- VATER, Heinz: *Einführung in die Textlinguistik*, München, W. Fink, 1992.
- VERSCHUEREN, Jef: *Understanding pragmatics*, London, New York, Sydney, Auckland, Arnold, 1999.

FORRÁSOK

2012. évi LXXXVIII. törvény – a termékek piacfelügyeletéről.
http://klima.hu/wp-content/uploads/2018/06/CH-Alpha_Veritas-series-Owners-Manual-HU.pdf
[http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_\(pn9373420019-v1hu\).doc](http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_ASY7_12_LMA_(pn9373420019-v1hu).doc)
http://www.columbus-klima.hu/write/upload/szerviz/FJ_OM_UTB_YUD_9373329060v1_hu.pdf <http://www.kazanpont.hu/dokumentumok/Gepkonyv.pdf>
http://www.masinak.hu/upload_files/documents/hasznalati_3838942053917.pdf http://www.metker.hu/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/Utmutato_a_gepjarmu_klimaberendezesek_diagnosztikajahoz_kicsi.pdf
https://www.markabolt.hu/files/30/484/d_00000484.pdf
MSZ EN 82079-1:2013 *Használati utasítások készítése. Tagolás, tartalom, megjelenítés. 1. rész: Általános elvek és részletes követelmények.* (IEC 82079-1:2012)
www.parafalo.hu_fhe_302_iw.pdf
www.parafalo.hu_gv_53214.pdf

A WEBLAPSZÖVEGEK JELLEMZŐI ÉS FORDÍTÁSI SAJÁTOSSÁGAI

KÓBOR MÁRTA

A weboldalak fordítása az utóbbi évtizedben a gyorsan fejlődő nyelvipar egyik legdinamikusabb szegmensévé vált. Napjaink képzéseinek nem szabad figyelmen kívül hagyniuk e sok tekintetben sajátos készségeket és ismereteket igénylő tevékenységet. A tanulmány célja a weblapszövegek jellemzőinek és fordítási sajátosságainak bemutatása. A jelen írás alapjául szolgáló kutatás eredetileg azoknak a kollégáknak kívánt iránymutatást nyújtani, akik akár egy speciális tréning vagy tantárgy, akár egy általános fordítástechnikai kurzus keretében szeretnék felkészíteni hallgatóikat internetes oldalak fordítására.

Kulcsszavak: weblap, weboldalfordítás, nyelvipar, terminológia, fordítás

Features of texts on websites and characteristics of their translation. In the last decade, translating websites has become one of the most dynamic segments of the fast developing language industry. The modern translation training programmes cannot overlook this type of work which requires unique skills and knowledge in many aspects. The aim of the present study is to present the features of texts on websites and the characteristics of their translation. The research that this paper is based on provides a guideline to colleagues who would like to prepare their students for translating websites either in a specialized training or in a general course of translation.

Keywords: web translation, web localization, language industry, terminology, translation

BEVEZETŐ – A WEBLAPFORDÍTÁSTÓL A WEBES SZÖVEGÍRÁSIG

Kereskedelmi és kulturális értelemben is globalizált világunk, illetve a földrajzi határokat nem ismerő világháló korában kevés olyan szervezet és vállalat létezik, amelynek ne volna szüksége két-, három- vagy akár többnyelvű internetes

jelenlétre. A weboldalak¹ fordítása az utóbbi évtizedben az amúgy is gyorsan fejlődő nyelvipar (*language industry*) egyik legdinamikusabb szegmensévé vált. Nyilvánvalónak tűnik, hogy napjaink képzéseinek nem szabad figyelmen kívül hagyniuk e sok tekintetben sajátos készségeket és ismereteket igénylő tevékenységet. A BME eTransfair projektje keretében 2017-ben készült felmérés² mégsem említ egyetlen olyan hazai fordítóképző intézményt sem, ahol ilyen ismereteket tanítanak a hallgatóknak. A jelen írás alapjául szolgáló kutatás eredetileg azoknak a kollégáknak kívánt iránymutatást nyújtani, akik akár egy speciális tréning vagy tantárgy, akár egy általános fordítástechnikai kurzus keretében szeretnék felkészíteni hallgatóikat internetes oldalak fordítására. Mivel azonban a weblapok megfelelő fordításához szükség van a webes tartalomszerkesztés néhány alapvető jellemzőjének és követelményének ismeretére, ez a tanulmány a webes szövegírás azon sajátosságainak összefoglalására vállalkozik, amelyek a weblapfordítók számára hasznosnak bizonyulhatnak.

ALAPFOGALMAK ÉS DEFINÍCIÓK

Az Európai Bizottság fordítószolgálatára már 2006-ban külön egységet (*Web Translation Unit*) hozott létre a világhálón – elsősorban a soknyelvű EUROPA portálon – megjelenő anyagok fordítására. 2009-ben megjelent *Web translation as a genre* című kiadványában külön műfajként határozta meg az uniós fordítók munkája javát kitevő jogszabályszövegektől sok tekintetben különböző tevékenységet. A Fordítási Főigazgatóság (DGT) webfordító csoportjának egyik magyar munkatársával 2015 nyarán készített interjú³ szerint az uniós fordítók az angol *web translation* analógiájára a magyar „webfordítás” terminust használják tevékenységük megjelölésére. Az angol nyelvű fordítástudományi szakirodalomban

¹ Bár a köznyelvben sokan – tévesen – szinonimaként használják a „honlap”, „weblap”, „weboldal”, illetve a „website” és „webhely” terminusokat, fontos hangsúlyozni, hogy utóbbiak (website vagy webhely) egy adott doménen található weblapok vagy weboldalak összességét jelzik (tehát alá- / fölérendeltségi viszonyban álló terminusokról van szó). Az angol *homepage* szóból származó „honlap” szigorú értelemben egy adott website-on / webhelyen található weblapok / weboldalak közül az elsőt (a főoldalt vagy más szóval a kezdőlapot) jelöli.

² Szabó Csilla – Seidl-Pécs Olívia – Ugrin Zsuzsanna: Magyarországi fordítóképző intézmények SWOT-elemzése, in Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla (szerk.): *Fókuszban a fordítás értékelése: Tanulmányok a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ 2017. szeptember 29-30-án megrendezett Őszi Konferenciájának előadásaiból*, Budapest, BME, 2018, 5–54.

³ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szakolczai Ágnesnek, az Európai Bizottság munkatársának, aki egy 2015 júliusi személyes interjú során értékes információkkal szolgált ehhez a tanulmányhoz.

is a Gambier és Gottlieb⁴ által bevezetett *web translation* terminus használatos, bár az utóbbi években – különösen Jimenez-Crespo 2013-as monográfiájának megjelenése óta⁵ – egyre gyakrabban találkozhatunk a fordításkutatók körében az Esselink⁶ által meghonosított *web localization* kifejezéssel.

Jelen írásban én a **weblapfordítás**, illetve **weboldalfordítás** terminust fogom használni – azért nem a **webfordítást**, mert azt egyrészt hazai kontextusban sokan egy közismert ingyenes online fordítóprogrammal (webforditas.hu) azonosítják, másrészt pedig azért, mert a webfordítás egy sor olyan tevékenységet is magában foglalhat, amely kívül esik az érdeklődésünk fókuszában álló internetes oldalak felületi és tartalmi elemeinek fordításán. Az említett interjú idején az uniós webfordítók munkájának részét képezte például online felmérések és konzultációk, sajtóközlemények, interneten megjelenő kiadványok és brosrák fordítása mellett különféle adatbázisok fordítása és konkrét szoftverlokalizációs feladatok is (pl. a belső piaci információs rendszer [IMI] fordítása), melyek túlmutatnak e tanulmány keretein.

A **weboldalfordítás** terminust két okból részesítem előnyben a **weboldal-lokalizációval** szemben. Egyfelől a lokalizáció (vagy „honosított” terminussal élve: honosítás) fogalma az 1990-ben megalakult LISA (Localization Industry Standards Association) szabványügyi szervezethez fűződik, és sokkal inkább ipari és üzleti, semmint fordításelméleti vagy tudományos szempontokat tükröz. Másfelől anélkül, hogy hosszan elemezném a lokalizáció fogalmát, ipari, illetve fordítástudományi definícióit,⁷ az ún. GILT⁸ folyamatban elfoglalt szerepét, valamint a fordítás (folyamatosan változó) fogalmához fűződő viszonyát,

⁴ Gambier, Yves – Gottlieb, Henrik: Multimedia, Multilingua: Multiple Challenges, in Gambier, Yves – Gottlieb, Henrik (eds.): *(Multi) Media Translation. Concepts, Practices, and Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2001, viii–xx.

⁵ Jimenez-Crespo, Miguel Angel: *Translation and Web Localisation*, New York–London, Routledge, 2013.

⁶ „Localization is the translation and adaptation of a web product, which includes all related product documentation. The term ‘localisation’ is derived from the word ‘locale’, which traditionally means a small area or vicinity.” Esselink, Bert: *A Practical Guide to Localization*, Amsterdam, John Benjamins, 2000, 1.

⁷ Esselink: *A Practical Guide to Localization.*; Cronin, Michael: *Translation and Globalisation*, London, Routledge, 2003; Pym, Anthony: *The Moving Text. Localization, translation, and distribution*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 2004.; Gouadec, Daniel : *Guide des métiers de la traduction, de la localisation et de la communication multimédia*, Paris, Maison du dictionnaire, 2009.

⁸ A GILT betűszó azt a négy fontos, egymással részben átfedésben lévő szakterületet jelöli, amelyet a termékek és szolgáltatások globális terjesztését végző szakmai ágazat felölel: globalizáció (g11n), internacionalizáció (i18n), lokalizáció (l10n) és fordítás (t9n).

Sermannal⁹ együtt én is úgy gondolom, hogy „a lokalizáció [...] alaposan átgondolt és kidolgozott lépések sorozata [...], amelyek közül az **egyik** fontos lépés a fordítás” (kiemelés tőlem). A lokalizáció fogalma ebben a megközelítésben tágabb és komplexebb a fordításénál; a fordító mellett számos egyéb szereplőt (lokalizációs menedzser, nyelvi mérnök, grafikus stb.) is érint, és nyelvi, kulturális, illetve technikai lépéseket egyaránt magában foglal. Utóbbiak némelyikéhez (pl. layout, színvilág módosítása vagy a végtermék tesztelése) komoly informatikai ismeretekre van szükség. A szoftverek és egyéb digitális termékek (pl. számítógépes játékok) lokalizációjánál gyakorta elvárt, „haladó” informatikai tudást igénylő feladatok weboldal-lokalizációs projektekben is felmerülnek (egy hazai fordításszolgáltató ezek között említi pl. bonyolultabb programnyelvek CSS- vagy HTML-kódba illesztését, vagy a támogató eszközből kinyert kód tesztelését),¹⁰ ám ezek ma még¹¹ jellemzően nem a fordítók, és sokszor nem is a fordításszolgáltatók feladatkörébe tartoznak. Ettől függetlenül az ő munkájuk is túlmutat a hagyományos értelemben vett fordításon, és – amint látni fogjuk – számos figyelemre méltó nyelvi-kulturális és technikai sajátossággal rendelkezik.

Ebben a tanulmányban a weboldal-lokalizációs projekteknek azon aspektusai kerülnek középpontba,

- amelyek kifejezetten a weboldal-lokalizációs projektek **fordítóit** érintik,
- amelyek nem igényelnek a zömében bölcsészkarokon zajló (CAT-)képzések keretein messze túlmutató informatikai és programozói ismereteket,
- amelyek terén a **humán** fordítási és fordítói¹² kompetenciák dominálnak.

Írásomban a weblapfordításra vonatkozó szakirodalom rövid áttekintése után azokat a sajátosságokat és – a képzéseink keretében reálisan elsajátítható – készségeket és ismereteket veszem számba, amelyekre általában véve a webes tartalomszerkesztőknek, és sok esetben a weblapfordítóknak is szükségük lehet feladataik színvonalas ellátásához.

⁹ Sermann Eszter: A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában, *Fordítástudomány*, XIII. évf., 2011/2, 72–73.

¹⁰ Gál-Berey Tünde – Gényi András: Speciális fordítói készségek és kompetenciák. A szoftver- és weboldal-lokalizáció esete, in Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*, Budapest, KRE–L'Harmattan, 2018, 179–182.

¹¹ A jelenlegi tendenciákból arra következtethetünk, hogy a fordítóknak egyre inkább szükségük lesz a webes lokalizációhoz szükséges, már öt évvel ezelőtt hosszú listát kitevő technológiai alkompetenciákra (Jimenez-Crespo: Translation and Web Localisation).

¹² Kiraly, Donald: *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*, Manchester, UK & Northampton MA, St. Jerome Publishing, 2000.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Különös módon a weboldalak, melyek száma elképesztő ütemben növekszik 1990 óta¹³, nem övezi különösebb érdeklődés sem a fordításkutatók, sem a fordításoktatók részéről. Erre az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának (DGT) már említett kiadványa is felhívja a figyelmet: „Writing for the web is the subject of great amounts of literature. [...] Though much less has been written on the actual translation of web texts”.¹⁴

Néhány empirikus kutatástól¹⁵ eltekintve a mai napig sokkal több információt találunk e témáról a weblapfordításra specializálódott fordításszolgáltatók weboldalain, mint a fordítástudományi szakirodalomban.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a LISA és a lokalizációs cégek kiadványain kívül ne születtek volna tanulmányok e témáról. Az ezredforduló környékén pl. jó néhány olyan írás látott napvilágot, amely a weboldalak – akkoriban újdonságot jelentő – multimédiás és multimodális jellegét hangsúlyozta,¹⁶ és az ilyen oldalakon egyszerre jelen lévő verbális (szöveges) és nem verbális (képi, grafikai, akusztikus stb.) elemek megfelelő összehangolását tekintette a weblapfordítás legfőbb kihívásának. A CAT-eszközök és a különféle jelölő és programnyelvek terjedésével a weboldal-fordítással kapcsolatban is egyre inkább a technológiai szempontok kerültek előtérbe,¹⁷ és fontos szerepet kaptak a

¹³ Az első weblapot Sir Tim Berners-Lee jelentette meg a világhálón 1990-ben. 2013-ban a CERN újra elérhetővé tette az oldalt az eredeti, <http://info.cern.ch> webcímen.

¹⁴ Direction générale de la traduction (DGT): *Web translation as a genre*, Bruxelles, Commission européenne, 2009, 6.

¹⁵ Pl. Bouffard, Paula – Caignon, Philippe: Localisation et variation linguistique. Vers une géolinguistique de l'espace virtuel francophone, *Meta*, 51. évf., 2006/4, 806–823.; Jimenez-Crespo, Miguel Angel: Conventions in localisation: a corpus study of original vs. translated web texts, *Journal of Specialised Translation*, 12. évf., 2009, 79–102.; Lakó, Cristian: Translating for the Web – The Keyword Oriented Translation Process, *Proceedings of the European Integration – Between Tradition and Modernity Congress* (3), Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2009, 761–767.; Lakó, Cristian: Which Way Website Localization: Translation or Copywriting?, in Boldea, Iulian (ed.): *Memory Identity and Intercultural Communication*, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2013, 433–440.

¹⁶ Gambier-Gottlieb: Multimedia, Multilingua: Multiple Challenges.; Catrysse, Patrick: Multimedia & Translation: Methodological Considerations, in Gambier, Yves – Gottlieb, Henrik (eds.): *(Multi) Media Translation. Concepts, Practices, and Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2001, 1–12.

¹⁷ Pym, Anthony – Perekrestenko, Alexander – Starink, Bram (eds): *Translation Technology and its Teaching (with much mention of localization)*, Tarragona, Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili, 2006.; Dimitriu, Rodica – Freigang Karl-Heinz (eds.): *Translation Technology in Translation Classes*, Iasi, Institutul European, 2008.

CAT-eszközök e területen való hasznosíthatóságának kérdései.¹⁸ A már említett lokalizációs szemlélet térnyerése ellenére 2010 körül néhány kutató érdeklődése a weboldalak kulturális és kommunikációs dimenziói felé fordult: az EUROPA portálon megjelenő tartalmak kulturális adaptációjáról szóló uniós kiadvány¹⁹ mellett többen is a reklám- és marketingkommunikáció szemszögéből közltek a weboldalakhoz.²⁰ Az utóbbi években pedig sorra jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek a weboldalak fordításának kreatívabb vetületeit vizsgálják, és a weboldal-fordítók tevékenységét a *tredditing*,²¹ a *copywriting*,²² illetve a transzkreáció²³ tevékenységével rokonítják.

A WEBOLDALAK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Jelen tanulmány egy átfogó projektbe illeszkedik, amelynek keretében egy hazai fordításszolgáltató cég weboldal-fordítási projektjeiből összeállított, 200 ezer szavas többnyelvű és sokszínű, reprezentatív korpuszon vizsgálom a weboldalak nyelvezetének, illetve fordításának sajátosságait, módszertani kérdéseit és kihívásait. Első lépésben a weboldalak néhány olyan alapvető paraméterét fogjuk áttekinteni, amelyek ismerete fontosnak bizonyulhat a fordítás szempontjából.

A webhelyek és weboldalak típusai és funkciói

Sokféle módon és szempontból lehet jellemezni és osztályozni a webhelyeket és weboldalakat. Az angol nyelvű *website* wikipedia-szócikk²⁴ 49-féle webhelytípust sorol fel, de a szakirodalomban és internetes oldalakon is rengetegféle csoportosítási szempontot találunk:

- a mindenki számára elérhető,

¹⁸ Mileto, Fiorenza – Muzii, Luigi: Teaching computer-assisted translation and localization: a project based approach, in Bogucki, L. (ed.): *Teaching Translation and Interpreting: Challenges and Practices*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2010.

¹⁹ Direction générale de la traduction (DGT): Web translation as a genre.

²⁰ Garzone, Giuliana: Multimodal analysis, in Bargiela-Chiappini, F. (ed.): *The Handbook of Business Discourse*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, 155–165.; Guidère, Mathieu: De la traduction publicitaire à la communication multilingue, *Meta*, 54. évf., 2009/3, 417–430.; Guidère, Mathieu: Les nouveaux métiers de la traduction, *Hermès, La Revue*, 56. évf., 2010/1, 55–62.

²¹ Direction générale de la traduction (DGT): Web translation as a genre.

²² Lakó: Which Way Website Localization: Translation or Copywriting?

²³ Rike, Sissel Marie: Bilingual corporate websites – from translation to transcreation?, *Journal of Specialised Translation*, 2013/20, 68–85.

²⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Website> (Letöltés: 2018. december 3.)

- a részben csak regisztrált felhasználók rendelkezésére álló, korlátozott elérésű,
- és a nem nyilvános, csak belső használatra szánt (intranetes) webhelyeket leggyakrabban

- személyes,
- üzleti (.com oldalak és webshopok),
- intézményi (.edu, .org oldalak),
- tájékoztató (információs és hírportálok), illetve
- orientáló (gyűjtőportálok)

kategóriákba sorolják.

Ezek közül elvileg bármely típusú webhely fordítására szükség lehet, a gyakorlatban azonban leginkább üzleti és intézményi weboldalakra vonatkoznak a megbízások.

A webhelyek csak szöveges vagy multimodális (a szövegek mellett képeket, videókat stb. is tartalmazó) weboldalai **funkciójuk** szempontjából

- tájékoztató vagy népszerűsítő,
- (tovább)irányító (linkgyűjtemény),
- adatgyűjtő (pl. online űrlapok és kérdőívek),
- tranzakciós (pl. kosár és fizetési oldalak),
- interakciós (pl. chat-ablakok),
- illetve ezek kombinációját tartalmazó vegyes kategóriákba sorolhatók.

Ezen kategóriák ismerete és tudatosítása minden tartalomszerkesztő és -fordító számára fontos, hiszen a funkcionalista szemlélet²⁵ és különösen a skopos-elmélet²⁶ elterjedése óta aligha szorul magyarázatra, mennyire meghatározó egy szöveg megalkotása és fordítása szempontjából is annak célja és funkciója. Nem véletlen, hogy a DGT kiadványa is egy funkcionalista elméleti keretet tart „megfelelőnek a webfordítás vizsgálatához”,²⁷ amelyet természetesen hozzá kell igazítani a webes környezet jellemzőihez.

A weboldalakon folyó kommunikáció típusai

Fontos tudatában lenni annak is, hogy üzleti, illetve szakmai **kommunikációs** szempontból a weboldalakon folyhat:

²⁵ Nord, Christiane: *Translating as a Purposeful Activity*, Manchester, St. Jerome Publishing, 1997.

²⁶ Vermeer, Hans: *A skopos theory of translation (some arguments for and against)*, Heidelberg, TEXTconTEXT, 1996.

²⁷ Direction générale de la traduction (DGT): *Web translation as a genre*, 6.

- B2B (*business-to-business*) típusú, üzleti partnerekkel és/vagy munkatársakkal folytatott kommunikáció, pl. egy forgalmazói hálózat vagy egy vállalat belső, intranetes oldalain;
- B2C (*business-to-customer*) típusú kommunikáció, pl. egy kereskedelmi cég meglévő/potenciális ügyfeleinek szóló nyilvános weboldalai;
- C2C (*customer-to-customer*) típusú kommunikáció, pl. vásárlói élmények megosztására szolgáló közösségi felületeken, amelyek tartalmát maguk a felhasználók „szerkesztik”.

Nem üzleti (pl. intézményi vagy civil) kontextusban is osztályozhatjuk a webhelyeket a kommunikáció szimmetrikus, illetve aszimmetrikus jellege szerint, s így megkülönböztethetünk:

- E2E (*expert-to-expert*) típusú, kifejezetten hasonló felkészültségű szakértők közötti;
- E2L (*expert-to-layman*) típusú, egy szakterület specialistái és laikus weboldallátogatók közötti kommunikációs helyzeteket.

A *tartalmi elemek nyelvi és fordítási jellemzői* című pontban részletesen is látni fogjuk, hogy ez a megkülönböztetés milyen jelentős a fordítás szempontjából, és hogy az aszimmetrikus helyzetekben (B2C, E2L) hogyan lehet áthidalni a felek közötti kommunikációs távolságot.

Témánk szempontjából szintén fontos megkülönböztetünk egymástól az **egy-**, illetve a **többnyelvű** webhelyeket. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a többnyelvű webhelyeken sem mindig fordítás útján készülnek az idegen nyelvű oldalak: gyakran előfordul, hogy egymástól függetlenül folyik több nyelven a tartalomfejlesztés, vagy hogy pl. az eredeti webhely mellett létezik egy „nemzetközi” (lokalizációs terminussal élve internacionalizált²⁸, általában angol nyelvű) változat, melynek alapján a lokális oldalak készülnek (pl. *loreal.fr* vs *loreal.com*). A többnyelvű webhelyek esetében sem mindig beszélhetünk tehát fordításról, ráadásul a webfejlesztés jelen lehetőségei között a fordítók bevonásával készülő oldalak esetében is hatalmas a mozgástér a célnyelvi változatok elkészítésében (bizonyos menük kihagyhatók, teljesen új funkciók alkalmazhatók stb.).

²⁸ Internacionalizálás (i18n): a digitális tartalom lokalizálásra való előkészítése, vagyis egyrészt a forrástartalom átírása olyan, szabályozott vagy kontrollált, pl. kulturális utalásoktól mentes nyelvre, amely könnyen fordítható, másrészt pedig a programkódtól való elválasztása, hogy a fordítás/lokalizálás során ne sérülhessen a forráskód.

A statikus és a dinamikus weboldalak jellemzői

A webhelyek kategorizálásánál gyakran felmerül a **statikus** vs. **dinamikus** megkülönböztetés²⁹, amely nem csak az alkalmazott programnyelvek, tehát a webfejlesztők szempontjából érdekes, hanem a tartalomfejlesztők, s ezáltal a fordítók számára is fontos következményekkel járhat. Statikus weboldalról akkor beszélünk, ha a szöveges állomány nem változik azután, hogy a fejlesztő megszerkeszti és feltölti (más szóval publikálja) az oldalt. Az ilyen oldalak jellemzően manuális HTML kódolással készülnek és alapvetően fix szerkezetűk (menük, funkciók stb.), illetve tartalmuk is csak a forráskód átírásával változtatható meg, akár frissítésről, akár az oldal más nyelvű változatának elkészítéséről van szó. A statikus oldalak tartalmának szerkesztéséhez ezért a tartalomfejlesztőnek vagy fordítónak lehetőleg ismernie kell a kódot és/vagy rendelkeznie kell a kezeléséhez szükséges szerkesztési³⁰ vagy fordítástámogató (CAT) eszközökkel, hiszen ahhoz, hogy külön (.doc vagy .xls) fájlban megkaphassa a szövegeket, előbb el kellene választani őket a forráskódtól. Ez manuális kódolás esetén nehéz, soknyelvű projektek és rövid határidők esetében pedig szinte lehetetlen feladat (így ui. a fordítások elkészülte után akár 20–30 különböző nyelvű szöveget kellene szinte soronként visszaillesztgetni a kódba).

A fordító(íróda)k ezért jellemzően kódolt formában kapják meg a fordítandó szövegeket. A weboldal-lokalizáció (a szoftverlokalizációhoz hasonlóan) ma már kifinomult fordítástámogatást élvez, amelynek köszönhetően a CAT-eszközök gondoskodni tudnak arról, hogy a kód elemei ne keveredjenek a természetes nyelvi elemekkel.³¹ És bár elvileg könnyen kezelhető tágékké alakítják a kódot, látni fogjuk, hogy a html/xml oldalak kezelése sokszor kíván webes ismereteket a fordítókól. Emellett nagyfokú rugalmasságot is feltételez, hiszen a fordítóknak folyamatosan követniük kell a különféle jelölő nyelvek, illetve a CAT-eszközök fejlődését, változásait.

Dinamikus weboldalról akkor beszélünk, amikor a kódot – s ezáltal a tartalmat – a webszerveren futó program állítja elő abban a pillanatban, amikor a böngészővel megnyitjuk a weboldalt. Az ilyen oldalakon olyan (kliens-, illetve

²⁹ Ez az alpont Szelényi Tamás webfejlesztőtől kapott információkra épül, melyekért ezúton szeretnék köszönetet mondani.

³⁰ A statikus webhelyek tartalma sokféle szoftverrel szerkeszthető, pl. Notepad vagy Textedit típusú szövegszerkesztővel, WYSIWYG típusú offline (Microsoft FrontPage és Adobe Dreamweaver) vagy multimédiás tartalmak szerkesztésére is alkalmas online szerkesztőprogramokkal, iWeb típusú sablon alapú szerkesztőeszközzel stb.

³¹ Varga Katalin: Technical Preparation of Documents before and after Translation, in Horváth, Ildikó (ed.): *The Modern Translator and Interpreter*, Budapest, Eötvös University Press, 2016, 97–113.

szerveroldali) szkriptek és programok futnak, amelyek automatikusan képesek a weblap tartalmát bővíteni, változtatni, törölni stb. (pl. egy interaktív fórum esetében lehetővé tenni a hozzászólásokat, vagy egy hírportálon archiválni a régi híreket). Az ilyen weblapokhoz szükség van egy szerveroldali leíró nyelvre (például PHP, Java), amely a – weboldal-látogató és a tartalomfejlesztő gépétől is független – szerveren képes a felvitt információkat/adatokat rögzíteni szöveges (fizikai) fájlok, vagy adatbázisok formájában (például mySQL, PostgreSQL). A tartalom feltöltését a dinamikus oldalak esetén a fejlesztő a megrendelőre bízta (aki lehet a webhely tulajdonosa, egy alkalmazott, illetve akár egy alkalmi „hozzászóló” is), és ehhez egy adminisztrátori felületet biztosít, amely egy leegyszerűsített szövegszerkesztőhöz hasonlít. Ennek kezeléséhez nincs szükség a programnyelv vagy kód ismeretére (a tartalom formázása, pl. kiemelés, aláhúzás stb. – ha lehetséges – egy-egy gombnyomással történik), és nem áll fenn annak a veszélye, hogy használata során sérül a kód.

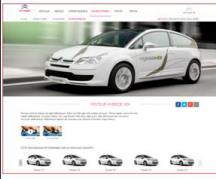
A dinamikusan változó tartalmú oldalak egyre gyakrabban kész modulokból építkező ún. tartalomkezelő rendszerekben (*content management systems*, cms pl. Drupal, Yoomla) készülnek, így tartalmuk mellett a szerkezetük is viszonylag könnyen módosítható. Idegen nyelvű oldalak esetében gyakran előfordul, hogy bizonyos szerkezeti elemek és funkciók kimaradnak, esetleg mások kerülnek a helyükre. Ahogy Yohan Founs, az Adobe lokalizációs vezetője fogalmaz:³² más nyelvű környezetbe való átültetéskor sokszor teljesen át kell dolgozni egy webhelyet. A szerkezeti és tartalmi módosításokról azonban jellemzően nem a fordít(ásszolgáltató) dönt, ő általában

- vagy közvetlen hozzáférést kap a szerkesztési felülethez (ez Gál-Berey és Gernyi,³³ illetve saját tapasztalataim szerint is egyre gyakrabban előfordul);
- vagy az i18n során egy külön (általában .xls vagy .xliff) fájlban kapja kézhez a fordítandó tartalmakat és stringeket, melyek azután néhány gombnyomással visszatölthetők lesznek a megfelelő adatbázisokba és -kategóriákba.

³² Chotard, Ludivine – Faure, Sébastien: UX et contenu a l'International, TextMaster/UX Republic Centre de Formation Digital, 2018. <https://www.ux-republic.com/notre-offre/ux-recherche/>

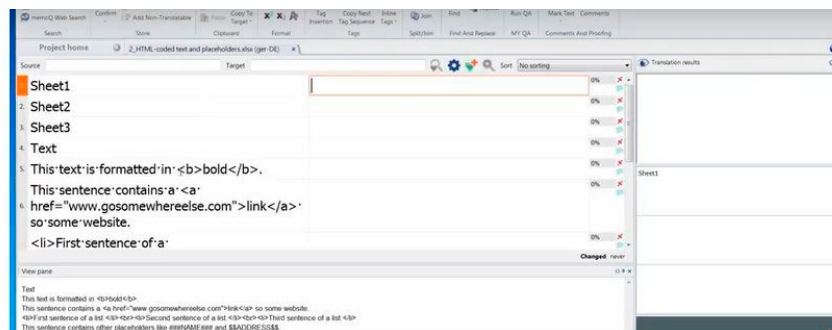
³³ Gál-Berey Tünde – Gernyi András: Speciális fordítói készségek és kompetenciák. A szoftver- és weboldal-lokalizáció esete, in Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*, Budapest, KRE–L'Harmattan, 2018, 179–182.

A WEBLAPSZÖVEGEK JELLEMZŐI ÉS FORDÍTÁSI SAJÁTOSSÁGAI

Safety technology 3			
SEO	Title (70 characters max)	Citroën technology - Safety - Driving - LDWS	
	Description (160 characters max)	The lane departure warning system combats drowsiness or momentary inattention when	
	URL		
om de la tranchée	Visuel de la tranchée	Libellés	Textes
Technologie détaillée		Titre	Lane departure warning system
		Chapreau (Résumé en page galerie environ 35 mots)	The lane departure warning system is a driver aid that combats drowsiness or momentary inattention when at the wheel. This innovative system significantly improves road safety.
		Texte	This technology collects data using infrared sensors facing the road surface to warn the driver when the vehicle crosses solid or dotted white lines.
			The system's ECU raises an alert when the vehicle crosses a white line, without first switching on the indicator lights. The driver is warned by a beep and/or vibrations in the side of the driver's seat corresponding to the direction of drift. The system does not take any further action and the driver remains in complete control of the vehicle.
		Voir la vidéo	see attached folder

1. ábra. Fordítási fájl (Forrás: *Dativus Fordító és Grafikai Szolgáltató archívuma*)³⁴

Az 1. ábrán látható fordítási fájlról eltérően gyakran előfordul, hogy az xls-fájlba kivonatolt szövegek celláiban megjelennek a kód elemei (lásd a 2. ábrán). Ilyenkor a fordítástámogató eszköz normál szövegnek érzékeli, és a kód elemeire való tekintet nélkül szegmentálja a szöveget. Ezáltal pl. egy nyitó és egy záró tag konkrétan megjelenhet a forrásoldalon, sőt akár külön fordítási szegmensbe is kerülhet, ami nagyon megnehezíti a fordító dolgát.

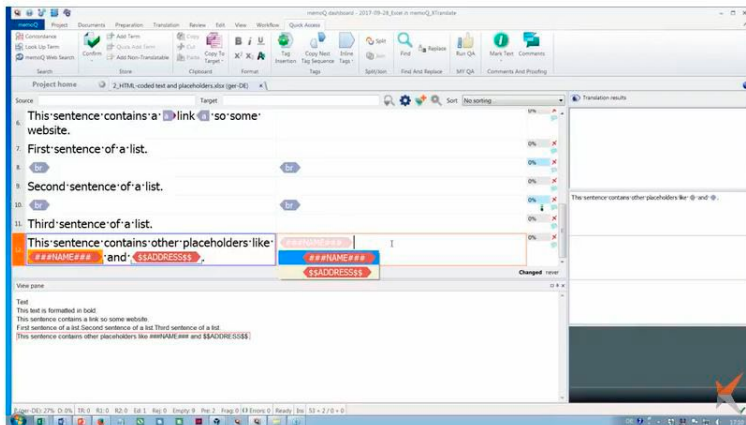
2. ábra. A kód elemei a fordítási fájlban (Forrás: *Kilgray*)³⁵

Bár egy alapszintű CAT-képzésen erről vélhetőleg nem esik szó, némi leleményességgel és megfelelő keresési technikával pillanatok alatt kideríthető, hogy ilyen esetekben például MemoQ fordítási környezetben a „Láncolt szűrő

³⁴ A Citroën Hungária webmarketing-vezetőjének engedélyével. <https://www.citroen.co.uk/home> (Letöltés: 2018. december 3.)

³⁵ A Kilgray engedélyével.

hozzáadása” funkcióval lehet megszokott módon kezelhető címkékké alakítani a kódelemeket, a helykitöltőket (*placeholders*) pedig a reguláriskifejezés-címkéző funkció segítségével lehet „használatóvá” tenni:

3. ábra. „Láncolt szűrő hozzáadása” funkció (Forrás: Kilgray)³⁶

Bár a fentiek értelmében a statikus és a dinamikus oldalak eltérő szintű kódismertetést kívánnak a tartalomfejlesztőktől és -fordítóktól, alapvető ismeretekre mindenképpen szükségük van még akkor is, ha a dinamikus oldalak terjedésével egyre jellemzőbbé válnak az adatbázis-alapú webhelyek. Fontos megjegyezni, hogy bár a fordításszolgáltatók többsége alkalmaz fordítástechnológus(oka)t is, a rövidülő határidők mellett nem mindig szerencsés, ha több szereplő bevonásával zajlanak a folyamatok.³⁷ Annak tehát, aki weblapfordításra szeretne specializálódni, legalább alapszinten ismernie kell a kódokat és a tartalomkezelő rendszereket, és a CAT-eszközök alapfunkciói mellett lehetőleg azokat a speciális funkciókat is, amelyek lehetővé teszik a kezelésüket.

A NYILVÁNOS B2C ÉS E2L WEBOLDALAK NYELVI JELLEMZŐI

A webhelyek és oldalaik természetesen nyelvi szempontból is többféle módon vizsgálhatók és osztályozhatók. Adatvédelmi okokból célszerű a mindenki számára elérhető, nyilvános weboldalakra szűkíteni a vizsgálódásunkat, azokon

³⁶ A Kilgray engedélyével.

³⁷ Gál-Berey–Gérnyi: Speciális fordítói készségek.

belül pedig az intézményi és – a DGT kiadványában érthető okokból nem reprezentált – üzleti webhelyek tájékoztató vagy népszerűsítő oldalaira. Az adatgyűjtő űrlapokon, tranzakciós (pl. kosár és fizetési) vagy interakciós (pl. chatbox) oldalakon ugyanis leginkább kitöltendő címsorok (név, lakcím stb.) és fix üzenetek (pl. Köszönjük a vásárlást) szerepelnek, melyek fordítása a szoftverlokalizációhoz hasonló feladat, ezért jelen írás szempontjából kevésbé relevánsak. A nem nyilvános oldalak pedig, mint pl. egy márka saját forgalmazói hálózatának belső kommunikációs rendszere, B2B jellegük miatt nyelvi és fordítási szempontból kevésbé viselik magukon az alább bemutatásra kerülő sajátosságokat – inkább a hagyományos értelemben vett szakszövegírási és dokumentációs jellemzők érhetők tetten rajtuk.³⁸

A kutatási-oktatási célokra remekül használható nyilvános B2C vagy E2L webhelyek honlapjain a dizájntól és témától függetlenül találkozhatunk néhány jellegzetes, „műfajspecifikus” elemmel.

4. ábra. Csempék formáját öltő menük

Ilyen alapvető szerkezeti elemek pl. legördülő listák vagy – a 4. ábrán is megfigyelhető – csempék formáját öltő menük, fülek; bizonyos gombok és linkek (jogi és adatvédelmi nyilatkozat, süti/cookie-használati szabályzat, kapcsolat, GYIK stb.), illetve funkciók (keresés, üzenetküldés stb.). A weblapnyelvezet szempontjából fontos megkülönböztetnünk a gombokon, párbeszédablakokban stb. megjelenő, általában rövid stringek formáját öltő **felszíni elemeket** a mögöttük (jellemzően egy vagy több kattintásra) „megbújó”, általában hosszabb és nyelvi szempontból változatosabb **szöveges tartalomtól**.

³⁸ Fóris Ágota – Faludi Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.

A felszíni elemek nyelvi és fordítási jellemzői

Az olyan tipikus honlap- vagyis műfajspecifikus felszíni elemek, mint a *Home*, *Login*, *Sitemap*, *Search* stb. mára gyakorlatilag minden nyelvben többé-kevésbé egységes, fix megfelelőikkel rendelkeznek (magyarul: Nyitó- vagy Kezdőlap, Belépés vagy Login, Oldaltérkép, Keresés stb.). Ezeket a kifejezéseket a webszerkesztőkhöz hasonlóan a fordítóknak is ismerniük kell – és nyilvánvalóan ismerik is őket, hiszen egyre inkább részét képezik a köznyelvnek és az átlagos internethasználók szókincsének is. Egymással versengő terminusok esetén (pl. nyitólap/kezdőlap) érdemes a megbízóval vagy a projektmenedzserrel egyeztetni a preferenciákról.

Mivel a párbeszédblakok, gombfeliratok és egyéb rövid stringek fordítása sok tekintetben inkább a szoftverfordítással mutat hasonlóságot, velük kapcsolatban ebben az írásban csupán egyetlen dologra szeretném felhívni a figyelmet. Az angol nyelvű oldalak gombjain, csempéin, menüiben használatos igék helyett többféle ok (szoftverlokalizációs konvenciók, ragozási problémák, a tegezés/magázás közötti választás elkerülése stb.) miatt a magyar weboldalakon általában főnévi alakok szerepelnek. A 4. ábrán szereplő oldal magyar nyelvű változatán a *Discover*, *Participate*, illetve a korábbi verzióban szereplő *Know*, *Act*, *Share* igék helyére is főnevek kerültek (Megismerés, Megosztás stb.). Ez a példa máris előrevetíti, hogy a weboldalak fordításánál sokszor a sztenderd fordítóképzésben tanultaktól eltérő, sőt időnként azokkal ellentétes mechanizmusok érvényesülnek: bár a fordítástechnikai kurzusokon gyakran elhangzik, hogy az indoeurópai nyelvekre jellemző nominális túlsúlyt a magyar fordításokban célszerű igék használatával ellensúlyozni,³⁹ a weboldalak felszíni elemeinek fordításánál éppen ellentétes tendencia érvényesül.

A tartalmi elemek nyelvi és fordítási jellemzői

A *weboldalakon folyó kommunikáció típusai* című pontban már említettük, hogy a „tartalmi” részek⁴⁰ nyelvhasználatát nagy mértékben befolyásolja a kommunikációs helyzet, mely a nagyközönségnek szóló weboldalak esetén

- vagy B2C típusú üzleti (pl. egy gépjármű-forgalmazó cég publikus weboldalai),

³⁹ Klaudy Kinga: *Fordítástechnikai minimum*, Budapest, 2003. [Kézirat.]

⁴⁰ Terjedelmi korlátok miatt ebben a tanulmányban eltekintünk a webhelyek kötelező elemeinek tekinthető jogi, adatvédelmi, illetve cookie-használati nyilatkozat szaknyelvi és fordítási sajátosságainak vizsgálatától.

- vagy E2L típusú szakmai-tudományos (pl. egy egészségügyi alapítvány vagy egy nyilvánosan működő szakértői szervezet oldalai),
- vagy C2C típusú (pl. egy vásárlói fórum), szinte „hétköznapi” diskurzust jelent.

Mivel a C2C oldalak fordítására csak ritkán (akkor is jellemzően gépi motorokkal), általában inkább csak automatizált elemzésükre van igény, a továbbiakban a B2C és az E2L oldalak nyelvezetére fókuszálunk.

A szakértő-laikus (E2L) párbeszédet a nyelvészeti szakirodalomban alaposan körüljárták, leginkább orvos-beteg viszonylatban, pl. gyógyszergyártók és -fogasztók közötti kommunikáció kapcsán,⁴¹ ahol a kommunikációs aszimmetria leginkább az érintettek háttérismereteinek, információs elvárásainak eltéréseihez köthető. Ahogyan a szakértő-laikus helyzetekben, a B2C weboldalakon is bennfentes, egy adott témában járatos emberek kommunikálnak sokszor laikus potenciális és tényleges vásárlókkal, akiknek nem feltétlenül adottak az ismereteik az adott szakterületen. A webes kommunikáció célja az ilyen esetekben nyilvánvalóan az, hogy áthidalja a távolságot és a szakmai diskurzust közérthetővé téve megkönnyítse a kölcsönös megértést a cég és a vásárlók, a szakértők és a laikusok között. A továbbiakban ezért előbb azokat az eszközöket és stratégiákat azonosítjuk, amelyek a kommunikációs aszimmetria feloldását, s ezáltal az egyre nagyobb jelentőséggel bíró felhasználói élmény⁴² javítását szolgálják. A szóban forgó eszközöket három csoportba sorolhatjuk:

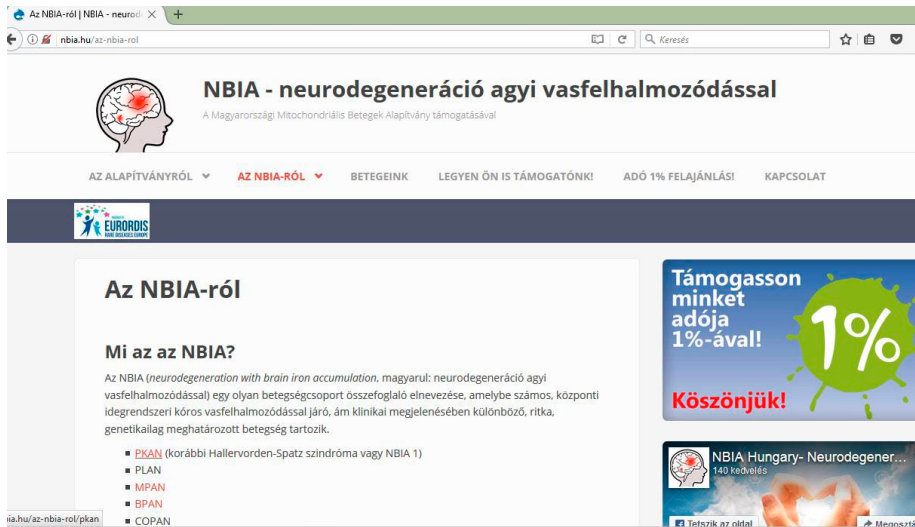
Webspecifikus szerkezeti elemek

- A „Rólunk” / „Mi az a ... ?” típusú menüpontok

Az 5. ábrán látható E2L típusú weboldal „Az NBIA-ról” menüpontja jellegzetes, rövid magyarázatot kínál arról, hogy mit is takar a kevés internethasználó által ismert NBIA-rövidítés.

⁴¹ Askehave, Inger – Zethsen, Karen Korning: Translating for laymen, *Perspectives: Studies in Translatology*, 10. évf., 2002/1, 15–29.

⁴² Chotard-Faure: UX et contenu a l'International.

5. ábra. E2L típusú weboldal „Az NBIA-ról” menüpontja (Forrás: NBIA Hungary Alapítvány)⁴³

A honlapok nagy részén fellelhető, hasonló „bemutakozó” szövegeknek az eredeti és az idegen nyelvű változatok esetében is maximális érthetőségre kell törekedniük, ellenkező esetben ugyanis az internetes látogatók nem maradnak az oldalon.

– Képek, videók, blogok

A megértést, esetleg hiányzó ismeretek pótlását segítő képek, grafikák, illusztrációk mellett egyre gyakoribbak az intézményi és az üzleti oldalakon is a blogok és vlogok (eredetileg internetes naplók, ma profi kommunikációs szakemberek által gondosan szerkesztett szöveges, illetve videó-„naplók”). Céljuk, hogy segítsenek áthidalni a távolságot B és C, E és L között különféle személyes megnyilvánulásokkal és magyarázatokkal; közvetlenül megszólítva, mintegy „bevonva” a témába az érdeklődőket.

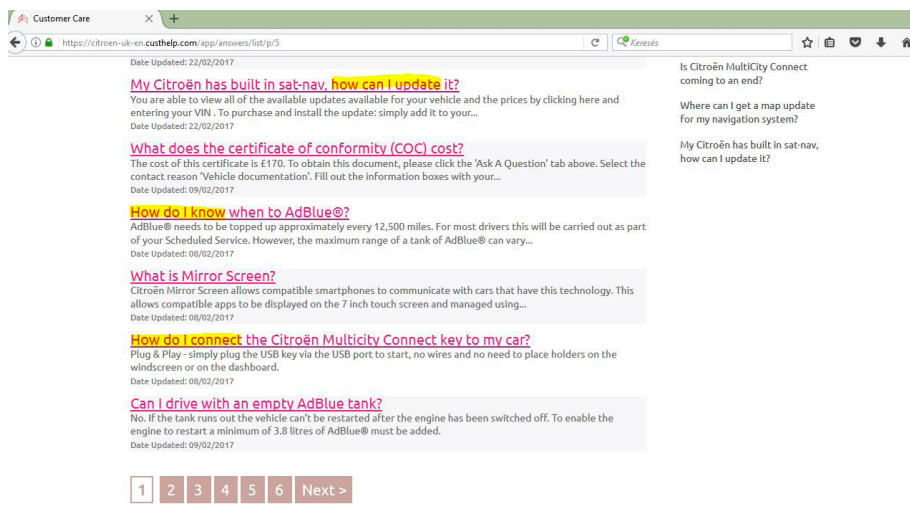
Ezen elemek közül a képaláírások érintik leggyakrabban a fordítókat (a blogok általában kimaradnak az idegen nyelvű változatokból, s ezáltal a fordítási projektekből is). Sajnos a fordítók sokszor anélkül fordítják a képaláírásokat, hogy látnák a képet, illusztrációt vagy videót, pedig a fordításnak maximális

⁴³ <http://nbia.hu/az-nbia-rol> (Letöltés: 2018. december 3.)

összhangban kell állnia a vizuális tartalommal. A videók fordításának – egyébként nagyon érdekes – kérdései már az audio-vizuális fordítás területére tartoznak, de a honlapfordítóknak tudniuk kell, hogy egyebek mellett videofeliratozási vagy leiratkészítési feladatra is kiterjedhet a megbízásuk.

– GYIK (angolul FAQ) oldalak⁴⁴

A legtöbb webhelyen vagy a menüsorból, vagy az impresszumból elérhető ún. GYIK-oldalon foglalják össze a weboldal szerkesztői a leggyakoribb kérdéseket és a rájuk adott válaszokat, ismét csak hídszerepet betöltve az aszimmetrikus ismeretekkel rendelkező kommunikációs felek között. Fontos üzenetük, hogy a weboldal látogatója merjen kérdéseket feltenni, melyek némelyikére (a legtöbbet érintő és érdeklő kérdésekre) választ is kap a GYIK-oldalon:

6. ábra. Az aszimmetriát csökkentő nyelvi eszközök (Forrás: Citroen UK)⁴⁵

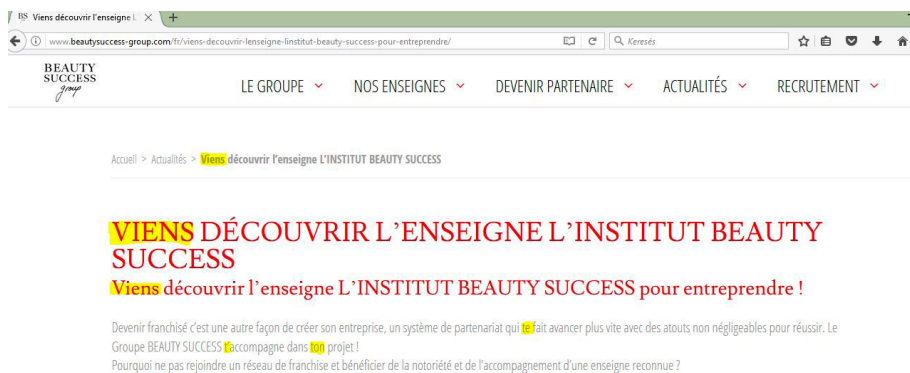
A 6. ábra alaposabb megfigyelése átvezet minket az aszimmetriát csökkentő szerkezeti elemektől az ugyanezen célt szolgáló nyelvi eszközökhöz.

⁴⁴ GYIK: gyakran idézett kérdések; FAQ: frequently asked questions

⁴⁵ <https://www.citroen.co.uk/home> (Letöltés: 2018. december 3.)

Aszimmetria-csökkentő nyelvi eszközök

Az **egyes szám első személy** használata is nagyon gyakori a webes kommunikációban, jellemzően a szubjektivitást és inkluzivitást erősítendő. A fordítóknak azonban tudniuk kell, hogy az E/1. nem minden nyelven vált ki ugyanolyan hatást (a magyar oldalakon pl. az egyes szám harmadik személy használata sokszor szerencsésebb). Az aszimmetria-oldás további nyelvi eszközei közül említést érdemel a weboldalakon szintén a közvetlenséget és egyenrangúság érzetét keltő **tegezés**. A 7. ábrán láthatjuk, hogy már a tegezésnek sokáig ellenálló francia üzleti forrásoldalakon⁴⁶ is megfigyelhető a látogatók közvetlen hangú, egyes szám második személyű megszólítása, amely mára a távolságcsökkentés – és a pozitív vásárlói élményekre építő marketing – fontos eszközévé vált.

7. ábra. Tegezés francia üzleti forrásoldalon (Forrás: Groupe Beauty Success)⁴⁷

A magyar weboldalak szerkesztőinek is mindig gondosan mérlegelniük kell, hogy tegező vagy magázó formában forduljanak-e célközönségükhöz, és értelemszerűen a fordítás nem követheti minden esetben a forrásoldal szerkesztője által választott megoldást (a francia Jacadi cég olasz oldalai például tegeznek a vásárlókat, miközben az eredeti oldalak következetesen magázzák őket⁴⁸).

Az angol nyelvű weboldalak címsoraiban, csempéin, menüiben felbukkanó **felszólító módú igék** szintén fontos szerepet játszanak az aszimmetria oldásában.

⁴⁶ Kovács Tímea: Transzkreáció, copywritng, szoftverlokalizáció, in Dróth Júlia (szerk.): *Gépieség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*, Budapest, KRE–L'Harmattan, 2018, 157–167.

⁴⁷ <http://www.beautysuccess-group.com/fr/viens-decouvrir-lenseigne-linstitut-beauty-success-pour-entreprendre/> (Letöltés: 2018. december 3.)

⁴⁸ www.jacadi.it vs. www.jacadi.fr (Letöltés: 2018. december 3.)

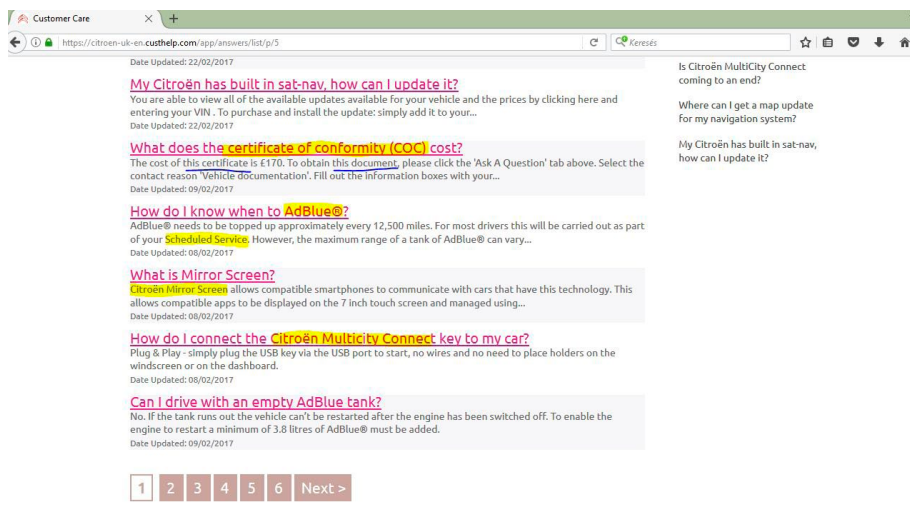
A 4. ábrán már láthattuk, ahogyan egy uniós közlekedésügyi szakértőket tömörítő szervezet (ELTIS) próbálja aktívan bevonni a látogatókat a szervezet életébe a *Discover, Participate* (korábban a *Know, Act, Share*) igék használatával. Láthattuk, hogy ezek helyére a magyar oldalon főnevek kerültek, ami nyilvánvaló veszteséget jelent, amelyet lehetőség szerint célszerű kompenzálni.

Aszimmetria-csökkentő terminológiai eszközök: terminológiaoptimalizálás

Ebbe a csoportba tartoznak azok a megoldások, amelyek a szakterület- vagy cégspecifikus terminusokat próbálják érthetővé és megtalálhatóvá tenni a laikus weboldal-látogatók számára. Míg optimális esetben a B2B oldalakat általában következetes terminushasználat jellemzi, a B2C oldalakon sajátos jelenségeket és megoldásokat figyelhetünk meg.

Ezek közé tartozik:

- a (sokszor kvázi vagy „házi”) terminusok jelölése tipográfiai és egyéb eszközökkel: sok esetben vastag betűk, az alábbi példában pedig nagy kezdőbetűk jelölik azokat a – jellemzően termékspecifikus – kifejezéseket (*Service Schedule, to AdBlue, Citroën Mirror Screen, Citroën Multicity Connect*), melyek ismerete „nem elvárt” a látogatóktól;

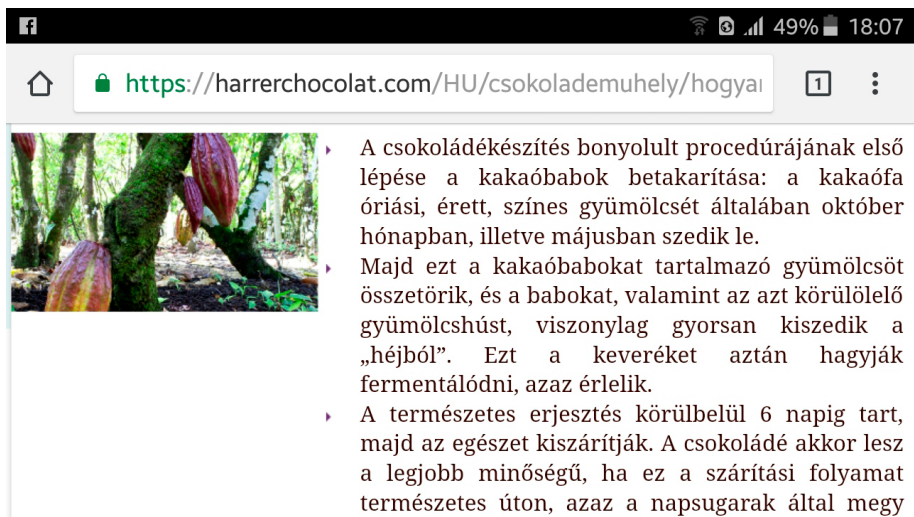

8. ábra. Termékspecifikus kifejezések (Forrás: Citroen UK)⁴⁹

⁴⁹ <https://www.citroen.co.uk/home> (Letöltés: 2018. december 3.)

- a megjelölt terminusokat gyakran kísérő funkcionális (nem kanonikus) definíciók és/vagy magyarázatok (pl: *this certificate...this document...*);
- a szinonimák, a köznyelvi változatok, körülírások is, amelyek a szokványos terminusok mellett vagy helyett szerepelnek a B2C-típusú weboldalakon.

Utóbbiak (a szinonimák) külön figyelmet érdemelnek, és remekül megfigyelhetők egy magyar csokoládéműhely egyik weboldalát bemutató 9. ábrán. A „kakaóbab” vagy az „erjesztés” terminusok kapcsán nyilvánvaló a szinonimahasználat és a magyarázatok célja: a weboldallátogatók számára érthetővé tenni a folyamatot.

9. ábra. Szinonimahasználat a weboldalon (Forrás: Harrer csokoládéműhely)⁵⁰

Hasonlóan változatos szóhasználatot figyelhetünk meg egy gépjárműforgalmazó cég angol nyelvű termékismertető oldalán, az ún. sávelhagyás-figyelő funkció kapcsán:

⁵⁰ <https://harrerchocolat.com/HU/csokolademuhely> (Letöltés: 2018. december 3.)

LANE DEPARTURE WARNING SYSTEM

The lane departure warning system is a driver aid that combats drowsiness or momentary inattention when at the wheel. This innovative system significantly improves road safety.

This technology collects data using infrared sensors facing the road surface to warn the driver when the vehicle crosses solid or dotted white lines.

The system's ECU raises an alert when the vehicle crosses a white line, without first switching on the indicator lights. The driver is warned by a beep and/or vibrations in the side of the driver's seat corresponding to the direction of drift.

The system does not take any further action and the driver remains in complete control of the vehicle.

10. ábra. Szinonimahasználat a weboldalon

A sávot (*lane*) kijelölő útburkolati jelekre a *white line* és a *solid or dotted white lines* kifejezések, a sáv elhagyására a *lane departure* mellett a *crosses a white line / solid or dotted lines* körülírás és a *drift* kifejezés is utal, illetve számos alternatív kifejezés (*drowsiness, momentary inattention*) szerepel egyéb esetekben is a szövegben. Első ránézésre úgy tűnhet, e variánsok célja csupán az, hogy megkönnyítsék a megértést azok számára, akik nem ismerik az adott funkcióval kapcsolatos szakkifejezéseket: azáltal, hogy lefordítják köznyelvre a szaknyelvet, csökkentik a távolságot a rendelkezésre bocsátott információk és az érdeklődők információigénye között.

A terminológiai változatosság azonban nem csak az oldalakon konkrétan megjelenő tartalmakra jellemző, hanem egyéb adatkategóriában is tetten érhető, például a 10. ábrán szereplő weboldalhoz tartozó fordítási fájl (1. ábra) felső sorában. Egy másik weboldal hasonló – SEO jelzésű – celláit bemutató következő

példából (11. ábra) egyértelműen kiderül, hogy a nyilvános weboldalak esetében a terminológiai változatosság az érthetőség mellett egy másik fontos szempontot, nevezetesen az oldal megtalálhatóságát is szolgálja.

SEO	Title (70 characters max)	Citroën technology - Engines - Hybrid4	38
	Description (160 characters max)	Citroën's first full hybrid drive train combines the performance of HDi diesel engines and the qualities of electric motors .	124
	URL		

11. ábra. Fordítási fájl (Forrás: Dativus Fordító és Grafikai Szolgáltató archívuma)⁵¹

Ahhoz ugyanis, hogy egy weboldal szövegét el tudja olvasni egy internetező, mindenekelőtt meg kell találnia. Ahhoz pedig, hogy megtalálja, szerepelnie kell az oldalon annak a kifejezésnek, amelyet ő beírt a keresőjébe (angolul *search engine*, azaz SE). Minden bizonnyal ez lehet az oka annak, hogy ebben a példában a motor terminus az összes elképzelhető formában és változatban szerepel, és mellettük a márka által forgalmazott jó néhány motortípus (*hybrid4*, *full hybrid*, *HDi diesel*, *electric*) is említésre kerül, hogy bármelyikre való kereséskor megjelenjen a találati listán ez az oldal.

A publikus weboldalak esetében a legfőbb kihívást a keresőmotorok és az internetezők számára egyaránt „látható”, vagyis a keresők (elsősorban a Google, Youtube, Bing stb.) találati oldalán előkelő helyen megjelenő oldalak készítése jelenti. Különös módon ezt a láthatóságot sokszor éppen a láthatatlan elemek biztosítják: a html forráskód elején a weboldallal szülő metainformációkat tartalmazó *title* (cím) és *description* (leírás) metatagek, melyek nem a keresett weboldalon, hanem a keresők (pl. Google) találati oldalán jelennek meg az internetezőknek (a fordítandó fájlban azonban gyakran szerepelnek, lásd 12. ábra).

⁵¹ Dativus Fordító és Grafikai Szolgáltató archívuma

```

11
12
13
14
15 <meta http-equiv="X-UA-Compatible" content="IE=edge" />
16 <title>Lane Departure Warning System | Citroën Technology - Citroën UK</title>
17 <meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=UTF-8" />
18 <meta http-equiv="Content-Script-Type" content="text/javascript; charset=UTF-8" />
19 <meta http-equiv="Content-Style-Type" content="text/css; charset=UTF-8" />
20 <meta name="description" content="Find out how the lane departure warning system contributes even further to on-the-road safety." />
21 <meta name="og:description" content="Find out how the lane departure warning system contributes even further to on-the-road safety." />
22 <meta name="author" content="Citroën UK" />
23 <meta name="google-site-verification" content="COL4xLFDIKMLD2_FKpuyCuWWSuQ20zx1GpVzeYem14Q" />
24 <meta property="og:type" content="website" />
25 <meta property="og:image" content="https://media.citroen.co.uk/design/frontend/images/logo.png" />
26 <meta property="og:image:width" content="280" />
27 <meta property="og:image:height" content="150" />
28 <meta property="og:url" content="https://www.citroen.co.uk/about-citroen/technology/lane-departure-warning-system" />
29 <meta property="og:title" content="Lane Departure Warning System | Citroën Technology" />
30 <meta property="og:site_name" content="Citroën UK" />
31 <meta property="og:description" content="Find out how the lane departure warning system contributes even further to on-the-road safety." />
32 <meta name="viewport" content="width=device-width, user-scalable=no" />
33 <meta name="apple-mobile-web-app-capable" content="yes" />
34 <meta name="apple-mobile-web-app-status-bar-style" content="black" />
35 <meta name="format-detection" content="telephone=no" />
36 <meta name="robots" content="all" />

```

12. ábra. A weboldalról szóló metainformációk fordítandó fájlban

(Forrás: Citroën UK)⁵²

A világhálót folyamatosan pásztázó keresőmotorok ún. indexelő robotjai – többek között – ezek alapján veszik fel az oldalakat az adatbázisukba, s teszik lehetővé az internetezőknek a megtalálásukat. A webes szövegíróknak ezért az ún. keresőoptimalizálás (search engine optimisation vagy SEO) szempontjainak megfelelően, ún. keresőbarát (SEO-friendly) nyelven kell megfogalmazniuk a metatag-ek szövegét és egyre inkább az egyéb tartalmakat is. Az SEO – folyamatosan változó és nagyrészt nem publikus – szabályai közül egy ugyanis hosszú idő óta ismert minden tartalomfejlesztő előtt: minél változatosabban fogalmaz egy oldal, és minél közelebb áll szóhasználata a potenciális látogatókéhoz, annál nagyobb lesz az esélye, hogy a keresőmotorok felveszik adatbázisukba. Ezért aztán a nagyközönségnek szóló webes szövegeket úgy kell megfogalmazni, hogy optimális mennyiségben tartalmazzanak olyan kulcsszavakat, amelyeket a felhasználók ténylegesen ismernek és használnak. A szövegíróknak ugyanakkor gondolniuk kell arra is, hogy a túl sok ismétlés kontraproduktív lehet (a Google például kifejezetten bünteti a túl gyakori kulcsszóismétlést).

A leghatékonyabb, vagyis az internetes keresésekben leggyakrabban előforduló terminusok és nem terminusok azonosítására a keresőoptimalizálás szakértői többféle módszert is alkalmaznak, melyek közül a *kulcsszókeresés* és a *konkurenciaelemzés* érdemel leginkább említést. A kulcsszókeresés célja az oldal célközönsége által potenciálisan ismert és használt keresőkifejezések (vagy kulcsszavak) azonosítása brainstorming, élőnyelvi korpuszok (pl. fórumbe-szélgetések) elemzése vagy célzott SEO-támogató alkalmazások segítségével. A konkurenciaelemzés a versenytárs cégek oldalain legnagyobb forgalmat generáló keresőkifejezésekre fókuszál. A megfelelő kutatómunka elvégzése után

⁵² <https://www.citroen.co.uk/home>

a szerkesztők az adott webhely kulcsfogalma köré gyűjtik az összes potenciális terminust és nem terminust, melyek használatával aztán megalkotják a weboldal szövegét. A jó weblapszöveg tehát soha nem a bennfentes szakemberek, hanem a laikus érdeklődők szempontjait és szóhasználatát tartja szem előtt. A jó webes szövegíró pedig nem feltétlenül a cég marketingese vagy az adott terület legszakavatottabb képviselője – hanem a webes szövegírás praktikáinak, illetve a célcsoport nyelvhasználatának legjobb ismerője.

Értelemszerűen az idegen nyelv(ek)re lefordított weblapokra is érvényes, hogy a keresőmotorok és az internetezők számára egyaránt „láthatónak” kell lenniük, és a keresők (elsősorban a Google) találati oldalán minél előkelőbb helyen kell megjelenniük. A B2C oldalak metaadatainak és tartalmi oldalainak fordításánál is változatos nyelvhasználatra kell törekedni – félretéve a szokásos reflexeket és a B2B/E2E oldalaknál elvárható következetes terminushasználatról tanulatokat.⁵³ Az internetes keresők (egyrészt a laikus humán érdeklődők, másrészt a gépi robotok) új kihívások elé állítják a weblapfordítókat: a SEO-specialisták módszereivel a fogalmak köré gyűjtött kifejezésekből kell gyakorlatilag újraalkotniuk a szöveget – úgy, ahogyan az eredeti szöveg szerzői is teszik. Az általam (a keresőoptimalizálás analógiájára) „terminológiai optimalizálásnak”⁵⁴ nevezett, onomasziológiai szemléletű⁵⁵ művelet során azonban vigyázniuk kell arra, hogy ne essenek túlzásokba, és a szinonimák túlzott használata miatt ne sérüljön a szöveg koherenciája.

A WEBLAPSZÖVEGEK STILÁRIS JELLEMZŐI

A webes szövegíróknak és fordítóknak természetesen nem csak a terminológiát kell érthetővé tenniük a célközönség számára, hanem minden egyéb elemet is, amelynek értelmezése nehézséget okozhat, s ezáltal az oldal elhagyásához vezethet. A kulturális elemek adaptálásáról (kulturális lokalizáció) részletesen olvashatunk a DGT kiadványában,⁵⁶ ezért ennek részletei helyett a tanulmány utolsó részében stiláris kérdésekkel foglalkozunk.

⁵³ Fischer Márta: Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaeleméleti alapkérdések a fordításban, *Fordítástudomány*, XIV. évf., 2012/2, 5–30.

⁵⁴ Kóbor Márta: Optimisation terminologique dans la traduction de sites web d'entreprises, in Lautel-Ribstein, Florence – Buhot de Launay, Marc-André (eds.): *Aspects théoriques et pratiques de la traduction juridique*, collection « Translatio », Paris, Classiques Garnier, 2019.

⁵⁵ Lakó, Cristian: An onomasiological approach to online marketing, in *Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity* (1), Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2010, 417–421.

⁵⁶ Direction générale de la traduction (DGT): Web translation as a genre.

A webes szövegek stílusát gyakran hasonlítják a publicisztikai szövegekéhez, a weblapszerkesztők és -fordítók feladatai ugyanakkor – az újságírók mellett – a marketingesek munkájával is mutatnak hasonlóságokat. Utóbbiak sem cégük szakemberei, hanem a potenciális ügyfelek számára írják szövegeiket, és nagyfokú kreativitásra van szükségük olvasóik megnyeréséhez. Egy finn webszöveg-specialista, Luukkonen ugyanakkor felhívja a figyelmünket, hogy a weboldalakon nem a reklámbrosúrák és marketinganyagok stílusában kell fogalmazni, hanem egyfajta „speciális webes stílusban”, amelynek a DGT-tanulmány szerzői szerint a célközönség által ismert és használt terminológián kívül fontos részét képezi a mondatok és bekezdések hossza, szerkezete, illetve érthetősége is.⁵⁷

A közérthetőség és a megtalálhatóság biztosítása mellett a webes szövegírók feladata néhány másodpercen belül felkelteni, majd pedig fenntartani olvasóik érdeklődését. Ahogyan már a bevezetőben említettük, rengeteg nyelvi szolgáltató cég internetes oldalán található tanácsokat, instrukciókat az ilyen igényeknek megfelelő webes szövegalkotásra vonatkozóan. Ezek lényegét a következő négy szabályban összegezhetjük:

- Egy képernyőn megjelenő szöveg elolvasása 25%-kal nagyobb erőfeszítést kíván, mint egy nyomtatott szövegé.
- Egy mondat maximum 25 szóból állhat.
- Egy oldalon lehetőleg max. 350 szó szerepeljen.
- Ne feledjük, hogy 600 szó elolvasása után az átlagos internetező „továbbáll”, azaz másik oldalra kattint.

A tipográfiai ajánlások is nagyjából egy irányba mutatnak – lényegüket így foglalhatjuk össze:

- emeljük ki a legfontosabb információkat;
- vastagítsuk ki, illetve egyéb módon (pontokba szedéssel, színekkel stb.) emeljük ki a lényeget;
- a fontos információkat mindig az oldal felső részén helyezzük el;
- a hivatkozásokat, kevésbé lényeges pontokat az oldal aljára pozicionáljuk.

Ezen ajánlások tekintetében már jóval kisebb a fordítók mozgástere, mint az eredeti oldalak szerkesztőié, hiszen a fordítóknak ritkán van alkalmuk érdemi szerkezeti változtatásokat végrehajtani a szövegeken. Bár a DGT kiadványa említést tesz az uniós webfordítók „trediting” lehetőségéről, tapasztalataim szerint a piaci fordításszolgáltatóknál az ilyen jellegű szerkesztési feladatok nem a fordítók hatáskörébe tartoznak. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy webes szövegeknél az érthetőség és az olvashatóság (*readability*) szempontjai sokszor akár még a szöveghűségénél is fontosabbnak bizonyulhatnak.

⁵⁷ Uo., 18.

A fordítóknak annyit mindenképp érdemes magukévá tenni a fenti tanácsokból, hogy

- lehetőség szerint minél rövidebb mondatokat kell alkotniuk,
- minden felesleges és nehézkes elemet el kell hagyniuk,
- és nem csak a terminusválasztás, hanem a mondat szerkesztés szintjén is gondolniuk kell humán olvasóikon kívül a keresőmotorokra, amelyek indexelő robotjai a mondatok első felére fókuszálnak.

KÖVETKEZTETÉSEK, TANULSÁGOK

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a színvonalas weblapfordítás kulcsa:

- egyfelől a magas szintű, rugalmasan kezelt technológiai ismeretekben;
- másfelől a célközönségnek és keresőmotoroknak szóló nyelvi, terminológiai és adott esetben kulturális optimalizálásban rejlik, ami egyrészt nagyfokú tudatosságot, másrészt nem kevés kreativitást igényel a fordítóktól.

Meggyőződésem szerint e tevékenységnek fontos szerepet kellene kapnia a mai fordítóképzésekben,

- egyrészt mert tényleges és folyamatosan növekvő piaci igény mutatkozik a weboldalak professzionális fordítása iránt,
- másrészt mivel a nyilvános oldalak kiválóan használhatók oktatási és kutatási célokra. Ha egy oktatónak nincs közvetlen hozzáférése konkrét weboldal-fordítási projektekhez, akkor is gyorsan és egyszerűen talál a világhálón saját vagy hallgatói érdeklődési területének és/vagy felkészültségi szintjének megfelelő, publikus „alapanyagot”, amelyből néhány kattintással tananyagot generálhat.

A weboldalak tehát számos szempontból ígéretes terepet kínálnak a fordítói kompetenciafejlesztéshez. A könnyen hozzáférhető, nagyközönségnek szóló oldalak – a forrásszövegek közérthetőségi szempontjai miatt – általában nem igényelnek túlságosan mély tárgyköri ismereteket, így könnyedén beilleszthetők például egy bölcsészkaron folyó fordítói mesterképzésbe. A technológiai kompetencia fejlesztése mellett a weboldalfordítási projektek a jövőben egyre nagyobb értéket jelentő fordítói kreativitást is fejlesztek: a naprakész technológiai ismeretek rugalmas alkalmazása mellett segítenek annak megértésében, hogyan lehet minél változatosabbá, érthetőbbé és könnyebben megtalálhatóvá tenni egy webes szöveget.

SZAKIRODALOM

- ASKEHAVE, Inger – ZETHSEN, Karen Korning: Translating for laymen, *Perspectives: Studies in Translatology*, 10. évf., 2002/1, 15–29.
- BOUFFARD, Paula – CAIGNON, Philippe: Localisation et variation linguistique. Vers une géolinguistique de l'espace virtuel francophone, *Meta*, 51. évf., 2006/4, 806–823.
- CATTRYSSE, Patrick: Multimedia & Translation: Methodological Considerations, in Gambier, Yves – Gottlieb, Henrik (eds.): *(Multi) Media Translation. Concepts, Practices, and Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2001, 1–12.
- CRONIN, Michael: *Translation and Globalisation*, London, Routledge, 2003.
- DIMITRIU, Rodica – FREIGANG, Karl-Heinz (eds.): *Translation Technology in Translation Classes*, Iasi, Institutul European, 2008.
- Direction générale de la traduction (DGT): *Web translation as a genre*, Bruxelles, Commission européenne, 2009.
- ESSELINK, Bert: *A Practical Guide to Localization*, Amsterdam, John Benjamins, 2000.
- FISCHER Márta: Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban, *Fordítástudomány*, XIV. évf., 2012/2, 5–30.
- FÓRIS Ágota – FALUDI Andrea: A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal, *Fordítástudomány*, XIX. évf., 2017/2, 25–39.
- GÁL-BEREY Tünde – GÉRNYI András: Speciális fordítói készségek és kompetenciák. A szoftver- és weboldal-lokalizáció esete, in Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*, Budapest, KRE–L'Harmattan, 2018, 179–182.
- GAMBIER, Yves – GOTTLIEB, Henrik: Multimedia, Multilingua: Multiple Challenges, in Gambier, Yves – Gottlieb, Henrik (eds.): *(Multi) Media Translation. Concepts, Practices, and Research*, Amsterdam, John Benjamins, 2001, viii–xx.
- GARZONE, Giuliana: Multimodal analysis, in Bargiela-Chiappini, F. (ed.): *The Handbook of Business Discourse*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, 155–165.
- GOUADEC, Daniel: *Guide des métiers de la traduction, de la localisation et de la communication multimédia*, Paris, Maison du dictionnaire, 2009.
- GUIDÈRE, Mathieu: De la traduction publicitaire à la communication multilingue, *Meta*, 54. évf., 2009/3, 417–430.

- GUIDÈRE, Mathieu: Les nouveaux métiers de la traduction, *Hermès, La Revue*, 56. évf., 2010/1, 55–62.
- JIMENEZ-CRESPO, Miguel Angel: Conventions in localisation: a corpus study of original vs. translated web texts, *Journal of Specialised Translation*, 12. évf., 2009, 79–102.
- JIMÉNEZ-CRESPO, Miguel Angel: *Translation and Web Localisation*, New York – London, Routledge, 2013.
- KIRALY, Donald: *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*, Manchester, UK & Northampton MA, St. Jerome Publishing, 2000.
- KLAUDY Kinga: *Fordítástechnikai minimum*, Budapest, 2003. [Kézirat.]
- KÓBOR Márta: Optimisation terminologique dans la traduction de sites web d'entreprises, in Lautel-Ribstein, Florence – Buhot de Launay, Marc-André (eds.): *Aspects théoriques et pratiques de la traduction juridique*, collection « Translatio », Paris, Classiques Garnier, 2019.
- KOVÁCS Tímea: Transzkreáció, copywritng, szoftverlokalizáció, in Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*, Budapest, KRE–L'Harmattan, 2018, 157–167.
- LAKÓ, Cristian: Translating for the Web – The Keyword Oriented Translation Process, in *Proceedings of the European Integration – Between Tradition and Modernity Congress* (3), Târgu-Mureş, Editura Universităţii Petru Maior, 2009, 761–767.
- LAKÓ, Cristian: An onomasiological approach to online marketing, in *Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity* (1), Târgu-Mureş, Editura Universităţii Petru Maior, 2010, 417–421.
- LAKÓ, Cristian: Which Way Website Localization: Translation or Copywriting?, in Boldea, Iulian (ed.): *Memory Identity and Intercultural Communication*, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2013, 433–440.
- MILETO, Fiorenza – MUZZI, Luigi: Teaching computer-assisted translation and localization: a project based approach, in Bogucki, L. (ed.): *Teaching Translation and Interpreting: Challenges and Practices*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2010.
- NORD, Christiane: *Translating as a Purposeful Activity*, Manchester, St. Jerome Publishing, 1997.
- PYM, Anthony: *The Moving Text. Localization, translation, and distribution*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins, 2004.
- PYM, Anthony – PEREKRESTENKO, Alexander – STARINK, Bram (eds): *Translation Technology and its Teaching (with much mention of localization)*, Tarragona, Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili, 2006.

- RIKE, Sissel Marie: Bilingual corporate websites – from translation to transcreation?, *Journal of Specialised Translation*, 2013/20, 68–85.
- SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában, *Fordítástudomány*, XIII. évf., 2011/2, 72–87.
- VERMEER, Hans: *A skopos theory of translation (some arguments for and against)*, Heidelberg, TEXTconTEXT, 1996.
- SZABÓ Csilla – SEIDL-PÉCH Olívia – UGRIN Zsuzsanna: Magyarországi fordítóképző intézmények SWOT-elemzése, in Hilóczki Ágnes – Fischer Márta – Szabó Csilla (szerk.): *Fókuszban a fordítás értékelése: Tanulmányok a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ 2017. szeptember 29-30-án megrendezett Őszi Konferenciájának előadásaiból*, Budapest, BME, 2018, 5–54.
- CHOTARD, Ludivine – FAURE, Sébastien: UX et contenu a l’International, TextMaster/UX Republic Centre de Formation Digital, 2018. <https://www.ux-republic.com/notre-offre/ux-recherche/>
- VARGA Katalin: Technical Preparation of Documents before and after Translation, in Horváth, Ildikó (ed.): *The Modern Translator and Interpreter*, Budapest, Eötvös University Press, 2016, 97–113.

FORRÁSOK

<http://www.beautysuccess-group.com/fr/viens-decouvrir-lenseigne-linstitut-beauty-success-pour-entreprendre/>
<http://en.wikipedia.org>
www.jacadi.fr
www.jacadi.it
<http://nbia.hu/az-nbia-rol>
<http://harrerchocholat.com/HU/csokolademuhely>
<https://www.citroen.co.uk/home>

FOGALMI METAFORÁK ÉS METONÍMIÁK EGY MINŐSÉGIRÁNYÍTÁSI RENDSZEREKKEL FOGLALKOZÓ SZAKSZÖVEGBEN¹

—◀▶—
SÓLYOM RÉKA

Az elemzés a fogalmi metaforák és metonímiák megjelenését és funkcióit vizsgálja egy minőségbiztosításhoz kapcsolódó szakszöveg esetében. Az elemzés korpusza egy európai szabvány, az MSZ EN ISO 9001:2009 magyar nyelvű verziója. A tanulmány hipotézisének értelmében a fogalmi metaforák, metonímiák és a kapcsolódó jelentéskonstruálási folyamatok (például metaforikus és metonimikus kifejezések, megszemélyesítések) megtalálhatók az elemzett szakszöveg szövegében; továbbá ezek a folyamatok segíthetik a nyelvhasználókat a szabvány megértésében és utasításainak tisztázásában. A fentiek bizonyítására a tanulmány szavakat és rövid kifejezéseket vizsgál a korpuszból, és funkcionális kognitív keretben elemzi szemantikai szerkezetüket.

Kulcsszavak: metafora, metonímia, jelentéskonstruálás, szakszöveg, szabvány

Conceptual metaphors and metonymies in a technical text on quality management systems. The appearance and functions of conceptual metaphors and metonymies in the case of a technical text related to quality assurance will be examined in this paper. The corpus of the analysis is the Hungarian text of a European standard, MSZ EN ISO 9001:2009. The hypothesis of the paper is that conceptual metaphors, metonymies, and related processes of meaning construal (e.g. metaphorical and metonymic expressions, personifications) can be found in the analysed technical text; and that these processes can help language users

¹ A tanulmány elkészítését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” című kutatási pályázata támogatta. A jelen dolgozat a 20. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadások írott változatát közreadó kötetben lévő hasonló témájú tanulmány tartalmában és terjedelmében egyaránt bővített változata, vö. Sólyom Réka: Fogalmi metaforák és metonímiák egy minőségügyi rendszerszabványban, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.

better understand and clarify the regulations presented in the standard. To prove this, the paper cites words and short phrases from the corpus and analyses their semantic structures in a functional-cognitive framework.

Keywords: metaphor, metonymy, meaning construal, technical text, standard

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány **a magyar szaknyelvi nyelvhasználat témaköréhez kapcsolódóan** vizsgál a mai magyar szaknyelv egy speciális területén jelen lévő fogalmi metaforákat és metonímiákat. Az elemzés témája szervesen illeszkedik a kötetben található többi tanulmányhoz, mivel magyar nyelvű szakszövegben, egy nemzetközi **szabvány** magyar fordításában található metaforákat és metonímiákat elemez megadott szempontok alapján. Jelen tanulmány a 2018-ban Budapesten megrendezett 20. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadás alapján készült, azonban annak az elméleti összefoglalások, illetve a példaanyag tekintetében nagymértékben bővített, írott változata.

AZ ELEMZÉS ELMÉLETI KERETE, CÉLJA ÉS HIPOTÉZISE

Az elemzés **funkcionális kognitív keretben** történik; ebben az elméleti keretben (részletesen lásd később) elsősorban a fogalmi metafora, a fogalmi metonímia, valamint a hozzájuk kapcsolódó metaforikus és metonimikus kifejezések elemzésére kerül sor.

Az elemzés célja annak bemutatása, hogy hogyan működnek egy szakszöveg esetében az olyan jelentésszervező elvek, mint **a fogalmi metafora és a fogalmi metonímia**. Feltételezhető ugyanis, hogy a jelentéskonstruálás, valamint a befogadás folyamata során az említett szóképek **megkönnyítik a megértést**, az értelmezést, végső soron tehát hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a befogadó eredményesen megértse az olvasott szöveget és a benne található leírásokat, utasításokat, előírásokat. Feltételezhető továbbá, hogy az elemzett szövegben több olyan metafora és metonímia jelenik meg, amelyek nem speciálisan a szabványra mint szövegtípusra jellemzők, hanem más típusú, más műfajú szakszövegben, sőt, akár a hétköznapi vagy a szépirodalmi nyelvhasználatban is feltűnhetnek.

Az elemzés ilyen módon a vizsgált szabvány szövegében fellelhető **szemantikai jellemzőkre** (ezen belül is kifejezetten a metaforák és a metonímiák megjelenésére, listázására és működésének bemutatására) koncentrálni, célja ezeknek a jelentésszervező elveknek az elemzése.

AZ ELEMZENDŐ JELENTÉSSZERVEZŐ ELVEK ÁTTEKINTÉSE 1.:

FOGALMI METAFORA

Bencze Lóránt megjegyzi: az alapműveknek számító ókori művek (például Arisztotelész *Poétika* és *Retorika* című munkája) óta a metaforával foglalkozó szakirodalmak száma „mintegy exponenciálisan növekszik”,² így a szerteágazó kutatásokat szinte lehetetlen áttekinteni. A *metafora* terminust hallva a „hétköznapi nyelvhasználóknak” általában a szépirodalmi nyelvhasználat: írók, költők nyelvhasználata, illetve versek elemzése jut az eszébe; ennek ellenére megállapítható, hogy a metaforahasználat nem korlátozódik pusztán ezekre az esetekre.

Cornificius retorikai tárgyú művének (*A C. Herenniusnak ajánlott retorika*, i. e. 80-as évek) negyedik könyvében Arisztotelész megközelítéséből, a névátvitel műveletéből indul ki, és **a metaforát hasonlításaként definiálja**: „Metafora esetén egy dolog nevét átvisszük egy másikra, mivel az átvitel a két dolog hasonlósága miatt jogosnak tűnik”.³ A metafora alkalmazásának céljai véleménye szerint a szemléletesség, a tömörítés, a nagyítás vagy kicsinyítés, az obszcenitás elkerülése, vagy egyszerűen a díszítés lehetnek.⁴

Cicero (i. e. 1. század) szerint három olyan eszköz van a szókincs terén, melyet a szónok a beszéd ékesítésére használhat: ezek a ritka szavak, az új előfordulások, valamint a metaforikus szóhasználat. A metafora széles körű elterjedtsége véleménye szerint annak köszönhető, hogy **természetes szükségletet elégít ki**: a fogalmakat ugyanis definiálnunk kell valahogyan, a metafora pedig kiválóan alkalmas erre, hiszen elfogadható és szellemes.⁵

Quintilianus *Szónoklattan* című munkájában (i. sz. 94–95 körül) a metaforával kezdi a szóképek tárgyalását, és megállapítja, hogy ez a szókép „messze a leggyakoribb és messze a legszebb”.⁶ Bencze Lóránt rámutat, hogy a metaforának elsősorban **a díszítő funkcióját hangsúlyozza** Quintilianus is, de hozzáteszi:

² Bencze Lóránt: A szóképek, az alakzatok és a metaforaalkotás (Trópusok és figurák), in Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* (Stíluselméleti tanulmányok), Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 234–309.

³ Cornificius: *A szónoki mesterség: a C. Herenniusnak ajánlott retorika* (ford. Adamik Tamás), Budapest, Magyar Könyvklub, 2001, 107.

⁴ Cornificius: *A szónoki mesterség*, 107.

⁵ Cicero, Marcus Tullius: *Cicero in twenty-eight volumes. De oratore: book III., De fato, Paradoxa stoicorum, De partitione oratoria* (with an English translation by H. Rackham), London, Cambridge, Heinemann, Harvard University Press, 1968, 119–122.

⁶ Quintilianus, Marcus Fabius: *Szónoklattan*, ford. Adamik Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008, 547.

„Védelmére annyit kell mondanunk, hogy ő azért még ismerte a metafora felfedező, ismeretközlő, pusztán »jelentésbeli« funkcióját is, nemcsak a díszítőt, csak hát az utókor évszázadokon át ezeket a sorait nem vette figyelembe...”⁷

A későbbi korokban másképp vélekedett a metafora szerepéről, funkciójáról például Philipp Melanchton (1497–1560). A *retorika alapelemeinek két könyve* című könyvében felhívja a figyelmet arra, hogy a „megszokás ellenére összekapcsolt” szavaktól óvakodni kell, illetve „(...) ugyanígy kell vélekedni a metaforákról, melyek feltűnést keltő újdonsága **a beszédet is homályossá teszi.** (...)”⁸

A reformáció kora után, amikor az antik görög–római hagyomány új virágkorát élte, már másképp vélekedett a metafora funkciójáról Cyprianus Soarius (1524–1593) tankönyve (*Három könyv a retorika művészetéről*). Elgondolkodtató, a 20. századi metaforaelméleteket szinte megelőző, a hétköznapi metaforahasználatra utaló cím olvasható ebben a maga korában nagy népszerűségnek örvendő könyvben: „III. fejezet. Melyben azt adjuk elő, miként lehet bármilyen dologból könnyen metaforákat kitalálni”.⁹ Tény ugyanakkor, hogy Cyprianus Soarius is **elsősorban hasonlóságon alapuló szóképként definiálja** a metaforát, és azokat az eseteit részletezi, ahol egy szó jelentését hasonlóság alapján helyezi át a közlő egy másik jelentésbe.¹⁰

A fent bemutatott megjegyzéseket olvasva megfigyelhető, hogy a kategóriák között sok olyan (pl. a mennyiség, a mozgás vagy az idő) is megjelenik, amely az úgynevezett hétköznapi metaforák (sőt, metonímiák) közül is igen soknak az alapját képezi a későbbi, „modern” leírásokban. Mindezek ellenére ebben az időszakban elsősorban még mindig pusztán díszítőelemnek tartották nemcsak a metaforát, hanem a szóképeket általában, és általános jellemző volt, hogy **nem foglalkoztak a mindennapi nyelvhasználatban betöltött szerepükkel**. A metafora mint jól ismert szókép egyébként folyamatosan megjelent az ókeresztény gondolkodók (például Sevillai Izidor, Beda Venerabilis) munkáiban csakúgy, mint a későbbi szerzők (például Rotterdami Erasmus, Scaliger) csoportosításában is.¹¹

„A XX. századi leíró nyelvtanok és az általános nyelvészet, ha egyáltalán foglalkoztak a metaforával, megragadtak ott, ahol az időben jóval korábbi filozófusok tartottak”.¹² Jespersen és Sapir felfogásában a metafora vagy pusztán az **ősi, primitív nyelvhasználat**hoz, illetve a **költői nyelv**hez kapcsolódott, Bloomfield

⁷ Bencze: A szóképek, az alakzatok, 270.

⁸ Idézi Imre Mihály (szerk.): *Retorikák a reformáció korából*, Debrecen, Csokonai Könyvtár, 2000, 76, kiemelés tőlem (S. R.)

⁹ Idézi Bitskey István (szerk.): *Retorikák a barokk korból*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2003, 84.

¹⁰ Idézi Bitskey (szerk.): *Retorikák*, 59–60.

¹¹ Bencze: A szóképek, az alakzatok, 257–266.

¹² Uo., 282.

pedig egyenesen **marginális jelenségnek** és **devianciának** tartotta.¹³ A liège-i retorika strukturalista felosztása is leszűkítette az **elocutio** területére a metaforaalkotást.¹⁴

Változás csak a későbbi nyelvfilozófiai felfogásokban történt: ekkor kezdték el hangsúlyozni, hogy a metafora a közönséges, **hétköznapi nyelvhasználatnak is sajátja**; kiemelték továbbá (például Zlinszky Aladár, Gombocz Zoltán, majd Stephen Ullmann kutatásai), hogy fontosak a nyelvlélektani és etimologikus megközelítések, illetve az asszociációk is a metafora tanulmányozásában.¹⁵ Richards pedig 1936-ban rámutatott: a metafora nem „deviatio”, anomália, hanem **a nyelvi kompetencia szerves része**.¹⁶

Fontos megállapítások olvashatók a metafora újabb megközelítéséről a New York-i Cornell Egyetem filozófiaprofesszora, Max Black 1962-ben megjelent *Models and Metaphors* című munkájában. (Magyarul 1990-ben, a *Helikon* folyóiratban jelent meg a könyv egy részlete *A metafora* címmel). A szerző a metafora vizsgálatának, megközelítésének három lehetséges elméletét – a helyettesítés-, a hasonlítás- és az interakció-elméletet – mutatja be. Megközelítésében, elemzéseiben kirajzolódik, hogy értelmezésében **a metafora és a metaforaalkotás folyamata aktív**, a közlő és a befogadó szempontjait egyaránt figyelembe vevő **folyamatként ábrázolódik**.¹⁷

Sok más 20. századi megközelítés mellett jelen elemzés céljait szem előtt tartva érdemes kiemelni az 1970-es években zajló megközelítéseket, amelyek a metaforakutatás terén több újdonságot is hoztak. Kiemelten fontos **a kognitív megközelítésnek** az az eredménye, amely a metaforát a nyelvben, működése közben vizsgálta. Míg ugyanis más megközelítések a metaforát gyakran kontextusából kiragadva, pusztán szótári vagy nyelvtanokból származó források alapján tárgyalták, addig a kognitív megközelítés kimondta: **a metafora nem csupán járulékos, származtatott, vagy éppen deviáns jelenség**, hanem „[i]nkább átható gondolkodásmód, az emberi kogníció és nyelv alapvető aspektusa, olyannyira, hogy a nyelv elképzelhetetlen nélküle”.¹⁸

¹³ Uo., 282.

¹⁴ Uo., 268.

¹⁵ Uo., 283.

¹⁶ Richards, Ivor Armstrong: *The Philosophy of Rhetoric*, New York, Oxford University Press, 1950 [1936], 190, idézi Bencze: A szóképek, az alakzatok, 284.

¹⁷ Sólyom Réka: *A mai magyar neologizmusok szemantikája*, Nyelvtudományi Értekezések 165. szám, Budapest, Akadémiai, 2014, 40–41.

¹⁸ Traugott, Elisabeth Closs – Dasher, Richard B.: *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 75–76.

George Lakoff és Mark Johnson már 1980-ban megjelent *Metaphors We Live By*¹⁹ című könyvükben megfogalmazták legfontosabb megállapításait a hétköznapi nyelv metaforahasználatával kapcsolatban. Ezek közül Kövecses Zoltán a következőket emeli ki: „(1) a metafora elsősorban a fogalmak, és nem a szavak jellemző tulajdonsága; (2) a metafora funkciója az, hogy **segítse bizonyos fogalmak megértését**, és ne csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon; (...) (5) a metafora **nem egy fölösleges (...) díszítőeszköz**, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke”.²⁰

A kognitív definíció értelmében a metafora „(...) két fogalmi keret között létrejövő megfelelés”,²¹ ilyen megfelelések rendszere, amelyben **egy elvontabb fogalmat segít megérteni egy konkrétabb fogalom**; ezeket a fogalmakat kiskapitálissal szokás jelölni (például AZ ÉLET UTAZÁS). Az elvontabb, megmagyarázandó fogalmat (amely a fenti példa esetében az *élet*) **céltartománynak**, míg a konkrétabb, megértést segítő fogalmat (a fenti példa esetében az *utazást*) **forrástartománynak** nevezzük.²²

Mint arra Temmerman 2007 is utal, a metafora és a hozzá hasonló jelentésszervező, megértést segítő elvek segíthetik a befogadókat **a szaknyelvi nyelvhasználat terminusainak megértésében**, továbbá **az elfogadó attitűd kialakításában**.²³ Ez a **szabványok** magyar nyelvű fordítása esetében különösen fontos lenne, mivel a magyar nyelven elérhető szabványok kis aránya²⁴ miatt problémás lehet mind a magyar nyelvű terminushasználat meggyökeresedése, mind pedig (a lefordított szabványok esetében) a magyar nyelvű szövegek szemantikája, értelmezhetősége szempontjából.²⁵

A fentiek alapján tehát jelen elemzés feltételezi, hogy az elemzett szakszöveg esetében is működnek olyan fogalmi metaforák, hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezések, illetve metaforikus leképezések, amelyek segítségével a befogadó könnyebben megérti a szabvány szövegét.

¹⁹ Lakoff, George – Johnson, Mark: *Metaphors We Live By*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1980.

²⁰ Idézi Kövecses Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*, Budapest, Typotex, 2005, 14, kiemelések tőlem (S. R.)

²¹ Kövecses Zoltán – Benczes Réka: *Kognitív nyelvészet*, Budapest, Akadémiai, 2010, 80.

²² Vö. pl. Kövecses – Benczes: *Kognitív*, 80–81.

²³ Temmerman, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel, *Cahiers du Rifal*, XXVI. évf., 2007, 73.

²⁴ Fóris Ágota – Sermann Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/1, 43.

²⁵ Vö. Bölskei Andrea: A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában, *Magyar Nyelvőr*, CXXXV. évf., 2011/3, 274.

AZ ELEMZENDŐ JELENTÉSSZERVEZŐ ELVEK ÁTTEKINTÉSE 2.: FOGALMI METONÍMIA

A metaforához hasonlóan a **metonímia meghatározása** is visszanyúlik az ókori kutatások idejére. A *metonímia* elnevezés a görög 'névcsere', 'átnevezés' szóból ered; a szónoki beszéd létrehozásának fázisai közül ezt a szóképet az ókorban az *inventio* és az *elocutio* lehetőségeként tartották számon.²⁶ Cornificius már említett retorikai tárgyú művében, *A C. Herenniusnak ajánlott retorikában* a metonímiát a következőképpen határozza meg: „A metonímia szomszédos és közeli fogalmak nevét veszi át, és általa megérthetjük azt a dolgot, amelyet nem saját nevével neveztünk meg”.²⁷

Quintilianus a **helyettesítésmélet** keretében közelítette meg a metonímiát: ennek értelmében egy A_y kifejezést, amely y dolgot hivatott kifejezni, egy A_x kifejezés segítségével nevezünk meg: innen eredt a metonímia **névátvitelként** ismert megközelítése.²⁸

Cicero az *Oratorban* a metonímiát *mutataként*, **felcserélt szavakként** definiálta, és ez a megközelítés jelenik meg a későbbi korok metonímiaértelmezéseiben is. A legtöbb szerző megközelítésében a metonímia mint átnevezés, **transnominatio** jelenik meg, így Donatus, Charisius és Beda is ennek értelmében tárgyalják; Isidor pedig a Cornificius-féle meghatározásához tér vissza.

Eggs 2001-es összefoglalása alapján a metonímiával kapcsolatos megközelítéseket két nagy csoportra lehet osztani a 16–18. századig terjedő időszakban: míg az egyik csoport a metonímiának különböző típusait, alcsoportjait elkülönítő ókori felosztást követte, addig a másik megközelítés képviselői Petrus Ramus elképzelése alapján a trópusoknak négy fajtáját különböztették meg – ezek egyike volt a metonímia (a másik három pedig a metafora, a szinekdoché és az irónia).²⁹

A 20. század elején Hermann Paul értelmezte a metaforát hasonlóságon, a **metonímiát pedig érintkezésen alapuló szóképként**; ezt a megközelítést vette át Ullmann is, aki a metaforát az értelemhasonlósághoz sorolta, a metonímiát pedig értelemérintkezésen alapuló **névátvitelként** definiálta.³⁰ Jakobson „metaforikus”

²⁶ Kocsány Piroska: Metonímia, in Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, Budapest, Tinta, 2008, 410.

²⁷ Idézi Eggs, Ekkehard: Metonymie, in Ueding, Gert (Hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2001, 1196.

²⁸ Eggs: Metonymie, 1197. (fordítás tőlem, S. R.)

²⁹ Eggs: Metonymie, 1196–1223.

³⁰ Burkhardt, Armin: Zwischen Poesie und Ökonomie: Die Metonymie als semantisches Prinzip, *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, XXIV. évf., 1996, 187.; Eggs: Metonymie, 1214.

szelekciós folyamatról és „metonimikus” érintkezési kapcsolatokról írt, míg Lacan a metonímiát kb. „szó a szónak helyén” (*mot à mot*) értelemben definiálta, pusztán a jelölt szempontjából megközelítve az érintkezés folyamatát.³¹

Az Ullmann, Jakobson és Lacan által bevezetett „hasonlóság” és „érintkezés” folyamatok vizsgálata, mely a metafora és a metonímia elkülönítésének alapját adta, egészen az 1980-as évekig tartotta magát.

George Lakoff és Mark Johnson már említett, *Metaphors We Live By* című munkájában viszont nemcsak a metafora, hanem a metonímia kognitív keretben való értelmezése is megjelenik. Ennek a definíciónak az értelmében a kognitív nyelvészetben azokat az eseteket is metonímiának tekintjük, melyeket a hagyományos retorikai tradíció a szinekdoché kategóriájába sorolt.³²

A metonímiát kognitív nyelvészeti keretben a következőképpen definiálja a metafora esetében is idézett szakirodalom: „A metonímia olyan kognitív folyamat, ahol egy közvetítőfogalom (tárgy, esemény, tulajdonság stb.) mentális hozzáférést biztosít egy olyan célfogalomhoz (tárgyhoz, eseményhez, tulajdonsághoz stb.), amely ugyanannak a fogalmi keretnek, (fogalmi) tartománynak, vagyis idealizált kognitív modellnek (IKM) a része. Ezt a folyamatot »fogalmi kereten belüli megfelelésnek« tekintjük”.³³ Míg a két fogalmi tartomány (keret) a metafora esetében tehát távol van egymástól, addig **a metonímia esetében a két tartomány ugyanannak tartománynak a része**, a közöttük lévő viszony pedig igen változatos lehet.³⁴

A FOGALMI METAFORA ÉS METONÍMIA FONTOSSÁGA A MEGÉRTÉS FOLYAMATÁBAN

A fogalmi metafora és a fogalmi metonímia szerepe a megértési folyamatokban tagadhatatlan: általánosságban elmondható mindkét jelentésszervező folyamatról, hogy **segíthetik a befogadót abban, hogy megértse akár olyan absztrakt fogalmakat, folyamatokat is, amelyekről (egyelőre) nincs, vagy csak korlátozott mértékben van tapasztalata**. A forrástartományok abban segítik a befogadót, hogy konkrétabb, mentálisan könnyebben elérhető tartalmak, jellemzők segítségével jusson el a kijelölt céltartomány megértéséhez, befogadásához. „A metonímiákban és a metaforákban a forrás- és/vagy céltartományok prototipikus nézetén hajtanak végre műveleteket a beszélők figyelemáthelyezési vagy megfelelési

³¹ Eggs: Metonymie, 1214–1215.

³² Lakoff – Johnson: Metaphors, 35–36.

³³ Kövecses – Benczes: Kognitív, 65.

³⁴ Lásd pl. Uo., 65–73.

viszonyokban”,³⁵ és amennyiben ezek a viszonyok jól felismerhető, megfelelő mennyiségű leképezési pontot biztosítanak a forrás- és a céltartomány között, **a megértés sikeres lesz**, csökken a tévedés (céltartomány-tévesztés) lehetősége a befogadó részéről, akinek várhatóan kevesebb mentális erőfeszítésébe kerül az új jelenség, az új információk befogadása és megértése.

A fentiek általánosságban elmondhatók a fogalmi metafora és metonímia működéséről és „hasznáról”; mindez tehát a hétköznapi nyelvhasználatra is igaz. Igaz lehet ugyanakkor a szakmai, **szaknyelvi nyelvhasználatban** megtalálható metaforák és metonímiák esetében is. Feltételezhető ugyanis, hogy az ilyen jellegű szövegekben is működik a metaforikusság és a metonimikusság, céljuk pedig ugyanaz, mint a hétköznapi nyelvhasználat esetében: **hozzásegíthetik a befogadót a könnyebb, pontosabb megértéshez**. Utóbbi egy-egy szabvány, folyamatleírás, munkafolyamat-ismertetés vagy használati utasítás esetében kiemelkedően fontos lehet, hiszen ezekben az esetekben fontos cél, hogy a befogadó ne értse félre az olvasottakat, ne tévedjen. Vagyis elmondható, hogy a metafora- és metonímiahasználat nem akadályozza, hanem éppen ellenkezőleg: „egyértelműbb nyelvezet” használatával segítheti, gyorsíthatja a megértési folyamatokat. Várható ugyanakkor az is, hogy a szaknyelvi szövegekben sok olyan, a hétköznapi nyelvhasználatban már régóta elterjedt, „bejáratott” metafora és metonímia megjelenik, amelyek használatakor a nyelvhasználók nem feltétlenül figyelnek fel arra, hogy metaforát vagy metonímiát használnak. A szaknyelvi szövegek esetében ez feltételezhetően előnyös jellemző, hiszen – a fent említetteknek megfelelően – itt nem a „gyönyörködtetés” vagy a „költőiség” a cél ezekben a jelentéskonstruáló folyamatokban, hanem a megértés, a befogadás elősegítése és gyorsítása.

ÁTTEKINTÉS AZ ELEMZÉS KORPUSZÁHOZ: A MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSI SZABVÁNYOK. AZ ISO 9000-ES SZABVÁNYCSALÁD

A **szabvány** „közmegegyezéssel létrehozott és elismert testület által jóváhagyott olyan dokumentum, amely tevékenységekre vagy azok eredményére vonatkozóan általános és ismételten alkalmazható szabályokat, útmutatókat vagy jellemzőket tartalmaz, azzal a céllal, hogy rendező hatása az adott feltételek között a legkedvezőbb legyen”.³⁶

³⁵ Tolcsvai Nagy Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Budapest, Osiris, 2013, 199.

³⁶ Balogh Albert – Földesi Tamás: *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*, Budapest, EOQ Magyar Nemzeti Bizottság, 2003, 6.

A **minőségbiztosítási szabványok** kialakítására az idők során egyre komplexebbé váló termékek gyártása következtében került sor. Mivel „(...) a termék szállítójánál a minőségbiztosító intézkedéseket már a fejlesztés, a tervezés és a gyártás szakaszában, illetve a vállalat minden területén el kell végezni”,³⁷ szükségessé vált, hogy komplex rendszerbe foglalják az intézkedéseket.

A fejlődés az USA-ból indult ki, amikor – elsősorban katonai területre vonatkozó, illetve az atomerőművek minőségi követelményeit szabályozó – **minőségi követelményeit foglalták össze**. Ez a szabványosítás 1963-ban kezdődött el; az eredményeként születő szabványokat később a nyugat-európai országok is átvették.³⁸ Az első szabványok megszületését továbbiak követték: 1969-ben a NASA vezetett be minőségügyi követelményeket, 1971-ben a Nukleáris Ipar fejlesztett ki követelményeket, 1978-ban pedig az amerikai Élelmiszer és Gyógyszer Hivatal (FDA) tette közzé az ún. Jó Gyártási Gyakorlatokat (GMP), amelyek orvosi eszközökre, valamint emberi és állatgyógyszerekre vonatkoztak.³⁹

Jelentős szabványsorozat volt a következő időszakban az Észak-atlanti Szövetség (NATO) részére készített sorozat (Szövetségi Minőségbiztosítási Közlemények, AQAP). Az Egyesült Királyság, amely nem fogadta el az AQAP-ot, bevezette a Védelmi Szabványt (Def Stan/DStan); utóbbi már a tervezésre vonatkozó követelményeket is tartalmazott. A brit helyzetre vonatkozó leírás következményeképpen viszont a Nemzetközi Szabványosítási Szervezet (ISO) elkezdett kidolgozni egy nemzetközi minőségügyi szabványt; ez lett az ISO 9000 szabványcsalád.⁴⁰

Az ISO 9000-es szabványcsalád eredetileg három szabványt – ISO 9001, ISO 9002 és ISO 9003 – tartalmazott, mindegyik más típusú vállalatra vonatkozott (ISO 9001: olyan típusú vállalat esetében volt érvényben, amely maga végezte termékei tervezését és fejlesztését; ISO 9002: olyan típusú vállalatnál alkalmazták, amely kész tervek alapján végezte a gyártást; ISO 9003: olyan vállalatra vonatkozott, amelynél a termék minőségét a végellenőrzés maga biztosíthatja).⁴¹

1994-ben az ISO felülvizsgálta a követelményeket és **javított szabványsorozatot** adott ki. Ebben az említett három követelményszabványt **összhangba hozta** egymással úgy, hogy ne legyenek indokolatlan eltérések az egyes szabványok egyes szakaszainak szövegében és számozásában. Előírták továbbá a minőségügyi kézikönyv kidolgozását is.⁴²

³⁷ Kardos Károly – Igaz Jenő – Pintér József – Solecki Levente: *Minőségügy*, Győr, SZIF-Universitas Kft., 2000, 8.

³⁸ Uo., 8.

³⁹ Uo., 8.

⁴⁰ Uo., 8–9.

⁴¹ Uo., 9.

⁴² Uo., 9.

AZ ELEMZÉS KORPUSZA. A SZABVÁNY MINT SZAKSZÖVEGTÍPUS.

Jelen elemzés korpuszát egy **magyar nyelvű szabvány**, az MSZ EN ISO 9001:2009 minőségügyi rendszerszabvány adja. Mint ismeretes, meglehetősen kevés azoknak a ma Magyarországon használt szabványoknak a száma, amelyeket magyar nyelvre lefordítottak: „Magyarországon az évente bevezetésre kerülő európai szabványok közel 80%-a, az összes érvényben lévő nemzeti szabvány mintegy 66%-a angol nyelvű magyar szabvány”.⁴³ Ez a tény ugyanakkor nem akadályozza egyfelől néhány, magyar nyelven már rendelkezésre álló szabványban megjelenő fogalmi metaforák és metonímiák tanulmányozását, másfelől nem zárja ki más nyelveken (leggyakrabban angolul, néhány további esetben franciául és/vagy németül) írt szövegek hasonló szemantikai jellemzőinek elemzését sem.

„A szabvány közmegegyezéssel létrehozott és egy hivatalosan elismert szervezet által jóváhagyott, tevékenységekre vagy azok eredményeire vonatkozó dokumentum, amely – általános és ismételt, következetes alkalmazásra – szabályokat, irányelveket, megoldásokat, jellemzőket fogalmaz meg a rendező hatás adott feltételek között kivitelezhető legkedvezőbb fokának elérése céljából”.⁴⁴ A szabványok tartalmának kidolgozását szakmai közösségek, hozzáértők végzik, alkalmazásuk általában önkéntes, ugyanakkor bizonyos törvények kötelezővé tehetik a használatukat.⁴⁵

A fenti összefoglalásból következik, hogy a szabványok szövegét szakemberek írják (fordítják) szakemberek számára; ebből következhetne, hogy félreértésre, megértési nehézségekre nem kerül sor. A vizsgálódás hipotézise szerint ugyanakkor a fogalmi metaforák és metonímiák jelenléte nagymértékben segítheti, illetve gyorsíthatja a megértést, a befogadást, a jelentéskonstruálás folyamatát a szöveg olvasása közben – ez a jellemző nemcsak a szakszövegek, hanem (a tanulmányban fentebb bemutatottak értelmében) a „hétköznapi” és az írói, költői nyelvhasználat esetében is így van.

A korábbi vélekedések ugyan azt tartották, hogy „(...) az egyértelmű kommunikáció az ideális a tudományos kommunikációban”,⁴⁶ és ugyan tagadhatatlan, hogy az egyértelműség rendkívül fontos, mára világossá vált, hogy **a fogalmi metaforák és metonímiák használata segítheti a jobb megértést** mind a didaktikai, mind a tudományos nyelvhasználatban.⁴⁷ „Didaktikai” szempontból az

⁴³ Fóris–Sermann: A terminológiai szabványosítás, 43., idézi Bölcskei: A szabványügy, 274.

⁴⁴ vö. 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról; idézi Pónyai György: Szabványosítás és a terminológia, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/1, 3–7., továbbá Bölcskei: A szabványügy, 275.

⁴⁵ Uo., 275.

⁴⁶ Temmerman: Les métaphores, 211., fordítás tőlem (S. R.)

⁴⁷ Uo., 211.

ilyen típusú szövegek közé sorolható a **szabvány** is, hiszen a szabványok esetében „A fogalmakat jelölő terminusok jelentésének megértéséhez, komplex rendszerük átlátásához megfelelő szakmai tudásra van szükség”.⁴⁸ Ennek a komplex rendszernek az átlátása szükséges a szövegalkotás és -befogadás, illetve a jelentéskonstruálás során is; utóbbiról elmondható, hogy „(...) egy világbeli esemény, egy jelenet feldolgozó (elemző) megértése és fogalmi megalkotása valamilyen módon, több lehetséges módozat közül”.⁴⁹ A többféle megértési és fogalomalkotási mód lehetősége sok nyelvhasználó esetében logikus módon fennáll, hiszen a világban tapasztaltakat sokféle módon érzékelheti és formálhatja nyelvi az emberi elme. A szakszövegek esetében viszont a szöveg megalkotójának, illetve fordítójának arra kell törekednie, hogy a fentebb említett egyértelműség érvényesüljön, amikor a szöveg eljut a befogadókhoz. A fogalmi metaforáról, illetve metonímiáról elmondottak értelmében azonban ezeknek a jelentésszervező folyamatoknak a jelenléte nem hátráltatja, hanem ellenkezőleg: elősegítheti a pontos megértést – ez pedig a szabvány utasításainak megértése majd betartása esetében különösen gyümölcsöző lehet. Bizonyítást nyert és a fentiekkel összhangban elmondható az is, hogy a **szakszókészlet szemantikai vizsgálata során** is gyümölcsöző a szóalak és a jelentés (funkció), illetve a kommunikációs szituációból történő kiindulás;⁵⁰ ezekre a jellemzőkre a kognitív keretben elvégzett metafora- és metonímiaelemzés pedig alkalmas lehet.

Jelen vizsgálódással kapcsolatban ki kell emelni, hogy a szabvány szövegéből az elemzés mindössze szavakat, illetve legfeljebb néhány szóból álló szókapcsolatokat idéz. Tény ugyanakkor, hogy ezeknek a kiemelt szavaknak, kifejezéseknek az elemzése nyelvi szempontból jó lehetőséget ad a tanulmány vizsgálati körébe tartozó metaforikusság és metonimikusság vizsgálatára.

A KORPUSZ ADATAIT TARTALMAZÓ SZÖVEGRŐL

Az MSZ EN ISO 9001:2009 szabvány szövegét a jelen tanulmány nem elemzi teljes terjedelmében. Nem idéz belőle mondatokat vagy összefüggő szövegrészeket. A jelen elemzésnek ilyen típusú elemzés ugyanis nem célja; a vizsgálódás tárgyának és céljának megfelelően a fogalmi metaforák és metonímiák körébe tartozó nyelvi kifejezéseket emel ki a szabvány szövegéből.

⁴⁸ Bölcskei: A szabványügy, 274.

⁴⁹ Tolcsvai Nagy Gábor: A konstruálás, in Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 42.

⁵⁰ Fóris Ágota: A szaknyelv kutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, 106. évf., 2010/4, 434.

Az MSZ EN ISO 9001:2009 szabvány magyar szabvány, amely azon (kevés) szabvány közé tartozik, amelynek van magyar nyelvű fordítása. Magyar címe: **Minőségirányítási rendszerek. Követelmények.** A magyar nyelvű fordítás forrása az európai szabvány angol nyelvű szövege. A szabvány szövege négy nyelven (magyarul, angolul, németül és franciául) olvasható.

A magyar nyelvű szabványt a Magyar Szabványügyi Testület az MSZ EN ISO 9001:2001 szabvány helyett tette közzé 2009 januárjában a nemzeti szabványosításról szóló 1995. évi XXVIII. törvény alapján.

METAFORÁK MEGJELENÉSE AZ ELEMZETT SZÖVEGBEN

Az elemzett szabvány szövegében **többfajta metafora** is megjelenik: ezeknek jelentős része szófaját tekintve igei metafora, a vizsgált szöveg esetében megszemélyesítés. Van ugyanakkor egy másik csoportja is a megszemélyesítéseknek a szövegben: ebben az esetben a metaforikus szavak szófaja nem ige, hanem valamilyen más szófajú szó. Az alábbiakban ezeknek a nyelvi jelenségeknek a bemutatása következik. (A kognitív nyelvészeti hagyománynak megfelelően a fogalmi metaforák, illetve metonímiák kiemelése kiskapitálissal történik a szövegben.)

A vizsgált szövegben feltűnően sok az olyan **igei metafora és metaforikus kifejezés**, valamint más szófajú **megszemélyesítés**, amely a SZERVEZET és a SZABVÁNY metafora működéséhez kapcsolódik.⁵¹ Ezeknek a szóképeknek egy része olyan aktív cselekvéshez kapcsolódó ige, amelyek a következő fogalmi körökhöz kapcsolódnak: A SZABVÁNYT HASZNÁLÓ SZERVEZET ÉLŐLÉNY/EMBER, illetve A SZABVÁNY ÉLŐLÉNY/EMBER.

Elmondható, hogy ebből a típusú metaforából van a legtöbb a szabvány szövegében. A leggyakoribb cselekvéstípusok, valamint a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezések (megszemélyesítések) a SZERVEZET fogalmához kapcsolódnak: ezekben a kifejezésekben a szervezet ugyanis *döntést hoz, irányít, dokumentál, gondoskodik, figyelemmel kísér, mér, elemez, végrehajt, felügyel, átvizsgál* stb. A szabvány szövegében például a következő – néhány szóból álló – kifejezések találhatók ebben a fogalmi körben (a metaforikus kifejezések kiemelése tőlem):

EGY/A SZERVEZETNEK

(...) *lehetősége van arra*, hogy (...) rendszerét (rendszerait) *alkalmassá tegye* (...) (p. 18)

⁵¹ A kognitív nyelvészeti hagyománynak megfelelően a fogalmi metaforák, illetve metonímiák kiskapitális betűtípussal szerepelnek a jelen tanulmány szövegében.

(...) *bizonyítania kell, hogy képes* (...) olyan terméket *szolgáltatni* (...) (p. 20)

(...) *létre kell hoznia, dokumentálnia kell, be kell vezetnie és fenn kell tartania* egy minőségirányítási rendszert, valamint (...) *fejlesztenie kell* annak eredményességét (...) (p. 22)

(...) *intézkedéseket kell hoznia és végrehajtania* (...) (p. 40)

(...) *ki kell értékelnie és fel kell jegyeznie* a (...) mérések eredményeinek érvényességét (...) (p. 52)

Elmondható továbbá, hogy az említett A SZABVÁNYT HASZNÁLÓ SZERVEZET ÉLŐLÉNY/EMBER fogalmi metaforához esetenként **más szófajú megszemélyesítés** is kapcsolódik, bár ezeknek a száma kevesebb, mint az igei példáké. Ilyen, nem igei példák a következők az elemzett szövegben: *a szervezet stratégiai döntése, a szervezet változó szükségletei, saját céljai*.

A fent említetteknek megfelelően találhatók példák a szabvány szövegében A SZABVÁNY ÉLŐLÉNY/EMBER fogalmi metaforához kapcsolódó **metaforikus kifejezésekre** is. Néhány példa ezekre (kiemelések tőlem):

A SZABVÁNY(NAK)
nem célja, hogy (...) *egységesítse* (p. 10)

lehetővé teszi a szervezet számára, hogy (...) (p. 18)

arra az esetre *határozza meg* a (...) követelményeket (...) (p. 20)

Összefoglalásként megállapítható ezekkel a megszemélyesítésekkel kapcsolatban, hogy 1) egyfelől a **könyvelvi nyelvhasználatban is gyakran használt kifejezésekről van szó** (gondoljunk például a cég *elismerte, az egyetem megrendezte, a vállalat kinyilvánította* stb. típusú kifejezésekre), 2) másfelől – mivel jól begyakorlott, a feltételezett befogadók által már ismert kifejezésekről van szó – nagymértékben **felgyorsítják a szabvány olvasása során a megértés folyamatát**. Az idézett megszemélyesítések annyira gyakran előfordulnak a mindennapi nyelvhasználatban is, hogy az olvasó talán észre sem veszi, hogy szóképek jelennek meg a szakszövegben; tény azonban, hogy az idézett megszemélyesítések funkciójukban mind az említett két entitás (*szervezet* és *szabvány*) fogalmához kapcsolódnak.

TOVÁBBI FOGALMI METAFORÁK AZ ELEMZETT SZABVÁNY SZÖVEGÉBEN

Az elemzett szabvány szövegében a fenti, két gyakran megjelenő fogalmi metaforán túl **további, néhány alkalommal feltűnő fogalmi metaforák és/vagy metaforikus kifejezések** is találhatók. Az alábbiakban ezekre következnek néhány példa (az idézet után magyarázatképpen a metafora típusa olvasható):

„**a vevői elégedettség növelése**” (p. 20): ennek a metaforának az alapját egy metonimikus viszony, egy gyakori idealizált kognitív modell, a SKÁLA IKM⁵² adja (részletezését lásd a későbbiekben). Az *elégedettség növelése, növekedése* ugyanakkor erősen metaforikus: a képzeletbeli skálán felfelé haladva – más, például a természettudományokból ismerős mérőeszközökhöz hasonlóan – úgy érezhetjük, hogy minél feljebb jutunk, annál jobb helyzetbe kerülünk, jobb eredményt érünk el. Ez a jellemző az ún. orientációs metaforák csoportjába sorolja az idézett metaforikus kifejezés alapjául szolgáló metaforát. „Az orientációs metaforáknak az a kognitív funkciójuk, hogy a célfogalmak egy bizonyos csoportját egymással összefüggő, koherens térbeli rendszerbe foglalják”.⁵³ Ebből a rendszerből származik a MAGASSÁG POZITÍV, A MÉLYSÉG NEGATÍV metafora, amely alapjául szolgál sok köz- és szaknyelvi metaforikus kifejezésnek.

„(...) ha (...) a [szabvány] követelménye(i) nem alkalmazható(k) (...), akkor **meg lehet fontolni annak (azoknak a) kizárását**” (p. 20): ebben az idézetben két metafora is megtalálható. Az első, amely a *megfontol* ige szemantikáját jellemzi, a köznyelvben is régóta elterjedt: A GONDOLKODÁS INTENZITÁSA SÚLY fogalmi metafora adja az alapját. A *font* mint mértékegység szótőből képzett ige, a (*meg*) *fontol* szó szerinti jelentése 'megmér, latolgat', ám az idézett szövegrészletben már nem él az eredeti jelentése, ellenkezőleg: az elvont, metaforikus jelentés (a gondolkodás nehézsége, intenzitása) jelenik meg benne.

A másik metafora, amely megtalálható a kifejezésben, a *követelmények kizárása*. Ebben az esetben AZ ELJÁRÁS ZÁRT TÉRBEN ZAJLÓ FOLYAMAT metafora érvényesül: úgy képzelhető el az eljárás, mint egy világos határokkal megjelölt két- vagy háromdimenziós terület, amelyen belül bizonyos követelmények alkalmazhatósága lehetséges, míg másoké nem. Utóbbiak tehát jellegüknél fogva – szintén metaforikus kifejezéssel élve – „kívül esnek” azon a működési területen, ahol a termelés zajlik.

⁵² Kövecses – Benczes: Kognitív, 67.

⁵³ Uo., 92.

„(...) biztosítania kell az ilyen **folyamatok felügyeletét**” (p. 24): ennek a metaforikus kifejezésnek az esetében a gyártási folyamatokat úgy felügyeli(k) valaki(k) a szervezet megbízásából, mintha az előbb említettek élő személyek (például gyerekek vagy felügyeletre szoruló felnőttek) lennének. Ebben az esetben tehát A FOLYAMATOK FELÜGYELETRE SZORULÓ EMBERI ÉLŐLÉNYEK fogalmi metafora működik az idézett kifejezésben.

„**a minőségpolitika (...) a megfeleljen** a szervezet céljainak” (p. 28): ebben a metaforikus kifejezésben egy régóta használatos, jól begyakorlott kép jelenik meg: a *megfelel* (valaki valaminek) kifejezés verbális interakcióra utal, amelynek során a megfelelni kívánó kommunikátor egy hozzá intézett kérdésre választ ad. A konkrét, kérdés-felelet szituációtól eltávolodva azonban a *megfelel* igét – metaforikusan – használjuk olyan esetekben is, amikor nem feltétlenül verbális válasz adása történik, hanem valaki vagy akár valami (élettelen tárgy vagy – mint a jelen példa esetében is – elvont fogalom, entitás) működik kielégítően az elvárásokhoz képest. A metaforikus kifejezés alapját tehát az idézett szövegben A KIELÉGÍTŐ MŰKÖDÉS KIELÉGÍTŐ VERBÁLIS CSELEKEDET fogalmi metafora adja.

„**a minőségpolitika (...) c) keretet adjon (...)**” (p. 28): ebben az idézetben a szabvány szövege a minőségpolitika szabályozó, lehetőségeket és korlátokat kijelölő funkcióját hangsúlyozza. A *keretet ad* jól ismert metaforikus kifejezés a magyar nyelvben, amely térbeli utalást tartalmaz: ugyanúgy, mint ahogyan térben lehetőség van egy szükséges terület elhatárolására, kijelölésére (például kerítés segítségével), a minőségpolitika működése által nyilvánvalóvá válhatnak a lehetőségek és a korlátok. Ez a metaforikus kifejezés tehát A HATÁROKAT MEGADÓ LEHETŐSÉGEK TÉRBELI ELHATÁROLÁSRA ALKALMAS ESZKÖZÖK fogalmi metaforán alapul.

„(...) **minőségcélokat tűzzenek ki (...)**” (p. 30): ebben a metaforikus kifejezésben felismerhető a köznyelvben elterjedt, tehát begyakorlottnak tekinthető *kitűz egy célt* szókapcsolat, illetve a *célkitűzés* összetételre is asszociálhat az olvasó. A metaforikus kifejezés alapját ebben az esetben az ABSZTRAKT CÉL TÉRBEN MEGTALÁLHATÓ FIZIKAI CÉLPONT metafora adja: egy elvont jellegű elérendő célra úgy asszociál a befogadó, mintha térben (például sportversenyen) elérendő célról lenne szó. A szabvány szövegében olvasva ezt a metaforikus kifejezést konkrétabbnak, könnyebben „megközelíthetőnek”, jobban behatárolhatónak érezheti az olvasó az elérendő célt, hiszen pontos meghatározása, *kitűzése* megtörtént.

„A felső vezetőségnek (...) **át kell vizsgálnia** a szervezet minőségirányítási rendszerét (...)” (p. 32): a kiemelt kifejezésben egy gyakran használt fogalmi metafora, az *átvizsgál* ige jelenik meg. Átvizsgálni – az ige elsődleges jelentésében – olyan dolgokat szokás, amelyek konkrétak, akár kézbe vehetők, vagy a térben jól elhatárolhatók (lásd például az *átvizsgálja a csomagot* kifejezést). A konkrét használatból idővel kialakult a szó absztrakt, metaforikus jelentése is ’átnéz’, ’alaposan ellenőriz’ jelentésben; ennek a jelentésnek az értelmében már nemcsak konkrét, fizikai entitásokat, hanem elvont jelenségeket (például rendszereket) is át lehet vizsgálni. Az itt megjelenő fogalmi metafora tehát **AZ ELVONT FOLYAMAT A KONKRÉT FOLYAMAT** összefüggésként adható meg.

„**támogató szolgáltatások**” (p. 36): a *támogat* ige nem eredeti, hanem metaforikus jelentésben szerepel ebben a kifejezésben. A **KONKRÉT FIZIKAI TÁMOGATÁS ABSZTRAKT SEGÍTSÉG** fogalmi metafora dolgozódik ki ennek a hétköznapi nyelvhasználatban is gyakran használt metaforikus kifejezésnek az esetében: egy szolgáltatás értelemszerűen nem fizikailag képes támogatást nyújtani, hanem átvitt értelemben, amelynek értelmében ’segítség’ jelentésben jelennek meg a szolgáltatások mint az infrastruktúra segítői.

METONÍMIÁK MEGJELENÉSE AZ ELEMZETT SZÖVEGBEN

Az elemzett szövegben megfigyelhető **fogalmi metonímiák**, illetve a hozzájuk kapcsolódó **metonimikus kifejezések** a legtöbb esetben magyarázó, pontosító, ha úgy tetszik: kiegészítő, „bennfoglaló” funkcióban jelennek meg. Feltételezhető, hogy a fogalmi metonímiának az ilyen jellegű funkciója kifejezetten fontos lehet a szaknyelvi nyelvhasználatban a **félreértések elkerülése**, illetve a **minél pontosabb terminushasználat elősegítése érdekében**.

Megjegyzendő, hogy a szabványban gyakran használt terminusok (pl. *termék, dokumentált eljárás, munkakörnyezet*) jelentésének gyakori egyértelműsítése, meghatározása első olvasásra talán túlságosan gyakorinak, felesleges magyarázatnak tűnhet, ugyanakkor annak érdekében, hogy a továbbiakban (a szabvány további szövegében) ne kelljen magyarázni ezeket a terminusokat, illetve ne történhessen félreértés, feltétlenül szükséges a szöveg megfelelő részein hivatkozni ezekre a fogalmakra.

Tény továbbá az is, hogy a szabvány szövegében fogalmi metonímia és metonimikus kifejezés némileg kevesebb alkalommal és kisebb arányban fordul elő, mint fogalmi metafora. Ennek oka a fentebb említett magyarázó, pontosító funkció is lehet a metonimikusság esetében: mivel az elemzett szöveg szakemberek

számára íródott, a szöveg szerzője joggal feltételezheti, hogy hosszas kiegészítő magyarázatra nincs szükség a szövegben használt terminusok esetében. Mivel az elemzett szövegben a metonimikus jelentésviszonyok funkciója elsősorban ilyen jellegű lenne, érthető módon kevesebb ilyen jelentésviszony fordul elő a szövegben, mint fogalmi metafora és metaforikus kifejezés. Másfelől ugyanakkor tény, hogy ahol megjelenik a metonimikusság a szövegben, ott szinte egy alkalommal sem fordul elő, hogy hétköznapi használatú metonímiával találkozna az olvasó (míg a metaforikusság esetében erre láttunk több példát is a fentiekben).

Metonimikus jelentésviszonyokra szavak, kifejezések szintjén az elemzett szövegben több jellemző példa található. Ezek közül **sok esetben a jelentés pontosítására kerül sor** ('valami jelenthet valami mást is', illetve 'egy kifejezés azt jelenti, hogy...' jelentésben), más esetekben pedig **bennfoglalást jelenít meg a metonímia** ('valami magában foglal, tartalmaz valami mást is' jelentésben).

Az említett példák a következők:

„Mindenhol, ahol a »termék« kifejezés előfordul (...), ez *egyben* »szolgáltatás«-t is jelenthet” (p. 20): ennek a megjegyzésnek az alapját A TERMÉK SZOLGÁLTATÁS fogalmi metonímia adja. Mivel a két fogalom jelentése nem teljesen ugyanaz, a szöveg írója fontosnak tartotta kiemelni, hogy a szabvány előírásai, rendelkezései nemcsak termékek, hanem szolgáltatások esetében is érvényesek lehetnek.

„Ahol (...) a »dokumentált eljárás« kifejezés előfordul, ez *azt jelenti, hogy az eljárást létrehozták, dokumentálták, bevezették és fenntartják*” (p. 24): ennek a metonímiának az esetében AZ ELJÁRÁS AZ ELJÁRÁS LÉTREHOZÁSÁNAK A FÁZISAIT IS JELENTI típusú felülnevezésre, ún. hiperonímiára láthatunk példát. A felsorolás nem részletezi az eljárás létrehozásának a fázisait, mivel a szöveg szerzője feltételezi, hogy a szakemberek, akik olvassák a szöveget, tisztában vannak ezzel; ugyanakkor az idézett megjegyzésben pontosítja, illetve felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy a *dokumentált eljárás* kifejezés, amely már a folyamat eredményét nevezi meg, magában foglalja a felsorolt többi folyamatot is. Ilyen módon a metonímia egyfajta ok-okozatiságot is megjelenít, hiszen az előzmények bennfoglalásával utal a következményre, az eljárás dokumentálásának megvalósulására.

„A (...) képviselőjének felelősségi köre *magában foglalhatja a kapcsolattartást* külső felekkel (...)” (p. 30): erre a metonímiára ismét jellemző a felülnevező (hiperonimikus) megközelítés, ugyanakkor a bennfoglalás: egyfelől a RÉSZ EGÉSZ

viszony, másfelől pedig a TARTÁLY jellegű metonímia⁵⁴ is megjelenik benne. A ható képző (*magában foglalhatja*) ugyanakkor arra utal, hogy ennek a RÉSZ EGÉSZ viszonyoknak nem minden esetben kell megvalósulnia.

„Az infrastruktúra – értelemszerűen – **tartalmazza** (...)” (p. 34): ez után a megfogalmazás után egy hosszabb felsorolás olvasható a szabványban arról, hogy mi mindent tartalmaz az infrastruktúra. Olyan, a hétköznapi nyelvhasználatban is elterjedt terminusról van ugyanis szó, amelyet a jelen esetben szaknyelvi nyelvhasználatban, szakemberek számára közölnek. Ebben az esetben viszont elengedhetetlen mindazoknak a helyeknek, eszközöknek, eljárásoknak és szolgáltatásoknak a felsorolása, amelyek beletartozhatnak az INFRASTRUKTÚRA fogalmi tartományába. A felsorolás esetében fontos szempont, hogy ne maradjon ki semmi, ami beletartozik az említett kategóriába. Ebben a metonímiában tehát ismét a TARTÁLY jelentésviszony dolgozódik ki.

„A »munkakörnyezet« kifejezés azokra a körülményekre **vonatkozik**, amelyek között a munkát végzik, beleértve (...)” (p. 36): a *vonatkozik* ige pontosítást, a terminus jelentésének tisztázását ígéri; metonimikusan leszűkíti a felmerülő lehetőségeket, és pontosan megadja, hogy – a befogadó elméjében, emlékezetében felmerülő lehetőségek közül – melyek azok a körülmények, amelyek a jelen szabvány esetében a MUNKAKÖRÜLMÉNY fogalmi tartomány körébe tartoznak.

„(...) az átvizsgálás **jelentheti** (...) például a (...) anyagok átvizsgálását” (p. 38): a *jelentheti* megfogalmazás hasonló az *azt jelenti* kifejezéshez (lásd egy korábbi példában), jelentése ugyanakkor lehetségeséget is kifejez, mivel az ígében ebben az esetben megjelenik a ható képző. Ez azt implikálhatja, hogy nem minden esetben terjed ki az ÁTVIZSGÁLÁS fogalom jelentése a felsorolt példákra. Jellemzője továbbá ennek a megfogalmazásnak az is, hogy példákat hoz, nem sorolja tehát fel az összes lehetséges esetet. Az itt megjelenő RÉSZ EGÉSZ viszonyból tehát csak bizonyos alkotórészek, vizsgálati területek emelődnek ki a meghatározásban.

„A (...) vonatkozó információk **magukban foglalhatják a termék megóvására vonatkozó részleteket is**” (p. 40): ez a megjegyzés ismét a *magában foglal* kifejezést tartalmazza, és hasonlóképpen a RÉSZ EGÉSZ, illetve a TARTÁLY metonímia elaborálódik ebben az esetben is. A kiegészítő megjegyzés arra vonatkozik ugyanis, hogy bizonyos típusú információk más típusú részleteket is tartalmazhatnak. Ez

⁵⁴ Vö. Uo., 72.

egyfelől utal arra, hogy a szabvány értelmében az ilyen jellegű bennfoglalásra lehetőség van; másfelől viszont a már említett ható képzős megfogalmazás nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy nem kerül sor ilyesféle bennfoglalásra.

„A vevő tulajdona **tartalmazhat szellemi tulajdont és személyes adatokat is**” (p. 50): ez a metonímia szintén nagymértékben explicit, hiszen ebben az esetben is megjelenik kifejtve a *tartalmazhat* ige. A leírás kifejti továbbá, hogy a TULAJDON fogalma milyen típusú entitásokat tartalmazhat; egyértelművé válik tehát, hogy a TULAJDON fogalomba több alfogalom is beletartozik (ismét csak hiperonimikus értelemben). A részletezés itt is fontos lehet, hiszen egyrészt elképzelhető, hogy nem minden felhasználó tájékozott e téren (itt elsősorban a vevőre kell gondolni, aki nem feltétlenül szakember), másrészt pedig a TULAJDON ilyen módon való definiálása pontosságával biztosíthatja a vevő tulajdonának védelmét is. A feltételes megfogalmazás (ható képző) az előző esethez (p. 40) hasonlóan itt is megjelenik.

„A megóvásnak (...) **magában kell foglalnia** az azonosítást, a kezelést, a csomagolást, a tárolást és a védelmet. (...) **vonatkoznia kell** a termék alkotóelemeire is” (p. 50): ennek a meghatározásnak az esetében a *megóvás* terminus pontosítására, tartalmának kifejtésére kerül sor. Mint olvasható, erős kötelezettségeket ír elő a szabvány a megóvás tartalmával kapcsolatban – erre utal a *kell* segédige kétszeres használata. Mivel ilyen erős szabályozásról van szó, fontos, hogy nagyon pontosan meg legyen határozva, mi is tartozik a MEGÓVÁS fogalmához. Nagyon expliciten kifejtve, a *magában foglal*, illetve a *vonatkozik* formák használatának segítségével valósul meg a pontosítás: ebben az esetben a metonimikusság (hasonlóan például a korábban említett *tartalmaz* igével bevezetett kifejtésekhez) úgy jelenik meg, hogy a nagyobb fogalom részegységeit (EGÉSZ-RÉSZ viszony) nevezi meg a felsorolás. A *magában foglal* kifejezés ismét a TARTÁLY fogalmi tartományát hívja elő. A részek pontos listázása azért is fontos lehet, mert elképzelhető, hogy a *megóvás* fogalma túlságosan általános lenne a gyártási és minőségbiztosítási folyamatban részt vevők számára, így pontosítása, részletezése indokolt. Ezt bizonyítja az is, hogy az ÉKsz.²-ben az *óv* ige jelentésénél az alábbi, igencsak általános meghatározás olvasható: ’épségben megtartani igyekszik, féltő gondnal véd’;⁵⁵ a *meg* igekötős forma pedig a cselekvés sikerességét emeli ki a szótár meghatározása szerint, és ’vkit, vmit eredményesen óv vmitől’ értelemben használatos.

⁵⁵ Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai, 2003, 1022. (=ÉKsz.²)

„A vevői észlelés figyelemmel kísérése *magában foglalhatja* bemenő adatok megszerzését olyan forrásokból, mint pl. (...)” (p. 52): ebben az idézetben ismét nagyon expliciten kifejtve, a *magában foglal* kifejezést használva valósul meg metonimikusan a tárgyalt munkafolyamat (*a vevői észlelés figyelemmel kísérése*) bemutatása. A – már korábbi példák esetében is megjelenő – ható képző ennek a meghatározásnak az esetében is egyfelől a lehetőségre, másfelől pedig a felsorolt források közötti választásra hívja fel a figyelmet.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány **egy speciális szakszövegtípus**: egy magyar nyelvű, minőségirányítási rendszerekkel foglalkozó **szabvány** (MSZ EN ISO 9001:2009) szövegében előforduló **fogalmi metaforákat és fogalmi metonímiákat**, valamint az ezekhez a jelentésszervező folyamatokhoz kapcsolódó **metaforikus és metonimikus kifejezéseket** vizsgált. Az elemzések során a magyar nyelvű szabvány szövegéből mindössze a vizsgált szavak, kifejezések kiemelésére került sor; a tanulmány nem tartalmaz összefüggő szövegrészeket a szabvány szövegéből. Ezek elemzése ugyanis nem is volt célja, hiszen az egyes metaforák és metonímiák elemzése során szavak, illetve kifejezések kiemelésével is egyértelműen kirajzolódtak azok a jellegzetességek, amelyek bizonyították: egy minőségügyhöz kapcsolódó szakszöveg esetében is nagyon gyakori a metaforikus, illetve a metonimikus nyelvhasználat.

A metaforák (sok esetben megszemélyesítések), valamint a metonímiák használata a szabvány felhasználói, a szöveg befogadói számára tehát egyfelől nem megnehezítik, hanem ellenkezőleg: **megkönnyítik a szakszöveg értelmezését**. Másfelől sok esetben – például kiegészítések, magyarázatok szövegében – **pon-tosításra, a félreértések elkerülésére adnak lehetőséget** azzal, hogy megmagyarázzák, szűkítik vagy bővítik egy-egy terminus jelentését.

A tanulmányban elemzett példák segítségével világossá vált, hogy a fogalmi metaforák, metonímiák nemcsak az írók, költők „kiváltságai”, illetve nemcsak az irodalom vagy a nyelvészet szakszövegeiben fordulhatnak elő, hanem egy speciális szakszöveg: a szabvány szövegében is, megkönnyítve így a megértést, a befogadást, végső soron pedig a szabvány előírásainak implementálását, gyakorlati alkalmazását is.

SZAKIRODALOM

- BALOGH Albert – FÖLDESI Tamás: *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára, Budapest, EOQ Magyar Nemzeti Bizottság, 2003.*
- BENCZE Lóránt: A szóképek, az alakzatok és a metaforaalkotás (Trópusok és figurák), in Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika? (Stíluselméleti tanulmányok)*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 234–309.
- BITSKEY István (szerk.): *Retorikák a barokk korból*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003.
- BÖLCSKEI Andrea: A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerzés, a terminológiai munka és az oktatás szolgáltatában, *Magyar Nyelvőr*, CXXXV. évf., 2011/3, 274–285.
- BURKHARDT, Armin: Zwischen Poesie und Ökonomie: Die Metonymie als semantisches Prinzip, *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, XXIV. évf., 1996, 175–194.
- CICERO, Marcus Tullius: *Cicero in twenty-eight volumes. De oratore: book III., De fato, Paradoxa stoicorum, De partitione oratoria* (with an English translation by H. Rackham), London, Cambridge, Heinemann, Harvard University Press, 1968.
- CORNIFICIUS: *A szónoki mesterség: a C. Herenniusnak ajánlott retorika* (ford. Adamik Tamás), Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.
- EGGS, Ekkehard: Metonymie, in Ueding, Gert (Hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2001, 1196–1223.
- FÓRIS Ágota – SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/1, 41–54.
- FÓRIS Ágota: A szaknyelv kutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés, *Magyar Nyelv*, CVI. évf., 2010/4, 424–438.
- IMRE Mihály (szerk.): *Retorikák a reformáció korából*, Debrecen, Csokonai Könyvtár, 2000.
- KOCSÁNY Piroska: Metonímia, in Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, Budapest, Tinta, 2008, 410–420.
- KARDOS Károly – IGÁZ Jenő – PINTÉR József – SOLECKI Levente: *Minőségügy*, Győr, SZIF-Universitas Kft., 2000.
- KÖVECSES Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*, Budapest, Typotex, 2005.
- KÖVECSES Zoltán – BENCZES Réka: *Kognitív nyelvészet*, Budapest, Akadémiai, 2010.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metaphors We Live By*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1980.

- PÓNYAI György: Szabványosítás és a terminológia, *Magyar Terminológia*, 3. évf., 2010/1, 3–7.
- QUINTILIANUS, Marcus Fabius: *Szónoklattan*, ford. Adamik Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008.
- RICHARDS, Ivor Armstrong: *The Philosophy of Rhetoric*, New York, Oxford University Press, 1950 [1936].
- SÓLYOM Réka: *A mai magyar neologizmusok szemantikája*, Nyelvtudományi Értekezések 165., Budapest, Akadémiai, 2014.
- SÓLYOM Réka: Fogalmi metaforák és metonímiák egy minőségügyi rendszerszabványban, in Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. A 20. Élőnyelvi Konferencia (2018. augusztus 30. – 2018. szeptember 1.) előadásai*, 2019, megjelenés alatt.
- TEMMERMAN, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel, *Cahiers du Rifal*, XXVI. évf., 2007, 72–83.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Budapest, Osiris, 2013.
- TOLCSVAI NAGY Gábor: A konstruálás, in Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelvtan*, Budapest, Osiris, 2017, 42–50.
- TRAUGOTT, Elisabeth Closs – DASHER, Richard B.: *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

FORRÁSOK

1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról.
- MSZ EN ISO 9001:2009 *Minőségirányítási rendszerek. Követelmények*.
- PUSZTAI Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai, 2003. (=ÉKsz.²)

A KÖTET SZERZŐI

BÖLCSKEI ANDREA

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; TERMIK
bolcskei.andrea@kre.hu

B. PAPP ESZTER

Károli Gáspár Református Egyetem; TERMIK
eszter.papp@gmail.com

CZINKÓCZKI ÁGNES

SAP

agnes.czinkoczki@sap.com

CSONTOS NÓRA

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; TERMIK
csontos.nora@kre.hu

DÉR CSILLA ILONA

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; TERMIK
csillader@gmail.com

FALUDI ANDREA

LEG Magyarország Zrt.; Károli Gáspár Református Egyetem; TERMIK
faludiandi@gmail.com

FEHÉR ILDIKÓ

Cloudera Hungary Kft.
ifeher@cloudera.com

A KÖTET SZERZŐI

FÓRIS ÁGOTA

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; TERMIK
foris.agota@kre.hu

KÓBOR MÁRTA

Pécsi Tudományegyetem, Francia Tanszék
kobor.marta@pte.hu

SÓLYOM RÉKA

Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; TERMIK
solyom.reka@kre.hu

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

MONOGRÁFIA

Lovász Irén: *Szokrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*

Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*

Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálintropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*

A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradai Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*

A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszký Éva: *Antifilozófusok*

– Huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdí Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

- Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl
- Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében
- Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*
- Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*
- Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez
- Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*
- Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről.
- Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*
- Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*
- Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi*
államszocializmusban 1945–1970
- Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*
- Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a*
képzőművészet tárgyköréből
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási*
és szociális ellátások rendszere
- Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*
- Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat*
újraértékeléséhez 1784–1878 között
- Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról
- Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik
- Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*
- Németh Dávid: *Vallásdidaktika.*
A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban
- Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós*
kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet
a 20. századi Magyarországon*

Pap Ferenc: *Az egyházi év*

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*

Horváth Csaba: *Megtalált szavak*

Csízay Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia*

Indries Krisztián – Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*

Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési
konceptiójában*

Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*

Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum – Hogyan lesz a szószéki beszédből
igehirdetés?*

TANULMÁNYKÖTET

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.): *A klinikai
pszichológia horizontja.*

Prof. dr. Bagdy Emőke 70. születésnapjára készített emlékkötet

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius...”*

Petrőczy Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tanulmánykötet
Ladányi Sándor tiszteletére 75. születésnapja alkalmából*

Czeglédy Anita, Fülöp József, Ritz Szilvia (szerk.): *Inspirationen.
Künste im Wechselspiel*

Gudor Botond, Kurucz György, Seps Enikő (szerk.):
Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában

Péti Miklós, Ittész Gábor (szerk.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentek megismerése ad értelmet.” Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagyőrös, 2012. október 5.*

Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*

Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok – oktatás-informatikai kompetencia a tanárképzésben*

Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.): *Pszichoanalitikus a társadalomban*

Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.): *Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok*

Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*

Tóth Sára, Fabiny Tibor, Kenyeres János, Pásztor Péter (szerk.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*

Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*

Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*

Dringó-Horváth Ida, Fülöp József, Hollós Zita, Szatmári Petra, Czeglédy Anita, Zakariás Emese (szerk.): *Das Wort – ein weites Feld*

Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*

József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*

Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólító szavak. The Power of Words. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára*

Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*

Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása.*
Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*

Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*

Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia.*
A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.):
Nemzet sors identitás

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*

Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.):
English Language & Literatures in English 2014

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.):
Vallás és művészet

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.):
Tükör által – Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik születésnapja alkalmából*

Spannrafft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlói Piroska tiszteletére*

Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.):
Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről

Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla,
Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda.*
Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére

Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar.*
Bölcsészettudományi dolgozatok

Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a mondatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*

Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.): *Vállalati kommunikációmenedzsment*

Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város. Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.*

Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*

Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellézkörej. Írások Visky András hatvanadik születésnapjára*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni. Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából*

Kendeffy Gábor, Vassányi Miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ filozófiai hagyományaiban*

Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*

Zila Gábor: *Hitetek mellé tudományt*

Kiss Paszkál, Tóth Dóra (szerk.): *Ubi dubium, ibi libertas. Tudományos diákköri dolgozatok*

Julianna Borbély, Borbála Bökös, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Ottília Veres, Mátyás Bánhegyi and Granville Pillar (eds.): *English language & literatures in English 2016*

Spannraft Marcellina, Tari János (szerk.): *A kultúraátörökítés médiumai*
László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége.*

Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából

Spannraft Marcellina (szerk.): *Tertium datur.*
Tanulmányok Lázár Imre tiszteletére

Bárdi Árpád, Gombos Norbert, Tóth Etelka (szerk.):
Kisgyermeknevelés a 21. században

Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve.*
A reformáció hatása a teológiai oktatásra

Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatásban*

Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*

Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*

Fehér Pálma Virág, Kövesdy Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek a gyógyításban. A test mint eszköz és referenciapont*

Zonda Tamás, Bozsonyi Károly, Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*

Kövi Zsuzsanna, Mirnics Zsuzsanna, Reinhardt Melinda (szerk.): *Lélek(sz)árnyak*

Czentnár Simon, Nagy József, Nagy Levente (szerk.): *Beszélgétek el dicsőségét Conferentia Rerum Divinarum 6.*

Kovács Tibor (szerk.): *Tehetségek hite. Hallgatói tanulmánykötet*

Zalatnay István: *Félúton. A liturgia erőterében született írások*

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia III.*

Furkó Péter (szerk.): *Az önképtől és tudásreprezentációtól a hatalommegosztásig. Tanulmányok a bölcsészettudomány, a hittudomány és a jogtudomány területeiről*

Olay Csaba, Schmal Dániel (szerk.): *Értelem és érzelem az európai gondolkodásban. Tanulmányok a 60 éves Boros Gábor tiszteletére*

MÚFORDÍTÁS, FORRÁS

Giovanni Pico della Mirandola:

Benivieni neoplatonista versének kommentárja (Fordította: Imregh Monika)

Alice Zeniter: *Szomorú vasárnap, avagy a semmi ágán* (Fordította: Kovács Veronika, szerkesztette és a bevezetőt írta: Sepsi Enikő)

Szent Ágoston: *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről* (Fordította, válogatta és a bevezetőt írta: Hamvas Endre)

Paul Claudel: *Délforduló* (Fordította: Székely Melinda)

Veerle Fraeters, Frank Willaert, Louis Peter Grijp (szerk.): *Hadewijch: Dalok* (Fordították: Daróczi Anikó, Rakovszky Zsuzsa)

Landauer Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)*

Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor.*

Harminc év elmékedései, 1985–2015 (Fordították: Gulyás Adrienn, Kovács Krisztina, Kovács Veronika, Makádi Balázs, Sepsi Enikő)

Vassányi Miklós (írta, fordította, szerkesztette): *Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban.*

Rauni Magga Lukkari, Inger-Mari Aikio: *Örökanyák - Világlányok. Számi versek* (Fordították: Domokos Johanna, Németh Petra)

Rajvinder Singh: *Hat szemmel. Német, angol, hindi és pandzsábi versek* (Szerkesztette: Domokos Johanna. Fordították: Tibold Katalin, Széles Beáta, Domokos Johanna)

Günter Eich: *Katharina és más elbeszélések* (Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Fülöp József)

Augusto Monterroso: *A fekete Bárány és más mesék* (Szerkesztette, fordította és az utószót írta: Fülöp József)

Michael Galuske: *A szociális munka módszerei. Bevezetés* (Fordította: Udvari Kerstin, szerkesztette: Bányai Emőke)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, I. kötet (I–XX. könyv) (Kis Ferencné és Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kocsisné Csízy Katalin, Ligeti Dávid Ádám, Bajnok Dániel)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, II. kötet (XXI–XXX. könyv) (Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Czerovszki Mariann, Tamás Ábel)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, III. kötet (XXXI–XL. könyv) (Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Berkes Lajos, Kozák Dániel, Ligeti Dávid Ádám)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, IV. kötet (XLI–CXLII. könyv) (Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Ligeti Dávid Ádám, Takács Levente, Bajnok Dániel)

Tzveta Sofronieva: *A föld színe* (Szerkesztette: Domokos Johanna)

Bangha Imre: *Költők és koldusok között. Indiai napló 2001–2017*
(Szerkesztette: Frazer-Imregyh Monika)

L'HARMATTAN FRANCE-HONGRIE, COLLECTION KÁROLI

Anikó Ádám, Enikő Sepsi, Stéphane Kalla (szerk.):
Contempler l'infini

Tibor Fabiny, Sára Tóth (eds.): *The King James Bible (1611–2011).*
Prehistory and Afterlife

Katalin G. Kállay, Mátyás Bánhegyi, Ádám Bogár, Géza Kállay, Judit Nagy,
Balázs Szigeti (eds.): *The Arts of Attention*

Katalin G. Kállay, Nóra D. Nagy, Elizabeth Walsh, Ádám Fónai, Béla Erik
Haga, Péter Káplár, Krisztina Milovszky, Gergely Molnár, Dorina
Obrankovics, Tamás Szanyi (eds.): *This is Just to Say.*
A Collection of Creative Student-Responses

György Kurucz (ed.): *Protestantism, Knowledge and the World of Science*

Brigitte Geißler-Piltz, Éva Nemes, Sijtze de Roos (eds.): *Inspire and Be
Inspired. A Sample of Research on Supervision and Coaching in Europe*

Johanna Domokos: *Endangered literature. Essays on Translingualism,
Interculturality, and Vulnerability 2018*

Tíme Kovács: *Code-Switching and Optimality*

Viktória Semsey (ed.): *National Identity and Modernity 1870–1945.*
Latin America, Southern Europe, East Central Europe

Anita Czegléd, Géza Horváth (Hg.): *Inspirationen III – Wege*

Renáta Raáb: *Austria's Schleswig Policy 1848–1852*

Anita Czegléd, Anikó Szilágyi-Kósa (Hg.) unter Mitarbeit von József Fülöp:
Geopoetische Reisen in Mitteleuropa. Studien zur Sprache und Kultur

Krisztina Kovács: *La relation poétique entre l'oeuvre d'Yves Bonnefoy et celle
de Paul Celan*

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Vincze Ferenc
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter